

SPELET UNDER YTAN

Teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåts- operationen mot Sverige 1982

Ola Tunander

*Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget
Arbetsrapport nr 16*

Reviderad upplaga

Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs Universitet
Box 711
405 30 Göteborg

Historiska institutionen
Stockholms universitet
106 91 Stockholm

ISSN 1402-5507
© Forskningsprojektet *Sverige under kalla kriget*
och Ola Tunander

International Peace Research Institute Oslo
Hausmanns gate 7
0186 Oslo
Norge

Tryckning: PRIO, Hausmanns gate 7, 0186 Oslo, Norge

Första upplagan 2007
Reviderad upplaga 2009

Innehåll

Bilder och tack	v
Förord	vii
<i>Förord av författaren till det finska verket om det kalla kriget: överste och docent Pekka Visuri</i>	ix
<i>Förord av medförfattaren till det norska verket om det kalla kriget: flaggkommandør Jacob Børresen</i>	xi
<i>Förord av medförfattaren till den danska utredningen om det kalla kriget: dr.phil. Frede P. Jensen</i>	xv
<i>Förord av den regionale befälhavaren 1982 översten av 1:a graden Lars Hansson</i>	xviii
<i>Förord av de 1982 anlidade ljudexperterna Rolf Andersson, Anders Karlsson och Arne Åsklint</i>	xx
Referenser.....	xxix
1. Introduktion	1
1.1. Utredningarna.....	1
1.2. The Secret War against Sweden.....	10
1.3. Bakgrund, källor och filtrering av information.....	23
Referenser.....	32
2. Optiska observationer av periskop och ubåtstorn	47
2.1. Ett periskop bland amerikanska fartyg i Stockholm.....	47
2.2. Demonstration av periskop på Hårsfjärden den 1 oktober.....	57
2.3. Observationer av ubåt/ubåtstorn den 4, 5, 7 och 9 oktober.....	65
2.4. Observationer av minifarkoster 5, 6, 7 och 8 oktober.....	76
Referenser.....	86
3. Tekniska bevis som pekar på bestämda ubåtar: bottenspåren ..	105
3.1. Introduktion: Försvarsstabens PM i nationalitetsfrågan.....	105
3.2. Bottenspår från farkoster i Hårsfjärden och vid Mälsten.....	109

3.3. Bottenspår från ubåt vid Klintehamn 1986.....	145
Referenser.....	147
4. Tekniska bevis som pekar på bestämd nation: signalerna.....	159
4.1. Ubåtsindikationer vid Mälsten: en bakgrund.....	159
4.2. Den gröna färgfläcken vid Mälsten den 11 oktober.....	163
4.3. Signalen på 21 KHz vid Mälsten den 11 oktober.....	178
4.4. Signalen på 24 KHz och transpondern vid Mälsten.....	185
Referenser.....	193
5. Tekniska bevis som pekar åt bestämt håll: ljudinspelningar ...	205
5.1. Inspelningen av ubåt vid Mälsten den 12 oktober.....	205
5.2. Förnyad granskning av banden från den 12 oktober.....	216
5.3. Inspelningen på 3:47 minuter den 12 oktober.....	229
5.4. Inspelningen av ubåt vid Mälsten den 13-14 oktober.....	235
Referenser.....	243
6. Tekniska bevis som pekar mot bestämda ubåtstyper.....	261
6.1. Sonarbilder av 25-30 meter långa ubåtar.....	261
6.2. Indikationer på marina specialstyrkesystem med tankfartyg.....	278
6.3. Sonarbild av en ca 12 meter lång minifarkost.....	297
Referenser.....	302
7. Uttalanden från svenska och utländska representanter.....	323
7.1. US Navy Intelligence och ryssarna.....	323
7.2. De svenska generalerna.....	330
7.3. De svenska amiralerna.....	337
7.4. Kissinger, Weinberger, Speed och Walker.....	345
Referenser.....	360
8. Sammanfattning.....	377
Referenser.....	386
Om författaren.....	403

Bilder och tack

Detta verk utgör en till dels detaljerad analys av nationalitetsfrågan för ubåtsincidenten i Hårsfjärden-Mysingen vid Muskö örlogsbas i oktober 1982, framförallt med avseende på händelserna vid kustartilleribasen på Mälsten den 7-14 oktober. Jag vill härmed tacka de officerare på Mälsten som har hjälpt mig i många frågor, och inte minst vill jag tacka deras regionale befälhavare, chefen för Stockholms kustartilleri, överste (1:a gr.) Lars Hansson, som vid tiden för ubåtsjakten hade det territoriella befälet över Stockholms skärgård. Han har också bidragit med ett förord till denna skrift.

Jag vill vidare tacka de hydrofonister på Mälsten, som gjorde inspelningar av ubåtsljud, samt den personal som var ansvarig för den efterföljande analysen av dessa inspelningar. Jag har fört långa samtal med dem. Det var dessa ljudspecialister – Rolf Andersson, Anders Karlsson och Arne Åsklint – som var ansvariga för utläggning av hydrofonsystem, inspelning av ubåtsljud och utpekande av ubåt på den bandinspelning som i efterhand kom att stå som det viktigaste beviset för ubåtsaktivitet i svenska vatten. De har samtliga skrivit var sitt förord till denna bok.

Tack går också till de centrala nordiska bidragsgivarna om det kalla kriget: överste och docent Pekka Visuri, som är författare till det stora finska verket om det kalla kriget; flaggkommendør (flottiljamaral) Jacob Børresen, som är medförfattare till den norska försvarshistorien (dess band om 1970- och 1980-tal); och seniorforskare Frede P. Jensen, medförfattare till rapporten för den danska regeringsutnämnda utredningen om det kalla kriget (1945-1991). De har samtliga skrivit förord till detta verk. Publiceringen av detta verk har skett inom ramen för det svenska forskningsprogrammet 'Sverige Under Kalla Kriget' (SUKK), och jag vill härmed också tacka professorerna Ulf Bjereld, Alf W Johansson och Karl Molin som har gjort detta möjligt.

Motivet för att inkludera flera förord har varit att nationalitetsfrågan fortfarande är en känslig sak i Sverige, och uttalanden från centrala nordiska historiker, regionala befälhavare och de ansvariga ljud-

specialisterna väger tungt i detta sammanhang. Olika uppfattningar i nationalitetsfrågan och i ubåtsfrågan generellt sett har varit kopplade till karriärmässig, politisk och yrkesmässig lojalitet, personlig prestige och utrikespolitisk hänsyn, vilket har varit ett problem för varje seriös diskussion. Flera skribenter har haft en tendens att låsa sig vid sina tidigare ståndpunkter utan att förutsättningslöst granska materialet, och det ska villigt erkännas att det inte har varit lätt att ändra uppfattning i denna fråga. Jag vill därför också tacka de centrala officerare, ämbetsmän och diplomater och alla de kritiska forskare och intellektuella som har stött mig i denna granskning. Förhoppningsvis kan detta verk bidra till det fortsatta samtalet i frågan.

I vetenskapliga verk som inte framställs i kommersiellt syfte får bilder, enligt den svenska upphovsrättslagen, 'kopieras in' på samma sätt som text citeras 'i den omfattning som motiveras för ändamålet'. Var och en har, enligt lagen, rätt 'att i en kritisk eller vetenskaplig framställning återge ett offentliggjort fotografi i anslutning till framställningen'. Om en forskare gör en forskningsrapport kan han eller hon få kopiera in bilder som har andra upphovsmän. Denna skrift, *Spelet under ytan – Teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige 1982* är en självständig kritisk analys, som förutsätter en mängd fotografier, bilder och kartor/sjökort. Den visar fotografier av ubåtar, kartor och personer kopplade till dessa händelser. Den visar bilder, kartor och teckningar som är avgörande för att förstå texten. Jag vill härmed tacka det svenska sjöfartsverket samt alla de fotografer, Pressens Bild och de webb-sidor som har bidragit till detta verk – ett verk som aldrig hade varit möjligt utan deras hjälp. Jag vill också tacka för några bilder som vi har fått tillgång till från tidigare publicerade böcker. Jag vill vidare tacka egna förlag som Norstedts och Frank Cass för det bild- och kartmaterial som vi har kunnat använda.

Efter att den första upplagan av *Spelet under ytan* kom ut för snart två år sedan har en hel del hänt. Sveriges Television visade den 3 oktober 2007 Uppdrag granskningens program 'Ubåtar, lögner och ljudband', som väsentligen byggde på mitt arbete. Programmet sände en intervju med dåvarande chefen för den norska militära underrättelsetjänsten som berättade att den svenska bandinspelning från okto-

ber 1982, som svenskarna hade bett normännen analysera, visade sig innehålla propellerljud från ett ytfartyg. Hans underordnade sa att man inte kunde avgöra om det var en ubåt eller ett ytfartyg. I ett följande program med Uppdrag granskning den 21 november intervjuades cheferna för den svenska marinens ljudanalys och för Försvarets forskningsinstitutets FOI:s ljudanalys som båda bekräftade att man inte längre kunde gå i god för att den inspelning som beskrivits som det viktigaste beviset för ubåt och för sovjetisk ubåt faktiskt härrörde från en ubåt. Det tvingade försvarsmakten att avhemsiga bandinspelningen. Eftersom TV-programmen visade att vissa företrädare för marinen saknade kompetens och hade uppträtt ytterst ovarsamt tvingades de organisera ett stort seminarium i regi av Försvarshögskolan, Kungliga krigsvetenskapsakademien och Kungliga örlogsmannasällskapet för att skapa ordning i de egna leden. Seminariet vände sig framförallt mot mitt arbete, och ett par officerare lade fram en mängd missvisande och felaktiga påståenden, men seminariet hade en fördel: det tvingade dem att avhemsiga ytterligare dokument. Ett nytt Uppdrag granskning, 'Nyckeln till Hårsfjärden' den 11 juni 2008 lyfte fram än mer material, bl.a. information om hemliga dokument om västliga kränkningar och bevis för en västlig operation i Hårsfjärden. Frigivningen av bandinspelningarna har bekräftat den väsentliga informationen i mitt arbete, och min analys kan härmed ytterligare preciseras. Jag vill därför också tacka den ansvarige journalisten Lars Borgnäs för det arbete han har lagt ned i dessa program.

Dessa program samt frigivningen av sonarbilder, bandinspelningar och material från bottenundersökningarna under de senaste två åren har tvingat mig att lägga till ytterligare information, och det har varit praktiskt att ändra kapitelindelningen. En del text från ett tidigare appendix har flyttats fram dels till ett kapitel om bandinspelningar, dels till ett kapitel om signaler, vilket har fått mig att stryka appendixet. Nya böcker har gjort att jag har kunnat tillföra nytt material. En rysk bok har presenterat fotografier som tidigare inte har varit publicerade i väst, och det har gjort det möjligt att tillföra en del bilder. Journalisten Anders Hasselbohm, som skrev en bok om Hårsfjärden redan 1984, har bidragit med ytterligare material, och jag tackar för alla dessa bidrag. En bok av den tidigare finske presidenten

Mauno Koivisto har riktat en skarp kritik mot den svenska offentligheten och gett ett starkt stöd till mitt arbete. En bok av en fransk försvarsanalytiker, Alexandre Sheldon-Duplaix, och den amerikanske tidigare marinattachén till Moskva, Peter Huchthausen (också tidigare västeuropachef för DIA:s HUMINT-avdelning), kommer till en liknande konklusion som jag själv. En ny bok av den svenska Ubåtsutredningens huvudsekreterare ambassadör Mathias Mossberg har stött och i vissa fall bekräftat mitt arbete. Jag tackar dessa författare för det stöd som de har gett mig. Det har i flera avseenden varit viktigt för mig. Vid några tillfällen har jag gjort omskrivningar och jag har dessutom tagit bort en bild och en missvisande formulering om ett periskop, som någon har dragit stora växlar på. Även om jag tyckt mig ha granskat texten många gånger händer det att man gör sig skyldig till misstag. Att någon har påpekat detta är bra, och jag tackar för det. Vidare tar jag tacksamt emot rättelser om någon skulle finna ytterligare svagheter. Fördelen med att skriva om dessa ting är att varje litet misstag vanligtvis rättas upp mycket snabbt.

Jag har låtit förorden stå kvar som tidigare trots att en del ting har hänt sedan 2007. En av förordsförfattarna Frede P. Jensen dog 2008. Han har gjort ett betydande arbete, och det är trist att han inte fick vara med om offentliggöranden av nya rön och publiceringen av nya verk, som han hade satt pris på. Hans stöd har varit viktigt och denna reviderade upplaga tillägnas därför honom.

*Förord av författaren till det finska verket om det kalla kriget,
docent och överste Pekka Visuri*

Det 'nya kalla kriget' under tidigt 1980-tal återförde Norden till världspolitikens strategiska karta. Det var en tid av kontroverser om t.ex. 'euro-missiler' och den nya amerikanska flottstrategin, vilka båda berörde Skandinavien och Östersjöområdet. Ubåtsincidenterna i svenska vatten i oktober 1982 var av största intresse också för grannländerna, men de förblev ett mysterium, och vi undrade vad deras egentliga innebörd var. Det var också svårt att förstå varför det högt kvalificerade svenska försvaret inte kunde få tag i någon inkräktare. För studiet av det kalla krigets historia har Ola Tunanders djuplodande forskning om dessa incidenter varit av stor betydelse. Han har gått till de ursprungliga källorna. Metodologiskt sett är detta den enda hållbara vägen för att nå grundläggande kunskap och relevanta fakta för fortsatta studier. Alla som forskar om det kalla kriget i Norden bör vara tacksamma för hans arbeten; i tillägg förser de oss med en utmärkt notapparat. Den forskare som ifrågasätter hans konklusioner måste presentera nytt empiriskt material. Nu, 25 år efteråt, måste det vara möjligt att diskutera relativt fritt om dessa incidenter, och arkivmaterialet, framförallt från tidigare Warszawapakten, ger oss nya möjligheter för en bedömning. Dessa källor har redan kommit till omfattande användning inom *Parallel History Project*, ledd av Professor Wojtech Mastny, och de har varit mycket nyttiga för att forma en ny förståelse. Ola Tunanders grundläggande arbete hör också till den nya generationens forskning om det kalla krigets historia. Jag tror att hans arbete kommer att hålla även för framtida tester. Det är ett utmärkt bidrag till de akademiska studierna.¹

Pekka Visuri är överste i reserven, docent vid den finska försvarshögskolan och *senior fellow* vid Finlands Utrikespolitiska institut. Han tjänstgjorde i den finska försvarsmakten 1966-90 och var bl.a. chef för operationer, Södra Finland, i den finska försvarsstaben. Han började som strategilärare vid dåvarande krigshögskolan 1980 och doktorerade 1989 på en avhandling om utvecklingen av militär-

doktriner i Västeuropa och Finland efter andra världskriget. Han var under några år forskare vid det finska Utrikespolitiska institutet, men återgick som docent till försvarshögskolan 1992. Visuri är författare eller medförfattare till flera böcker, bl.a. har han skrivit det stora finska verket om det kalla kriget, *Suomi kylmässä sodassa* ('Finland under det kalla kriget'), Helsinki: Otava, 2006. Den senaste boken är skriven tillsammans med Reima Luoto och Heikki Talvitie har också översatts till svenska med titeln *Finland och Sverige vid skiljevägen 1808-1812 – Från finska kriget till våra dagar* (Espoo: Fenix-Kustannus Oy, 2009).

*Förord av medförfattaren till det norska verket om det kalla kriget,
flaggkommandör Jacob Børresen*

Under den kalde krigen 1949 til 1989 fikk Skandinavia med tilliggende havområder, Østersjøen, Nordsjøen, Norskehavet og Barentshavet økende militærstrategisk betydning. Utviklingen var et resultat av den sovjetiske marineopprustningen og USAs og NATOs bestrebelser på å demme opp for den. Men den skyltes også at både Sovjetunionen og vestmaktene utplasserte sin kjernefysiske annenslags-evne om bord i såkalte strategiske undervannsbåter, som blant annet hadde Norskehavet som viktig operasjonsområde. Om lag halvparten av Sovjetunionens strategiske ubåter var basert på Kola halvøya. Den sjømilitære kappestriden i de nordlige havområder toppet seg på siste halvdel av 1980-tallet med USAs maritime strategi, som hadde til hensikt å hindre den sovjetiske nordflåten i å trenge ut i Atlanterhavet og dessuten hadde som ambisjon å senke flest mulig av de sovjetiske strategiske undervannsbåtene før de fikk avfyrt sin dødbringende last. I Østersjøen var Sovjetunionen den dominerende flåtemakten, selv om også Sverige, Vest-Tyskland og Danmark hadde betydelige flåtestyrker.

Når de nordlige havområdene fikk økt militærstrategisk betydning ble også kontroll med de tilliggende landområdene og den militære virksomheten der viktig. Dette er bakgrunnen for at både Norge og Sverige gjennom hele den kalde krigen opplevde at deres territorialfarvann tilsynelatende ble krenket av fremmede ubåter. Det vil si, etter 27. oktober 1981, da en sovjetisk ubåt kjørte seg fast på et skjær i skjærgården utenfor marinebasen Karlskrona, dreide det seg, for Sveriges vedkommende, ikke lenger om tilsynelatende krenkelser. Og i oktober 1982, under den mest spektakulære ubåtjakten i svensk historie, kunne svenskene nok en gang med sikkerhet slå fast at svensk territorialfarvann hadde vært krenket av fremmede ubåter. Det ble gjort et stort antall observasjoner av periskop og ubåttårn i Hårsfjärden utenfor den svenske marinens base på Muskö i Stockholms skjærgård. Observasjonene ble understøttet av sonarkontakter,

og det ble sluppet over 40 dypvannsbomber og avfyrt tre bunnminer.

I Sverige hadde ubåtkrenkningene på 1950 og 1960 tallet preg av enkeltepisoder hvor større ubåter var involvert. Allerede da gjorde den svenske marineledelsen seg tanker om at krenkningene ikke utelukkende ble utført av sovjetiske ubåter, men at det også kunne være vestlige båter inne i bildet. På 1970-, men først og fremst på 1980-tallet endret krenkningene karakter. De inntrådte hyppigere, fant sted dypere inn i skjærgården, omfattet miniubåter og var i det store og hele kjennetegnet ved stor grad av kontinuitet. Økningen må formodes å ha vært en konsekvens av den økte marineopprustningen på begge sider av jernteppet. At krenkningene fortsatte til så sent som 1992, etter at den kalde krigen var over og Sovjetunionen borte, kan antakelig bare forklares med byråkratisk treghet i den eller de statlige organisasjonene som sto bak.

I Norge hadde krenkningene gjennom hele den kalde krigen samme karakter som i Sverige på 1950- og 1960-tallet; en rekke enkelt-episoder der først og fremst større ubåter var involvert. Bare i perioden mellom 1969 og 1970 mottok sjømilitære myndigheter for eksempel hele 45 meldinger fra kystbefolkningen. Observasjonene fant sted langs hele kysten. I Nord Norge var kontaktene jevnt fordelt i fjordene mellom Varangerfjorden og Saltfjorden. I Sør Norge var de konsentrert til Hardangerfjorden, Ryfylkefjordene og Oslofjorden. Men det lyktes sjelden å få verifisert meldingene i henhold til de strenge kriteriene for godkjente ubåtobservasjoner. Og der det var utenfor rimelig tvil om at det handlet om en fremmed ubåt, lyktes det aldri å få slått fast med sikkerhet hva slags ubåt, med hvilken nasjonalitet, man sto overfor. Etersom det ikke var meldt om allierte ubåter i norske farvann i de angjeldende tidsrom, var det norske myndigheters syn at de fremmede ubåtene måtte være sovjetiske. Norske ubåtoffiserer undret seg over at de fremmede undervannsbåtene så ofte lot seg observere. Så lenge en båt ikke var tvunget til å operere offensivt, men kunne prioritere å holde seg skjult, ville det være enkelt å operere i ukevis langs norskekysten uten å bli oppdaget. Det er derfor grunn til å spørre om det kunne dreie seg om en form for provokasjon fra sovjetisk side, et slags subtilt press, for å få

norske myndigheter til å vise tilbakeholdenhet i alliansepolitikken. Men kunne det ikke også dreie seg om vestlige ubåter som viste seg fram for å holde norske sjømilitære myndigheter på tå hev og for å demonstrere sitt nærvær overfor Sovjetunionen som ledd i avskrekkingspolitikken. Blant norske ubåtoffiserer var det også dem som mente at det kunne dreie seg om regulær trening. Sovjetiske ubåter hadde operert mot tysk skipsfart på norskekysten under annen verdenskrig på rutinemessig basis. Med utgangspunkt i norskekystens betydning for sovjetisk kontroll i Norskehavet i tilfelle krig, og med stormaktens tradisjon for å ta seg til rette på småstatens bekostning om nødvendig, var det sannsynlig at operasjonene fortsatte også under den kalde krigen, for å opprettholde kompetansen i å utnytte disse krevende kystfarvann om det skulle bli behov for det. Vi vet dessuten at sovjetiske agenter i Norge under den kalde krigen fra tid til annen ble satt inn, hentet ut eller mottok forsyninger ved hjelp av ubåt.

Uten at man direkte kan sammenlikne forholdene i Norge og Sverige, har Ola Tunander gjennom sitt detaljerte studium av ubåtepisodene i Stockholmskjærgården i oktober 1982, gitt et betydelig bidrag til å forstå dette fenomenet på en måte som er relevant og interessant for begge land. Sovjetiske ubåter opererte utvilsomt på nærmest rutinemessig basis, og av åpenbare grunner, i både norsk og svensk territorialfarvann under den kalde krigen. Ola Tunander sannsynliggjør at sovjeterne antakelig ikke var alene. Han peker også på muligheten for at vestlige ubåters operasjoner i svensk farvann kan ha foregått i samarbeid med sentrale personer i den svenske forsvarsmakten utenom den regulære kommandokjeden. Fra U-2 episoden i Norge i mars 1960, da det ble avdekket at et amerikansk U-2 fly som hadde blitt skutt ned over sovjetisk territorium var på vei til Bodø, vet vi at det var etablert uformell informasjonsutveksling, og kanskje også et samarbeid, mellom amerikanske myndigheter og sjefen for den militære etterretningstjenesten og sjefen for flyvåpenet i Norge, som den norske regjeringen ikke var informert om. Det er selvsagt ikke utenkelig at det kan ha eksistert liknende informasjonsutveksling eller samarbeid mellom norske og amerikanske militære myndigheter når det gjaldt visse typer allierte ubåtoperasjoner i norsk far-

vann. Årsaken ville i så fall vært behovet for å sørge for at norske og allierte ubåter ikke uforvarende dykket i samme farvann, og frykten for lekkasjer om disse følsomme operasjonene dersom de skulle bli kjent på politisk nivå. Dette får vi ikke vite noe sikkert om før arkivene blir åpnet en gang i framtiden. Men dersom samarbeidet var uformelt og ad hoc, kanskje ikke engang da.²

Jacob Børresen är pensionerad flaggkommandør (i Sverige flottilj-amiral). Han var ubåtskapten (1973-77), ubåtskontrolløfficer Nord-Norge (1980-82), militärstipendiat vid Norsk utenrikspolitisk intstitutt (1982-85), militär sekreterare hos försvarsministern (1986-88), NATO Defence College (1989), chef för operationsstaben Forsvarskommando Nord-Norge (1990-93), ledare för SACEURs krishanteringsstab (1994-97) och stabschef för marininstaben (1997-2000). Han är medlem av Forsvarspolitisk utvalg och medförfattare till det norska verket om det kalla kriget *Norsk forsvarshistorie, bind 5 (1970-2000) – allianseforsvar i endring* (Bergen: Eide Forlag, 2004). Han har också skrivit *Kystmakt – Skisse av en maritim strategi for Norge* (Oslo: Cappelen/Europaprogrammet, 1993) och 'Coastal Power: The Sea Power of the Coastal State and the Management of Maritime Resources', i *Navies in Northern Waters*, redigerad av Rolf Hobson & Tom Kristiansen (London & New York: Frank Cass, 2004)

Förord av medförfattaren till den danska utredningen om det kalla kriget, dr.phil. Frede P. Jensen

Efter gennemgang af litteraturen måtte vi konkludere, at Tunanders arbejde er den væsentligste uafhængige undersøgelse af ubådsproblematikken, og at en række forhold pegede i retning af hans tolkning. Når den danske udredning [om den kolde krig] ikke kunne dele den udbredte opfattelse, at de indtrængende ubåde i Hårsfjärden 1982 var sovjetiske, beror det på en række forhold også af specifik teknisk karakter, jf. det følgende. Men en afgørende hovedpointe for udredningen var, at ubådssagen i høj grad var til skade for Sovjetunionen og heller ikke svarede til Sovjetunionens øvrige flådepolitik i området, der gennem årtier var præget af kontinuitet. Sovjetunionen havde mange gode grunde til at være tilfreds med svensk sikkerhedspolitik i begyndelsen af 1980'erne. Hvorfor så føre en udfordrende ubådspolitik? Netop diskrepansen mellem Sovjetunionens traditionelle flådepolitik i Østersøen og ubådsincidenterne var, som nøje beskrevet i udredningen, for den danske efterretningstjeneste en gåde, som den baksede med i årevis og aldrig fik løst. Udredningen gik ud fra, at sovjetiske ubåde i denne periode foretog visse skjulte operationer i svenske farvande, der under krig højst sandsynligt ville udgøre en farlig flanke for den sovjetiske Østersøflåde. Det formodes, at der har været tale om efterretningsindhentning og forberedelse af indsats i tilfælde af krig. Dette er også, hvad sovjetiske ubådsofficerer har fortalt i interviews på svensk TV.

Omfattende analyser af de tekniske indicier er blevet fremlagt i denne bog og i Ola Tunanders bog *The Secret War against Sweden: US and British Submarine Deception in the 1980s* fra 2004. Disse bøger er af samme grund det naturlige udgangspunkt for en videnskabelig diskussion af incidenterne. Fra Tunanders undersøgelse kan der bl.a. peges på hans indtrængende analyse af det nødsignal i form af en grøn farveplet på havoverfladen, som en minebeskadiget ubåd ved Mälsten den 11. oktober 1982 afsendte, og som er veldokumenteret gennem en række uafhængige kilder (selv om marinens fotos

og kemiske prøver nu er forsvundet fra efterretningstjenestens arkiv). I sin videre analyse peger Tunander ud over problemet med de observerede ubådes størrelse (der ikke svarede til de daværende sovjetiske ubådes dimensioner) på de lydoptagelser, der blev gjort under ubådes passage forbi øen Mälsten på vej ud af skærgården den 12. og 13.-14. oktober 1982. Den første optagelse, der dengang førte til vurderingen 'sikker ubåd', forsvandt fra båndet efter få dage. Det samme gjaldt også optagelserne fra den anden ubåd, der tilsyneladende var et mindre fartøj, og i forbindelse med hvis passage der indførtes et ildforbud. Selv om samtlige tekniske systemer pegede på en ubådspassage, blev dette benægtet dagen efter. Båndene fra de to situationer er tilsyneladende blevet manipuleret, hvilket der næppe havde været grund til, hvis der havde været tale om sovjetiske ubåde.

Hvor sonaroperatøren, ifølge samtlige dokumenter (i realtid) og ikke mindst ifølge talekanalen på båndet fra 12. oktober, taler om indspilning af "ubåd" eller "sikker ubåd" (en indspilning som varer næsten en time), findes der nu ingenting på de øvrige (fem) lydkanaler, der optog lydene fra selve hydrofonerne, og denne rensning eller sletning af båndet er sket allerede inden en uge. Den indspilning, der senere blev overladt til Moskva, og som officielt blev indspillet på dette tidspunkt, er kun små fire minutter lang. Den ligger tidligere, muligvis flere timer tidligere, på samme bånd. To af de lyd-specialister, der analyserede båndet i oktober 1982, siger, at dette ikke er den samme indspilning, som de analyserede i 1982.

Den svenske ubådsdiskussion har været præget af, at den vedrørte yderst hemmelige og følsomme aktiviteter, og at der har været knyttet meget store politiske, værnsmæssige og karrieremæssige interesser til bestemte tolkninger af begivenhederne. Specielt spores et stadig ønske om at holde vestlige ubåde ude af analyserne i de interne svenske analyser – det gælder også Ekéusudredningens rapport, selv om den ikke udelukkede den mulighed, at der også var vestlige ubåde, dvs. at begge sider havde interesse i at operere i svenske farvande. Det er også påfaldende, som det fremgår af Tunanders analyser, at vildledende oplysninger er blevet plantet (medens afgørende oplysninger er blevet ignoreret), at vigtigt bevismateriale er bortkom-

met fra de svenske myndigheders varetægt, og at fældende undervandslydoptagelser er blevet slettet eller manipuleret. Hvis ubådene tydeligt havde været sovjetiske, havde der ikke været grund til at udfolde alle disse anstrengelser for at vildlede offentligheden. Intet tyder på, at Sovjetunionen havde indflydelsesrige venner i den svenske flåde, der arbejdede på at fjerne bevismateriale.

Samlet set peger for en uhildet historiker såvel det generelle billede af den sovjetiske flådepolitik som en række detaljer og forhold også af teknisk karakter omkring ubådskrænkelserne i retning af vestlige aktiviteter og højst sandsynligt i sammenhæng med Reagan-administrationens program for psykologisk krigsførelse, medens meget lidt indtil videre peger i retning af østlige aktiviteter.

Den historiske diskussion om ubådsincidenterne må som andre historiske diskussioner selvsagt føres med udgangspunkt i alle tilgængelige kilder og på detailniveauet. Dette kendetegner Tunanders arbejde, der er præget af omfattende analyser af et svært tilgængeligt kildemateriale og tillige rummer en fremstilling i international særklasse af et genstridigt og lidet opdyrket militærhistorisk forskningsområde. Det er også disse kvaliteter ved Tunanders arbejde, der bemærkes af den finske militærhistoriker docent Pekka Visuri i hans nye arbejde om Finland under den kolde krig.³ Ethvert bidrag til identitetsspørgsmålet, der ikke tager hensyn til de oplysninger og analyser, som findes i denne bog og i Tunanders bog fra 2004, må betegnes som fagligt irrelevant.⁴

Frede P. Jensen, seniorforsker ved Dansk Institut för Internationella Studier (DIIS), är dr.phil. i historia och medförfattare till den danska regeringsutnämnda utredningen: *Danmark under den kolde krig – Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991* (Köpenhamn: DIIS, 2005). Jensen har medverkat i de flesta stora danska utredningar om militära frågor och det kalla krigets historia, t.ex. *Flådestrategier og nordisk sikkerhedspolitik* (Köpenhamn: SNU, 1986); *Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68* (Köpenhamn: DUPI, 1997); och *Afvikling af Grønlands kolonistatus 1945-54 – En historisk udredning* (Köpenhamn: DIIS, 2007). Frede P. Jensen dog den 20 november 2008.

*Förord av den regionale befälhavaren
översten av 1:a graden Lars Hansson*

Jag tillträdde som chef för Stockholms kustartilleriförsvaret den 1 oktober 1982 efter fyra års tjänstgöring som sektionschef vid försvarsstaben. Jag satt med sex av mina närmaste medarbetare i ett sammanträde på förmiddagen för att redovisa min syn på den kommande verksamheten. Jag hade ca 4000 man under vapen – inklusive kustjägare, styrkor för de fasta mineringarna, kustartilleri och bevakningsbåtar med sjunkbomber – i en krigsövning som pågick i Stockholms mellersta skärgård. Sammanträdet avbröts av ett meddelande att två unga värnpliktiga hade upptäckt ett ubåtsperiskop inne i Hårsfjärden nära flottans viktigaste örlogsbas på Muskö. Jag avslutade sammanträdet med några korta order till mina medarbetare och tog kontakt med militärområdesstaben i Strängnäs. Därmed hade en intensiv ubåtsjakt inletts som skulle komma att pågå i över två veckor och som på ett avgörande sätt kom att påverka verksamheten under resten av 1980-talet.

Vi hade väntat en påhälsning från främmande ubåtar den här hösten. Utöver den tidigt annonserade krigsövningen genomfördes ett stort amerikanskt örlogsbesök i Stockholm och vi ansåg oss tidigare ha kunnat konstatera att ubåtar från Warszawapakten vid sådana tillfällen på nära håll, d.v.s. på vårt territorium, följde och registrerade verksamheten under vattenytan. Vi tyckte oss, tack vare krigsövningen, ha ett visst försteg för att kunna ingripa mot kränkningar från Warszawapaktens sida.

Efter några dagars ubåtsjakt fick vi eldtillstånd för de fasta mineringarna, vilket var första gången sedan andra världskriget. Vi bemannade minlinjerna vid kustartilleribasen på Mälsten som spärrade utloppet från Hårsfjärden. Vi hade order om att stoppa ubåten, och mineld fick sättas in när vi var säkra på att inte skada egna eller civila fartyg. Efter starka indikationer sprängdes minor den 7 och 11 oktober med fördröjd verkan – ubåten skulle inte sänkas utan tvingas upp till ytan. Efter sprängningen den 11 oktober spelade vi in ham-

marslag och ljud som tydde på reparationsarbeten. Vi antog att vi hade en skadad ubåt på botten. Två dagar senare hade vi åter indikationer som tydde på en ubåt som närmade sig minlinjen, men trots goda instrument för att kunna identifiera fartyg även i mörker fick vi eldförbud. Två timmar efter ubåten hade passerat minlinjen kom eldtillståndet, men fortfarande rådde mörker.

Under mina år som chef för Stockholm kustartilleriförsvaret satsade jag stora resurser för att tvinga upp en främmande ubåt. Då var det för mig egentligen ointressant vilken nationalitet den hade – min uppgift var att avvisa kränkningar av det territorium som jag hade ansvaret för. Men det är klart att jag då, liksom senare, försökte bilda mig en uppfattning i nationalitetsfrågan och jag instämde vid denna tid i allt väsentligt med ubåtsskyddskommissionens uppfattning i den frågan: allt pekade mot Warszawapakten. Här har emellertid Ola Tunanders forskning skapat nya förutsättningar för bedömningen av de främmande ubåtarnas nationalitet. Detta är särskilt påtagligt när det gäller den ovan redovisade incidenten vid Mälsten den 11 och 13-14 oktober 1982. Tunander ger en för mig mycket trovärdig bild av händelseförloppet som resulterar i att en ubåt från väst tillåts utpassera medan våra mineringar hade eldförbud. Resultatet av hans forskning, som redovisas i den föreliggande boken, är omvälvande och bör kunna resultera i omvärderingar av tidigare utredningars slutsatser.⁵

Lars Hansson är pensionerad överste av 1:a gr. (nu brigadgeneral). Han var 1982-85 chef för Stockholms kustartilleri med det territoriella befälet över Stockholms skärgård och med regionalt befäl över de marina specialstyrkorna, kustartilleriet, de fasta mineringarna med dess minstyrkor samt över kustartilleribasernas bevakningsbåtar med sjunkbomber. Under ubåtsjakten 1982 var han närmaste chef för den lokale befälhavaren på Mälsten. Hansson hade tidigare varit chef planerings- och budgetenheten på marinstaben (1968-72), chef för kustartilleriets befälsskola (1972-74), chef för marinstabens centralavdelning (1974-76), regementschef och brigadchef i Karlskrona (1976-78), och chef för Operationssektion 4 (OP4) vid försvarsstaben (nu högkvarteret) med nationellt ansvar för logistik, kommunikation och befästning samt ledning och samverkan (1978-82).

Förord om bandinspelningarna vid Mälsten den 11-14 oktober 1982 och bandanalyserna på FOA 14-15 oktober av de då anlitade ljudexperterna Rolf Andersson, Anders Karlsson och Arne Åsklint

1. Uttalande från Rolf Andersson

Jag började min anställning på Kungliga Marinmaterieförvaltningen 1965 och i mina arbetsuppgifter ingick bl.a. att ansvara för två bottenfasta hydroakustiska mätstationer som i första hand användes för att mäta utstrålat buller från ubåtar. Arbetet bestod dessutom i att utföra inspelningar, analyser och rapportering till ubåtsflottiljen.

I mitten av 1982 fick jag i uppdrag att anskaffa och installera ett sonarsystem som skulle ingå i ett nytt multisensorsystem för undervattensbevakning. Systemet döptes till MAFU (MARinens Fasta Undervattensbevakningssystem). Som leverantör valdes det Norska företaget Ocean Research därför att det var en av de få på marknaden som hade ett färdigutvecklat system som uppfyllde ställda krav, och som kunde köpas direkt från hyllan. Våtdelar och kablage lades ut med hjälp av Kustartilleriets minutläggare Furusund under september 1982. Installation och intrimning utfördes i slutet av september och början av oktober. Den 6 och 7 oktober 1982 utförde jag tillsammans med representanter från leverantören slutkontroll av systemet.

Fredagen den 8 oktober blev jag åter kallad till Mälsten för att bemanna sonaren. Jag arbetade då som operatör från fredagskvällen den 8 oktober till morgonen den 12 oktober då jag ersattes av Anders Karlsson som normalt tjänstgjorde som sonaroperatör på ubåt och på den tiden ansågs vara en av de bästa sonaroperatörerna på ubåtsflottiljen, kanske den allra bästa. De inspelningar jag utförde företogs dels på kvällen den 8 oktober samt mellan 18:00 den 11 oktober till 01:30 den 12 okt (på vad som kom att benämnas 'Band 0'). Det förekom ett antal slagljud, transienter, dunkar och toner under hela perioden men det ljud som tilldrog mig det största intresset var bredbandigt och låg i frekvensområdet 12,5 till 20kHz och hade relativt hög nivå. Det återkom 5-10 gånger och varade mel-

lan 10-25 sek vid varje tillfälle. Det förekom endast under natten den 11-12 oktober från klockan 22:45 och framåt. Det lät som om någon använde en vinkelslip. Ljudet var för mig mycket speciellt. Jag har arbetat med undervattensljud i Stockholms skärgård i 40 år, men något liknande ljud har jag inte registrerat vare sig före eller efter detta tillfälle. Det har heller aldrig förekommit vare sig vid Mälsten eller vid något annat provtillfälle oavsett var de utförts. Tyvärr avfärdades detta ljud under analysarbetet som inte ubåtsljud.

När jag tjänstgjorde som sonaroperatör under natten mellan den 11 och 12 oktober var jag ganska säker på att dessa ljud skapades av människor, men jag kunde inte förstå vad de gjorde eller varför. Nu cirka 25 år senare och med komplettere information om vad som hände mellan den 11 och 14 oktober är det inte helt otänkbart att en undervattensfarkost skadades vid minsprängningen som utfördes vid Mälsten den 11 oktober klockan 12:20 och att man på natten den 11 oktober utförde någon typ av reparation och att farkosten därefter började avlägsna sig från området med start den 12 oktober. Tänker bl.a. på Anders Karlssons kommentarer på talkanalen om inspelning av ubåt (Band 1 och 2).⁶

Rolf Andersson F.d. Avdelningsdirektör vid FMV: KC Taktiska Sensorsystem. Andersson började på dåvarande Kungliga Marinförvaltningen i april 1965 och har lång hydroakustisk erfarenhet. Han arbetade tillsammans med Arne Åsklint med bullermätningar för svenska ubåtar mellan 1965-1980. Han har under drygt 40 år ansvarat för anskaffning av olika typer av sonarutrustningar till sju ubåtsklasser, och han har utfört sonarprov på över trettio ubåtsindivider. Andersson ansvarade även för anskaffning, installation och utprovning av de sonarsystem som ingick i KAFUS (KustArtilleriets Fasta Undervattens bevakningssystem) och för anskaffning, installation och utprovning av det sonarsystem MAFU som var installerat vid Mälsten i oktober 1982. Han tjänstgjorde dessutom som sonaroperatör på Mälsten mellan den 8 och 12 oktober 1982. Andersson var tillsammans med Arne Åsklint utsedd av Ekéusutredningen 2001 att granska de band som spelades in vid Mälsten 1982, men på grund av de datum som valts blev han förhindrad att delta.

2. Kommentarer på talkanal och i krigsdagböcker 11-14 oktober

Enligt krigsdagböcker⁷ och bandinspelningar (bandets talkanal)⁸ gör hydrofonisten och ljudspecialisten Anders Karlsson ca en timmes inspelning av en ubåt som passerar kustartillerifästningen på Mälsten ut till öppet hav från 17:50 fram mot 19:00 den 12 oktober. Enligt krigsdagböcker och kommentarer på bandets talkanal inleds inspelningen av en möjlig/trolig ubåt klockan 17:50-17:52 (på vad som senare kom att benämnas Band 1). Därefter skriver Örlogsbasens krigsdagbok: '18:00 från Mälsten: bedöms som ubåt [d.v.s. 'säker ubåt']. Fart 1-2 knop'. Ca 18:16 byter Karlsson band (till Band 2): Det nya bandets talkanal inleds med orden: 'Fortsatt inspelning av ubåt. Ca fyra minuter bandbyte'. Ca 18:40 rapporterar Karlsson på talkanalen fortfarande mycket svaga ljud från ubåt. 18:46: 'ubåten har satt fart igen'. 19:00, 'kan inte höra ubåten längre ... ubåtsljud maximum har legat på 80 Hz'.⁹

Vid midnatt den 13-14 oktober passerar en andra ubåt Mälsten och Karlsson gör ännu en gång en timmes lång inspelning (Band 3 och 4). Örlogsbasens krigsdagbok skriver: 00:25 'ubåt rör sig ryckvis framåt mot största djup. 00:31 Mälsten har fortfarande kontakt ... 00:34 Mälsten: ubåt har satt fart'. Mälstens krigsdagbok skriver: 00:35: 'akustiska spaningen gör bedömningen att föremålets propelleraxel är skadad'. Karlsson säger vidare på bandets talkanal: 'kavitationsblås[or], bedömer att ubåten ökade farten ... ubåt tilltar något ... kan inte höra ubåten nu ... bedömer att ubåten har satt fart, går sakta framåt ... det verkar som om ubåten kör en fem sex sju åtta varv med snurran och därefter lägger han stopp igen. Möjligtvis går han väldigt tätt över botten' (Karlsson byter till Band 4) 'Fortsatt inspelning av ubåten. Klockan är nu 01:19. Ubåten har först avtagit och sedan tilltagit till den här nivån som är ganska stark. 01:23, helikoptern ska nu gå in för anfall'¹⁰ I Mälstens krigsdagbok finner man att helikoptern med sin aktiva sonar anger ubåtens position till hydrofon nr. 5 ('kontakt nära'), samtidigt som brusnivån från ubåten stiger till maximum i hydrofon nr. 5, och säkringen utlöses.¹¹

FOA:s rapport från den 20 oktober 1982 behandlar dessa bandinspelningar och hänvisar till experterna på ubåtsljud Anders Karlsson,

Bertil Johnsson och Arne Åsklint.¹² Enligt rapporten gjordes emellertid endast en inspelning av ubåt vid Mälsten. Inspelningen var 3:47 minuter lång och gjordes vid okänd tidpunkt den 12 oktober någon gång mellan 10:00-17:40, d.v.s. före, eventuellt timmar före, Karlsons första inspelning (se nedan). De två långa inspelningarna, som hade givit upphov till en betydande aktivitet i det svenska försvarssystemet den 12 och 14 oktober, saknades. Varför?

3. Uttalande från den då anlitade ljudexperten Anders Karlsson

Tidigt på tisdagsmorgonen den 12 oktober 1982 hämtades jag från ubåtsdivisionen till Mälsten för att ta över som hydrofonist. Jag rekryterades därför att jag var en av landets få experter på ubåtsljud. Från klockan 18:00 samma dag gjorde jag en lång inspelning av en ubåt som gick ut från Mälsten. Inspelningen sträckte sig över två band. Banden hämtades på kvällen av örlogskapten Ebbe Sylvén till okänd destination. Han hade en kort genomgång med mig om vad jag spelat in och tog personligen hand om det som jag minns var två Racal-band. På morgonen den 13 oktober försämrades väderläget. Jag gjorde fortlöpande distanskontroller mellan min hydroakustiska räckvidd och Kustartilleriets Närspaningsradar (NSRR). Kontrollen gjordes mot passerande färjor och handelsfartyg för att erhålla en akustisk normalbild. Natten mellan den 13 och 14 oktober förbättrades vädret successivt och lyssningskapaciteten förbättrades väsentligt. Det fanns kvar en del dyning från sydost vilket gav upphov till en del störande kättingrassel. Jag blev uppringd från stridsledningcentralen på Mälsten någon gång före midnatt den 14 oktober med medelandet att minlinjen hade indikerat. Någon timma senare kunde jag höra ljudet av det som måste vara en mindre ubåt och jag gjorde en ny längre inspelning av ubåt. Varierande styrka i ljudet antydde att ubåten emellanåt slog stopp, alternativt att ljudet doldes av mellanliggande bottenpografi. Studium av sjökortet utslöt det sista. Efter att ubåten hade gett en kraftig indikation i minlinjen gick den ner mot hydrofonlinjen. Samtidigt hade helikoptern sonarkontakt.

När den angav ubåtens position till hydrofon nummer fem gick signalen i taket och hydrofonen slogs ut, men det finns också redovisat i dokument. Denna andra ubåt hade någon form av skada på propeller eller propellerdysa [som omsluter propellern på små ubåtar för att förhindra att propellern skadas]. Jag registrerade också distinkta ljud av två luckstängningar (ubåtsluckor), vilket kan tyda på att den lilla ubåten dockades på en större ubåt strax söder om hydrofonlinjen. Det är samma ljud som när URFen (den svenska räddningsfarkosten) dockade på en svensk ubåt (som ljudet av en kassavalvsdörr som stängs).

På eftermiddagen flög jag in med det inspelade bandet med helikopter från Mälsten till FOA i Stockholm. Vi landade på Gärdet och togs emot av Per Schultz från FOA. Därefter granskade vi ubåtsljud på FOA i en timme eller mer. Bengt Granath och Per Schultz från FOA saknade erfarenhet av ubåtsljud, och jag fick peka ut kavitationsljud och hydraulikljud (från roder) för dem. Jag visade också hur ubåten rörde sig framåt i intervaller, och jag pekade ut ljuden från den skadade propellern. På kvällen intervjuades jag för den Marina Analysgruppen av örlogskapten Ebbe Sylvén.¹³

Anders Karlsson (nu *Anders Autellus*) var 1982 djupstyrare (d.v.s. pilot), navigatör och hydrofonist på ubåten *Sjöhästen*. Han tjänstgjorde först på ubåten *Vargen* (Drakenklassen) från 1976 och därefter på samtliga fem Sjöormenubåtar (inklusive *Sjöhästen*) fram till 1990. Han har närmare 4000 timmars erfarenhet som djupstyrare och uppskattningsvis lika många timmar som hydrofonist. Flertalet av dessa timmar har tillbringats i svenska kustfarvatten, och han är väl förtrogen med denna ljudmiljö. Han har också lång erfarenhet av att lyssna på främmande ubåtar. Han var en av Sveriges få specialister på ubåtsljud, vilket gjorde att han blev handplockad till att vara hydrofonist på Mälsten under de dramatiska dagarna i oktober 1982. Karlsson var ansvarig för inspelningarna av ubåt vid Mälsten 12-14 oktober, och han var inkallad ljudexpert på FOA för samma inspelningar den 14 oktober.

URFen som dockas på svensk ubåt (modell)¹⁴ URFen med propellerdysa¹⁵

4. Utdrag från Marina Analysgruppens rapport för ubåtsjakten i Hårsfjärden, bilaga 38 (signerad Ebbe Sylvén, 14 oktober 1982).

’Utfrågning av Fj Carlsson [Anders Karlsson] efter att [Karlsson] återkommit från FOA. Enligt [Karlsson] visar analysen av banden som spelades in på Mälsten 12-14 oktober att klassificeringen ”ubåt”, som gjordes 12 oktober och 13[-14] oktober också efteråt entydigt pekar på detta. [Karlsson] säger att man klart kan höra propellerljud, varvtal och kavitationsljud. Frekvensen ligger runt 80 Hz. [Karlsson] påstår också att de båda inspelade effekterna härrör från två olika ubåtar. [Den första ubåten] skiljer sig markant från den som spelades in 14 oktober. Denna slutsats kan man dra genom att [den förra] effekten är mycket fylligare, starkare och mer distinkt än den senare. Man kan även vid ubåten 13[-14] oktober höra hur ubåten startar upp och förflyttar sig och därefter, då helikopter kommer till området, stoppar och lägger sig på botten varvid man hör en duns och skrapljud. Man skall även höra slagljud typ de som man kan höra då man oförsiktigt stänger en genomgångslucka i en svensk ubåt [14 oktober]. Ubåten 13[-14] oktober indikerade/hördes en stund efter det att man från minstabens Mälsten 1 [MS1] rapporterade till hydrofo-

nisten att man hade fått utslag. Detta skulle enligt [Karlsson] betyda att ubåten var på väg ut. Då effekten närmade sig hydrofonlinjen ökade effekten i styrka och framförallt i mikrofon [hydrofon] nr 5. Då ubåten var nära linjen var effekten så stark i mikrofon nr 5 att [Karlsson] fick intrycket att mikrofonen påseglades. Säkringen till denna mikrofon löstes ut. Mikrofonen har sedan detta tillfälle ej varit i drift. [Karlsson] bedömde av ovanstående att ubåten gick på kurs sydost. Av bandet framgår också att denna effekt låter "underlig". Bedömningen från [Karlsson] är att denna ubåt har någon skada i propelleraxel eller att något blad skulle vara stukat. Även kavitationsljud kan förmärkas. Detta skulle enligt [Karlsson] tyda på djupförändringar från p[eriskop]djup till större djup. Slutsatsen som [Karlsson] drar av att de båda effekterna skiljer sig från varandra är att det är två olika ubåtar. Han drar också slutsatsen av styrka och "tyngd" att [den första ubåten] är större än ubåt 14 oktober. Farten på de båda effekterna bedöms till 1-2 knop. Låga varvtal. Enligt [Karlsson] har man haft hydrofoneffekt på avstånd enligt följande:

Handelsfartyg 6-7000 meter
Helikoptersändning 6000 meter
Hovrande helikopter 3500-4000 meter
Ubåt 2000 meter

Fortsatt handlande: Kontakta FOA (Bengt Granath)
Kontroll av mik 5 [hydrofon nr 5]
Låta FMV-M Span lyssna på bandet (bullermätning Sv ubåt [Arne Åsklint])
Ytterligare hydrofonpersonal lyssna på bandet för att få referens [Bertil Johnsson, från ubåtsjaktskolan, Berga].¹⁶

5. Uttalande från Arne Åsklint om efteranalysen på FOA:

Fredagen den 15 oktober blev jag ombedd att bege mig till dåvarande FOA (numera FOI) för att lyssna på bandinspelningar som gjorts vid Mälsten dagarna innan. Anledningen till att just jag blev utsedd för detta, var att jag under min tid vid Kungliga Marinförvaltningens Ubåtsbyrå och sedermera Forsvarets Materielverks (FMVs) Ubåtsbyrå deltagit i bullermätverksamhet av våra egna ubåtar och därmed hade en stor erfarenhet av att lyssna på ubåtsljud. Anställningstiden var från maj 1959 till min pensionering i mars 1992.

Vid avlyssningen av banden var Bertil Johnsson, som också hade stor erfarenhet av att lyssna på ubåtsljud, och jag fullt överens om att det fanns ubåtsljud på bandinspelningarna i form av propellerkavitation och hydraulikljud från roderanläggningen. Vid roderläggning uppstår ett väsande ljud när olja under högt tryck passerar en ventil. Kavitationsljuden uppstod när ubåten startade eller ökade farten. Det förekom även ljud från någon typ av reparationsarbeten såsom slagljud och skrammel. Vi tyckte att det var märkligt att man förde sådant oväsen när man borde vara tyst. Det förekom också ett rytmiskt skrapljud, som Bertil Johansson och jag trodde kom från en krokig propelleraxel eller en skadad propellerdysa. Vi drog ut långa skrivaremsor (pappersutskrifter av dB/tid) där vi kunde se hur skrapljuden kom regelbundet i korta intervaller.

Vilka band vi lyssnade på vet jag inte, bara att de var inspelade vid Mälsten dagarna innan. FOA förde protokoll över verksamheten. Jag gjorde inte några anteckningar, eftersom det var ett 'känsligt' ämne. Vi trodde då att det rörde sig om sovjetiska ubåtar, men några bevis för detta fanns ej.

Att drygt 20 år senare komma ihåg alla detaljer är inte lätt, men ovan redovisade ljud har jag i klart minne. Jag minns även att Emil Svensson ringde mig på kvällen den 15 eller 16 oktober och frågade vad jag hade hört. Jag svarade kort att jag hade hört propeller- och roderljud, som lät ungefär som våra ubåtar typ Hajen. Därmed var han nöjd.

När jag under 1990-talet lyssnade på den inspelning som Sverige hade demonstrerat i Moskva, som bevis för främmande ubåtsaktivitet i svenska vatten, fann jag att denna inspelning var mycket kortare (3:47 minuter) och saknade alla väsentliga ljud som jag hade lyssnat på 1982. Det fanns inga skrapljud, inga hydraulikljud och inga klara kavitationsljud med på bandet. Det var en kopia av ett originalband, vilket vet jag ej.

Jag anlätades också som ljudexpert för Ekéusutredningen 2001. När jag då lyssnade på de aktuella banden, fanns inte heller de intressanta ljuden med på banden, som jag hörde den 15 oktober 1982. Ljudbanden var då i så dåligt skick att de ej gick att avlyssna utan vidare. MUSAC [Marinens ubåtsskyddsanalyscentral] hade kopierat banden och lagt in resultaten i en dator, som då användes för avlyssning.¹⁷

Arne Åsklint F.d. Avdelningsdirektör vid FMV:s Ubåtsbyrå. Åsklint kom från ubåtsvapnet till Stockholms örlogssvarv 1955 och började 1959 vid Kungliga Marinförvaltningens Ubåtsbyrå sedermera FMVs Ubåtsbyrå där han arbetade med ubåtsritningar och bullermätningar för svenska ubåtar. Från 1962 fram till pensioneringen 1992 var han ansvarig för samtliga svenska bullermätningar för samtliga svenska ubåtar. Tillsammans med ett par tekniker, framförallt Rolf Andersson, analyserade han ubåtsljud och gav förslag om åtgärder för ändrade ubåtskonstruktioner. Åsklint undervisade samtidigt i akustik för ubåtsofficerer vid Berga örlogsskolor i 15 år. Efter pensioneringen 1992 har han arbetat som konsult vid bullermätningar fram till idag. Med uppskattningsvis 10 veckors eller 400 timmars bullermätningar och lyssnande till ubåtsljud per år ger detta 12 000 timmar på 30 år. Åsklint var den överlägset mest erfarne specialisten på ubåtsljud i Sverige. Han var anlätad ljudexpert i oktober 1982 för att på FOA lyssna av de band som spelats in vid Mälsten och han var ansvarig för utpekande av ubåtsljud på dessa band. Åsklint var också anlätad ljudexpert för Ekéusutredningen 2001.

-
- ¹ Brev från Pekka Visuri, den 29 juni 2006.
- ² Brev från Jacob Børresen, den 21 februari 2007.
- ³ Pekka Visuri, *Suomi kylmässä sodassa* (Helsinki: Otava, 2006).
- ⁴ Detta förord är ett utdrag från en artikel av Frede P. Jensen, 'De svenske ubådsincidenter og DIIS udredning om Danmark under den kolde krig', *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2006, s. 76-81.
- ⁵ Detta förord är väsentligen detsamma som Lars Hansson skrev för min engelska bok *The Secret War against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (London & New York: Frank Cass, 2004), s. x-xi.
- ⁶ Brev från Rolf Andersson, den 23 februari 2007.
- ⁷ CMS Krigsdagbok (Handskriven version för chefen för minspärtrupperna och chef för Mälsten, överstelöjtnant Sven-Olof Kviman), oktober 6-15, 1982; CÖrlBO Krigsdagbok (Chefen för Örlogsbas Ost, konteramiral Christer Kierkegaards krigsdagbok för den aktuella perioden).
- ⁸ Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna [FOA band 0-11], *Ekéusutredningens arkiv*, 174:4, Riksarkivet, Stockholm.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ CMS Krigsdagbok. 'Mycket möjligt att ubåten kom så nära att säkringen gick', säger Karlsson på talkanalen (Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna [FOA band 0-11], *Ekéusutredningens arkiv*, 174:4, Riksarkivet, Stockholm).
- ¹² Marinens Analysgrupp (MAna): Rapport från Hårsfjärdsincidenten (bilaga 38, underbilaga 2). FOA's rapport om bandinspelningar vid Mälsten: Analysresultat sammanfattning, den 20 oktober 1982 (Bengt Granaths rapport om bandinspelningar vid Mälsten 11-14 oktober).
- ¹³ Brev från Anders Autellus (Karlsson), 'Om bandinspelning vid Mälsten i oktober 1982', den 21 februari 2007.
- ¹⁴ <http://www.diveteq.com/html/modellgalerie.html>
- ¹⁵ www.navynews.co.uk/.../0002080801g.jpg
- ¹⁶ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten 27/9 – 15/10 1982, bilaga 38 (bilagan signerad Ebbe Sylvén inkluderar en intervju med sonaroperatören Anders Karlsson vid Mälsten). Kopia av originaldokumentet, se kap. 5.
- ¹⁷ Brev från Arne Åsklint, 'Angående min medverkan vid analys av ubåtsljud vid Mälsten i oktober 1982', den 7 september 2006.

Ubåten *Sjöhunden* spärrar utloppet till Härsfjärden oktober 1982. Helikopter med aktiv sonar i förgrunden (foto: Björn Lundberg).

1. Introduktion

1.1. Utredningarna

Den parlamentariska Ubåtsskyddskommissionen från april 1983 konkluderade med att de kränkande ubåtarna under ubåtsjakten i oktober 1982 och därefter kom från Warszawapakten, d.v.s. de var 'väsentligen sovjetiska ubåtar'.¹ På presskonferensen presenterade kommissionens ordförande, tidigare försvars- och utrikesministern Sven Andersson observationer av periskop och ubåttorn, och information om akustik, signalspaning och bottenpå, som allt var för sig sades visa att det hade varit ubåtar från Warszawapakten, 'väsentligen sovjetiska ubåtar', som hade kränkt svenska vatten. Andersson

hänvisade till den militära expertisen, kommissionens militäre expert viceamiral Bror Stefenson.² 'Människor har sett och tecknat ned, och där skiljer det sig klart mellan olika ubåtar på den ena och den andra sidan', sa Stefenson till svensk TV efter presskonferensen och han fortsatte: 'därför kan vi säga att det är Warszawapakten. Vi har hört olika saker ... Vi har uppfångat i etern olika signaler som gör att vi kan säga vad det är.'³ I TV-studion tillsammans med Stefenson satt Carl Bildt, moderaternas säkerhetspolitiska expert och medlem av kommissionen, och han fortsatte: 'vi är helt säkra', och 'det råder ingen som helst tvekan'. Observationer och indikationer 'pekar entydigt på Warszawapakten' och 'detta är i allt väsentligt liktydigt med Sovjetunionen'.⁴ All dokumentation och bevisning var hemlig, vilket accepterades på den tiden, eftersom var och en förstod att man inte kunde avslöja för fienden vad man visste. Det 'skulle skada Sverige om vi sa exakt vad det var', sa Bildt.⁵ Regering protesterade å det skarpaste mot de sovjetiska kränkningarna, och Olof Palme lämnade personligen över en protestnot till den sovjetiske ambassadören Boris Pankin. Den svenske Moskvaambassadören blev hemkallad för konsultationer. Vad som emellertid inte framkom i detta läge var att regeringen var kritisk till Ubåtsskyddskommissionens slutsatser. Dåvarande industri- och senare försvarsministern Thage G. Peterson skriver att Olof Palme hade ett gräl i frågan med kommissionens ordförande Sven Andersson. Varken utrikesminister Lennart Bodström eller justitieminister Ove Rainer menade att indikationerna mot Sovjet skulle hålla i en rättegång, men förväntningarna från massmedia tvingade fram ett utpekande av Sovjet. Regeringen tvingades vika sig för kommissionen.⁶ Eller som dåvarande försvarsministern Anders Thunborg uttryckte saken i efterhand: '[Det var] ohållbart att peka ut Sovjetunionen ... men vad hade vi att sätta emot? Skulle vi dyka själva'.⁷ Ett protokoll från ett internt möte (socialdemokraternas verkställande utskott i maj 1983) visar emellertid att Olof Palme och senare utrikesministern Sten Andersson trodde att det var sovjetiska ubåtar, men inga bevis hade presenterats för dem, och de kunde inte förstå varför Sovjet fortsatte med dessa operationer, eftersom Moskva hade allt att förlora på dem rent politiskt. Varför fortsatte man

Olof Palme

Lennart Bodström

Thage G Peterson

med att provocera fram krigsliknande förhållanden i svensk skärgård trots att det var en katastrof för sovjetisk utrikespolitik?⁸ Man kan naturligtvis tänka sig att de militära fördelarna uppvägde de utrikespolitiska nackdelarna. Man kan tänka sig att Sovjet fann det nödvändigt att träna och förbereda operationer längs den svenska kusten inför ett kommande krig, men varför visade man i så fall upp periskop och ubåtstorn långt in i tätbefolkade områden? Varför demonstrerade man dessa 'förberedelser' för svenskarna? Varför uppträdde Sovjet öppet aggressivt längs den svenska kusten, samtidigt som man undvek konfrontation på andra områden? Varför ägnade man sig åt att provocera fram en förstärkning av det svenska försvar som skulle möta en sovjetisk attack? President Mauno Koivisto förmedlade Yurij Andropovs anmodan att svenskarna skulle använda mer våld mot de kränkande ubåtarna.⁹ Varför ville Moskva att svenskarna skulle sänka dessa ubåtar? Det var något som inte stämde.

Efter 1983 kom regeringen aldrig att officiellt peka ut Sovjetunionen, även om befolkningen och inte minst massmedia oftast utgick ifrån att det var sovjetisk aktivitet. 1985, efter en mobilisering inom massmedia och en konflikt i riksdagen tvingades Olof Palme offra sin utrikesminister Lennart Bodström, eftersom Bodström hade uttryckt oklarhet i frågan, d.v.s. var ovillig att peka ut Moskva.¹⁰ Delar av officerskåren med försvarsstabschefen viceamiral Bror Stefenson samt Carl Bildt menade att Sovjetunionen skulle pekas ut även efter 1983-års protestnot.¹¹ Samtidigt samlade den Marina analysgruppen

Statsminister Olof Palme förklarar den svenska protesten mot Sovjetunionen på regeringens presskonferens efter att Ubåtsskyddskommissionen har presenterat sin rapport i april 1983. T.h. försvarsminister Anders Thunborg och utrikesminister Lennart Bodström (foto: Bertil Ericsson/Pressens Bild).

teknisk bevisning om '30-metersubåtar' samt bottenpår från minifarkoster i svenska vatten – farkoster som antogs finnas dolda i det sovjetiska systemet. Enligt 1987-års hemliga utredning från försvarsstabben var det 'uteslutet' att västliga nationer skulle kunna genomföra denna 'verksamhet dolt under en så lång tidsperiod' och man konkluderade med att tillgänglig information pekar på att 'det är Sovjetunionen som genomför den främmande undervattensverksamheten på svenskt territorium'.¹² Regeringen utnämnde därefter en grupp under ledning av den tidigare chefen för den militära underrättelsetjänsten generalmajor Bengt Wallroth. Enligt gruppens konklusion var det inte möjligt att avgöra de kränkande ubåtarnas nationalitet.¹³ Samtidigt som det årligen inkom närmare tusen rapporter om möjlig undervattensverksamhet kunde man, enligt Wallroth, inte säga vem ubå-

tarna tillhörde. Många på militär sida tolkade detta som en 'politisk försiktighet'. Man antog att ett utpekande hade varit obekvämt inom socialdemokratien.¹⁴

Efter Sovjetunionens sammanbrott 1991 tillträdde den borgliga regeringen med Carl Bildt som statsminister. Han inledde följande år samtal med Moskva för att få bekräftelse på de sovjetiska kränkningarna. Bildts militäre rådgivare, den tidigare chefen för den Marina analysgruppen kommandör Emil Svensson, förde med sig två bandinspelningar av 'ubåt' till Moskva som bevis för ubåtsaktivitet i svenska vatten. Det ena bandet visade sig senare eventuellt härröra från en simmande mink, vilket skapade en viss munterhet. Samtalen avslutades 1994 utan att ha gett något resultat.¹⁵ Efter detta tillsatte den nya försvarsministern Thage G. Peterson den s.k. Ubåtskommissionen med professor Hans G. Forsberg som ordförande och med den tidigare chefen för underrättelsetjänsten Bengt Wallroth som sekreterare. Kommissionen konkluderade med att ubåtar vid ett antal tillfällen hade kränkt svenskt territorium, men man fann inga av de tidigare argumenten övertygande för att peka mot någon bestämd nation. Enligt kommissionen var teckningar och ljudinspelningar oklara medan den definitiva signalspaningsinformation som den förra kommissionen hade hänvisat till visade sig aldrig ha existerat. Den nya kommissionen hävdade vidare att en diskussion om motiv inte kan göras om man inte känner till vem den kränkande makten är.¹⁶ En svensk UD-utredning från 1996 ledd av ambassadör Lars-Erik Lundin (avhemligad 2000) konkluderade emellertid med att Sovjetunionen hade de starkaste motiven för kränkningar av svenska vatten och sannolikt också var skyldig till sådana kränkningar.¹⁷ Men dåvarande vice statsministern (1982), senare statsminister Ingvar Carlsson (1986-91, 1994-96) sa 1999: 'Många trodde att eftersom Sovjetunionen hade kränkt våra vatten i Karlskrona [1981] var det sovjetiska ubåtar nu också', d.v.s. i Hårsfjärden och därefter.¹⁸ Carlsson skrev samma år att 'marinen övertolkade sitt material' eller 'drog direkt felaktiga slutsatser'.¹⁹ Hans försvarsminister Thage G. Peterson antydde möjligheten av västlig och kanske amerikansk involvering (se nedan).²⁰ På regeringsnivå fanns betydande osäkerhet om nationalitetsfrågan och någon entydig hållning existerade inte.

Caspar Weinberger

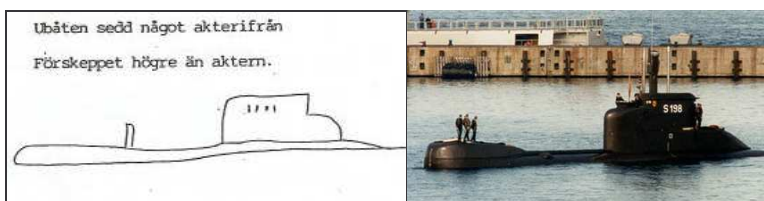

Carl Bildt

Emil Svensson

År 2000 berättade USAs tidigare försvarsminister Caspar Weinberger och Storbritanniens tidigare marinminister Sir Keith Speed i svenska TV-program att västliga ubåtar 'regelbundet' och 'rutinmässigt' opererade i svenska vatten. Regeringen fann det nödvändigt att tillsätta en ny utredning med den tidigare Washingtonambassadören Rolf Ekéus som enmansutredare. Ambassadör Ekéus tog in mig som civil expert, och vi startade med att intervjua relevanta officerare och ämbetsmän från december 2000. I januari 2001 utnämndes ambassadör Mathias Mossberg till huvudsekreterare för utredningen, och Ekéus, Mossberg och jag gjorde ett större antal intervjuer. Mitt ur-

Observationen vid Utö 1982 visar av allt att döma en västtysk ubåt Typ 206 med den typiska rundningen i bakkanten av tornet.²¹ Teckningen är från rapporten från Chefen för Ostkusten Örlogsbas (stämplad kvalificerat hemlig). Observatören beskrevs som tillförlitlig och konklusionen var att han med största sannolikhet hade observerat en Typ 206.²²

Rolf Ekéus

Mathias Mossberg

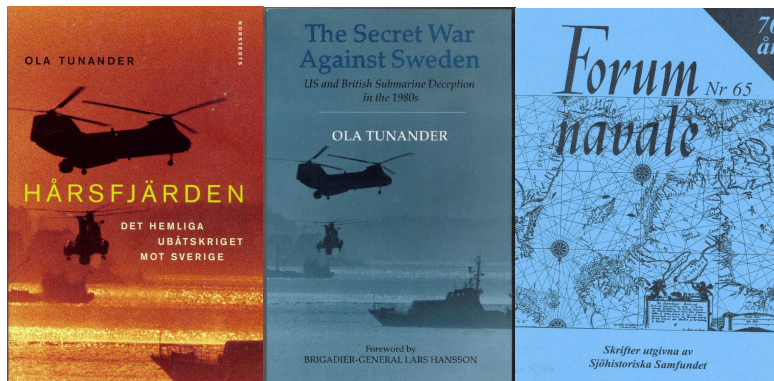
sprungliga manuskript användes som underlag för arbetet. I april 2001 anställdes den tidigare operationschefen för Östra militärområdet konteramiral Göran Wallén som militär expert. Wallén anslöt sig till Bror Stefensons och Emil Svenssons version, och Wallén ägnade mycken tid till att diskreditera mitt arbete. Ekéusutredningens rapport, *Perspektiv på ubåtsfrågan* (2001), var i många avseenden en kompromiss, i vissa fall en minsta gemensamma nämnare för Mossberg och Wallén, vilken inte var särskilt stor. Rolf Ekéus utredning konkluderade med att antalet säkra kränkningar understiger tio och att ingen nationalitetsbestämning har kunnat göras. Motivbilden antogs vara mer komplicerad och såväl Sovjetunionen som västmakterna antogs ha haft intresse för operationer i svenska vatten.²³

I 2008 visade det sig att Ekeusutredningen hade fått in tydligt material som pekade mot västliga kränkningar, men detta material fick inte offentliggöras. Rolf Ekeus skrev en rapport som tog upp ett par observationer av västtyska ubåtar, bl.a. en Typ 206 vid Utö den 10 februari 1982 långt in på svenskt vatten. Informationen byggde bl.a. på en rapport skriven av Chefen för Örlogsbasen Ost stämplad

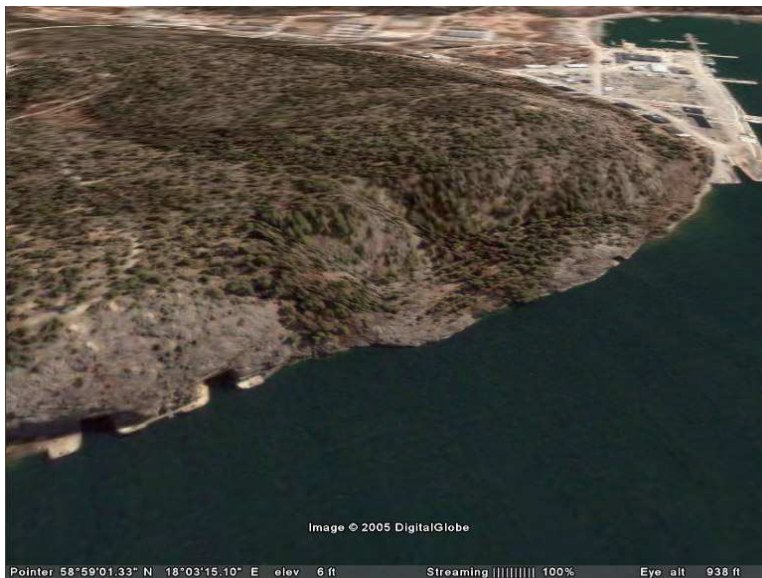
Ubåtsskyddskommissionens rapport från 1983 *Att möta ubåtshotet: Ubåtskränkningar och svensk säkerhetspolitik* (SOU 1983:13); Ubåtskommissionens rapport *Ubåtsfrågan 1981-1994: Rapport från ubåtskommissionen* (SOU 1995:135); och Ubåtsutredningens rapport *Perspektiv på ubåtsfrågan: Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt* (SOU 2001:85).

kvalificerat hemlig (hemlig upp till 70 år). Vid östra Muskö i oktober 1988 gjordes en definitiv bandinspelning av en brittisk Oberonklass-ubåt, vilket experter från Royal Navys ljudanalys bekräftade för sina svenska kollegor. Hela avsnittet som behandlar denna fråga är fortfarande hemligstämplat.²⁴ Utöver den strandade Whiskeyubåten 1981, som antogs möjligen ha trängt in av misstag, fann Ekeusutredningen inget material som entydigt pekade mot sovjetiska ubåtar. Däremot fann man material som pekade mot västliga ubåtar, men detta material är sekretessbelagt. Samtidigt som utrikesdepartementets chef Carl Bildt ironiserat över tanken att västliga ubåtar skulle ha kränkt svenska vatten, hemligstämplade hans departement specifika informationer om just västliga kränkningar.²⁵ 2008 presenterade försvarsmakten en utredning som sa att den inspelning av propellerljud som gjorts 1982 och som Emil Svensson visat upp i Moskva som bevis för sovjetisk ubåtsaktivitet i svenska vatten med största sannolikhet härrörde från en svensk taxibåt *Amalia*.²⁶ Det viktigaste 'beviset' för sovjetisk aktivitet kom därmed officiellt att avskrivas.

Böckerna *Hårsfjärden* (2001) och *The Secret War against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (2004). Den senare hade ett förord av dåvarande chefen för Stockholms kustartilleriförsvaret Lars Hansson. T.h. Sjöhistoriska samfundets skrift *Forum Navale* (2009) med en längre artikel 'Det kalla krigets historia, vetenskap och spelet under ytan'.

Strax efter att Rolf Ekéus hade kommit ut med sin utredning publicerade jag min bok *Hårsfjärden – Det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2001).²⁷ Boken byggde till dels på mitt deltagande i Ekéusutredningen men viktigare, på mer än tio års arbete med intervjuer och dokument om ubåtsfrågan.²⁸ Jag framhäver i boken att en diskussion om motiv inte är nog, och att man måste diskutera dessa kränkningar i detalj för att få klarhet i vad som har skett. Vid en studie av dokument och intervjuer från ubåtsjakten i Hårsfjärden 1982 har jag funnit att allt relevant material pekar på västlig aktivitet. En del material pekar dessutom på brittiska och amerikanska operationer. Motiven måste förklaras utifrån den konkreta analysen av händelserna och inte tvärtom. Boken provocerade fram en debatt i Kungliga Örlogsmannasällskapets *Tidskrift i Sjöväsendet* och i *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens tidskrift och handlingar*, och den kom att utgöra ett förarbete till min mer utförliga bok *The Secret War against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (Frank Cass 2004).²⁹ En vidare debatt kom sedan att föras i Sjöhistoriska samfundets skrift *Forum Navale* och i *Historisk tidskrift*.³⁰

Muskö Örlogsbas inne i berget med ingångstunnlar för fartyg och ubåtar (foto: Google Earth). Under Hårsfjärdsjakten redovisade utkiken på berget ett par gånger ljus under vattnet vid tunnarna. Om observationerna är korrekta torde ljuset ha härrört från små farkoster med strålkastare (se nedan).

1.2. The Secret War against Sweden

Boken *The Secret War against Sweden* ingick i Frank Cass Naval series som är den mest prestigefulla bokserien om marinlitteratur som finns i Europa med böcker av bl.a. Milan Vego, Jürgen Rohwer och John Hattendorf. Förord till boken skrevs av den engelska marinlitteraturens nestor, Geoffrey Till, och av översten av 1gr. Lars Hansson, som vid ubåtsjakten 1982 var regional befälhavare med ansvar för kustartilleriet, de fasta mineringarna, bevakningsbåtar med sjunkbomber och de marina specialstyrkorna.³¹ En internationell debatt finns redovisad på webbsidan för *Parallel History Project*, där jag har bidragit med ett par artiklar, bl.a. en större artikel 'Remarks

on US/UK Submarine Deception in Swedish Waters in the 1980s' (Parallel History Project 2004).³² Dessa arbeten följdes upp av flera TV-dokumentärer, bl.a. en film producerad av det finska *Yle* (2006), en film av det fransk-tyska *ARTE* och det tyska *ZDF*: 'Im Feindlichen Tiefen' (2006, vilken kom att visas över hela Europa),³³ och tre filmer av *SVT*s Uppdrag granskning (2007, 2008)³⁴ som alla var mer eller mindre baserade på mitt forskningsmaterial. Massmediaintresset ledde också till en intervju med mig och med den tidigare brittiska marinministern Sir Keith Speed i tidningen *Sunday Times*.³⁵

I den svenska historikermiljön har boken *The Secret War against Sweden* behandlats endast sporadiskt, men att västliga ubåtar kan ha använts för att testa eget/vårt kustförsvar har tagits upp i alla de stora finska, danska och norska verken om det kalla kriget. De finska och danska historieverken baserar sig främst på boken *The Secret War against Sweden*. I Sverige har emellertid denna sak varit känslig. Det är först i 2008-2009 som frågan har kunnat tas upp av Ubåtsutredningens huvudsekreterare, ambassadör Mathias Mossberg, som ansluter sig till min behandling av de brittiska och amerikanska ubåtarna.³⁶ I det stora finska verket om efterkrigshistorien av Pekka Visuri, *Suomi kylmässä sodassa* ('Finland under det kalla kriget')³⁷ från sommaren 2006, behandlas också frågan om amerikanska ubåtar i svenska vatten. Visuri är överste och docent vid den finska försvarshögskolan, och han har varit forskare vid det finska utrikespolitiska institutet. Han skriver följande:

En stor ubåtsjakt organiserades nära Stockholm i oktober 1982. Man använde sjunkbomber och fasta mineringar för att tvinga upp ubåtar.... Ubåtsincidenterna fortsatte i flera år ... Det har presenterats goda argument för att åtminstone i några fall var det amerikanska ubåtar som provocerade och 'testade' kustförsvaret, som Caspar Weinberger säger i ett yttrande [referens till Ola Tunander, 2001; 2004].³⁸

Också den danska utredningen om det kalla kriget, utnämnd av den danska regeringen i juni 2000, har gått in på ubåtsincidenterna och mitt arbete i utredningens beskrivning av hotbilden i Östersjöområdet-

Ubåt inne i berget på Muskö.³⁹ Detta är insidan av en av tunnlarna från föregående bild.

det, framförallt som exempel på USAs psykologiska operationer. Utredningens rapport, *Danmark under den kolde krig – Den sikkerhedspolitiske situation 1945-91* publicerades i juni 2005 av DIIS (Dansk Institut for Internationale Studier) i fyra band på sammanlagt 2.350 sidor.⁴⁰ Utredningen skriver:

Et hemmeligt program for psykologisk krigførelse blev godkendt af præsident Reagan i de første måneder 1981 og straks iværksat [ref till den tidigare CIA-officeren, nu CIA-historikern Benjamin B. Fisher]⁴¹.... Som følge af den ekstreme hemmeligholdelse er den omfattende amerikanske psykologiske krigførelse imidlertid stort set ikke behandlet i litteraturen, med et par enkelte undtagelser (Ben B. Fisher og Ola Tunander)... Et vendepunkt i ubådsincidenternes historie indtrådte først, da den tidligere amerikanske forsvarsminister Caspar Weinberger i et interview med svensk TV den 7. marts 2000 åbenhjertigt fortalte, at NATO-ubåde eller vestlige ubåde regelmæssigt havde opereret i svenske farvande i 1980'erne for at teste det svenske forsvar.... Samstemmende bekræftede den tidligere britiske marineminister Sir Keith Speed i svensk TV den 11. april 2000, at britiske 'Oberon' ubåde efter aftale havde opereret i svenske farvande for

at teste det svenske kystforsvar.... En svensk forsker konkluderede i 2001 i en omfattende undersøgelse af tildragelserne i Hårsfjärden 1982, at det efter al sandsynlighed var vestlige ubåde, der udførte de store ubådsoperationer i svenske farvande 1982 og 1984 [ref. Tunander 2001; og 2004]. En hovedpointe vil i dag være, at de vestlige ubåde, der deltog i operationerne i 1982 og senere, bevidst søgte at tiltrække sig opmærksomhed ved at optræde i relativt tætbefolkede områder og ved at fremvise periskopet eller endog dele af ubådstårnet.... Som en følge af de ubådsoperationer, som flere vestlige land gennemførte i de svenske farvande i 1980'erne, skabtes gennem medierne billedet af en alvorlig sovjetisk trussel mod Sverige i 1980'erne.... I 1985 angreb en kreds af officerer under den såkaldte 'søofficerernes revolte' ledet af kommandør Hans von Hofsten statsminister Olof Palme for ikke at tage den sovjetiske trussel alvorlig. Ingen i de snævert involverede svenske og udenlandske flådekrede tog under dette begivenhedsforløp initiativ til at underrette den svenske regering om sagernes rette sammenhæng.⁴²

I det konkluderende kapitlet skriver utredningen följande:

Det påpeges ligeledes, at de ubådsoperationer, de vestlige lande gennemførte i de svenske farvande, blev tillagt Sovjetunionen, hvorved skabtes billedet af en øget sovjetisk trussel mod Sverige og det danske nærområde. Ubådsoperationerne førte til en krise i det offentlige liv i Sverige, så vel internt i forsvaret som mellem politikere og officerer, og belastede relationerne mellem Sverige og Sovjetunionen/Ryssland gennem mange år.⁴³

Utredningen fick genomgående ett varmt mottagande av danska⁴⁴ och norska⁴⁵ historiker men samtidigt kritik från en dansk brigadgeneral Michael Clemmesen, som höll det för troligt att ubåtarna var sovjetiska.⁴⁶ I motsats till de finska och danska kalla krigsprojekten går den norska motsvarigheten, *Norsk forsvarshistorie* (Eiden og Institutt for forsvarsstudier, 2004) inte in på ubåtsincidenterna i svenska vatten, och av naturliga skäl behandlar verket Östersjöområdet endast

Det finska verket om det kalla kriget (2006), den danska utredningen om det kalla kriget (2005) och det norska verket om det kalla kriget (2004).

sporadiskt. Däremot finns ett avsnitt som behandlar ubåtsincidenterna i norska vatten i verkets femte volym (1970-2000), som skrivits av kommandør/flottiljamiral Jacob Børresen, generalmajor Gullow Gjeseth och direktören för Institut for forsvarsstudier professor Rolf Tamnes. De norska incidenterna, som pågick under 1970- och 1980-talet var aldrig lika omfattande som de svenska, men i en del fall fanns likheter, t.ex. visade ubåtar i vissa fall upp periskop och torn för offentligheten. Den norska försvarshistoriens avsnitt om ubåtsincidenterna skriver:

Spørsmålet må derfor stilles om vi i realiteten var vitne til en form for provokasjon fra sovjetisk side, et subtilt press mot norske myndigheter for å fremtvinge en norsk tilbakeholdenhet i allianspolitikken. Eller kunne det være vestlige ubåter, som viste seg fram for å holde norske sjømiliterare myndigheter på tå hev og for å demonstrere sitt nærvær ovenfor Sovjetunionen som ledd i avskrekkingspolitikken?⁴⁷

Därefter intervjuar Forsvarshistorien amiral Kjell A. Prytz (generalinspektør for sjøforsvaret 1992-95) som inte utesluter sovjetiska intrång samtidigt som han säger sig:

'[ikke være] fremmed for at britiske og amerikanske ubåter kunne ha fått i oppdrag å vise seg fram langs norskekysten med adresse til både Moskva og Oslo'.

Forsvarshistorien intervjuar også amiral Ole Kr. Thomesen (sjøkommendør i Nord-Norge 1987-93) som inte tror att sovjetiska ubåtar skulle uppträda på detta sätt.⁴⁸ Det norska verket drar ingen säker konklusion, men håller det heller inte för otroligt att ubåtarna som visade upp sig för offentligheten kanske snarare var brittiska och amerikanska (se nedan). Sammanfattningsvis kan man säga att de stora verken i de övriga nordiska länderna (Finland, Danmark och Norge) ansluter sig till min uppfattning om att den märkliga ubåtsaktivitet som karaktäriseras av uppvisning av ubåtstorn och periskop i tätbefolkade områden kan ha haft västligt, närmare bestämt amerikanskt eller brittiskt, ursprung.

I juni 2008 skrev ambassadör Mathias Mossberg, tidigare huvudsekreterare i Ubåtsutredningen (2001) en artikel i *Svenska Dagbladet*.⁴⁹ Mossberg var formellt sett den viktigaste personen i utredningen efter Rolf Ekeus. I praktiken var dess offentliga rapport en kompromissprodukt mellan Mossberg och utredningens militära expert Göran Wallén. Mossberg hade rätt att ta del av allt hemligt material. Han väljer nu att uttrycka sig mer i klartext och ansluter sig i allt väsentligt till min analys. Han skriver följande:

Det är nu 25 år sedan Ubåtsskyddskommissionen presenterade betänkandet 'Att möta ubåtshotet'. Där gavs en detaljerad beskrivning av 'det sannolika händelseförloppet' i Hårsfjärden. Kommissionen pekade ut Sovjetunionen på fyra indiciekedjor: optiska observationer, akustiska observationer, signalspaning och spår på havsbotten. Alla indiciekedjor i utpekandet av Sovjetunionen byggde på vad försvarsstaben levererat. Ingen av dem höll.... Sedan dess har både amerikaner och briter sagt att visst var de i svenska vatten. Och ryssarna har konsekvent förnekat inblandning.... Att det i Hårsfjärden fanns observationer som pekade på Nato är ostridigt och finns dokumenterat i krigsdagböcker och beskrivet i flera utredningar.... Men att åtminstone två incidenter un-

der månaderna före Hårsfjärden 1982 pekade på väst har tidigare inte nämnts.... Trots att Sovjetunionen fallit samman och därmed en rad påtvingade lojaliteter brutits har ingen ny information framkommit som stöder antagandet att det var sovjetiska ubåtar i Hårsfjärden.... Ubåtsutredningens genomgång av den samlade kunskapen om sovjetiska miniubåtssystem, baserad bl.a. på svenskt och annat underrättelsematerial, kunde inte styrka teorierna om en väl utvecklad sovjetisk kapacitet på området. Däremot fanns en dylik kapacitet i väst. I försvarsmaktens digra material i ubåtsfrågan finns rapporter med tydliga indikationer om nationalitet, som inte pekar österut. Men sådana rapporter försågs med rejäla hemligstämplar.⁵⁰

Ett par månader efter Mossbergs artikel skrev den förre finske presidenten Mauno Koivisto en artikel i *Svenska Dagbladet* om hur svenska massmedia i ubåtsincidenternas kölvatten försämrade relationerna mellan Sverige och Finland. Artikeln publicerades också som kapitel i hans bok *Grannar*. Koivisto skriver:

Under min statsministertid och presidentperiod nådde relationerna mellan Finland och Sverige ett lågvattenmärke. De kränkningar av svenska territorialvattengränser som ägde rum under början av 1980-talet ledde till en konflikt mellan Sverige och Sovjetunionen. I det sammanhanget ställdes också krav på Finland och bland annat mig som republikens president. Vi fördömde inte de sovjetiska kränkningarna, och sett ur dagens perspektiv förefaller det som om vi hade gjort rätt....

Efter en flottmanöver i Natos regi stannade två amerikanska örlogsfartyg i Stockholm för ett flottbesök. Mitt på ljusa dagen kunde ett antal ögonvittnen notera ett periskop alldeles intill det ena amerikanska fartyget. Tre dagar senare syntes en ubåt i partiellt ytläge i närheten av Stockholms hamn. Enligt forskaren Ola Tunander förefaller bådadera att ha varit amerikanska båtar.... Tunander misstänker också att det periskop som några dagar senare observerades i närheten av Muskö flottbas tillhörde en västlig båt. I alla dessa fall hade det, menar han, varit ologiskt för en

Mauno Koivistos bok *Grannar: Frändskap & friktion* (2008); Mathias Mossbergs bok *I mörka vatten: Hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan* (2009); Peter Huchthausens och Alexandre Sheldon-Duplaix bok *Hide and Seek: The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (2009).

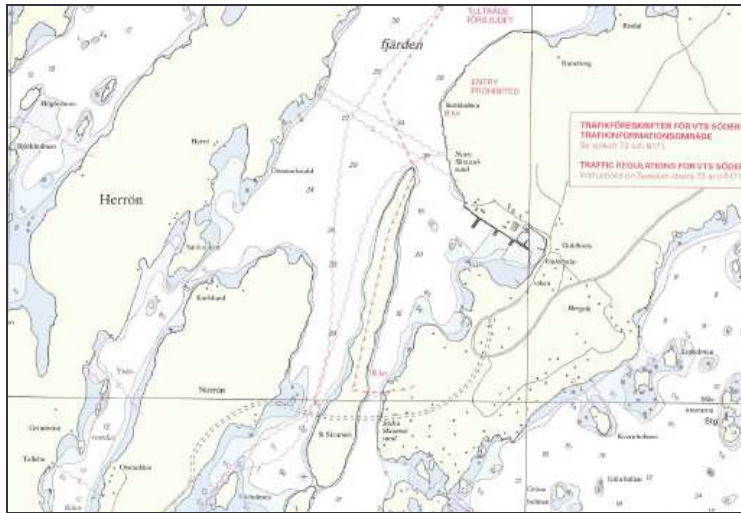
sovjetisk ubåt att så öppet annonsera sin existens.... Internationell press och tv-grupper från USA och Västtyskland anlände för att bevittna det märkliga skådespelet, som fortsatte i flera dagar.... Tunander lägger fram olika bevis för att eventuellt alla de båtar som flottan jagade skulle ha varit västliga....

Redan från första början undrade jag varför någon Östersjöstat skulle vilja försämra situationen i området på detta sätt. Den svenska pressen godkände inte denna analys. Finland beskylldes för undanflykter, och man uttryckte sin förtrytelse över att Finland inte ville klandra Sovjetunionen.... Kort efter detta reste jag på mitt första statsbesök, under vilket jag samtalade med Juri Andropov, som hade kommit till makten i Sovjetunionen. Jag konstaterade att jag misstänkte att det hela var fråga om provokationer och att det vore bra om Sovjetunionen gjorde något för att avslöja dessa. Andropov bad mig förmedla beskedet till svenskarna att Sovjetunionen bad dem sänka varje ubåt de kunde upptäcka i de egna vattnen. När jag ett par månader senare berättade detta för Palme [i augusti 1983] såg han vresig ut och sade ingen-

ting. Senare berättade bland andra Förenta staternas försvarsmi-
nister Caspar Weinberger att brittiska och amerikanska ubåtar
gjorde rekognosceringsturer in på svenskt territorialvatten. Avsik-
ten var att kontrollera den svenska flottans beredskap. De svenska
myndigheterna var medvetna om detta. Vem som visste är oklart,
men någon visste. Om det hade varit Sovjetunionen som i stor
skala låg bakom kränkningarna hade det lett till starkt tvivel om
landets pålitlighet och vilja till avspänning. För mig var ubåts-
affären och den spänning som den åstadkom i relationerna mellan
Sverige och Finland plågsamma.... Lyckligtvis lät vi inte de
svenska mediernas krav påverka oss. Enligt min mening borde
Sverige och Finland föra någon form av officiella samtal kring
ubåtsaffären. Den efterlämnade en så dålig smak i munnen.⁵¹

Några månader senare kom Mathias Mossberg ut med en bok *I mör-
ka vatten – Hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan*
(Stockholm: Leopard, 2009). Boken utgör en anklagelseskrift mot
marinens och Carl Bildts sätt att hantera frågan. Mossberg skriver:

[Caspar] Weinberger sade i otvetydiga ordalag att amerikanska
ubåtar regelbundet testade det svenska försvaret, men aldrig utan
samråd mellan den svenska och den amerikanska marinen....
[Brittiska marinministern Keith Speed] betonade på samma sätt
att dessa tester uteslutande utförts med den svenska motpartens
godkännande.... Speed tillfrågades också våren 2008 av *Sunday
Times* om han kunde bekräfta att brittiska ubåtar opererade i
svenska vatten, och på detta svarade han ånyo ett entydigt ja. Men
han tillade att han inte kunde tala om vad dessa ubåtar gjorde i
svenska vatten – för detta var han förhindrad till sin död av brit-
tisk sekretesslagstiftning.... [USAs Försvarsminister William]
Perry sade till Thage Peterson om ubåten i Hårsfjärden att 'om det
är en ubåt behöver den ju inte vara rysk', och Schlesinger berätta-
de för Tunander om en skadad amerikansk ubåt i Sverige 1982....
I arbetet med 2001 års Ubåtsutredning såg vi vid ett besök på
Muskö Örlogsbas ett papper som visade hur budkavlen gick
mellan en viss grupp amiraler efter Weinbergers uttalanden, och

Muskö örlogsbas (detalj: sjökort Muskö 6162, Sjöfartsverket)

hur de stämde av sina kommentarer med varandra. Då vi ville ta kopia av detta papper hävdade marinens representant i utredningen att vi redan hade tillgång till det på kontoret i Stockholm, varför vi inte behövde ta någon kopia. Men det visade sig sedan att vi inte alls hade papperet, och när vi kom tillbaka till Muskös arkiv lite senare var papperet utgallrat och fanns inte kvar.... [Reaganadministrationen sökte lägga] ett ökat tryck mot Moskva. Kunde man få den svenska opinionen mer Sovjetfientlig så skulle detta sannolikt verka tillbakahållande på Palmes möjligheter att verka för andra säkerhetspolitiska alternativ. Att måla upp bilden av en ökad sovjetisk ubåtsaktivitet mot Sverige kunde här bli ett verksamt instrument. Särskilt som man på amerikansk sida hade perfekt täckning för sina politiska ambitioner av övningsmotivet och det föregivna behovet att testa allierade och vänligt sinnade länders försvar.... Det sannolika händelseförloppet... En ubåt, eller miniubåt, blir skadad den 5 och/eller den 7 oktober. Problem uppstår. Operationen trappas ned, men ubåtar är fortfarande kvar i vattnen kring Hårsfjärden. Och så händer det som inte skulle få

ske, en mina utlöses den 11 och ytterligare en ubåt skadas, denna gång kanske mer allvarligt. Men den klarar sig och signalerar detta med en grön fläck som kan läsas av satelliter. Därefter passerar denna ubåt i närheten av mikrofonraden vid Mälsten den 12 och dess signatur blir i detalj inspelad! Här måste alla indikationer suddas ut! Ingen ubåt vid minpassagen, ingen gul fläck, inga spår på bandet.... Sverige blev nog lurat. Det är för mycket som inte låter sig förklaras på annat sätt och som bara låter sig förklaras på detta sätt.... Det var en blåsning först och främst för landet Sverige.... Till råga på allt blev vi dragna vid näsan av den supermakt vi kände oss befryndade med! .... Det var en blåsning för den svenska regeringen. I någon mån den avgående borgerliga, men framför allt den tillträdande socialdemokratiska. Som nu fick matan ryckt under fötterna för viktiga delar av sin utrikespolitik... Men det var en blåsning också för försvarsmakten. För alla officerare som trodde på saken och som lojalt ställde upp.... Det var också en blåsning för media, som villigt spelade med och eldade på den politiska temperaturen. Nästan utan undantag.... [Carl Bildt] varnade före Hårsfjärden för möjligheten av kränkningar från väst och han hörde till dem som hade goda kontakter i Washington. Antingen visste han inte omfattningen av vad han gav sig in på när han tog en ledande roll i ubåtsfrågan och trodde blint på det som marinen lade fram för honom – och då var det illa. Eller också visste han och var med och förde alla bakom ljuset och då var det värre.⁵²

Ambassadör Rolf Ekéus skriver följande om Mossbergs bok:

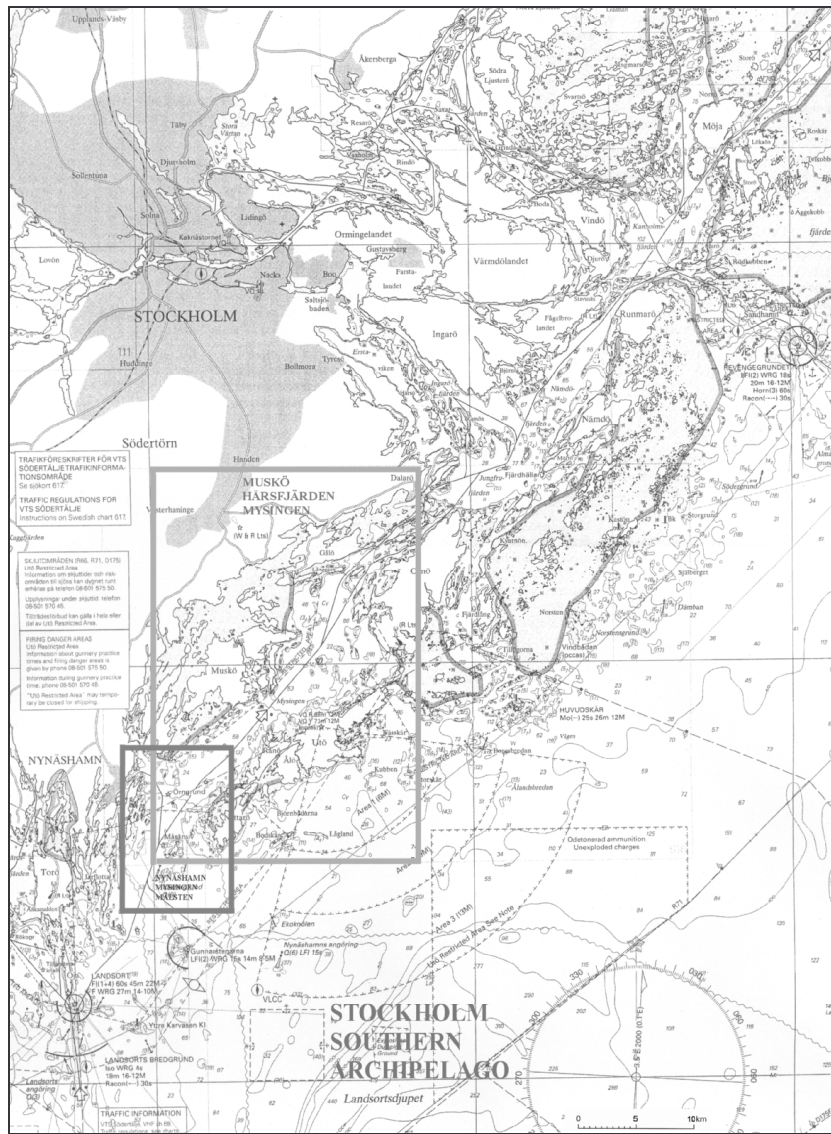
Mathias Mossberg har med stöd av delvis ny information kunnat ge en skildring av både fakta och politiskt spel som är spännande som en förstklassig deckare. Den utgör samtidigt en tung anklagelseakt mot en liten krets inom marinen. Därtill tydliggörs att ett politiskt ansvar låg högt hos Carl Bildt och hans närmaste medarbetare. Mossbergs har på ett elegant sätt bidragit till att rätta ut frågetecknen runt ubåtsfrågan.⁵³

Ubåtsutredningens representanter, utredaren Ekéus och huvudsekreteraren Mossberg, ansluter sig nu till uppfattningen att det kanske väsentligen var västliga operationer i svenska vatten under 1980-talet. Såväl president Koivisto som ambassadör Mossberg liksom den danska utredningen tar upp det märkliga faktum att de extremt aggressiva operationerna i våra vatten inte motsvaras av aggressiv sovjetisk aktivitet på annat håll. Det var något som inte stämde. Nedan tar jag upp att *US Naval Intelligence* inte nämner operationerna mot Sverige i sina årliga rapporter trots den massmediala roll dessa operationer hade.⁵⁴ I *The Secret War against Sweden* drar jag därför slutsatsen att dessa operationer ogärna kan ha varit sovjetiska. Samma slutsats drog den danska kallakrigsutredningen. Den tar upp utvärderingen från det danska 'Forsvarets efterretningstjenestens' (FE). Enligt FE önskade Sovjet 'at opretholde området som et lavspændingsområde og stort set overholdt de de militære spilleregler. Denne tolkning vanskeliggjordes af ubådsincidenterne i de svenske farvande, som man havde svært ved at få til at passe ind i det generelle billede.'⁵⁵ Det kunde bara förklaras med att dessa operationer inte var sovjetiska. Samma konklusion kommer den tidigare finske presidenten Mauno Koivisto till.⁵⁶ Koivisto liksom den danska utredningen och Mossberg konkluderar därför, i likhet med *The Secret War against Sweden*, med att de svenska operationerna rimligen var västlig provokationer. Man kan anta att det sannolikt var amerikanska och brittiska psykologiska operationer för att förändra bilden av det sovjetiska hotet.

En liknande konklusion drar också USAs tidigare marinattaché till Moskva Peter Huchthausen and den franska marinanalytikern Alexandre Sheldon-Duplaix i deras bok *Hide and Seek – The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (New Jersey: Wiley 2009). De skriver med referens till mig:

operationerna beslöts i realiteten av en 'deception operation committee', som leddes av Bill Casey med Dick Allen och med två representanter för utrikes- och försvarsdepartement. Operationerna drevs sedan av ett CIA-Navy [kontor] National Underwater Reconnaissance Office (NURO).⁵⁷

Stockholms södra skärgård (källa: Tunander 2004, s. xx-xxi)

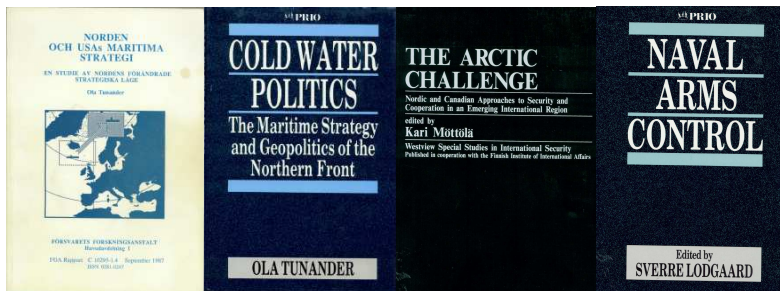
1.3. Bakgrund, källor och filtrering av information

En del historiker menar att säkerhetspolitik – eller som i detta fall ubåtskränkningar i Sverige under 1980-talet – bara kan studeras om man har de relevanta dokumenten som redogör för den ansvarige statens planer eller order för operationerna. Men denna stat kommer knappast att offentliggöra så delikat information, eftersom den kan ha diplomatiska konsekvenser. Det gör att nutidshistorikern kan välja mellan att bli till en hovkrönikör, som förlitar sig på det den ena eller andra staten finner ändamålsenligt att offentliggöra, alternativt att han eller hon utvecklas till en kritisk forskare som dessutom söker sig till texter, dokument och uttalanden som talar emot den egna statens eller individens intressen. Det kan vara frågan om källor, fragment, spridda offentliga uttalanden, kommentarer i dagböcker och dokument (som kanske har avhemligats av misstag), och kanske samtal och underhandsuppgifter, som kan ha betydelse för de vidare frågor som ställs. Den sanne historikern, den kritiske forskaren, tvingas lägga ett pussel av en mängd ibland motstridiga informationer, och det gäller inte minst om studieobjektet är något så delikat som ubåtsoperationer i främmande vatten. Historisk forskning handlar inte om en 'exakt vetenskap' i naturvetenskaplig bemärkelse. Det handlar om att förstå och finna rimliga förklaringar på grundval av begränsad information, och man bör vara medveten om att man som forskare kan ha svårt att ge en objektiv bild av sin egen tid. Någon historiker menar därför att man över huvud taget inte bör ägna sig åt nutidshistoria. När jag i mitten av 1980-talet skrev min doktorsavhandling om 'US Maritime Strategy'⁵⁸ argumenterade en av våra historieforskare för att ämnet låg alltför nära i tid. Han menade att man helst inte borde skriva om 1900-talet och i vilket fall inte om efterkrigstiden. Det finns ett visst fog för denna uppfattning.

För det *första* lever många centrala aktörer, och de har sin stolthet att försvara. Det är svårt att göra en objektiv bedömning när studieobjekten trampar in i diskussionen för att försvara sitt eget renommé. De centrala aktörerna kan påverka vad som finns tillgängligt för forskaren, och de kan presentera en tillrättalagd bild för att ge sig själva en ärofull plats i historien. För det *andra* är avgörande dokument fortfarande hemligstämplade, vilket gör att historikern lätt generali-

serar utifrån den bit av verkligheten som har offentliggjorts och därmed bringar till torgs en förvanskad bild, och kanske en för de centrala aktörerna tillrättalagd bild. För det *tredje* är forskare präglade av sin tid, och det kan vara svårt att se bortom en dominerande ideologi eller ett hegemoniskt tankemönster. Nutidshistoria är i dessa avseenden en kontroversiell disciplin. Historikern blir ofta till maktelitens hovkrönikör. Bevis som kan kompromettera denna elit kan lätt hemligstämplas, och centrala aktörer låter sig mer än gärna förvandlas till historiker som skriver om sin egen ärorika insats.

Samtidigt är det svårt att tänka sig att man inte skulle kunna tala om sin egen tid. Det är orimligt att ens egen tid inte skulle kunna vara föremål för forskning. Man kan också argumentera för att muntliga källor kan vara nog så viktiga, och dem finner man inte i arkiven. Arkiverade dokument kan vidare vara friserade eller utrensade. Evabritta Wallberg från Krigsarkivet har beskrivit hur bränning och utgallring av dokument 'var en medveten metod för att skydda känslig information'.⁵⁹ I Ubåtsutredningen fann vi att särskilt känsliga s.k. grönstämplade dokument inte hade någon juridisk existens och ofta brändes.⁶⁰ Men även existerande dokument kunde vara friserade. En sekreterare menade t.ex. att han skrev om protokoll i efterhand tillsammans med ministern, eftersom den senare var upptagen av hur han skulle komma att framstå i historieböckerna.⁶¹ Det är ett par av många exempel som visar att historieforskning generellt sätt inte är så lätt. Under alla omständigheter bör varje historiker skriva med vissa förbehåll, och han eller hon måste utgå från någon form av rimlighetsresonemang. Man måste söka förstå varför vissa aktörer agerar som de gör, och varför viss information lyfts fram, medan annan information filtreras bort. Historieforskning förvandlas till ett pussel, där de flesta bitar är svåra att identifiera eller saknas. Ofta kan man komma över information, en pusselbit, som inte 'stämmer', som till synes 'falsifierar' en tes eller föreställning om hur det slutgiltiga pusslet ser ut. Jag har upplevt det många gånger. Min bild av vad som skedde under ubåtsjakten i Hårsfjärden var inledningsvis en helt annan. Jag utgick först från den officiella bilden av kränkande sovjetiska ubåtar,⁶² men efterhand fann jag pusselbit efter pusselbit som inte stämde med denna bild. Så låt oss se på min egen utveckling. I mina tidigare arbeten 1985-89, bl.a. i FOA-rapporten *Norden och*

Min rapport för FOA om US Maritime Strategy från 1987, min bok *Cold Water Politics* (1989). Jag hade liknande bidrag i böcker som Möttöläs *The Arctic Challenge* (1988) och i Lodgaards *Naval Arms Control* (1992)

USAs Maritima Strategi (1987),⁶³ i en artikel om den nordiska gråzonen och buffertzonen i *Nordic Journal of Soviet & East European Studies* (1987)⁶⁴ och i den engelska akademiska boken *Cold Water Politics – US Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage 1989),⁶⁵ utgick jag, liksom den svenske kommandören Emil Svensson och den danske brigadgeneralen Michael Clemmesen, från hypotesen att kränkningarna väsentligen var sovjetiska. Jag antog att det kan ha funnits en viss västtysk verksamhet, men jag fann det rimligt att de avgörande kränkningarna var sovjetiska.⁶⁶ Inte minst därför att jag hade svårt att tro att Ubåtsskyddskommissionen skulle kunna hävda att man hade botten-spår, signalspaning och akustiska analyser som pekade på Sovjet utan att ha täckning för sina påståenden. Jag hade också svårt att se det rimliga i en omfattande västlig aktivitet. Det första arbetet *Norden och USAs Maritima Strategi* användes som kurslitteratur (en av två huvudböcker) på den svenska militärhögskolan i slutet på 1980-talet, och jag var där och föreläste för något hundratal officerare. När jag var på US Naval War College 1989 berättade Prof. Don Daniels att han använde min bok *Cold Water Politics* som kurslitteratur på skolan. Hösten 1989 höll jag ett föredrag på US Navy's Center for Naval Analysis vid Pentagon, där jag presenterade boken för US Navy's forskningselit på området. Senare gjorde jag en liknande presentation på US Naval Postgraduate School (Monterey, Kalifornien).

En liknande uppfattning kom till uttryck i mina bidrag till Kari Möttöläs *The Arctic Challenge – Nordic and Canadian Approaches to Security and Cooperation in Emerging International Region* (Boulder: Westview Press, 1988) och till Sverre Lodgaards *Naval Arms Control* (London: Sage 1992). Min hypotes vid denna tid var klar. Jag utgick ifrån att ubåtsaktiviteten i svenska vatten främst var sovjetisk. Samtidigt visste jag att det fanns störande fakta, som pekade mot västlig aktivitet,⁶⁷ men jag hade en tendens att bortse ifrån dem, därför att jag då fann dem oklara, inte tillräckligt trovärdiga eller för fantastiska. Jag deltog i en mängd samtal med ryssar och amerikaner, och 1993 ledde jag en norsk delegation med representanter för den norska marinen och det norska försvarsdepartementet samt med forskare från det norska Forsvarets forskningsinstitut (FFI) och Fredsforskningsinstitutet (PRIO) i möte med representanter för den tidigare sovjetiska marinen inklusive den juridiske rådgivaren generalmajor Pjotr Barabolja och den tidigare befälhavaren för Stillahavsflottan och vice försvarsministern amiral Nikolai Amelko. I mitt föredrag antydde jag möjligheten av en viss sovjetisk aktivitet i svenska vatten under 1980-talet. Amiral Amelko gav ett 20-minuters upprört svar på min trevare. Jag får erkänna att jag då inte tog honom alltför allvarligt.

1993 deltog jag emellertid också i en PRIO-konferens i Norge⁶⁸ med den tidigare amerikanske CIA-chefen och försvarsministern James Schlesinger. Under en längre bilresa bekräftade Schlesinger att en amerikansk ubåt hade skadats i Stockholms skärgård 1982. Detta tvingade mig att ta saken mer på allvar. Från mitten av 1990-talet fanns alltmer bekräftelser från centrala personer som pekade på västliga operationer och 1995-års Ubåtskommission visade att den tidigare kommissionen från 1983 hade övertolkat, missstolkat och t.o.m. uppfunnit material för att kunna peka ut Moskva. Det existerade inga signalspaningsbevis och av den akustiska analysen kunde man inte dra några säkra slutsatser.⁶⁹ När jag granskade förre ÖB general Ljungs dagböcker⁷⁰ bekräftades denna bild. Detta blev än klarare när jag studerade underrättelserapporter, tekniska rapporter och krigsdagböcker (minut-för-minut noteringar) från Muskö örlogsbas

Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden (nr)	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
0034	Från hkp kodor [redacted] gäller vid kontakt	
0035	Akustiska spa har kontakt akustiska spa störs av Gotlandsfärjan akustiska spa gör bedömningen att föremålets propelleraxel är skadad.	
0106	HKP kontakt syd Mällsten. Eldtillstånd på meddelas	Mspto NM informeras
0109	Akustik medd att föremålet går sakta framåt.	HKP 469 info
0113	Akustiken: styrkan i kontakten tilltar	medd hkp
0112	mellan hkp Nejon med trådstycken	
0114	Y70 återgår farten på föremålet ökar ytterligare	meddelar hkp
0116	Akustiken kontakten tilltar	Mspto NH meddelas om akustikens kontakten Problem med direkt linje tfn pga dåliga batterier. Åtgärdas
0118	Föremålet ligger stilla	Försök görs att medd 469 medd går ej fram försöket avbryts.
0119	Föremålet rör sig ryckvis framåt	Meddelas 469. Kontroll görs att Mspto NH har uppfattat. Msptoar Akustiken och postytan ligger på med- hörning.
0121	BevBåtar leds in av 469 + TpbS	Avstånd och luckan mellan BevB diskuteras HB 7 tar täten
0124	Y70 lämnar frekvensen.	Tät ftg HB 7 fel på navrr. Kan han tillgodogöra sig hkp lägesangivning av föremålet (i bä avst från hkp)
0128	Från hkp till BevB: "håll ^{nu} lite ingen fällning nu bättre målvärden kommer". BevB reglerar ^{nu} sju position i förhållande till varandra	
0130	En av akustiska mikrofonerna ur funktion (nr 5) ingen kontakt.	
0132	TpbS meddelar: luckan en kabellängd.	
0134	enl 469: "kontakt nära A"= mikrofonen.	Kontakt nära Akustiska trots det ingen kontakt. 469 medd av oss att mik är utslagen. Akustiken tar order att

Blad från Mälstens krigsdagbok strax efter midnatt den 14 oktober. En farkost passerade minlinjen MS1 klockan 23:00 den 13 oktober. Eldförbud för minorna gavs 20:05, åter eldtillstånd efter passage 01:06, bevakningsbåtar förbereder fällning av sjunkbomber. Helikopter '469' ska vara 'Y69'.

(från chefen för Örlogsbas Ost), från chefen för kustartilleriets bas på Mälsten och från stabschefen för Stockholms kustartilleri.⁷¹ Samma sak gäller rapporten från den Marina analysgruppen⁷² och marinens interna utredning under amiral Gunnar Grandin.⁷³

Vad som var än mer problematiskt var det faktum att fler och fler informationer pekade på västlig – främst brittisk och amerikansk – aktivitet samt på en skadad ubåt. Samtidigt gjorde jag intervjuer med ett stort antal svenska marina befäl, som hade varit direkt involverade i dessa ubåtsjakter, samt med amerikanska, brittiska, tyska, franska, italienska, norska och danska ämbetsmän, marinofficerare och underrättelseofficerare. Flera av de mer centrala aktörerna har berättat om brittisk och amerikansk aktivitet i svenska vatten och om en skadad amerikansk ubåt i samband med ubåtsjakten i oktober 1982, men dessa personer har vanligtvis inte velat framträda med namn.

Någon historiker och officer har i efterhand kritiserat mig och min analys för att bygga på anonyma källor.⁷⁴ De har trott att det enbart är dessa källor som har förmått mig att peka ut USA och Storbritannien. Detta är en missuppfattning. Den information som de anonyma källorna har bidragit med har varit viktig och pekar mycket riktigt på dessa stater, men dessa källor utgör enbart ett komplement till mängden militära och civila dokument och offentliga intervjuer från TV och tidningar. Rent kvantitativt omfattar materialet från anonyma källor endast ca 2 % av det samlade materialet i min engelska bok (*The Secret War against Sweden*), medan jag har närmare 500 referenser till tidigare hemligstämplade dokument.

Jag har för övrigt gjort över hundra intervjuer med officerare och andra befattningshavare nämnda vid namn. Det är inte riktigt att min diskussion i nationalitetsfrågan vilar på information från anonyma källor. Nedan kommer jag att ta upp några frågor som berör ubåtarnas nationalitet främst i samband med ubåtsjakten i Hårsfjärden i Stockholms skärgård hösten 1982. I föreliggande arbete använder jag enbart information från militära och civila dokument (främst tidigare hemligstämplade dokument), uttalanden gjorda av centrala aktörer i intervjuer på TV eller andra större nyhetsmedia samt allmänt accepterad litteratur. I något fall har jag använt uttalanden från mer spekulativa partsinlagor (t.ex. Svensson 2006),⁷⁵ när den specifika infor-

To 14. okt (15)
0100 CFst ringde: Bottenhydrofon-
kontakt i Danziger gatt.
HKp d:0. Minslingen markerat ubåt
ub. 2 sjöf. fällda. Ok-
klart resultat. Foto ring-
ningarna gällde ej eld-
fält ("dager a. god sikt")
CFst på väg till MSB. Jag
stannade hemma.

Torsdagen den 14 oktober 1982

Omkring kl 0100 så ringde CFst. Det var på nytt bottenhydrofon-
kontakt i Danziger Gatt. Likaså vissa helikopterindikationer.
Bessutom hade minslingen markerat ubåt. Minorna hade inte ut-
lösts eftersom eldstånd inte fanns under mörkret. Två sjunkbom-
ber var fällda. Resultatet är oklart. CFst gav sig iväg till
MSB. Jag stannade t v hemma i telefonkontakt.

Från ÖB general Lennart Ljungs dagbok (strax efter midnatt den 14 oktober 1982) både handskrivna och renskrivna version (Krigsarkivet, Stockholm).

mationen i sig inte har varit kontroversiell. I vissa fall har jag också lagt in muntlig information i någon fotnot för att ge läsaren bakgrundsinformation för mitt eget tänkande utan att detta i sig utgör något bevis. Det material jag har granskat pekar i vissa fall på västlig, sannolikt på amerikansk men i något fall på brittisk aktivitet. I andra fall är det mer osäkert. I ytterligare fall är utpekandet av USA och Storbritannien så säkert som det kan vara utan att man har ubåten surrad vid kaj och besättningen arresterad. I inget fall som jag har funnit pekar operationen i september-oktober 1982 på sovjetisk aktivitet, vilket naturligtvis inte betyder att sovjetiska styrkor avhöll sig från operationer i svenska vatten. Men det är märkligt att ett par helt centrala officerare har kunnat dra 'direkt felaktiga slutsatser', för att citera Ingvar Carlsson ovan.⁷⁶ Hur kommer det sig att annars professionella officerare har varit helt inkompetenta när det gäller analysen av

de kränkande ubåtarnas nationalitet? I flera fall kan man säkert förklara detta med att dessa officerare, i likhet med undertecknade, hade svårt att föreställa sig att västliga makter skulle ha utfört dessa operationer. Det är en fråga som på sitt sätt gäller oss alla, och detta avspeglar ett viss mått av naivitet. Problemet är att några centrala officerare, till synes medvetet, har rensat bort information som pekar mot västlig aktivitet. Vi vet vilken information som gavs dem och vi vet vilken information som de sedan lämnade vidare till Ubåtsskyddskommissionen, och i det senare fallet var all delikat information, som pekade västerut, borta. Man måste åtminstone ställa sig frågan: varför? Hur ska man förklara att vissa centrala officerare konsekvent har valt att ta bort information som pekar mot västlig aktivitet samtidigt som samma personer har uppfunnit icke-existerande information som pekar mot sovjetisk aktivitet? Man kan naturligtvis argumentera för att Sovjetunionen var fienden, och det skulle ställa till betydande problem om en västlig ubåt skulle avslöjas under en ubåtsjakt i svenska vatten. Man kan hävda att det fanns rationella skäl att modifiera faktaunderlaget. Men vad blev konsekvenserna av ett sådant agerande i relationen till regeringen och till befolkningen som helhet? Om dessa ting antas vara för sensitiva för att delge regeringen, kan man i så fall hävda att regeringen styr utrikes- och säkerhetspolitiken?

En något märklig konsekvens av de centrala officerarnas filtrering av informationen om ubåtsjakten var att försvarsstaben endast offentliggjorde mindre tydlig information som inte bevisade någonting. När det senare visade sig att Ubåtsskyddskommissionens mycket 'definitiva information' om signalspaning och propellerljud var påhittad och att vissa ljudinspelningar härrörde från naturliga företeelser som mink och sill fick hela ubåtsjakten ett löjets skimmer. Även erkända forskare och politiker började ifrågasätta om några ubåtar över huvud taget hade uppträtt i svenska vatten. Detta skapade våldsamt irritation inom marinen bland officerare som hade deltagit i dessa jakter. Många hade personlig erfarenhet av ubåtar i svenska vatten. Problemet var att försvarsstaben och underrättelsetjänsten inte ville offentliggöra det material som kunde bevisa ubåtarnas existens. Man vägrade att offentliggöra tydliga sonarbilder och tydliga bilder av bandspår. Det visade sig senare att på de centrala bandinspelningarna var

väsentlig information inte längre möjlig att urskilja. Här fanns till synes bara havsbrus, medan informatinen var borta, samtidigt som avgörande fotografier och laboratorieanalyser hade försvunnit från underrättelsetjänstens arkiv. Samma sak gäller de viktigaste sidorna i krigsdagboken. Borta. Man måste åtminstone fråga sig varför. Hur kommer det sig att man kan hålla flera tiotals med hyllmeter med mindre tydlig information om ubåtsaktivitet i svenska vatten, medan dokument som innehåller definitiv information är borta? Dokument och ljudinspelningar, som vi vet har funnits och som är av en karaktär att de skulle kunna ha använts som bevis för att bestämma ubåtars nationalitet, har försvunnit. Varför?

Efter att SVT:s Uppdrag granskning hade visat två program hösten 2007 (som bl.a. klargjorde att det inte fanns täckning för Emil Svenssons m.fl. påståenden om att en 3:47-minutersinspelning den 12 oktober 1982 var bevis för en sovjetisk ubåt) höll Förvarshögskolan, Kungliga krigsvetenskapsakademien och Kungliga Örlogsmannasällskapet ett heldagsseminarium organiserat av bl.a. centrala officerare som Bror Stefenson, Göran Wallén och Emil Svensson. Seminariet inleddes med ett angrepp på mig, och hela seminariet med dess uppläggning var väsentligen riktat mot mig och mitt arbete. Den skrift från seminariet (Fältström red. 2008) som har presenterats i efterhand innehåller ett stort antal felaktigheter, och kan knappast beskrivas som seriös. Jag kommer att ta upp några väsentliga punkter nedan.

Jag kommer i denna volym först att granska några optiska observationer från Hårsfjärdsincidenten, som enligt Ubåtsskyddskommisionen pekade på sovjetisk verksamhet. Den naturliga förklaringen till denna aktivitet visar sig emellertid i flera fall vara västliga och i något fall mer specifikt amerikanska operationer. Jag kommer därefter att granska några tekniska bevis: bottenpår, signaler, ljudband och sonarbilder. Även i dessa fall pekar en analys av aktiviteten på västliga och i några fall på amerikanska och brittiska operationer. För det tredje kommer jag att granska några uttalanden från amerikansk, brittisk, finsk, sovjetisk och svensk sida. En analys av dessa uttalanden pekar på västlig och i flera fall på amerikansk och brittisk aktivitet. Ett sista kapitel innehåller en konkluderande kommentar. Till sist finns en presentation av författaren.

---

¹ SOU 1983:13. *Att möta ubåtshotet – Ubåtskränkningar och svensk säkerhetspolitik*. Betänkande av ubåtsskyddskommissionen (Stockholm: Försvarsdepartementet, 1983), s. 10.

² Sven Andersson, 'Extra Rapport', SVT2, (26 april 1983).

³ Bror Stefenson intervjuad i Rapport, SVT2 (26 april 1983).

⁴ Carl Bildt intervjuad i Rapport, SVT2 (26 april 1983).

⁵ Ibid.

⁶ Ingvar Carlsson, *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 1999); Lennart Bodström, 1999. 'Politik och ubåtar', s. 151-164 i Lars Bergström & Klas Åmark, (red.), *Ubåtsfrågan – En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma* (Uppsala: Verdandi, 1999); Lennart Bodström, *Mitt i Stormen* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2000); Thage G. Peterson, *Resan mot Mars – Anteckningar och minnen* (Stockholm: Bonniers, 1999); Anders Mellbourn, 'Efter ubåtsrapporten 1983 – Palme tvingad peka ut Sovjet', *Dagens Nyheter*, 6 mars (1988).

⁷ Anders Thunborg. 'Ohållbart att peka ut Sovjetunionen', *Dagens Nyheter*, 6 maj (2001).

⁸ Referat från det verkställande utskottets möte, Socialdemokratiska arbetarpartiet, 17 maj 1983, *Arbetarrörelsens arkiv*, Stockholm.

⁹ Sven Svensson (1986), 'Mauno Koivisto på tvådagarsbesök: Tiger om framtiden', *Dagens Nyheter*, 21 oktober.

¹⁰ Lars Olof Lampers, *Bodströmmaffären och det säkerhetspolitiska debattklimatet i Sverige 1982-1985* (Stockholm: Statsvetenskapliga Institutionen, Stockholms Universitet, 1996).

¹¹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Handskriven och renskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.

¹² 'Rapport om undervattensverksamhet som riktats mot vårt land', signerad general Bengt Gustafsson och generallöjtnant Thorsten Engberg (Stockholm: Försvarsstaben, 25 november 1987).

¹³ Notat för orientering av regeringen december 1987 av den s.k. 'Regeringsgruppen' (Jan Eliasson, Hans Dahlgren och Bengt Wallroth) under ledning av generalmajor Bengt Wallroth, Chef för den internationella avdelningen på försvarsdepartementet (CFö/INT). 'Undervattensverksamhet – förekomst, omfattning och inriktning tidsmässigt och geografiskt (det s.k. "mönstret" i verksamheten samt nationalitetsbestämning)'. Dokumentet överlämnades till Ekéusutredningen av kabinetssekreterare Hans Dahlgren, 5 april 2001 (*Ekéusutredningen arkiv 50:3*, Riksarkivet, Stockholm).

---

¹⁴ Se t.ex. Hans von Hofsten. *I kamp mot överheten – Örlog och debatt* (Stockholm: T. Fischer & Co, 1993).

¹⁵ SOU 1995:135. *Ubåtsfrågan 1981-1994 – Rapport från ubåtskommissionen* (Stockholm: Försvarsdepartementet, 1995), s. 201-208; 'Slutrapport Ubåtsamtalen', Emil Svensson (Ordförande), 24 januari, 1995.

¹⁶ SOU 1995:135.

¹⁷ Lars-Erik Lundin *et. al.*. 'Den främmande undervattensverksamheten på svenskt territorium under perioden 1980-1995 sedd ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv', (signerad av ambassadör Lars-Erik Lundin, ambassadör Carl-Johan Groth, professor Rutger Lindahl och ambassadör Lennart Myrsten) (Stockholm: Utrikesdepartementet, 1996).

¹⁸ Intervju med Ingvar Carlsson, 'Aktuellt', TV1, (25 oktober 1999); se också Ingvar Carlsson, *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 1999).

¹⁹ Carlsson (1999), p. 115.

²⁰ Thage G. Peterson (1999), s. 556-557.

²¹ <http://zone.sousmarins.free.fr/sous-marins%20du%20monde%2010.htm>

²² Uppdrag granskning, *SVTI*, 11 juni 2008.

²³ SOU 2001:85. *Perspektiv på ubåtsfrågan – Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt.* (Stockholm: Statens Offentliga Utredningar, Försvarsdepartementet, 2001).

²⁴ All denna information presenterades i TV-programmet 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, *SVTI*, 11 juni 2008 (bl.a. i samband med intervjuer med huvudsekreteraren Mathias Mossberg).

²⁵ Ibid.

²⁶ Inspelade ubåtsljud kan vara ytfartyg, *Försvarsmakten*, 19 maj 2008.

<http://www2.mil.se/sv/Nyheter/Nyheter-milse/Inspelat-ubatsljud-kan-vara-ytfartyg/>

²⁷ Ola Tunander, *Hårsfjärden – Det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2001).

²⁸ Jag hade en tidig version av mitt manuskript redan när jag anlätades av Rolf Ekéus hösten 2000. Vår överenskommelse var att jag fortsatte att arbeta med min bok samtidigt som jag deltog i arbetet med utredningen. Ambassadör Ekeus och jag startade med att intervjua relevanta officerare och ämbetsmän från december 2000.

²⁹ Ola Tunander, *The Secret War Against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (London & New York: Frank Cass, 2004a).

³⁰ Tunander, 'Det kalla krigets historia, vetenskap och spelet under ytan', *Forum Navale*, nr. 65, 2009a, s. 125-150; Tunander, 'Ett generalangrepp på

---

den kritiska historieforskningen. En kommentar till Bengt Gustafsson', *Historisk tidskrift*, nr 1, 2009b, s. 48-62; Tunander, 'Det så kallade Elefantmötet', *Historisk tidskrift*, 1 2009c, s. 251-255; se också artikel i *Historisk tidskrift*, nr 3, 2009d.

³¹ Tunander 2004a.

³² Ola Tunander, 2004b. 'Remarks on US/UK Submarine Deception in Swedish Waters in the 1980s', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (section Area Studies), 29 July.

<http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/subinc.cfm>

<http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/documents/subinc/Tunander2.pdf>; se också Tunander 2002. 'Submarine Incursions in Swedish Waters, 1980-1992: Comment on a Controversy', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (section Area Studies), 22 November; och Tunander, 2005. 'Comment: The "Suspect" Who Investigated Himself', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (Area Studies: Submarine Incursions in Swedish Waters), 17 May:

<http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/subinc.cfm>

³³ <http://www.zdf.de/ZDFde/inhalt/27/0,1872,3902875,00.html>

<http://www.arte.tv/de/geschichte-gesellschaft/archivs/der-kalte-krieg/Das-Programm/881300.CmC=881094.html>

³⁴ 'Ubåtar, lögner och ljudband', Uppdrag granskning, SVTI 3 oktober 2007, <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=75456&a=926121>; 'Sista beviset faller i ubåtsfrågan', Uppdrag granskning, 21 november 2007

<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=75452>; Uppdrag granskning, SVTI 11 juni 2008

<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=94372>.

³⁵ Pelle Neroth, 'Margaret Thatcher told navy to raid Swedish coast', *Sunday Times*, 27 January 2008.

<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article3257297.ece>

³⁶ Mathias Mossberg, 2008, 'Försvaret mörkade västubåtar', *Svenska Dagbladet*, 9 juni.

³⁷ Pekka Visuri, *Suomi kylmässä sodassa* (Helsinki: Otava, 2006), s. 268.

³⁸ Ibid. Visuri skriver följande i *Suomi kylmässä sodassa* (s.268):

'Vid Sveriges kust gjorde man många observationer av ubåtar, men man hade inga bevis med undantag för ett fall hösten 1981. En stor ubåtsjakt organiserades nära Stockholm i oktober 1982. Man använde sjunkbomber och fasta mineringar för att tvinga upp ubåtar. Sveriges regering skyllde på Sovjetunionen. Ubåtsincidenterna fortsatte i flera år, och den fåfänga ubåtsjakten var mycket deprimerande för svenskarna. Dubier beträffande den

---

svenska marinens effektivitet och de många sammanträffandena har vuxit med tiden. Det har presenterats goda argument för att åtminstone i några fall var det amerikanska ubåtar som provocerade och 'testade' kustförsvaret, som Caspar Weinberger säger i ett yttrande. President Koivisto trodde inte på de svenska rapporterna och på beskyllningarna mot Sovjetunionen. Han fick aldrig se några bevis, och han attackerades hårt av den svenska pressen.' (översatt från finska: P. Visuri).

³⁹ <http://www.rcgroups.com/forums/showthread.php?t=526337>

⁴⁰ Dansk Institut for Internationella Studier (DIIS), 2005. *Danmark under den kolde krig – Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, Band 3 1979-1991. Utredningens ordförande var DIIS chefsutredare Svend Aage Christensen (daglig ledare för flertalet säkerhetspolitiska utredningar i Danmark sedan mitten av 1980-talet). Han har tillsammans med bl.a. dr.phil. Frede P. Jensen och dr.scient.pol. Erik Beukel haft huvudansvar för arbetet.

⁴¹ Ben B. Fisher, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare*, The CIA Center for the Study of Intelligence, 1997, s. 6.

⁴² Den danske utredningen skriver: 'Et hemmeligt program for psykologisk krigførelse blev godkendt af præsident Reagan i de første måneder 1981 og straks iværksat [ref till den tidigare CIA-officeren och nuvarande CIA-historikern Benjamin B. Fisher].... Som følge af den ekstreme hemmeligholdelse er den omfattende amerikanske psykologiske krigførelse imidlertid stort set ikke behandlet i litteraturen, med et par enkelte undtagelser (Ben B. Fisher og Ola Tunander) [ref. Tunander 2004].... De omfattende ubådsaktioner i svenska farvande, der for årene 1981-1992 løb op i ca. 2550 rapporter om "optiske observationer" af ubåde, blev i almindelighed, også af opinionen, tillagt Sovjetunionen, selv om der ikke forelå konkrete beviser. I en række engelsksprogede bøger om søkrigsførelse blev tildragelserne 1982

---

og 1984 (Karlskrona) og specielt Hårsfjärden 1982 beskrevet som offensive specialstyrkeoperationer (spetsnas) og i øvrig de eneste kendte under den kolde krig. Vurderingerne af betydningen af operationerne varierede i øvrig betydeligt fra iagttagere til iagttagere.

Et vendepunkt i ubådsincidenternes historie indtrådte først, da den tidligere amerikanske forsvarsminister Caspar Weinberger i et interview med svensk TV den 7. marts 2000 åbenhjertigt fortalte, at NATO-ubåde eller vestlige ubåde regelmæssigt havde opereret i svenske farvande i 1980'erne for at teste det svenske forsvar. Ifølge Weinberger skete der ikke nogen besjling af svensk farvand eller test af det svenske forsvar uden efter samråd med svenske myndigheder. Samstemmende bekræftede den tidligere britiske marineminister Sir Keith Speed i svensk TV den 11. april 2000, at britiske "Oberon"-ubåde efter aftale havde opereret i svenske farvande for at teste det svenske kystforsvar. Den danske generalløjtnant Kjeld Hillingsø udtalte i samme TV-program: "Man var interesseret i at afprøve, om Sverige for det første var i stand til og for det andet villig til at forsvare sit territorium. Det var en legitim NATO-interesse. Nordmændene og danskerne kunne sige til de andre NATO-lande: 'Vi stoler på svenskerne. De vil afgjort forsvare den flanke.' Men stormagterne og supermagterne foretrak selv at indhente deres oplysninger, selv at bekræfte dem."

I 2000 blev det således for første gang tilkendegivet af vestlige beslutningstagere og officerer, at vestlige magter havde opereret i de svenske farvande i egentlige operationer. Med disse udtalelser kunne de ikke få tegn på vestlige ubådsaktiviteter i de svenske farvande sættes i perspektiv. En svensk forsker konkluderede i 2001 i en omfattende undersøgelse af tildragelserne i Hårsfjärden 1982, at det efter al sandsynlighed var vestlige ubåde, der udførte de store ubådsoperationer i svenske farvande 1982 og 1984 [ref. Ola Tunander 2001; og 2004].

En hovedpointe vil i dag være, at de vestlige ubåde, der deltog i operationerne i 1982 og senere, bevidst søgte at tiltrække sig opmærksomhed ved at optræde i relativt tætbefolkede områder og ved at fremvise periskopet eller endog dele af ubådstårnet. Dette strider mod al professionel ubådspraksis, som netop går ud på, at operationerne skal være hemmelige ... Operationerne kan i udgangspunktet være begyndt som rene testoperationer, således som Weinberger skildrer det. Ud fra det foreliggende kan det ikke afgøres, hvor initiativet til at give operationerne en psykologisk dimension er taget.

Som en følge af de ubådsoperationer, som flere vestlige land gennemførte i de svenske farvande i 1980'erne, skabtes gennem medierne billedet av en alvorlig sovjetisk trussel mod Sverige i 1980'erne. De tilbagevendende

---

ubådsoperationer i de svenske farvande blev tillagt Sovjetunionen, der for den svenske og den internationale opinion fremstod som en magt, der ensidig og arrogant varetog egne strategiske interesser og truede neutrale, vennligtsindede stater. Herigennem ændredes også den traditionelle billede af Østersøen som et lavspændingsområde, hvor alle lande til en vis grad havde lagt bånd på sig selv og afholdt sig fra maritime provokationer. Forholdet mellem Sverige og Sovjetunionen blev i årevis dybt belastet af sagen. Som vi har set, jf. Kap. 77, voldte fremvæksten af en tilsyneladende væsentligt forøget sovjetisk trussel i nærområdet i 1980'erne i årevis hovedbrud for den danske militære efterretningstjeneste [FE], der havde svært ved at få denne nye udvikling til at passe sammen med de øvrige udslag af sovjetisk militærpolitik [ref. FE arkiv; på sidan 467 i samma volym sägs: 'FE's vurdering af Sovjetunionens optræden i Østersøområdet var, at Sovjetunionen ønskede at opretholde området som et lavspændingsområde og stort set overholdt de militære spilleregler. Denne tolkning vanskeliggjordes af ubådsincidenterne i de svenske farvande, som man havde svært ved at få til at passe ind i det generelle billede'].

Ubådsoperationerne i de svenske farvande førte til en krise i det offentlige liv i Sverige og fik vidtrækkende politiske og militære konsekvenser. En sovjetisk trussel mod Sverige blev pludseligt følt meget nærværende af den svenske befolkning. Medens Sovjetunionen i 1976 kun blev opfattet som en direkte trussel af 6 % og som en trussel eller uvenlig stat af 27 %, var billedet efter den sovjetiske Whiskey-ubåds strandning i oktober 1981 et helt andet. Nu opfattede 34 % af den svenske befolkning Sovjetunionen som en direkte trussel og 71 % som enten en trussel eller som uvenlig over for Sverige. Efter Hårsfjärden og ubåtskommissionens rapport steg tallene yderligere: 42 % betragtede Sovjetunionen som en direkte trussel og hele 83 som en trussel eller som uvenlig overfor Sverige. Disse tal holdt sig gennem en række år og vidnede om, at den svenske befolkning som følge af begivenhederne helt havde ændret syn på Sovjetunionen. Udviklingen førte til en forøgelse af det svenske forsvarsbudget [ref. Tunander 2004].

Ubådsoperationerne skabte en stemning af mistillid i Sverige mellem politikere og dele af forsvaret og også internt indenfor forsvaret. Hverken statsminister Olof Palme eller forsvarsminister Anders Thunborg troede på forsvarsstabens rapport af 18. april 1983, der entydig udpegede Sovjetunionen som den krænkende part, men de følte sig af politiske grunde tvunget til at acceptere den og nedkøle forholdet til Sovjetunionen. Også internt i forsvaret opstod der misstemning over såvel manglende information som over dispositionerne under ubådsjagten. Enkelte høje officerer blev beskyldt for

---

at have samarbejdet med Sovjetunionen og ladet ubådene slippe ud [ref Tunander 2004]. I 1985 angreb en kreds af officerer under den såkaldte "sø-officerernes revolte" ledet af kommandør Hans von Hofsten statsminister Olof Palme for ikke at tage den sovjetiske trussel alvorlig. Ingen i de snævert involverede svenske og udenlandske flådekredse tog under dette begivenhedsforløp initiativ til at underrette den svenske regering om sagernes rette sammenhæng.' (DIIS, 2005, Band 3, 1979-1991, s. 478-491).

⁴³ Ibid, s. 552.

⁴⁴ Se diskussionen om utredningen som hölls av Selskapet for Samtidshistorisk Forskning i Videnskapernes Selskaps lokaler i Köpenhamn den 16 september 2005.

⁴⁵ Knut Einar Eriksen, 'Danmark under den kolde krig – et norsk perspektiv', *Arbeiderhistorie*, nr. 1 2006, s. 77-85.

⁴⁶ Michael Clemmesen vid den danska försvarsakademin hade flera års erfarenhet från de baltiska staterna som hade präglats av sovjetmakten. Han utgick ifrån att ubåtarna i svenska vatten rimligen var sovjetiska och vände sig mot min beskrivning av ubåtsincidenterna. Mycket av det som han skrev vid denna tid kan närmast betecknas som en diskrediteringskampanj mot såväl utredningen som mot mitt arbete (se t.ex. Michael Hesselholt Clemmesen, 'Koldkrigsutredningen - Danmark under den kolde krig', Forum for forsvarsstudier (København: Forsvarsakademiet, december 2005).

<http://forsvaret.dk/FAK/Publikationer/Forum+for+Forsvarsstudier/#{DF21A52E-3FDA-4266-A56C-C3ECF128ED56}>). Clemmesen talade i termer av 'svineri' och 'konspiration' (se Poul Pilgaard Johnsen, intervju med Michael H. Clemmesen, 'Enøjet', *Weekendavisen*, 2 september 2005; se också mitt svar: Ola Tunander, 'Clemmesens blindhed', *Weekendavisen*, 9 september, 2005). I oktober 2005 inviterades Clemmesen till Stockholm för samtal med svenska amiraler som Bror Stefenson och Per Rudberg. Han talade om utredningen inför det svenska Kungliga Örlogsmannasällskapet och Kungliga krigsvetenskapsakademin, och inte minst ägnade han sig åt en kritik av mitt arbete (Olof Santesson, 'Clemmesens kalla krig – Föreläsning och diskussion inför Kungl. Krigsvetenskapsakademien och Kungl Örlogsmannasällskapet den 27 oktober 2005', *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, nr. 5 2005, s. 74-79). Därefter gick amiralerna Rudberg och Stefenson upp till den danska ambassadören i Stockholm och överlämnade en protestnot med krav om att utredningens skrivningar om ubåtsincidenterna 'korrigerades' (se brev från amiralerna Per Rudberg och Bror Stefenson till Danmarks utrikesdepartement till uppdragsgivaren till DIIS utredning 'Danmark under den kolde krig', den 21 november 2005; se

---

också Tunander 2009c). I en intervju i *Jyllands-Posten* i december 2005 kräver amiral Stefenson att 'den danska regeringen och utrikesdepartementet åtminstone tar avstånd från det som är skrivit om ubåtskränkelse i rapporten' (se Jens Grund og Jette Elbæk Marsessa, 'Ny front i strid om koldkrigsrapport', *Jyllands-Posten*, 23 december 2005).⁴⁶ Om jag har förstått saken rätt är det emellertid inte praxis i Danmark att låta regering och utrikesdepartement 'korrigera' vetenskapliga arbeten. Detta kom heller aldrig att ske.

⁴⁷ Jacob Børresen, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes (2004), *Norsk forsvarshistoria (bind 5) – Alliansforsvar i endring*, Bergen: Eide Forlag, s. 43.

⁴⁸ Ibid, s.43-44.

⁴⁹ Mathias Mossberg (2008).

⁵⁰ Ibid. Mossberg skriver: 'Det är nu 25 år sedan Ubåtskyddskommissionen presenterade betänkandet "Att möta ubåtshotet". Där gavs en detaljerad beskrivning av "det sannolika händelseförloppet" i Hårsfjärden. Kommissionen pekade ut Sovjetunionen på fyra indiciekedjor: optiska observationer, akustiska observationer, signalspaning och spår på havsbotten. Alla indiciekedjor i utpekandet av Sovjetunionen byggde på vad försvarsstaben levererat. Ingen av dem höll. De har av senare utredningar konstaterats inte tåla en noggrannare granskning. Sedan dess har både amerikaner och briter sagt att visst var de i svenska vatten. Och ryssarna har konsekvent förnekat inblandning. Nu, 25 år senare, har ubåtsfrågan aktualiserats igen i tv-program, artiklar och seminarier. Amiralerna och ubåtsjägarna har åter sökt slå fast att det handlade om Sovjetunionen och ingen annan. Amiralerna Per Rudberg, Bror Stefenson och Göran Wallén samt analyschefen Emil Svensson skrev i SvD den 2 oktober 2007 att "ny information" hade framkommit sedan Sovjetunionens sönderfall som stödde dem i deras övertygelse att ubåtarna kom från Sovjetunionen. Men det finns ingen ny information. Författarna presenterade i stället gammal desinformation av typ Viktor Suvorovs bok från 1982, som allmänt ansetts vara ett hopkok från västliga underrättelsetjänster. Bilden av det sovjetiska ubåtshotet mot Sverige skapades av framförallt tre komponenter: Utöincidenten 1980, den 1981 strandade sovjetiska ubåten U 137 "Whiskey on the Rocks", samt den dramatiska ubåtsjakten i Hårsfjärden 1982. 2000 års Ubåtsutredning lade fram tidigare inte kända fakta i alla dessa tre fall. Vid Utöincidenten sade ÖB Lennart Ljung att signalspaning pekade på Warszawapakten. Detta var fel. Uppgifterna om signalspaning hänförde sig till en samtidig ubåtsbärningsövning i södra Östersjön. Det hade inrapporterats av FRA, men inte beaktats av ÖB. Analysen efter incidenten nämnde både WP-ubåt och en västtysk ubåt typ 206. Men ingen na-

---

tionalitetsbestämning kunde göras och intrycket som gavs allmänheten var att det var fråga om sovjetiska ubåtar. Efter U 137:s inträngning utanför Karlskrona sökte ryssarna med flyg och fartyg efter u-båten i dess patrulleringsområde, öster om Bornholm, långt ifrån Gåsefjärden. Detta inrapporterades av FRA, men stoppades undan i försvarsmaktens arkiv. Senare framkom ytterligare uppgifter som visade att sökområdet utanför Bornholm också tilldrog sig intresse från Natoflyg. Också denna information var känd inom försvarsmakten, men stannade där. I Hårsfjärden var det ingen som tvivlade på att det åter handlade om sovjetiska ubåtar. Att det bara några månader tidigare förkommit kränkningar som pekade på väst, och i minst ett fall starkt, förtegs av den svenska marinen. Istället presenterades i Ubåtskyddskommissionens rapport den felaktiga uppgiften att "Ingen observation har erhållits som tyder på intrång på svenskt territorium av ubåt tillhörande Nato", samt att det framstår som "klart att kränkningarna vid Hårsfjärden, liksom andra kränkningar under 1980 – 82 (min kurs) utförts av ubåtar tillhörande Warszawapakten". Att det i Hårsfjärden fanns observationer som pekade på Nato är ostridigt och finns dokumenterat i krigs dagböcker och beskrivet i flera utredningar. Det gäller både PQ-observationer, optiska iakttagelser och ljudupptagningar. Men att åtminstone två incidenter under månaderna före Hårsfjärden 1982 pekade på väst har tidigare inte nämnts. Den ena av dessa incidenter, från Västkusten den 21 mars, omtalas i Ubåtskyddskommissionens rapport, men ingenting sägs om möjligheten av en västubåt. Istället blir intrycket att denna incident är ytterligare en i raden av sovjetiska kränkningar. Vid den andra incidenten, från februari 1982, observerades en ubåt utanför Utö från land under flera minuter av en trovärdig bedömare. Ubåten var mycket lik en viss västubåt med ett karaktäristiskt utseende. Det märkliga med rapporten härom, som är en av de tydligaste som finns, är vad som hände med den sedan, det vill säga ingenting. Den sågs av ett fåtal personer, belades med omfattande sekretess, och har sedan dess aldrig hörts av. Händelsen finns indikerad i ÖB:s rapportering, men utan antydning om nationalitet. Därmed kom den, liksom incidenten på Västkusten, att räknas in i det underlag som användes för att visa att det var sovjetiska ubåtar. Rudberg med flera hävdade i SvD att det inte finns några som helst bevis på att det rörde sig om Natoubåtar. Med tonvikt på bevis är det ett riktigt påstående. Problemet är att det inte heller finns några som helst bevis på att det rörde sig om sovjetiska ubåtar. Likväl sökte Rudberg med flera med hjälp av vad de kallade "ny information" stöd i sin "övertygelse" att ubåtarna kom från Sovjetunionen. Men denna tes övertygar inte längre. Trots att Sovjetunionen fallit samman och därmed en rad påtvingade

---

lojaliteter brutits har ingen ny information framkommit som stöder antagandet att det var sovjetiska ubåtar i Hårsfjärden. Ubåtsutredningen 2000 och 2002 års säkerhetspolitiska utredning ägnade mycken tid åt att söka den ”nya information” som många förmodade låg och väntade i spillrorna av Sovjetunionen. Inte minst fanns förhoppningar om att balter och andra som tjänstgjort i den sovjetiska marinen nu skulle ta bladet från munnen och erkänna operationer mot Sverige. Så har inte skett. Inte mycket har heller framkommit om sovjetiska anfallsplaner mot Sverige. Också i Washington var under 1980-talet den förhärskande bilden att den sovjetiska krigsplanläggningen – och övningsmönstret – inte innefattade angrepp på Sverige. Rudberg med flera hävdade att det successivt framkommit att Sovjet hade undervattenssystem för att tränga långt in i våra skärgårdar. De hänvisade till rapporter från 1960- och 1970-talen. Men Ubåtsutredningens genomgång av den samlade kunskapen om sovjetiska miniubåtssystem, baserad bland annat på svenskt och annat underrättelsematerial, kunde inte styrka teorierna om en väl utvecklad sovjetisk kapacitet på området. Däremot fanns en dylik kapacitet i väst. I försvarsmaktens digra material i ubåtsfrågan finns rapporter med tydliga indikationer om nationalitet, som inte pekar österut. Men sådana rapporter försågs med rejäla hemligstämplar. Det är dags att avhemliga dylikt material så att även allmänheten och ”seriös forskning” kan få del av vad de i ämnet insatta redan känner till. Istället för vilseledande formuleringar om ”nyare uppgifter” grundade på gammal skåpmat från underrättelseskafferiet borde vi nu alla få del av de gamla uppgifter som faktiskt ger ny information i frågan.’

⁵¹ Mauno Koivisto, ’Ubåtsysterin orsakade mig plåga’, *Svenska Dagbladet*, 3 september 2008. Artikeln var också publicerad som kapitel i Koivistos bok *Grannar – Frändskap & friktion* (Atlantis/Söderströms, 2008), s. 168-172. Koivisto skrev: ’Under min statsministertid och presidentperiod nådde relationerna mellan Finland och Sverige ett lågvattenmärke. De kränkningar av svenska territorialvattengränser som ägde rum under början av 1980-talet ledde till en konflikt mellan Sverige och Sovjetunionen. I det sammanhanget ställdes också krav på Finland och bland annat mig som republikens president. Vi fördömde inte de sovjetiska kränkningarna, och sett ur dagens perspektiv förefaller det som om vi hade gjort rätt. Jag är medveten om att man fortfarande diskuterar frågan i Sverige och att man inte fullt ut är på det klara med vilka de skyldiga var. När den sovjetiska ubåten av Whiskeyklass i oktober 1981 gick på grund i Blekinge skärgård var jag statsminister och samtidigt ställföreträdande president. Den svenska regeringen konstaterade strax efter grundstötningen att det var fråga om den all-

---

varligaste kränkningen av svenskt territorium sedan andra världskriget. Situationen var plågsam för mig då svenska journalister hela tiden bad om kommentarer. Jag svarade på deras frågor med egna frågor, vilket väckte ett visst ogillande. Till detta sade jag att om de inte ville höra svaren så behövde de inte ställa några frågor. Också detta väckte ogillande.

Den svenska marinen låg inte och sov. Redan föregående år hade den upptäckt en ubåt på svenskt vatten med ubåtsjakt som följd. Operationen väckte stor uppmärksamhet i medierna. Samtidigt vaknade man till insikt om att Östersjöns strategiska betydelse hade ökat. Den sovjetiska flottan opererade aktivt både på Östersjön och på Norra Ishavet. Läget i Sverige var mycket spänt efter grundstötningen. Det talades rent av om "det kalla krigets svenska front". När man sedan i oktober 1982 inledde en aldrig tidigare skådad ubåtsjakt började svenskarna se främmande fartyg litet varstans. Efter en flottmanöver i Natos regi stannade två amerikanska örlogsfartyg i Stockholm för ett flottbesök. Mitt på ljusa dagen kunde ett antal ögonvittnen notera ett periskop alldeles intill det ena amerikanska fartyget. Tre dagar senare syntes en ubåt i partiellt ytläge i närheten av Stockholms hamn. Enligt forskaren Ola Tunander förefaller bådadera att ha varit amerikanska båtar med uppgift att eskortera örlogsfartygen. Tunander misstänker också att det periskop som några dagar senare observerades i närheten av Muskö flottbas tillhörde en västlig båt. I alla dessa fall hade det, menar han, varit ologiskt för en sovjetisk ubåt att så öppet annonsera sin existens. Kränkningarna fortsatte också under de följande dagarna. En ubåt passerade klart iakttagbart ett svenskt örlogsfartyg i Sandhamn och en jakt med sjunkbomber och artilleri inleddes. Följande dag gav ekolodsspaning rapporter om att en liten ubåt skulle gömma sig i närheten av Musköbasen. Medierna var på alerten, och den svenska marinen kunde jaga inkräktarna framför surrande tv-kameror. Internationell press och tv-grupper från USA och Västtyskland anlände för att bevittna det märkliga skådespelet, som fortsatte i flera dagar. I Sverige tycks man inte ha fullständigt klart för sig vem som gjorde intrång på de svenska territorialvattnen. Tunander lägger fram olika bevis för att eventuellt alla de båtar som flottan jagade skulle ha varit västliga.

Ubåtskommissionen från år 2001 under ledning av Ekéus bekräftar den föregående kommissionens åsikt att varken västliga eller östliga ubåtar kan uteslutas i detta sammanhang. Politiskt spetsades läget till, delvis av en tillfällighet. I Sverige hade Palmes socialdemokratiska regering nyss tillträtt, och man förväntade sig att regeringen skulle visa handlingskraft. Den tillsatte snabbt en ubåtskommission under ledning av socialdemokraten Sven

---

Andersson. I kommissionens rapport 1983 drog man slutsatsen att det sannolikt var sovjetiska ubåtar som stod bakom territorialvattenkränkningarna. Dessa beräknades uppgå till 40. Ekéus skriver i sin ubåtsrapport att det idag med säkerhet kan konstateras att slutsatserna var felaktiga, en konklusion som en svensk regeringskommission i sin rapport år 1995 redan hade dragit. Jag hade på känn att inte heller Palme själv från första början skulle ha trott att kränkningarnas antal var så stort som det sades eller att han rent av tvivlade på att de över huvud taget hade ägt rum. Man var emellertid tvungen att göra någonting. Redan från första början undrade jag varför någon Östersjöstat skulle vilja försämra situationen i området på detta sätt. Den svenska pressen godkände inte denna analys. Finland beskylldes för undanflykter, och man uttryckte sin förtrytelse över att Finland inte ville klandra Sovjetunionen för något annat än territorialvattenkränkningen i samband med den grundstötta ubåten. Jag fick kritik bland annat i Svenska Dagbladet, som ansåg att om jag inte hade informationer som den svenska ubåtskommittén hade undanhållit allmänheten borde jag avhålla mig från det slags kommentarer jag sysslade med. De enda som skulle ta emot detta med tacksamhet var makthavarna i Moskva, vilka skarpt förnekade att sovjetiska ubåtar skulle ha befunnit sig i svenska vatten, ansåg tidningen.

Kort efter detta reste jag på mitt första statsbesök, under vilket jag samtalande med Juri Andropov, som hade kommit till makten i Sovjetunionen. Jag konstaterade att jag misstänkte att det hela var fråga om provokationer och att det vore bra om Sovjetunionen gjorde något för att avslöja dessa. Andropov bad mig förmedla beskedet till svenskarna att Sovjetunionen bad dem sänka varje ubåt de kunde upptäcka i de egna vattnen. När jag ett par månader senare berättade detta för Palme i samband med världsmästerskapstävlingarna i friidrott i Helsingfors [augusti 1983] såg han vresig ut och sade ingenting. Senare berättade bland andra Förenade staternas försvarsminister Caspar Weinberger att brittiska och amerikanska ubåtar gjorde rekognosceringsturer in på svenskt territorialvatten. Avsikten var att kontrollera den svenska flottans beredskap. De svenska myndigheterna var medvetna om detta. Vem som visste är oklart, men någon visste. Om det hade varit Sovjetunionen som i stor skala låg bakom kränkningarna hade det lett till starkt tvivel om landets pålitlighet och vilja till avspänning. För mig var ubåtsaffären och den spänning som den åstadkom i relationerna mellan Sverige och Finland plågsamma. Som jag berättar i mina memoarer slog nog den svenska pressens tal om sovjetisk stormaktsarrogans tillbaka på svenskarna själva. I Sveriges attityd mot Finland fanns rester av den tidigare stormaktens mentalitet. Lyckligtvis lät vi inte de svenska mediernas krav

---

påverka oss. Enligt min mening borde Sverige och Finland föra någon form av officiella samtal kring ubåtsaffären. Den efterlämnade en så dålig smak i munnen.'

⁵² Mathias Mossberg, *I mörka vatten – Hur svenska folket fördes bakom ljustet i ubåtsfrågan* (Stockholm: Leopard, 2009), s. 153, 157, 160, 163, 178, 186, 187 och 190.

⁵³ Ibid. (omslag).

⁵⁴ Se kapitel 7.

⁵⁵ Dansk Institut for Internationella Studier (DIIS, 2005), s. 467.

⁵⁶ Mauno Koivisto (2008).

⁵⁷ Peter Huchthausen, and Alexandre Sheldon-Duplaix, *Hide and Seek: The Untold Story of Cold War Espionage at Sea* (New Jersey: Wiley, 2009), s. 285.

⁵⁸ Ola Tunander, *Cold Water Politics – The Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage, 1989).

⁵⁹ Evabritta Wallberg, 2001, 'Rikets säkerhet – Försvarssekretessen i ett historiskt perspektiv', *Meddelanden från Krigsarkivet*, nr. XXI, s. 93 (45-47).

⁶⁰ Frågan uppstod först i samband med att Ekéusutredningen sökte efter ett 'grönstämplat' dokument om Hårsfjärdshändelserna som skrivits av chefen för OPG (Operativt Genomförande) till försvarsministern. Detta framstod som en helt central rapport, och vi hoppades att dokumentet skulle finnas i försvarsdepartementets reguljära arkiv. Vi informerades emellertid av den ansvarige officeren att de 'grönstämplade' dokumenten fanns i ett särskilt arkiv, men det dokument vi sökte efter fanns inte. Han menade att det antagligen hade bränts, och att detta icke var ovanligt eftersom de 'grönstämplade dokumenten' inte hade någon juridisk existens (Ekéus och Tunander samtal med försvarsdepartementets ansvarige december 2000).

⁶¹ Samtal med en tidigare sekreterare till en minister 2008.

⁶² Ola Tunander, *Norden och USAs maritima strategi – En studie av Nordens förändrade strategiska läge*. Försvarets Forskningsanstalt, FOA Rapport C 10295-1.4, 1987.

⁶³ Ibid.

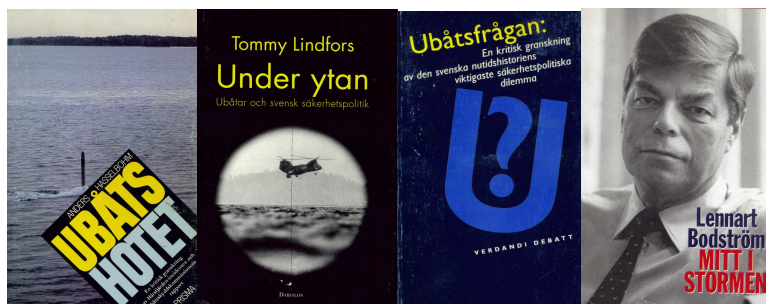
⁶⁴ Ola Tunander (1987), 'Grey Zone and Buffer Zone – The Nordic Borderland and the Soviet Union', *Nordic Journal of Soviet & East European Studies*, vol. 4:4, s. 3-34.

⁶⁵ Ola Tunander, *Cold Water Politics – The Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage, 1989).

⁶⁶ Ibid. S. 115-16.

⁶⁶ Anders Hasselbohm skrev ett par artiklar i *Dagens Industri* 1983 'Analys av motorljuden: Minst en Natoubåt fanns i Hårsfjärden' (15 mars, 1983) och

Böcker av Hasselbohm, Lindfors, Medborgargruppen och Bodström.

'Jakten på Hårsfjärden: Marinen fick hjälp av Norge för att identifiera ubåtsljuden' (16 mars, 1983), samt boken *Ubåtsshotet – En kritisk granskning av Hårsfjärdenincidenten och Ubåtsskyddskommissionens rapport* (Stockholm: Prisma, 1984). Dessa bidrag innehöll en mängd uttalanden som pekade på västlig aktivitet. 1987 skrev han åter en artikel i *Dagens Industri*: 'Fem år och två månader efter Hårsfjärden kommer bekräftelsen: Skadad ubåt smög ut genom Öresund' (17 december 1987). Olle Alsén har i flera artiklar i *Dagens Nyheter* pekat på indicier för västlig aktivitet, se t.ex. 'Indicierna som försvann', *Dagens Nyheter* (21 december, 1987) och 'Ubåtar från Nato fick fri lejd i skärgården', *Arbetet*, 9 juni (1992). Tommy Lindfors har i artiklar i *Dagens Nyheter* 1991-92 samt i boken *Under ytan – Ubåtar och svensk säkerhetspolitik* (Göteborg: Daidalos, 1996) pekat på det märkliga att svenska ubåtsjakter följdes av att skadade amerikanska ubåtar anlände till US Navys bas i Holy Loch i Skottland. 1999 kom den s.k. Medborgargruppen ut med en debattbok *Ubåtsfrågan – En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma* (Uppsala: Verdandi debatt, 1999). Boken innehöll bidrag den tidigare utrikesministern Lennart Bodström, arméchefen Nils Sköld, kommandör Karl Andersson samt Tommy Lindfors och Ingemar Myhrberg. Samma år publicerade Ingvar Carlsson (1999) sin bok som också hade ett avsnitt med kritik av marinens och försvarstabens tolkning. Året därefter kom Lennart Bodström ut med en egen bok som också tar upp ubåtsfrågan *Mitt i stormen* (Stockholm: Hjalmarsson och Högberg 2000).

---

⁶⁸ PRIO International Conference on 'Nuclear Technology and Politics' at Rjukan, Norge, 16-18 juni 1993.

⁶⁹ SOU 1995:135.

⁷⁰ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.

⁷¹ CÖrLBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982 (Chefen för Örlogsbas Ost, konteramiral Christer Kierkegaards krigsdagbok); CÖrLBO (Chefen för Örlogsbas Ost) Underrättelseorienteringar, oktober, 1982; CMS Krigsdagbok (Handskrivna och utskrivna version för chefen för minspärtrupperna och chef för Mälsten, överstelöjtnant Sven-Olov Kviman), 6-15 oktober, 1982; (SCSK Rapport) 'Ubåtsincident Hårsfjärden'. Dag-för-dag-rapport från stabchefen Stockholms kustartilleri i Vaxholm, överstelöjtnant Jan Svenhager. Rapporten gäller perioden 5 – 14 oktober.

⁷² Marinens Analysgrupp: Rapport från Hårsjärdsincidenten 27 september – 15 oktober 1982.

⁷³ CM/Grandin, 1982. 'Granskning av ubåtsjaktverksamheten mot bakgrund av händelserna i Stockholms skärgård', av konteramiral Gunnar Grandin (ordförande) och överste Sven-Åke Adler (vice ordförande) för Chefen för Marinen 3 december 1982.

⁷⁴ Göran Wallén 2002. 'Hårsfjärden 1982 – fakta i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, nr 1, s. 33-50 (se mitt svar: 'Chefen för operationsledningen – part i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, nr 2, 2002, pp. 137-150 samt Bror Stefenssons Göran Walléns och Emil Svenssons svar i följande nummer); Jerker Widén 2002. 'Konspirationsteori om ubåtsincidenten i Hårsfjärden 1982 baserad på bristande bevis', *Kungliga krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, nr 1, s. 99-107 (se mitt svar: 'I Sverige föredrar man att ingenting se och ingenting höra', *Kungliga krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, nr. 3, 2002 s. 97-106); Göran R. Wallén and J. J. Widén, 'Comment, *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (Area Studies), 8 April 2005 (se mitt svar: 'Comment: The "Suspect" Who Investigated Himself', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*, Area Studies: Submarine Incursions in Swedish waters, 17 May, 2005: <http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/subinc.cfm>); se också Clemmesen (2005).

⁷⁵ Emil Svensson (2006), *Under den fridfulla ytan*, Stockholm: Marinlitteraturföreningen.

⁷⁶ Carlsson (1999), p. 115.

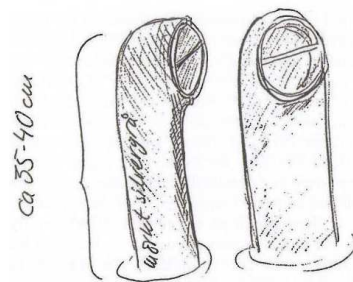

USS 26 Belknap, USS 1082 Elmer Montgomery och USS 178 Monongahela mitt på Stockholms Ström 1982. Periskopet observerades bland fartygen strax till höger om bilden (foto: Hans T. Dahlskog/Pressens Bild).

2. Optiska observationer av periskop och ubåtstorn

2.1. Ett periskop bland de amerikanska fartygen på Stockholms Ström

Den 25-27 september 1982 besökte den amerikanska kryssaren *Belknap*, fregatten *Elmer Montgomery* och tanker/depåfartyget *Monongahela* Stockholm. De låg på Stockholms Ström vid Stadsgårdskajen mitt emot Kastellholmen. Klockan 14.00 den 26 september, enligt en bilaga till den Marina analysgruppens rapport, observerade flera personer ett silvergrått periskop på nära håll i vattnet utanför Kastellholmen, bara ett par hundra meter från de övriga fartygen. Periskopets höjd var ca 35-40 cm och diameter ca 10-15 cm. Flera personer

Periskop vid Kastellholmen den 26 september 1982. Teckning från observatörernas rapport (Marina analysgruppen).¹

Palmaeus mastliknande föremål som visades av TV4 (Foto: Fredrik Palmaeus).

observerade föremålet. De gjorde en detaljerad teckning av periskopet. Observatörerna sa att periskopet vred sig runt och att *Belknap* låg strax bakom.² M.a.o. mitt inne i Stockholm intill de amerikanska fartygen skulle man ha observerat periskopet från en liten undervattensfarkost. Efter Ubåtsskyddskommissionens presskonferens den 26 april 1983 kom denna observation att 'toppa' TV-nyheterna.

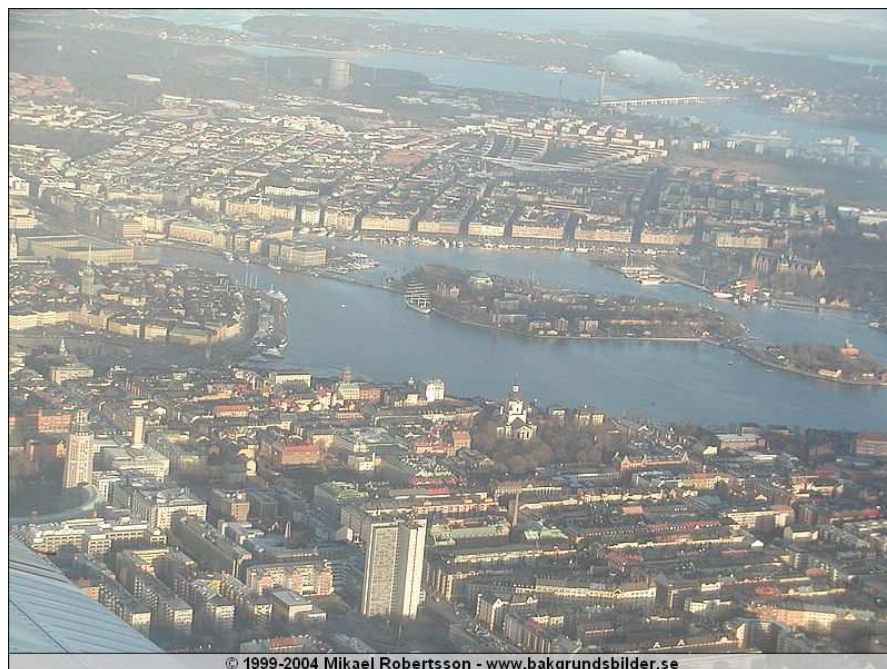
Vi vet naturligtvis inte om observatörerna talar sanning, och man måste alltid söka efter bekräftande eller motstridiga upplysningar. I mars 2008 berättade en tidigare elev vid Kungliga Tekniska Högskolan, Fredrik Palmaeus, att han hade deltagit i ett 'spex' i början av 1980-talet, där en dykare skulle ha simmat runt med ett 'periskop' eller snarare ett mastliknande föremål vid Kastellholmen. TV4 visade ett fotografi av denna 'mast' (ett svart rör med en smal antenn) med Stadsgården i bakgrunden. 'Masten' hade i och för sig inga likheter med det beskrivna periskopet, men man kan samtidigt tänka sig att tecknarens bild har präglats av hur han trodde att ett periskop skulle se ut. Långt viktigare är det faktum att tidpunkten för 'spexet' var en annan. De amerikanska fartygen, som låg vid Stadsgårdskajen nedanför Ersta kapell, är inte synliga på fotografiet.³ Spexet skedde helt enkelt vid annan tidpunkt. I 2008 har Emil Svenssom och Göran Wallen, med hänvisning till Palmaeus 'periskop', ifrågasatt trovär-

Fredrik Palmaeus 'periskop' utanför Kastellholmen. Om detta hade varit den 26 september 1982 hade *USS Belknap* (167 meter) och *USS Elmer Montgomery* dominerat fotografiet från höger till vänster (se not 3). För övrigt finns knappt några blad på träden och de är inte gröna eller gulgröna, vilket var fallet i september 1982. Fotografiet kan ha tagits i november eller möjligen i slutet av oktober och kanske ett annat år. Det är under inga omständigheter taget under det amerikanska örlogsbesöket i september 1982.

digheten i observationen från den 26 september. Förrre ÖB Bengt Gustafsson skrev 2008: 'Myndigheten ÖB har för sin del inte sett denna observation som en bekräftad ubåt och väl är det. I spåren av det sista halvårets tal om Hårsfjärdsincidenten har nämligen Fredrik Palmaeus framträtt i TV4 och erkänt att det var han och två studentkamrater, varav en sportdykare, som tillverkat ett rör som visades upp i vattnet nära Kastellholmen.'⁴ Allt detta är missvisande. Såväl Gustafsson som Svensson och Wallén utgår från att bilden togs den 26 september. Det stämmer inte. De antyder vidare att observationen aldrig togs på allvar.⁵ Det är inte heller riktigt.

Ubåtsskyddskommissionens ordförande, tidigare försvars- och utrikesminister Sven Andersson, sa till TV Aktuellt omedelbart efter presskonferensen den 26 april 1983 att observationen på Stockholms Ström var 'mycket säker' och denna uppfattning måste han rimligen

© 1999-2004 Mikael Robertsson - www.bakgrundsbilder.se
Söder i förgrunden och Östermalm i bakgrunden. I mitten till vänster Gamla Stan med Kungliga Slottet och Tyska kyrkan. I centrum Skeppsholmen med segelfartyget Chapman och Kastellholmen till höger. Längst bort: Lidingö med bron från Ropsten (foto: Mikael Robertsson).

ha fått från kommissionens militäre expert Bror Stefenson eller från Emil Svensson och Analysgruppens rapport. Andersson sa vidare till TV Aktuellt att 'människor vid Lidingö har sett den när den gick tillbaka, och där har vi flera observationer, men också tekniska bevis för att den har tagit sig tillbaka till öppet hav' (se passage vid Vaxholm nedan).⁶ Han sa att observatörerna var helt säkra på sin sak.⁷ Andersson såg denna information som tillräcklig för att säga att en undervattensfarkost opererade inne i Stockholm under de sista dagarna av september. Men om vi accepterar Anderssons slutsats var detta ingen sovjetisk farkost. Det är helt enkelt orimligt att en sovjetisk minifarkost

kost skulle ha demonstrerat ett silverfärgat periskop för nyfikna svenskar mitt bland de amerikanska fartygen på Stockholms Ström. Det är däremot fullt rimligt att tänka sig att amerikanerna skulle ha opererat en minifarkost på detta sätt.

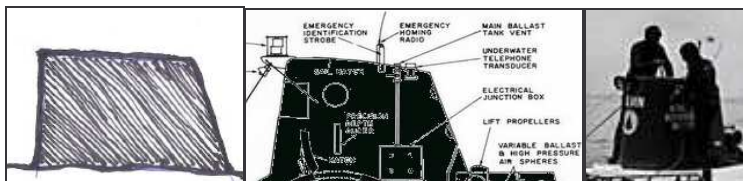
För det *första* vet vi att amerikanska ubåtar 'ofta' och 'regelbundet' gick in i svenska vatten för att testa svensk beredskap, för att citera Caspar Weinberger,⁸ och den brittiske marinministern Keith Speed talar om ubåtsinträningar in till Stockholms hamn: 'Kan ubåtar faktiskt gå in och nästan gå upp i ytläge i Stockholms hamn? Inte riktigt, men den sorts saker. Hur långt kunde vi gå utan ni märkte det?'⁹ För det *andra* vet vi att amerikanska fartyg i främmande hamnar rutinemässigt har undervattensövervakning, vanligtvis i form av dykare, men en minifarkost är ett mer bekvämt och uthålligt instrument.¹⁰ *Monongahela*¹¹ har i motsats till de andra fartygen utrymme för att bära med sig en liten minifarkost. Den skulle kunna ha släppts ut under vattenytan genom en lucka i skrovet (se nedan), vilket var praxis under andra världskriget.¹² Men det förutsatte att *Monongahela* låg, som hon gjorde, ute på Strömmen, där det var 20-30 meter djupt, och inte vid kaj bland de andra fartygen, där det var runt tio meter. US Navy hade ett stort antal små minifarkoster som skulle kunna ha varit aktuella för denna typ av uppgift.

Om observationen av en minifarkost på Stockholm Ström är korrekt var den rimligen amerikansk. Men Sven Andersson sa den 26 april 1983 att miniubåten inne i Stockholm liksom övriga ubåtar kom från Warsawapakten och med största sannolikhet från Sovjet, vilket fick TV Aktuellt samma dag att 'toppa' med denna nyhet och visa bilder från området utanför Kastellholmen och Skeppsholmen med 'speakertexten': 'Strömmen mitt i Stockholm. Här fanns sovjetiska ubåtar.' TV Rapport sa strax efteråt: 'Kommissionen anser det med stor sannolikhet bekräftat att sovjetiska farkoster i september förra året fanns här intill Kastellholmen på Stockholms Ström mitt i centrum av landets huvudstad'.¹³ Man beskrev det som om sovjetiska styrkor befann sig mitt i Stockholm. Det var en händelse som skakade Sverige, men ingenting sades om de amerikanska fartygen och att en miniubåt intill dessa fartyg snarare tillhörde dem. Det hela framställdes som en ytterst aggressiv sovjetisk operation.

Ubåten *Sjöbjörnen* visar master på Stockholms Ström strax intill där ett främmande periskop ska ha observerats den 26 september 1982 (foto: Lasse Mattsson).

Klockan 13:10 den 29 september observerades ett litet närmast rektangulärt ubåtstorn (1 meter högt x 1,5 meter brett) på nära håll vid Lidingö utanför Stockholms hamn.¹⁴ Bredden kan vara svår att avgöra eftersom uppskattningen är beroende av vinkeln för observationen, men under alla omständigheter skulle detta handla om ett mycket litet ubåtstorn. Först såg iakttagaren en bubbelström på vattenytan. Sedan visade sig ett mörkt ubåtstorn med en antenn för att därefter långsamt sjunka ned i vattnet igen. Hela förloppet tog ca 3 minuter. Tornet visades i sin helhet i tio sekunder. 'Observatören bedöms som trovärdig'.¹⁵ Observationen beskrevs som ett ubåtstorn. På kvällen fick en polisbåt radarkontakt med en 'undervattensfarkost' mycket nära den förra observationen. Det var dessa observationer Sven Andersson hänvisade till. Vid midnatt inleddes en sedan länge planerad övning som inkluderade minstationen i farleden ut från Stockholm (Vaxholm/Oxdjupet) med minstyrkor, specialstyrkor, som

Min teckning av skiss av torn vid Lidingö. I mitten och t.h. torn från Alvin.

Ubåtstorn utanför GÅSHAGA, LIDINGÖ (3 skisser)

Observatör: J

Händelsförlopp: 1982-09-29 kl 1305 stod (J) med sin lastbil utanför godsmottagningen vid LIVA-fabriken (GÅSHAGA, LIDINGÖ) och hade just avlastat godsleverans. Han såg då några hundra meter ut i riktning mot två bojar på andra sidan sundet hur det började liksom koka i vattnet. Han blev intresserad och körde sin bil något tiotal meter ut mot lilla bryggan. Ett mörkt, grått föremål kom då sakta upp ur vattnet samtidigt som det sakta rörde sig i riktning in mot Stockholm (se skiss). Föremålet stoppade 5-10 sek när det var som högst. Det hade då kommit upp ca en meter, varefter det sakta sjönk tillbaka igen och försvann. (J) såg vattnet röra sig en kort stund efteråt, därefter blev ytan lugn igen. Hela observationen varade omkring 3 minuter.

(J) kontaktade omedelbart sin firma över bilradion. Firman ringde Marinstaben som hänvisade till ÖrIB O. (J) anmodades sedan på radio att ringa upp ÖrIB O, vilket han gjorde 1339.

(J) blev sedan utfrågad av Övlt Malm på Bastionen 08-29 kl 1615.

(J) bedöms vara trovärdig. Han har viss vana vid sjön. Han är själv helt övertygad om att han sett en ubåt.

Utdrag från Marines analysgrupp rapport om den första observationen vid Lidingö den 29 september 1982 (Incidentrapport 4, underbilaga 6).

flygs ut med helikopter, samt en ubåtsjaktstyrka.¹⁶ Ett par timmar senare sker en ubåtspassage över minlinjen och ubåtsjakten startar¹⁷ som om den lilla farkosten övade en exfiltrationsoperation medan svenskarna övade ubåtsjakt mot en spelad fiende. I krigs dagboken

talas om en övning, men samtidigt beskrivs jakten för deltagarna som en skarp operation.¹⁸ Chefen för örlogsbasen amiral Christer Kierkegaard skrev senare om den samtidigt pågående Operation Notvarp (Kanholmsfjärden) att man övade 'ubåtsskydd med begränsad informations-spridning till deltagare och berörda regionala förbands stabsfunktioner',¹⁹ d.v.s. vad deltagarna och de regionala staberna trodde var en skarp operation mot en främmande ubåt skulle ha varit en övning 'med begränsad informations-spridning'. Samma sak tycks ha skett vid Vaxholm. Det var en övning som deltagarna trodde var en skarp operation. Men varifrån kom den lilla farkosten som svenskar-na övade sig på? Den kom till synes inne från Stockholm och gick ut vid Vaxholm. Den kan under inga omständigheter ha varit sovjetisk. Den naturliga förklaringen till dessa observationer skulle helt enkelt vara att den var amerikansk och att t.ex. det amerikanska fartyget *Monongahela* hade släppt ut den som ett rutinmässigt säkerhetsarrangemang, men att denna farkost sedan hade använts för att testa det svenska kustförsvaret, medan den övade en exfiltrationsoperation ut från Stockholm.

Det finns såväl sovjetiska som amerikanska minifarkoster med små ubåtstorn av samma dimensioner som beskrivits i den Marina analysgruppens rapport (t.ex. de sovjetiska räddningsfarkosterna Project 1837 och 1855²⁰ och amerikanska farkoster som *Alvin*, *Aluminaut*, *Sea Cliff*, *Turtle*, *Beaver* och *Deep Quest*).²¹ Dessa ubåtar målades svarta i samband med specialoperationer (se beskrivning av *NR-1*).²² Samtliga dessa farkoster hade en begränsad räckvidd, men de behövde i princip bara gå från Stockholm till Vaxholm. Den skiss

Project 1855²³

*Alvin*²⁴

*Sea Cliff*²⁵

*Turtle*²⁶

*Aluminaut*²⁷

*Deep Quest*²⁸

som finns i rapporten liknar närmast tornet till *Alvin* eller möjligen *Aluminaut* (se min teckning av skissen ovan). Å andra sidan fick *Turtle* en utmärkelse (*Meritorious Unit Commendation*) för en operation som sammanföll med ubåtsjakten i september-oktober 1982.²⁹

Detta är naturligtvis inget bevis för att undervattensfarkosten i Stockholm var amerikansk, men om vi som ordföranden för Ubåtskyddskommissionen, Sven Andersson, utgår från att observationen av periskopet är korrekt (och rimligen också ubåtstornet) är det naturligt att tänka sig att farkosten var amerikansk, och att den t.ex. hade släppts ut från *Monongahela*. Att en sovjetisk minifarkost skulle ha gått genom svensk skärgård i 50 km in till Stockholms Ström och sedan ut igen är mindre troligt (det överstiger med god marginal de sovjetiska minifarkosternas räckvidd³⁰), och att amerikansk bevakning runt fartygen (inklusive undervattensbevakning) inte skulle ha upptäckt en sovjetisk miniubåt som demonstrerar sitt periskop för

Projekt 1837K och Sirena³¹

offentligheten mitt på dagen bland de amerikanska fartygen är närmast otänkbart. För övrigt har den offensiva sovjetiska minifarkosten Sirena inget torn eller periskop (bara 20 km aktionsradie). Den bärs av en moderubåt och ser ut som en torped. En version har en dykare, en annan version har två, vilka visar sina huvuden ovanför farkosten.³² Räddningsfarkoster som Project 1837 och 1855 kan också bäras av en moderubåt, men deras räckvidd är begränsad och deras moderubåtar (Indiaklassen) var aldrig i Östersjön.³³ Övriga sovjetiska minifarkoster transporterades till operationsområde av ombyggda civila eller militära fartyg eller av s.k. professorsfartyg.³⁴ Men i samband med ubåtsjakten i Hårsfjärden fanns inga sovjetiska fartyg i närheten av Stockholms skärgård.³⁵ Däremot finns det ett antal amerikanska farkoster som skulle kunna komma ifråga, också sådana som har såväl likartade torn som silverfärgade periskop.³⁶ Det är ytterst osannolikt att undervattensfarkosten i Stockholm den 26-30 september 1982 var sovjetisk medan det är rimligt att tänka sig att den var amerikansk och att detta var en ren rutinsak. Detta är som sagt inget bevis för en amerikansk minifarkost, men den 'naturliga förklaringen' pekar självklart mot USA. Men varför nämner Sven Andersson och Ubåtsskyddskommissionen ingenting om detta? Varför nämner de ingenting om det amerikanska flottbesöket i detta sammanhang? TV-nyheterna visar Stockholms Ström med Gamla Stan, Skeppsholmen och Kastellholmen och berättar att en sovjetisk miniubåt hade observerats här under de sista dagarna av september. Varför säger man inte att denna ubåt låg mitt bland de amerikanska fartygen *Belknap*, *Elmer Montgomery* och *Monongahela*? Varför beskriver Ubåtsskyddskommissionen all denna undervattensaktivitet som sovjetisk även om dess ordförande Sven Andersson och dess militäre expert amiral Bror Stefensson måste ha förstått att denna farkost med största sannolikhet var amerikansk.

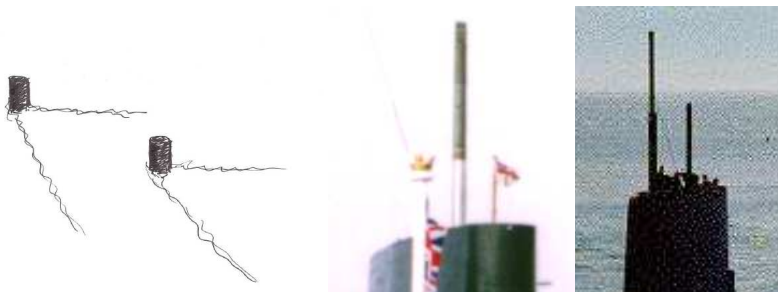
Ubåtsjakt i Hårsfjärden 1982 (foto: Örjan Björkdahl/Pressens Bild)

2.2. Demonstration av periskop på Hårsfjärden den 1 oktober

Klockan 12.50 den 1 oktober 1982, dagen efter observationen i Vaxholm utanför Stockholm, observerade två värnpliktiga i en båt ett periskop på Hårsfjärden vid Muskö örlogsbas, eller rättare sagt de observerade två mörka cylindriska föremål (platt översida) på 1-1,5 meters avstånd från varandra (beskrevs som två periskop, vilket är absurt). Avståndet till båten var bara några få meter. Föremålen (lika stora, 2-3 dm höga och 1 dm i diameter) rörde sig västerut med en hastighet av ca 5 knop. Därefter svängde de söderut och försvann under vattnet. De följdes i mer än en minut. Teckningen visar att vattentytan var närmast blank. Vågsvallet från periskopets rörelse framåt

bildade ett 'V' (se min teckning nedan av skissen från den 1 oktober). De båda värnpliktiga var hela tiden i kontakt med örlogsbasen.³⁷ Denna observation kom av efterföljande utredningar att beskrivas som en 'säker ubåt'.³⁸ Vi har skäl att tro att föremålen var dels ett periskop, dels någon annan form av mast (t.ex. kortvåg), inte två periskop. Vid upplärning av en ubåtskapten kan en ubåt visa två periskop med eleven vid det ena periskopet och den erfarna ubåts-officeren vid det andra, men man låter knappast en elev gå in i en främmande örlogsbas och under andra omständigheter är det absurt att visa två periskop samtidigt. För övrigt har ubåtars reguljära periskop normalt klart större dimension än deras attackperiskop. Teckningen visar inte två periskop. Trots det använder den Marina analysgruppen observationen för att peka ut tre alternativa sovjetiska ubåtsklasser (Zulu, Whiskey och Quebec) utifrån dessa ubåtars avstånd mellan periskopen och utifrån masternas platta översida, men det finns åtminstone tyska, franska, amerikanska och brittiska (Pilkington) periskop som stämmer väl överens med teckningen nedan (jfr. periskop från Porpoise- och Oberonklassubåtar nedan). De brittiska periskopen används också av bl.a. små italienska ubåtar.³⁹

Strax efter denna observation vände sig chefen för försvarsstaben viceamiral Bror Stefenson till chefen för marinens informationsavdelning kommandörkapten Sven Carlsson och bad honom förbereda ett presscenter för 500 journalister.⁴⁰ Det är något synnerligen märk-

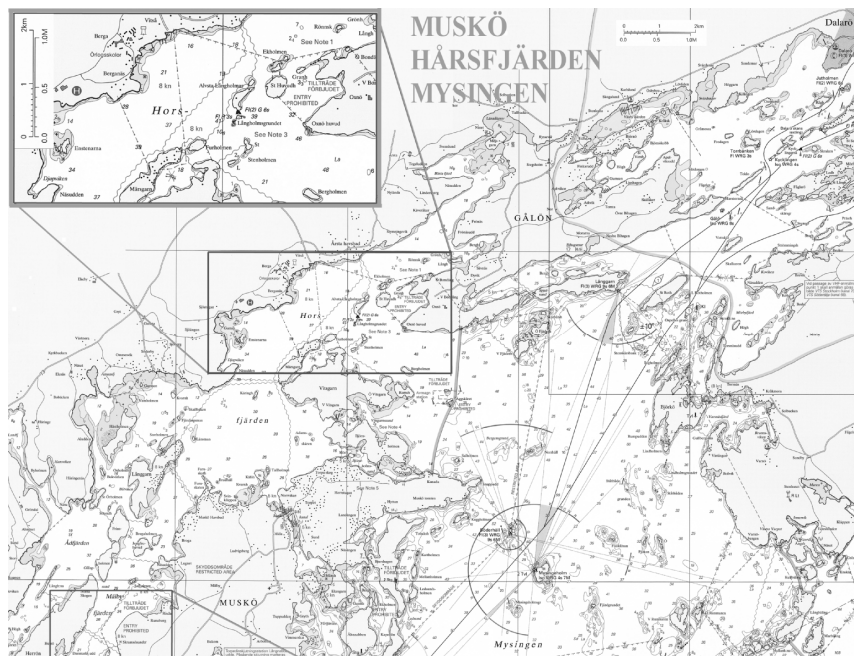
Teckning efter observation den 1 oktober 1982 (kopia av teckning) Periskop. Royal Navys *Sealion* (Porpoiseklass)⁴¹ Periskop från en Oberonklassubåt⁴²

ligt med denna ubåt. Varför visade den ett periskop (och en antenn) under en längre tid? Och varför ett par decimeter över vattenytan när detta inte alls var nödvändigt? Ubåten annonserade sin närvaro i ett svenskt basområde, och dessutom demonstrerades närvaron för en intilliggande båt i likhet med vad som hade skett på Stockholms Ström ett par dagar tidigare. Det finns vidare ett stort antal liknande observationer där ubåtar demonstrerar periskop och även delar av tornet i eller intill svenska marina baser.⁴³ Varför gör dessa ubåtskaptener detta när en ubåt normalt visar sitt periskop bara några centimeter över vattenytan och bara under några sekunder för att undgå upptäckt. Det är något som inte stämmer i detta beteende. När den svenska marinen lät ubåten *Sjöhästen* manövrera i ett område med utplacerade ubåtssökande observatörer, lyckades *Sjöhästen* göra 88 periskopobservationer (d.v.s. föra upp periskopet just över vattenytan 88 gånger för observation), medan de utplacerade observatörerna bara upptäckte periskopet en gång.⁴⁴ Den svenske kommandörkaptenen Nils Bruzelius skrev 1982:

Det som verkligen förvånar mig, som ubåtschef, är att ubåtarna över huvud taget blir upptäckta. Ofta är det dessutom okvalificerade spaningskällor som gör upptäckterna. Det vanligaste fallet är att personer i båtar eller på land ser ubåtens master. Min erfarenhet är den, att det är mycket svårt för en ubåt att bli upptäckt. Är man försiktig blir man det aldrig. Det krävs vanligen stor målmedvetenhet eller oförsiktighet från ubåtens sida för att den skall upptäckas. Den fråga som måste besvaras är, varför de främmande ubåtarna så ofta upptäcks när svenska ubåtar i samma situationer (på svenskt vatten) nästan aldrig blir upptäckta. Det kan inte gärna bero på att främmande ubåtsbesättningar är sämre utbildade, tvärtom har de, när de har blivit utsatta för kvalificerad ubåtsjakt, visat prov på stor skicklighet. Den enda förklaringen jag kan finna är helt enkelt den att ubåtarna upptäcks, därför att de vill bli upptäckta.⁴⁵

Men varför skulle sovjetiska ubåtar uppträda på detta sätt? Sovjetunionen planerade för en krigssituation och kan ha funnit det nöd-

Muskö, Hårsfjärden och Mysingen (Tunander 2004, s. xxii)

vändigt att operera i svenskt vatten, men i så fall skulle man undvika att visa upp periskop eller torn. Man skulle operera som ubåtar opereras i krigstid, d.v.s. utan att synas. I ett svenskt TV-program från 1996 hävdade ett par f.d. sovjetiska marinofficerare att de hade deltagit i ytterst hemliga ubåtsinträngningar från Baltikum på skandinaviskt (d.v.s. svenskt) vatten, och att moderubåten hade släppt ut dykare som gått in med den torpedliknande Sirenan för inomskärsoperationer. Man hävdade att sovjetiska dykare hade placerat ut 'minor' som fungerade som målsökande torpeder, som på en given signal skjuts av mot bestämda mål.⁴⁶ US Navy hade placerat ut liknande 'captor mines' i gattet mellan Island och Grönland,⁴⁷ och det är inte osannolikt att också den sovjetiska marinen placerade ut dessa vapen i trånga farleder. Men inget av detta pekar på demonstrativa operationer. Tvärtom, sovjetiska ubåtar antogs visa största försiktighet.

Observation av periskop 12:50 plus andra mer eller mindre säkra observationer. Två sjunkbomber fällda (Tunander 2004, s. 29)

Den sovjetiske avhopparen Arkady Shevchenko har hävdad att det togs ett politbyråbeslut 1970 om att sända in sovjetiska ubåtar för att undersöka norska och svenska kustområden,⁴⁸ och det är rimligt att tänka sig att en viss sovjetisk aktivitet föregick, men den förklarar inte de demonstrativa operationerna i svenska vatten. Möjligen kan man tänka sig att Sovjet skulle finna det nödvändigt att signalera närvaro gentemot USA,⁴⁹ men man skulle under alla omständigheter sö-

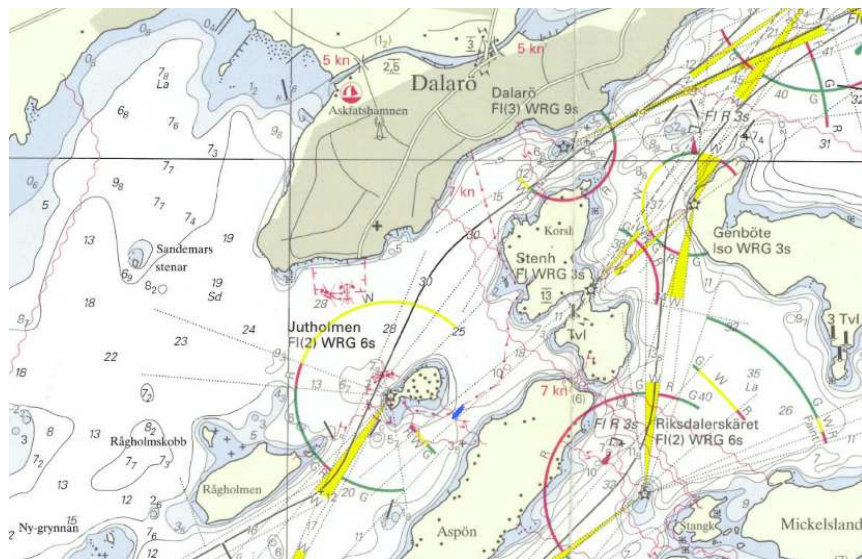
ka undvika att driva Sverige i armarna på amerikanerna. I den norska officiella försvarshistorien (band 5, 2004) hävdade amiral Ole Kr. Thomesen (sjøkommendør i Nord-Norge 1987-93) att de olika observationer som gjordes av lokalbefolkning längs den norska kusten inte var trovärdiga, eftersom sovjetiska ubåtar aldrig skulle operera på detta sätt. Han menade att sovjetiska ubåtskaptener var professionella och de skulle aldrig låta sig bli 'oppdaget'. Sådana 'operationer ble aldri oppdaget fordi ubåtene ble operert slik ubåter skulle opereres', säger Thomesen. Hans samtida amiral Kjell A. Prytz (chef för sjöoperationer 1979-82, chef för operationsstaben 1983-85, chef för kustflottan 1985-89, chef för sjöstridskrafterna i sydnorge [NATO] 1989-92, generalinspektør for sjøforsvaret 1992-95) pekar i samma volym på möjligheten av sovjetisk aktivitet, men han säger också att han inte var 'fremmed for at britiske og amerikanske ubåter kunne ha fått i oppdrag å vise seg fram langs norskekysten med adresse til både Moskva og Oslo.'⁵⁰ D.v.s., sovjetiska ubåtar (som förberedde sig för krigsoperationer) skulle aldrig visa upp sig på detta vis, men både amerikanska och brittiska ubåtar kunde ha haft till uppgift att bli sedda för att testa skandinavisk beredskap och framförallt tvinga fram en skärpt beredskap, samtidigt som man skapade en osäkerhet i Moskva om huruvida de sovjetiska amiralerna stod under politisk kontroll eller spelade sitt eget spel. Den danske amiralen Sven Thiede sa 1983 om liknande observationer i grönländska vatten att han förmodade att 'u-bådchefen ikke har anset det for kritisk at blive set ... Ja, måske har den ligefrem haft til opgave, at blive set.'⁵¹ Amiral Thiede diskuterade inte ubåtarnas nationalitet, men logisk sett är det bara västmakterna som hade intresse av att visa upp periskop och torn för att höja skandinavisk beredskap och öka skandinavisk försvarskapacitet. I mars 2000, sa USAs förre försvarsminister Caspar Weinberger i en TV-intervju: efter att den sovjetiska Whiskeyubåten hade gått på grund utanför Karlskrona 1981 kom NATO/USA 'regelbundet' och 'rutinmässigt' att operera ubåtar i svenska vatten för att testa det svenska kustförsvarets kapacitet. Detta var en fördel både för er och för oss. Det hade varit oansvarigt att inte göra det, hävdade han.⁵² Den förre befälhavaren för NATOs BALTAP-kommando, general Kjeld Hillingsø, skrev

Efter ett par dagar samlade sig världspresen och de stora amerikanska och europeiska TV-kanalerna på Berga. 500 journalister följde jakten på de 'sovjetiska' ubåtarna från första parkett. Sverige framstod inte längre som USA-kritiskt utan som ett offer för sovjetisk aggression (foto: Jan Collsiö /Pressens Bild).

strax därefter att efter Karlskronaincidenten hade det varit 'tjänstefel' om NATO inte hade gått in med ubåtar i svenska vatten för att 'undersöka om svenskarna hade blivit i stånd att försvara sig'.⁵³ Det finns ingen rimlig förklaring till varför sovjetiska ubåtar skulle operera på detta sätt. Att hävda att sovjetiska ubåtar förberedde landsättning av specialstyrker genom att visa upp periskop och ubåtstorn för nyfikna svenskar är rent nonsens.⁵⁴ De sovjetiska ubåtsofficerare som hävdar att man deltagit i operationer på svenskt vatten hävdar samtidigt att man var extremt vaksam och försiktig vid dessa inträngningar.⁵⁵ Beteendet hos de kränkande ubåtarna under 1980-talet pekar på något helt annat. Man kan tänka sig att en sovjetisk ubåtskap-

ten gör ett misstag och går upp till vattenytan, men det är tämligen långsökt att tänka sig att en sovjetisk ubåt medvetet visar upp sig inne i svenskt basområde på Hårsfjärden med dess trånga utlopp för att provocera fram en ubåtsjakt. Och varför pekar analysgruppen mot alternativa sovjetiska ubåtar baserat på ubåtens 'inbördes periskop-avstånd' (d.v.s. mellan reguljärt periskop och attackperiskop) när var och en med en elementär kunskap om ubåtar måste förstå att detta inte handlar om två periskop utan om ett periskop och någon form av antenn? Man använder inte två periskop samtidigt, och själva poängen med attackperiskopet är att det inte ska kunna ses. Samtidigt vet vi att teckningen av periskopen närmast liknade franska och brittiska periskop (jfr. periskop från Porpoise- och Oberonklassubåtar ovan). Dessa periskop användes också av italienska och andra västliga ubåtar. Chefen för försvarsstaben Bror Stefenson, en tidigare ubåtsofficer och militär expert till Ubåtsskyddskommissionen, måste ha förstått att detta utpekande av Sovjet inte har något med verkligheten att göra. Trots det lät han kommissionen ta del av analysgruppens material.⁵⁶ Och varför ger Bror Stefenson order om att förbereda ett presscenter för 500 journalister omedelbart efter denna första observation? 500 journalister innebär en stor internationell händelse med betydande amerikansk och europeisk närvaro. Hur kan man vara så förutseende att man förstår att detta periskop kommer att följas av den mest dramatiska ubåtsjakten i svensk historia? Hur kan man vara så förutseende att man begriper att denna observation kommer att följas av det dittills största internationella massmediapådraget i Sverige med som mest 500 journalister närvarande en dag och med förstasidesnyheter över hela världen?⁵⁷ Hur kan man vara så förutseende att man förstår att denna ubåt även de följande dagarna kommer att leka 'katt och råtta' med svenskarna för att underhålla världens journalister och revolutionera det militära tänkandet i Sverige? Här finns en mängd frågor, men den 'naturliga förklaringen' till dessa incidenter är uppenbarligen att ubåtarna var västliga eller snarare 'brittiska och amerikanska', för att citera amiral Prytz ovan. Amiral Prytz är en av de få utländska hedersledamöterna i det svenska Örlogsmannasällskapet. Varför har ingen svensk amiral varit villig att diskutera dessa frågor?

Dalarö med farleden och ubåten (i blått) mellan Jutholmen och Aspön

2.3. Observationer av ubåt/ubåtstorn den 4, 5, 7 och 9 oktober

Den 4 och 5 oktober 1982 användes 22 sjunkbomber mot sonarkontakter i Hårsfjärden. Man registrerade periskop, oljefläckar på vattenytan och långvariga och kraftiga luftuppkok.⁵⁸ De senare kan bara förklaras med ubåtar. Man hade IR-kontakter och registrerade högfrekventa signaler (100 KHz) och strålkastare under ytan, vilka är typiska för små farkoster. Man hade bevis för ubåtars rörelser: man hade Dopplerkontakter, man följde sonarekots rörelse från en position till en annan, och man hade en kraftig magnet med sändare (Malin) som man fäste vid skrovet till ubåten och registrerade dess rörelse.⁵⁹ På förmiddagen den 4 oktober observerade ett vittne (med kunskap om ubåtar) en liten ubåt i ytläge vid Dalarö norr om Hårsfjärden (Dalarö ligger högst upp i högra hörnet på kartan på sid. 58). Det var inte en svensk ubåt och inte en Whiskeyubåt, hävdade vittnet. Ubåten gick med en hastighet av 6-8 knop i en ränna som bara

var 12 meter djup och 25 meter bred med mindre än tio meters djup på vardera sidan mellan Aspön och Jutholmen (se den blå fläcken på kartorna över Dalarö ovan och nedan). Ubåten uppskattades till att vara ca 2/3 av en lokal färja, d.v.s. 20-30 meter. Ubåten hade en hög mast precis bakom tornet. På den teckning som observatören gjorde för den Marina analysgruppen fanns också tre små fyrkanter på ovasidan av skrovet,⁶⁰ vilket kan tyda på italienska sonarer för navigation i trånga vatten (se foto nedan av en Totiklass).

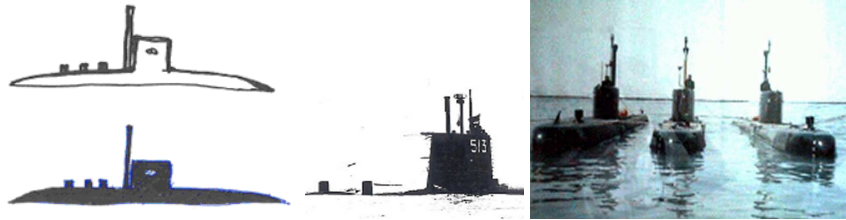

Skiss av ubåt vid Dalarö 4 oktober
(kopia av teckning)

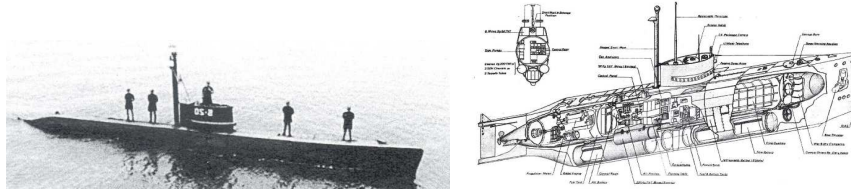

Ubåten i blått ritad skalenligt

Teckningen är närmast identisk med en italiensk Cosmos SX 506 (23 meter) från 1960-talet, Cosmos SX 756-W (25 meter) från 1970-talet eller Cosmos MG 110 (28 meter) från 1980-talet. Storleken stämmer liksom sonarerna. Cosmosubåtarna har vidare en mast bakom tornet som reses från horisontellt till vertikalt, vilket gör teckningen till närmast en kopia av en Cosmosubåt.⁶¹ Olika klasser av Cosmosubåtar producerades i ett stort antal (se nedan). Man kan även tänka sig en alternativ kandidat: den amerikanska nukleärt drivna miniubåten *NR-1* (41 meter). Den senare är större än Cosmosubåtarna, men ovasidan av skrovet kan delvis ligga under vatten. *NR-1* har en hög mast i bakre ändan av tornet. Den tyska Seahorse II är betydligt mindre (14,5 meter) men har en liknande mast i bakkanten av tornet. De jugoslaviska Unaklassubåtarna (ca 20 meter) från mitten av 1980-talet kan också föra upp en mast i bakkanten av tornet, men de har samtidigt en mast i fören, och de var tornlösa fram till 1990-talet.⁶² Om

Teckning (ubåt Dalarö 4 oktober), i mitten en Totiklassubåt 513 (källa: *Jane's*) och t.h. tre italienska Cosmos MG 110 (källa: se nedan). Jfr sonarer på ovensidan av skrovet med de italienska sonarerna hos en Totiklass.

Masten bakom tornet hos Dalaröubåten är typisk för samtliga Cosmosubåtar. T.v. Cosmos SX 506 (källa *Jane's*), t.h. Cosmos 756-W (källa: Birindelli 1980). Se också den amerikanska *NR-1* och den tyska *Seahorse II* nedan.

NR-1

Seahorse II (modell)⁶³

vi utgår från att skissen från Dalarö är korrekt har vi av allt döma att göra med en Cosmosubåt eller möjligen med *NR-1* eller en *Seahorse*. Den Marina analysgruppen trodde emellertid att det kan ha

Cosmos SX 506⁶⁴

Cosmos MG 120-ER⁶⁵

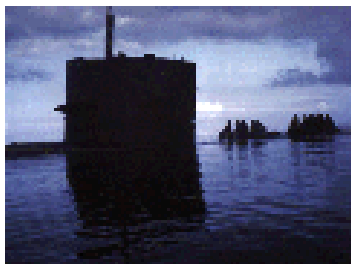

Cosmos MG 110⁶⁶

Romeoklass (Projekt 633)⁶⁷

varit toppen av tornet av en sovjetisk Romeoklass (76 meter), vilket är något långsökt. Man opererar inte en Romeoklass i dessa vatten. Tornet på en Romeo är knappt 10 meter brett, och det liknar inte den teckning som observatören har ritat.⁶⁸ Detta är inget bevis för en italiensk eller amerikansk involvering. Cosmosubåtarna har för övrigt sålts till flera västliga stater (se nedan), men det är slående att när materialet, som i dessa fall, pekar mot västliga farkoster förblev informationen hemlig och försvann ur hanteringen.

Samma utpekande av Sovjetunionen sker vid observationen av ett stort fyrkantigt ubåtstorn vid Sandhamn samma kväll trots att beskrivningen av tornet pekar på en västlig ubåt. Ubåtstornet ses i skymningen – i hela sin bredd – passera förbi iakttagaren på ett par hundra meters håll genom den trånga passagen väster om Sandhamn. Tornet beskrivs som närmare 10 meter högt och högre än brett (d.v.s. som en hög vägg). Det ses först på långt håll och under flera minuter tills att det passerar förbi iakttagaren med en uppskattad hastighet av ca 15 knop. Därefter dyker den, men patrullbåten *Mode* får kontakt med den strax därefter.⁶⁹ *Mode* kommer från motsatt håll och möter

Torn från en Los Angelesklass⁷⁰

Brittisk Oberonklass (kanadensisk)⁷¹

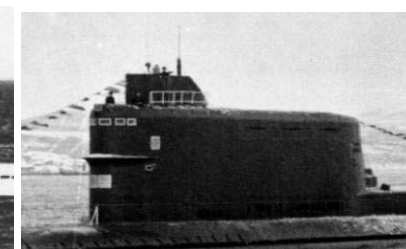
Brittisk *HMS Porpoise*⁷²

Sovjetisk Foxtrotklass (Projekt 641)⁷³

Whiskeyklass (Projekt 613)

Sovjetisk Golfklassubåt (Projekt 629)⁷⁴

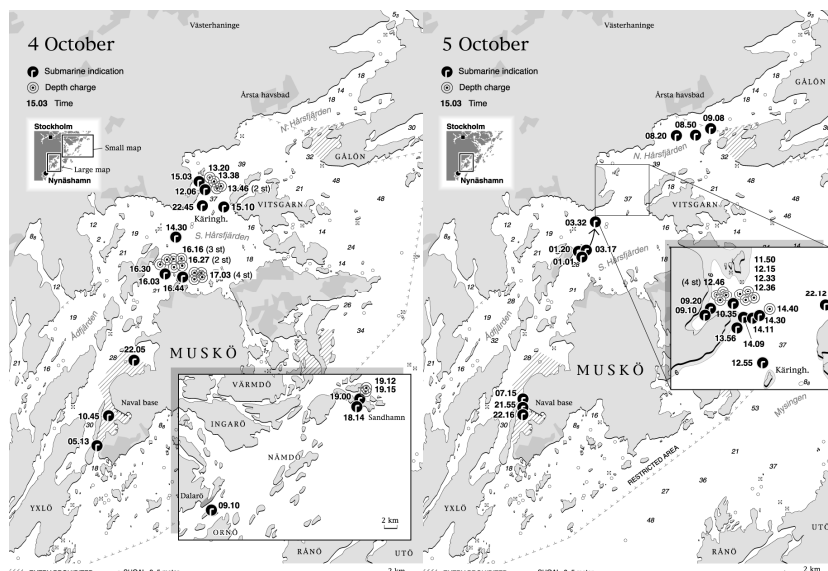
ubåten/sonarekot.⁷⁵ Den beskrivs av Grandinutredningen och senare kommissioner som en 'säker ubåt'.⁷⁶

Den Marina analysgruppen föreslog här alternativa klasser av sovjetiska ubåtar,⁷⁷ men alla sovjetiska ubåtar hade relativt låga torn (ofta dubbelt så breda som höga), medan flera amerikanska och brittiska ubåtar (t.ex. Porpoise- och Oberonklassubåtar) hade höga torn (jfr

foton ovan).⁷⁸ Men detta nämns aldrig av analysgruppen. Man diskuterar inte ens möjligheten av en eventuell västlig ubåt i de tidigare hemligstämplade dokumenten som jag har studerat. Varför? Naturligtvis kan man tänka sig att observatörerna har misstagit sig, men varför diskuterar analysgruppen sovjetiska ubåtar när formen på tornet pekar mot en västlig ubåt?

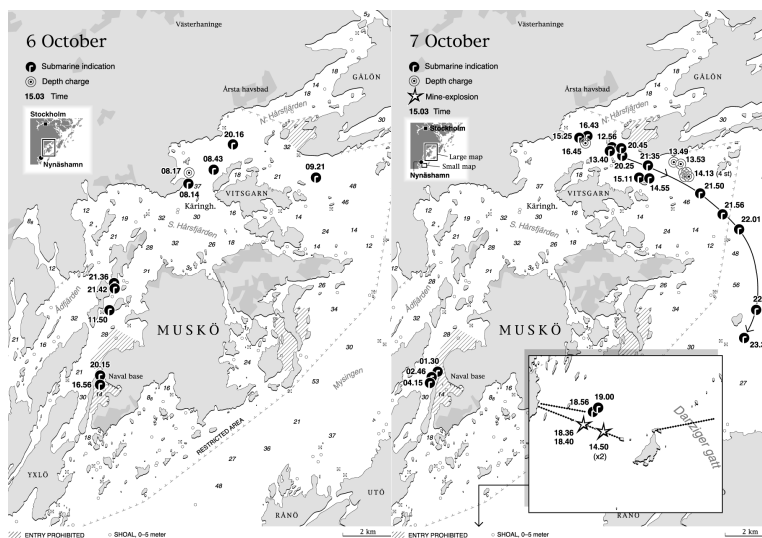
Den 5 oktober uppmättes ett eko, ett föremål under vatten, med ekolod till 35-40 meter, vilket pekade på en liten ubåt. Föremålet var ca 6 meter högt och låg 15 meter över botten. Djupet var ca 35 meter.⁷⁹ På så grunt vatten är det tämligen lätt att mäta en ubåts längd med ett ekolod, men det kan naturligtvis slå fel på ett par meter. Längden uppmättes genom att föremålet/ubåten markerades på ytan med en vit boj i ena ändan och en röd boj i den andra ändan. Ubåten läckte tunn olja som steg till vattenytan. Muskös krigsdagbok säger också att man gav order om att använda mekaniskt lod. Därefter fälldes en sjunkbomb och sedan ett par sjunkbomber. 20 minuter efter sista fällning upptäcktes ett grönfärgat område på vattenytan ca 1 kilometer längre söderut (se kap. 4).⁸⁰ Ubåten tycks ha försvunnit i samband med den första fällningen. Sedan följer en mängd osäkra indikationer. Klockan 15:25, den 7 oktober, observerar en utkik ett litet ubåtstorn på Hårsfjärden utanför Berga. I den Marina analysgruppens rapport beskrivs tornet som varande 3-4 meter, d.v.s. med utgångspunkt i denna observation skulle man ha att göra med en liten ubåt med en längd på t.ex. 35-40 meter. (Det ligger nära till hands att tänka sig att detta var samma ubåt som hade observerats två dagar tidigare två kilometer mot sydväst). Strax därefter registreras en Dopp-lerkontakt (en ubåt i rörelse) och det fälls en sjunkbomb.⁸¹ Muskös krigsdagbok skriver sedan om en mängd ubåtskontakter vid det smala utloppet från Hårsfjärden. Ubåtsnätet dras iväg, och visar sig senare vara skadat. På den andra sidan om denna passage, i Mysingen, följs ubåten med helikopter och patrullbåt i ca 10 km.⁸² Hastigheten beskrivs av krigsdagboken som 8 knop,⁸³ men mina uträkningar pekar på ca 6 knop.⁸⁴ När patrullbåten ska lägga en sjunkbomb mot ubåten klockan 23:00 ges fartygschefen eldförbud (det införs generellt eldförbud från försvarsstaben).⁸⁵ Ubåten beskrivs i efterhand av Ubåtsskyddskommissionen som en 'säker ubåt'.⁸⁶

Observationer av ubåt/möjlig ubåt på Hårsfjärden den 4 och 5 oktober samt sjunkbombsfällningar. I de små rutorna visas observationen av liten ubåt vid Dalarö 09:10 och stort ubåtstorn vid Sandhamn 18:14 den 4 oktober och observationen av en liten ubåt (40 meter) på Hårsfjärden 09:10-10:35 och minifarkost 14:09 den 5 oktober (källa: Tunander, 2004, s. 39 och 42)

Kanske samma ubåt eller den lilla ubåten från den 4 oktober visade den 9 oktober först ett periskop/mast (teckningen tycks visa en snorkelmast) strax norr om Dalarö vid norra utpassagen från Hårsfjärden/Mysingen och ett par timmar senare ett litet ubåtstorn. Ubåten observerades av tre skilda personer/grupper av personer på tre skilda öar.⁸⁷ Den beskrevs av senare kommissioner som en 'säker ubåt'.⁸⁸

Om vi ska ta den uppmätta längden av ubåten från den 5 oktober allvarligt utesluter den en sovjetisk ubåt. Sovjetunionen hade vid denna tid mindre farkoster: Triton I och II, Sirena, och Projekt 1839 El-brus (5-15 meter).⁸⁹ De minsta sovjetiska konventionella ubåtarna var Whiskey och Romeo (76-77 meter). Den sista Projekt A615 Quebec MC-261 (56 meter) överfördes till ett museum nära Svarta havet

21:42 den 6 oktober kraftig bubbelström 5-10 minuter och helikoptersonar som slår i föremål 15 meter över botten. 15:25 den 7 oktober litet ubåtstorn på Hårsfjärden, 18:36 minsprängning mot passerande ubåt Mälsten, 20:25-23:35 ubåtsutbrytning från Hårsfjärden (Tunander 2004, s. 51 och 53).

1981.⁹⁰ Någon mindre konventionell ubåt existerade inte, och inget har framkommit i efterhand som stödjer en sådan hypotes. Däremot fanns det ett antal västliga ubåtar på strax över 40 meter (tyska, danska, italienska och amerikanska) samt flera typer av italienska mini-ubåtar på 25-30 meter, bl.a. skilda klasser av Cosmosubåtar.⁹¹

Den ubåt som ligger närmast den som uppmättes i Hårsfjärden är den amerikanska *NR-1* på 41 meter.⁹² Den kan stanna under vatten i över en månad och är idealisk för denna typ av operationer.⁹³ Amiral John Butts (chef för *US Navy Intelligence*) gav 1984 en briefing för *House Armed Services Committee*. I den påföljande diskussionen blev han tillfrågad om ubåtsintrången i Sverige och om ubåtarna var sovjetiska. Han säger här, enligt dokumenten, att den sovjetiska ubåten som gick på grund vid Karlskrona 1981 var 'genuin' – uppenbarligen i motsats till vad som sedan följer. Han berättar därefter att

det var en ubåtsjakt vid Muskö/Hårsfjärden 1982, men den följande redogörelsen är hemligstämplad.⁹⁴ Längre fram i utskriften från mötet refererar han emellertid till *NR-1* som om den hade diskuterats tidigare i det hemligstämplade avsnittet.⁹⁵ Strax efter denna briefing hade TV-kanalen *ABC* ett inslag, som till synes byggde på en läcka från detta möte. *ABC* refererar till både militära och civila källor som berättar att *NR-1* användes i 'topphemliga operationer' (tillsammans med 'speciellt utrustade attackubåtar') i såväl sovjetiska som i 'vänligt sinnade länders vatten'.⁹⁶

Enligt Lee Vybornys bok om *NR-1* opererade *NR-1* regelbundet i Medelhavet (med svartmålat torn) under hela 1970-talet för att söka efter sovjetiska hydrofonsystem och 'bottenmonterade torpeder' (liknande USA:s 'captor mines') – inte minst i italienska och libyska vatten.⁹⁷ Dessa ytterst hemliga operationer fortsatte under 1980-talet.⁹⁸ Det är fullständigt orimligt att tänka sig att denna verksamhet endast pågick i Medelhavet. Vi kan utgå från att *NR-1* deltog i liknande operationer i Östersjön i svenska vatten – i synnerhet som 'bottenmonterade torpeder' antas ha placerats ut också här (se ovan). Baserad i Holy Loch i Skottland ägnade sig *NR-1* åt underrättelseinhämtning i europeiska vatten, sannolikt i Norska havet och Öster-

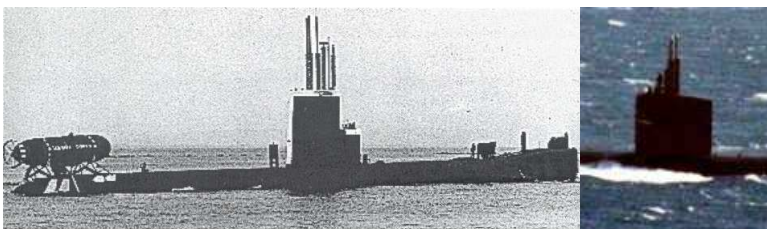

NR-1 (i samband med specialoperationer målades tornet svart⁹⁹).

Teckning av *NR-1*¹⁰⁰

sjön – t.ex. i svenska vatten samtidigt som den 'testade det svenska kustförsvaret'. Amiral Butts och *ABC:s* kommentarer kan tyda på att *NR-1* deltog i operationen i Hårsfjärden 1982, och enligt *ABC* tillsammans med en 'speciellt utrustad attackubåt'. Ett alternativ torde vara *USS 575 Seawolf* (se foto nedan)¹⁰¹, som under 1980-talet hade opererat sida vid sida med *NR-1* i Medelhavet, i Libyska vatten.¹⁰² Sedan 1969 hade *Seawolf* byggts om för att sättas in i specialoperationer med kapacitet att bära SEALs och minifarkoster. 1983 reparerades den i månader efter att ha utsatts för något allvarligt 1982-83, och den fick utmärkelser för stor skicklighet i strid och skicklighet i skadebegränsning.¹⁰³ Ett annat alternativ skulle kunna vara *USS 691*

USS Seawolf (med DSRV) och Los Angelesklassubåten *USS 691 Memphis*.

Memphis som i september-oktober 1982 utförde en specialoperation i 'Atlanten'. Efter att ha gått över Atlanten, enligt *New York Times*-journalisten Christopher Drew, deltog *Memphis* i en dramatisk operation i nordeuropeiska vatten, som till den grad skakade om bestättningen att den trodde att ett krig var nära förestående. Flera personer 'köpte in lager med vattendunkar och konserver'. Besättningsmän säger sig ha upplevt en allvarlig 'sammandrabbning', för att citera Drew,¹⁰⁴ vilket betyder att mineld eller ett massivt sjunkbombsangrepp kan ha skadat ubåten. Men också brittiska ubåtar opererade med amerikanerna, och *HMS Porpoise* har avfotograferats med skadat formskrov och plåtar losslitna. Den torde liksom *Memphis* ha upplevt en dramatisk ubåtsjakt och togs ur tjänst 1982. Den sänktes 1985, och är ett kanske minst lika troligt alternativ (se kap. 3).

I Hårsfjärdsområdet under de första dagarna i oktober 1982 rapporterades det om hundratals observationer och ubåtsindikationer. Det mesta var oljefläckar, luftuppkok, periskop, vågfenomen, sonarekon som varken var bevis eller någon säker indikation på ubåt, men i många fall var information mycket mer konkret och övertygande, och i exemplet ovan tycks visuell observation och teknisk bevisning liksom amerikanska dokument stödjade tanken på att den amerikanska ubåten *NR-1* var involverad. Detta är som sagt inget definitivt bevis, men flera indikationer pekar i denna riktning. Och i vilket fall utesluter ubåtens längd en sovjetisk ubåt. Vad gäller övriga optiska observationer pekar samtliga på västliga ubåtar. Beskrivningarna av ubåts-torn, masters placering och ubåtars storlek avslöjar till synes västliga farkoster: kanske en *Porpoise*- eller *Oberon*ubåt, kanske en *Los Angeles*klass och kanske en italiensk farkost. Observatörernas beskrivningar kan ha varit felaktiga. Observatörerna kan ha misstagit sig, men varför säger försvarsstabens rapport till Ubåtsskyddskommis-sionen att samtliga optiska observationer leder 'till slutsatsen att det var frågan om ubåtar från Warszawapakten'? Därefter diskuterar man skilda sovjetiska ubåtsklasser, bl.a. *Whiskey*ubåtar,¹⁰⁵ trots att dokumenten pekar i västlig riktning. Varför har ingen svensk amiral velat beröra denna problematik? Varför diskuterar man ubåtsproblematiken som om dessa dokument inte existerade?

Hårsfjärden sett från Årsta havsbad. Mellan Märsgarn (t.v.) och Näsudden-Berganäs (t.h.) sågs minifarkosten den 5 oktober (foto: O. Tunander).

2.4. Observationer av minifarkost på Hårsfjärden den 5, 6, 7 och 8 oktober

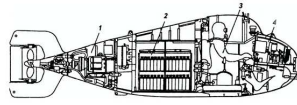
Muskös krigsdagbok skriver för den 5 oktober: klockan 14:09 observerade marinens motorbåt 464 en svart 'kulle' i vattnet utanför Näsudden i området mellan södra och norra Hårsfjärden. 14:15 beskrivs föremålet som 20 cm högt och 75 cm brett. Klockan 14:30 har helikoptern Y71 sonarkontakt. 14:40 faller patrullbåten *Väktaren* en sjunkbomb.¹⁰⁶ Marinens analysgrupp skriver för samma tidpunkt om ett ovalt föremål i vattnet med samma dimensioner, toppen av en svart 'boll', 400-500 meter nordost om Näsudden, d.v.s. mellan Näsudden och Märsgarn. Båten närmade sig föremålet, som observerades i fem sekunder innan det försvann. Analysgruppen skriver att föremålet hade observerats tidigare.¹⁰⁷ På morgonen den 6 oktober observerades ett 5-10 meter långt sonareko nära den position där den lilla farkosten hade observerats dagen innan.¹⁰⁸ Den 8 oktober skriver

Muskös krigsdagbok om en svart 'puckel' (knappt en 0,4-0,5 meter hög och 1 meter bred) som rör sig i vattnet i norra Hårsfjärden med en hastighet av 2-3 knop. Den var synlig i en minut.¹⁰⁹ D.v.s. mitt under Hårsfjärdsjakten visar en liten farkost upp en puckel, ett litet runt torn, för den bevakande personalen. Fartygschefen Hans von Hofsten skriver att när han (den 29-30 september) gick in med jagaren *Holland* till Muskö såg han, i mörkret, någonting som såg ut som en upp-och-nedvänd eka som låg i vattnet och som samtidigt registrerades som ett tydligt sonareko. Denna 'lilla upp-och-nedvända båt' misstänktes senare ha varit översidan av en minifarkost.¹¹⁰ En annan observation av en minifarkost gjordes bl.a. den 1 oktober.¹¹¹

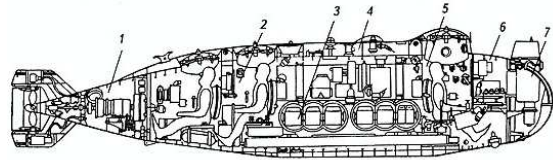
Låt oss återgå till örlogsbasens krigsdagbok för den 5 oktober. Klockan 14.42, två minuter efter sjunkbombsfällningen, rapporterar helikoptern *Y71* sin bedömning efter fällning: 'något ...' (följande rad är fortfarande hemlig och övermålat med svart).¹¹² Detta 'något' bör emellertid rimligen ha varit 'något' *Y71* iakttog, d.v.s. något som hade kommit upp till ytan. Klockan 14.50 rapporterar *Y71* att man återgår till basen på Berga, d.v.s. efter att ha tagit upp eller granskat det som kom upp till ytan. Därefter följer fortsatt bevakning i området. 15:44 stoppas all trafik i Hårsfjärdsområdet. Klockan 16:10 ges order om att förflytta ubåtsbärningsfartyget *Belos* från Karlskrona till Hårsfjärden. Klockan 17:14 ställs *Sjöugglan* (för fotografering av botten) till örlogsbasens förfogande. Klockan 18.10 förflyttas torpedbärgaren *Urd* till linjen Näsudden-Märsgarn till samma område/position där sjunkbomben hade fällts. Alla *Urds* rapporter är emellertid övermålade med svart. Dykare sätts in. Order ges om att 'loda och fiska [med Malin, d.v.s. med en sändare som sitter på en stark magnet] på platsen, [och] nyttja egen gummibåt'. Denna verksamhet fortsätter, enligt krigsdagboken, åtminstone i två timmar. Från tiotiden på kvällen till efter midnatt, d.v.s. i ca två timmar patrullerar helikoptern *Y69* av stranden vid Märsgarn öster om sjunkbombsfällningen. I två omgångar söker den av stranden mitt på natten,¹¹³ som om man antog att något kan ha flutit iland efter någon form av haveri. Samtliga fartyg fick order om att stänga av sina motorer. Natten ägnades, enligt generallöjtnant Lars G Perssons dagbok, åt att 'lyssna'.¹¹⁴ Ubåtsskyddskommissionen skrev att det inte kan

uteslutas att en minifarkost kan ha skadats av en sjunkbomb.¹¹⁵ I samband med Ekéusutredningens intervjuer i januari 2001 frågade vi den dåvarande underrättelsechefen på Muskö kommandörkapten Mauritz Carlsson om denna händelse och han bekräftade att Ubåts-

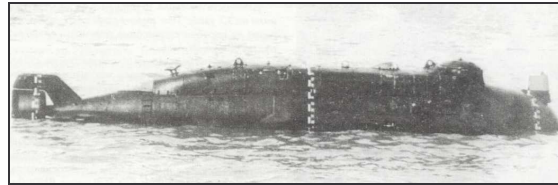

Triton 1 (Projekt 907)¹¹⁶

- 1 - электромоторный отсек
- 2 - аккумуляторный отсек
- 3 - кабина легководолазов
- 4 - блок приборов управления

Triton 2 (Projekt 908)¹¹⁷

Triton 2 (Projekt 908)¹¹⁸

Sirena¹¹⁹

Sirena¹²⁰

skyddscommissionens tal om en eventuellt skadad minifarkost syftade på händelsen på eftermiddagen den 5 oktober 1982.¹²¹

Det finns flera små farkoster som skulle kunna beskrivas som en liten svart 'kulle', toppen av en svart 'boll', som ligger delvis nedsänkt i vattnet. Om dessa farkoster ligger på ytan skulle några av dem också kunna förväxlas med en liten upp-och-nedvänd båt. De sovjetiska marina specialstyrkefarkosterna Sirena (9 meter), Triton 1 (5 meter) och Triton 2 (9,5 meter) skulle kunna vara tänkbara alternativ, även om Triton 1 har en genomskinlig (inte svart) plastkupol. Triton 2 i ytläge kan kanske beskrivas som en 'kulle' men knappast som en 'boll'. Sirenan kan tyckas alltför lång och smal. Sirenan transporterades av en moderubåt som släppte ut den genom torpedröret. Triton 1 och 2 kunde transporteras på fartyg, men det är inte känt att de kunde bäras av en moderubåt (även om det teoretiskt sett var fullt möjligt).¹²² 1982 hade den sovjetiska marina specialstyrkorna åtminstone 32 stycken Triton 1 och 7 stycken Triton 2 fördelade på Sovjetunionens fyra flottor (Östersjömarinen, Stillahavsflottan, Norra marinen, Svartahavsflottan).¹²³ USA hade motsvarande farkoster SEAL

Delivery Vehicles (SDVs) av typ Mk VI, Mk VII (6 meter), Mk VIII (6,4 meter) och Mk IX (6 meter, se nedan).¹²⁴ Triton 1 har en pilot och en navigatör och har likheter med den amerikanska Mk VI och den jugoslaviska R-2 (5 meter; den svenska marinen köpte senare in ett ex i träningssyfte).¹²⁵ Den senare ser onekligen ut som en mörk kulle (se nedan). Triton 2 har likheter med Mk VII och Mk VIII även om den sovjetiska farkosten var större. Både Mk VII och Mk VIII fanns i olika modeller och i ett större antal.¹²⁶ Alla amerikanska SDVs fanns hos US Navy's marina specialstyrkor SEALs, och de opererades av deras olika SDV Team. SDV Team 2 var ansvarigt för Europa och dessa SEALs opererade bl.a. från Eckernförde på den västtyska Östersjökusten.¹²⁷ När en Mk VII eller Mk VIII rör sig delvis över vattenytan ser den ut som en svart 'kulle', därför att den visar den runda fören, som kanske kan misstas för toppen av en svart 'boll'. Ett mer troligt alternativ är US Navys DSRV (Deep Submergence Recovery Vehicle) *Mystic* och *Avalon* (15 meter), som primärt användes vid specialoperationer. Sedan 1970-talet opererade de med ett litet runt torn som ger intryck av en 'boll' eller 'puckel', 0,5 hög och 1 meter bred (eller 20 cm hög och 75 cm bred hög om den ligger lägre) likt beskrivningen från Hårsfjärden. *Avalon* (och *Mystic*) har burits av både amerikanska och brittiska ubåtar,¹²⁸ och den är kanske den mest naturliga kandidaten. Italienska Cosmos farkoster av typen CE2F-X30 och CE2F-X60 (7 meter) har en översta del som också skulle kunna uppfattas som toppen av en svart kulle (se kap. 6).¹²⁹

Den svenska marinen köpte in ett ex av den jugoslaviska R-2 Mala för att den skulle spela fiende under övningar.¹³⁰

MK 6 SDV (Circa 1964)

Mk VI¹³¹

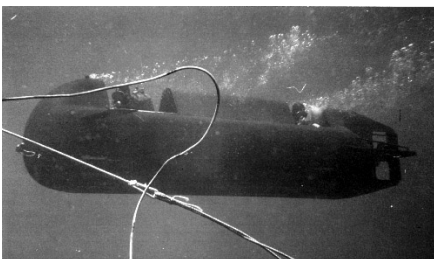
Mk VIII på ytan¹³²

Mk VIII med manskap.¹³³

Mk VII Mod. 2¹³⁴

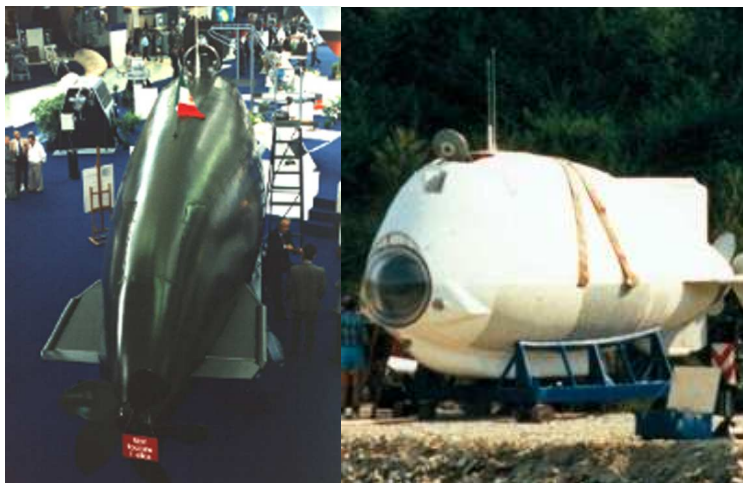
Mk VII Mod. 6¹³⁵

DSRV Avalon med dess runda 'puckel'¹³⁶

Mystic på *USS La Jolla*. I mitten visas endast det runda tornet (svart vid specialoperationer) över vattenytan . T.h. modell som visar det runda tornet.¹³⁷

T.v. icke-namngiven Maritaliafarkost från utställning 1980 (kanske PH-X2) från GSE:s websida, tidigare Maritalia, samt t.h. en 3GST9 från utprovning under tidigt 1980-tal. Båda farkosterna kan vara av intresse för händelserna i Hårsfjärden 1982.¹³⁸

Även britter har använt Mk VIII och CE2F-X60.¹³⁹ Dessutom finns de nära 10 meter långa 3GST9 som tillverkades av Maritalia (se foto ovan),¹⁴⁰ och som också skulle kunna visa sig som en svart kulle i vattnet samt Maritalias tidigare farkoster IMI-35 (på 80 ton och 15 meter) och den något större PH-X2. Den senare ska ha byggts 1978 och gått förlorad 1982,¹⁴¹ medan IMI-35 ska ha byggts under tidigt 1980-tal.¹⁴² Om PH-X2 försvann 1982 kan det vara av visst intresse, i synnerhet som rapporten från bottenundersökningen 1982-83 talar om ett '16 meter långt vrak' och 'ett plåtvrak', men de sidor som behandlar detta 'vrak' är fortfarande hemligstämplade.¹⁴³ Försvarsmakten har avhemligat sensitiva teckningar och mått på de kränkande farkosternas köl och bandaggregat, som kan avslöja dessa farkosters nationalitet, men lika omfattande information om ett 'plåtvrak' på Hårsfjärdens botten är fortfarande hemlig.

Med utgångspunkt i de beskrivningar som jag funnit är det inte möjligt att säga något säkert om vilken typ av minifarkost som jaga-

des i Hårsfjärden och kanske skadades den 5 oktober 1982. Om vi ska ta beskrivningarna på allvar kan det vara frågan om en amerikansk, italiensk, brittisk eller kanske sovjetisk minifarkost. Men det som förbryllar är att den (eller de) tycks ha opererat i området i över en vecka. Att operera 'våta' (vattenfyllda) farkoster i svenska vatten i oktober är kallt och kräver ständig avlösning av dykare. Triton 1 har 6 timmars uthållighet medan Triton 2 har det dubbla.¹⁴⁴ De amerikanska och italienska SDVerna har knappast längre uthållighet. De 'torra' 3GST9, IMI-35 och DSRV *Avalon* och *Mystic* har en helt annan kapacitet, och 1982 förseddes *Avalon* med ett system för att operera 120 timmar under vatten (med fyra man) utan att gå upp till ytan (se kap. 3). Men även dessa farkoster måste rimligen ha haft en stödstruktur i Hårsfjärdsområdet. En större ubåt eller ett ytfartyg kan ha agerat som en bas för denna aktivitet, men det är svårt att tro att sovjetiska styrkor skulle kunna ha opererat ett eget civilt fartyg i området, och det finns lite som tyder på att det fanns en större ubåt inne på Hårsfjärden. Det är mycket lättare att tänka sig att ett västligt fartyg kunde agera relativt obemärkt som bas för minifarkosterna. Ett annat alternativ är att man i hemlighet använde svenska fartyg. Flera observationer av minifarkoster eller misstänkta minifarkoster gjordes intill den avrustade jagaren *Hälsingland* vid Musköbasen och intill den avrustade jagaren *Småland* vid Märsgarn, där man observerade den svarta 'kullen' eller 'bollen' den 5 oktober, ett antal sonarekon följande natt samt sonarekot på 5-10 meter den 6 oktober. Intill jagaren *Småland* fann man också spår på botten av vad som antogs vara en minifarkost.¹⁴⁵ Varför gjordes flera observationer kring de tomma fartygen som låg för ankar? På natten till den 7 oktober observerades en liten farkost, en antenn, intill jagaren *Hälsingland*. Strax därefter hördes röster från jagaren och bevakningsstyrkan såg ficklampor röra sig ombord. Bevakningsstyrkan ville undersöka saken men stoppades. Vakthavande på Musköbasen gav order: '[ni] får ej gå ombord förrän det blir ljus'.¹⁴⁶ M.a.o. bevakningsstyrkan har indikationer på en minifarkost vid jagaren och möjligen främmande styrkor på jagaren, men ingen får sändas dit och gå ombord förrän efter två-tre timmar när det börjar bli ljus. Varför? Det kan verka som om dessa fartyg var en fristad för de främmande styrkorna, men i så fall

var dessa styrkor från ett västligt land. Det är orimligt att tänka sig att sovjetiska styrkor skulle kunna operera från dessa fartyg, och det är svårt att se hur sovjetiska specialstyrkor över huvud taget skulle ha fysisk möjlighet att operera utan stödstruktur.

Om en minifarkost skadades den 5 oktober utan att detta har offentliggjorts är det också svårt att tro att denna farkost skulle kunna ha varit sovjetisk, eftersom den svenska marinen i efterhand skulle ha gjort allt för att avslöja händelsen. Det framstår som mycket mer troligt att denna/dessa minifarkoster var västliga. Det är inget bevis,

Italiensk 3GST9 (neg. foto)¹⁴⁷ Mk VIII (se nedan) Mk VIII¹⁴⁸

US Navys minifarkost *DSRV Avalon* på *Cavalla*,¹⁴⁹ som 1982 förseddes med *Dry Deck Shelter* för att bära dykarfarkoster som Mk VIII.

men den naturliga förklaringen pekar västerut, och beskrivningen av en svart 'boll' delvis över vattenytan (0,4-0,5 meter hög, 1 meter bred 'puckel') passar onekligen in på den amerikanska *DSRV Avalon. Avalon*, som gavs en utökad kapacitet 1982, framstår som en mycket intressant kandidat. Den stod under samma befäl och tillhörde samma system inom US Navy som den tidigare beskrivna *NR-1*.

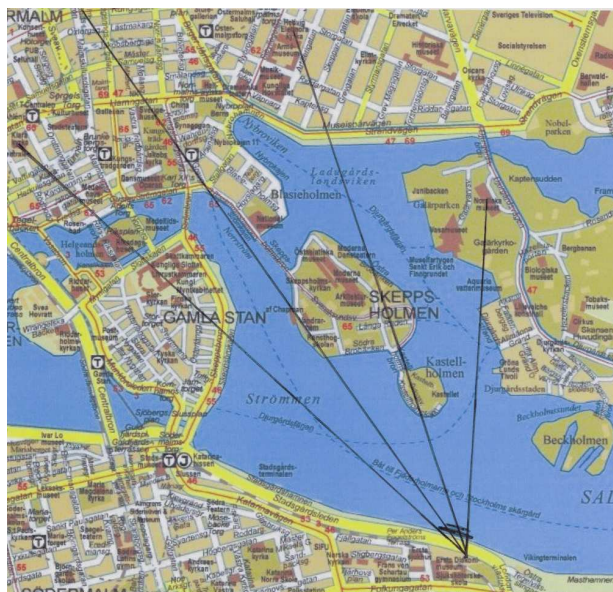
Incidenten den 5 oktober följs av flera märkliga händelser. Efter att operationsledningen har agerat som om man trodde att en minifarkost hade sänkts får samtliga örlogsfartyg order om att stänga av sina motorer.¹⁵⁰ Vidare skriver ÖB general Lennart Ljung i sin dagbok att marinchefen viceamiral Per Rudberg har varit på helikopterdivisionen på Berga för att tala med personalen.¹⁵¹ Det kan naturligtvis finnas flera skäl för ett sådant initiativ, men en skadad västlig farkost som involverade helikopterdivisionen borde under alla omständigheter ha gjort en sådan resa nödvändig. Därefter skriver general Ljung klockan 10.00 den 7 oktober om ett samtal med Rudberg och Bror Stefenson. De diskuterar en nedtrappning av ubåtsjakten.¹⁵² Trots att en eller flera ubåtar antogs vara instängda i Hårsfjärden framför man tanken på en nedtrappning av aktiviteten. Krigsdagboken pekar på att en mindre ubåt plus en eller två minifarkoster fortfarande befinner sig inne på Hårsfjärden men någon av de församlade, Rudberg och/eller Stefenson, föreslår en nedtrappning. Ljung väljer en annan linje. Klockan 14:30 beslutar han, utan att förhöra sig med sina amiraler, om att sätta in de fasta mineringarna mot ubåt, vilket var den allvarligaste upptrappningen av aktiviteten under hela ubåtsjakten. ÖB ger sitt klartecken till minstyrkorna och informerar statsminister Thorbjörn Fälldin och den kommande statsministern Olof Palme, som ska tillträda följande dag.¹⁵³ Stefenson var upprörd (se nedan). Det verkar som om ett par amiraler sökte kalibrera kraftinsatsen så att ubåtarna inte kom till allvarlig skada, men att dessa officerare på grund av tillfälligheter förlorade kontrollen över händelserna. Denna tes stöds också av de eldförbud för minlinjerna som amiral Stefenson föreslog eller beordrade de följande dagarna (se nedan). Andra veckan, från den 8 oktober, fälls bara två sjunkbomber (mot 45 den första veckan) och initiativet till dessa sjunkbombsfällningar (liksom minsprängningarna) togs av kustartilleribasen på Mäl-

sten, och med motstånd från högre staber. Enligt den italienska nyhetsbyrån ANSA hölls den 8 oktober ett möte i Genève mellan svenska representanter och representanter för den makt som opererade ubåtarna för att förhandla fram ett frisläppande. Italiensk radio hänvisar till att den kränkande makten var ett västligt land (se kapitel 6). Allt pekar på att saken var allvarlig och att något redan hade hänt.

¹ Marinens Analysgrupp (MAA): Rapport från Hårsjärdsincidenten 27 september – 15 oktober 1982, bilaga 2.

² Ibid.

³ Fredrik Palmaeus och Emil Svensson i TV4, 12 mars 2008.

Uppdrag granskning den 3 oktober 2007 ger den exakta positionen för *USS Belknap* och *USS Elmer Montgomery*. Fotografen står strax öster om Ersta kapell. Klara kyrka sticker upp över vänstra fjärdedelen av slottet, Kungstornen kan ses över den vänstra kanten av Skeppsholmen och Hedvig Eleo-

---

nora kyrka (vid Östermalmstorg) syns över den vänstra delen av Kastellholmen. Positionen för fotografen kan fastställas på ett par meter när *Belknaps* akter ligger i linjen från Klara kyrka, medan linjen från Hedvig Eleonora delar *Belknaps* i två delar till vänster och en del till höger om linjen. På Fredrik Palmaeus fotografi skulle aktern av den 167-meter långa *Belknaps* ligga i högerkanten av bilden medan fören skulle ligga bakom Djurgårdsfärjan. De amerikanska fartygen skulle kort sagt dominera bilden från vänster till höger. TV:s film är tagen den 25 september. Att fartygen skulle ha flyttats den 26 september för att sedan lämna Stockholm den 27 september verkar minst sagt osannolikt. M.a.o. Fredrik Palmaeus foto togs inte den 26 september, vilket för övrigt också framgår av att träden på detta foto i hög grad saknar löv. En del träd har lite bruna löv kvar men flertalet saknar löv, medan löven på träden från TV-filmen den 25 september är gröna och gula.

⁴ Gustafsson, *Historisk tidskrift*, nr. 3 2008, s. 498-499.

⁵ Ibid; Göran Wallén, 2008, 'Observation av periskop på Stockholms ström 1982-09-26', s. 64-68 i Herman Fältström red. *Ubåtsoperationer och kränkningar under det kalla kriget*, Försvaret och det kalla kriget (FOKK), nr 15. Vid samtal med en av observatörerna finner Wallén att han inte skulle ha sett periskopet från en båt, som sägs i Analysgruppens rapport, utan från Kastellholmen eller Skeppsholmen. Wallén misstänker att observatörerna hade sett Palmaeus 'periskop'. Wallén finner också att jag felaktigt har skrivit att teckningen av periskopet har skruvar runt glasskivan och att jag har jämfört detta periskop med en bild av ett tidigare amerikansk periskop. Det är uppenbart att jag här har misstagit mig. Min egen skiss av teckningen är mycket liten. Jag mindes fel, men jag säger samtidigt att teckningen inte är något bevis. Det väsentliga är periskopets uppträdande. Det är absurt att tänka sig att en sovjetisk farkost skulle ha uppträtt på detta vis. Min poäng med att tala om hur glaset var monterat var att säga att det var en detaljerad teckning. Wallén kommer med flera felaktigheter i sin text, men det är bra att han kan avhemliga teckningen och på så vis rätta upp vissa detaljer. Jag tackar för det.

⁶ Intervjuv med Sven Andersson, Aktuellt, *SVT1*, 26 april 1983.

⁷ Sven Andersson, 'Extra Rapport', *SVT2*, 26 april 1983.

⁸ Intervjuv med Caspar Weinberger, *Striptease*, *SVT2*, 7 mars 2000.

⁹ Intervjuv med Keith Speed, *Striptease*, *SVT2*, 11 april 2000.

¹⁰ När drottning Elizabeth med fartyget *Britannia* och fregatten *Minerva* var på besök i Stockholm 27 maj 1983 observerades också en liten farkost toppen av ett litet ubåtstorn vid Kastellholmen (Hasselbohm, 1984, s. 44-45).

¹¹ <http://navysite.de/ao/ao178.htm>

USS Monongahela

¹² Richard Compton-Hall. 'Re-emergence of the Midgets', *Military Technology*, no. 10 (1987), s. 39-46; Gino di Birindelli. 'The Occult Component of Naval Warfare – The Role of the Raiders in Modern Naval Operations'. *Defence Today*, July (1980), s. 289-293

¹³ Aktuellt, *SVT 1*, 18:00; Rapport, *SVT 2*, 19:30, 26 april 1983.

¹⁴ MAna: Rapport från Hårsjärdsincidenten 1982, bilaga 6; se också *Aftonbladet* 1 oktober 1982.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ MAna: Rapport från Hårsjärdsincidenten 1982.

¹⁷ CÖrlBO Krigsdagbok 27 sept. – 15 okt. 1982 (Chefen för Örlogsbas Ost, konteramiral Christer Kierkegaards krigsdagbok för den aktuella perioden).

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Kierkegaard m.fl., 1990. PM 27 December: 'Hårsjärdsincidenten 1982 – Erfarenheter och reflektioner i ett snart 10-årigt perspektiv' konteramiral Christer Kierkegaard, kommandörkapten Lars Erik Hoff och kommandörkapten Rolf Blomquist).

²⁰ http://www.milparade.com/security/50/05_06.shtml

²¹ Will Forman. *The History of American Deep Submersible Operations 1775-1995*. (Flagstaff, Arizona: Best Publishing Company, 1999).

²² Lee Vyborny & Don Davis. *Dark Waters – The Insider's Account of the NR-1, the Cold war's Undercover Nuclear Sub* (London: Ebury Press, Random House, 2002), s. 151-155.

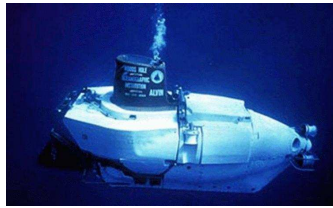
²³ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/1855.htm>

²⁴ <http://www.navsourc.org/archives/08/0835501.jpg>

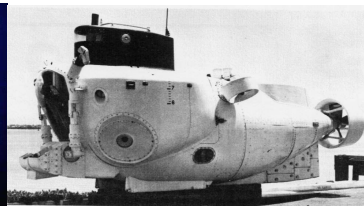
²⁵ <http://www.navsourc.org/archives/08/0835401.jpg>

²⁶ <http://www.navsourc.org/archives/08/0855328.jpg>

<http://www.navsourc.org/archives/08/0855301.jpg>

Alvin

Turtle

²⁷ <http://www.usplymouthrock.com/page13.html>

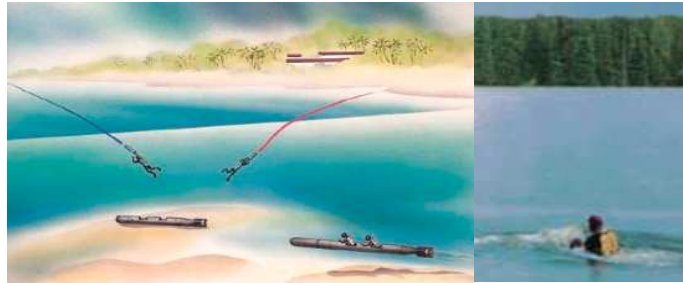
²⁸ <http://www.photolib.noaa.gov/htmls/nur07536.htm>

²⁹ Sherry Sontag & Christopher Drew with Annette Lawrence Drew. *Blind Man's Bluff – The Untold Story of American Submarine Espionage* (New York: HarperCollins, 1999), s. 433.

³⁰ Jussi Lähteinen. 'Ubåtarnas territorialkränkningar – Erfarenheter i Sverige och Finland', *Krigsvetenskapsakademins Handlingar och Tidskrift*, no. 4 (1997), s. 92-94.

³¹ <http://www.deepstorm.ru/>

³² Lähteinen, 1997, s. 94; <http://www.milparade.com/catalog/pdf/533-534.pdf>

Operationer med Sirena

³³ Project 1837 (11 meter) och 1855 (13,5 meter) är anpassade till India-klassens ubåtar, men ingen av dem har varit i Östersjön (se det danska For-

svarets Efterretningstjeneste, Rapporter om Flådeaktivitet, Jan-Dec, 1981-85). Project 1837 och 1855 kan naturligtvis ha transporterats till Östersjön på annat sätt, och en Whiskey kan naturligtvis ha byggts om för att bära en sådan farkost, men det föreligger ingen öppen information om detta.

Projekt 940 (Indiaklassubåt) med två räddningsfarkoster Projekt 1837
<http://submarine.id.ru/galery/t643.shtml>

Projekt 1837

Projekt 1855

<http://www.submarine.id.ru/galery/t105.shtml>;

<http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/1855.htm>

³⁴ Lähteinen, 1997, s. 83-125.

³⁵ CÖrlBO (Chefen Örlogsbas Ost) Underrättelseorienteringar, okt. 1982.

Möjlig ubåt HÅRSFJÄRDEN

Utfrågning av: [ ]

Utfrågare: Kk E Svensson

Händelseförlopp:

[ ] och [ ] fullgör sin vämplikt vid ÖHM.

1982-10-01 kl 1250 var [ ] (båtstyrare) och [ ] i tfoåt 410 (17 m, 8 knop, dieselmotor, djupgående 1,8) på väg från sundet MÅRSGARN-FURUHOLMEN mot VITSA. Ungefär 200-300 m från FURUHOLMEN upptäcker [ ] ca 2-3 dm höga svallvågor. Svallvågorna bildar ett V och förorsakas av ett föremål med kurs mot BERGANÄS. Båtstyraren [ ] kan inte se vad som förorsakar vågorna eftersom sikten är något skymd. Han konstaterar dock att ingen annan båt finns i området. [ ] som står ute ser i svallvågornas startpunkt två mörka rör, enligt bif bild, [ ]

Rören styr kurs mot BERGANÄS. [ ] observerar dem i ca 1 min. Efter denna tid girar rören BB mot KÄRINGHOLMEN och försvinner därefter under vattnet. Både [ ] bedömer föremålets fart till ca 5 knop (vana att observera andra båtar).

Både [ ] avfärdar bestämt möjligheter att det är fråga om fågel eller säl. Båda har god syn.

Bedömning:

[ ] ger båda ett mycket lugnt och trovärdigt intryck och är helt säkra på sina observationer.

Vädret i området mulet, god sikt och närmast vindstilla (krusningar). Någon risk för skuggor m m finns ej.

Mot bakgrund av uppgifterna måste observationen bedömas som ubåt.

En första bedömning om ubåtstyp visar att två periskop med

MANA: Rapport Hårsjärdsincidenten, bilaga 15, 1 oktober 1982; se även CÖrlBO Krigs dagbok.

-
- ³⁸ SOU 1983:13; SOU 1995:135.
- ³⁹ Pilkington Optronics CK 39
(see <http://www.pakdef.info/pakmilitary/navy/daphne.html>).
- ⁴⁰ SOU 2001:85, s. 316-317.
- ⁴¹ <http://www.cyberheritage.org/a8loss/days.jpg>
- ⁴² http://www.1-3klein.com/image_gallery/5000_images/canasub/canasub.html
- ⁴³ SOU 1995:135, s. 173-198.
- ⁴⁴ Emil Svensson. *Under den fridfulla ytan* (Stockholm: Marinlitteraturföreningen, 2006), s. 145.
- ⁴⁵ Nils Bruzelius. 'Sveriges territorialhav – En motorväg för ubåtar', *Marinnytt*, no. 5-6 (1982). Bruzelius tolkning 1982 var att ubåtarna var sovjetiska och att de visade upp sig för att tvinga det svenska försvaret att bygga upp sin ubåtsjaktkapacitet för att på det viset förhindra att tyska ubåtar i ett krigsskede använde den svenska kusten som en flerfilig motorväg för operationer in mot Baltikum. När man ser tillbaka på denna hypotes, med den kunskap som finns idag om svenskt militärt samarbete med väst, framstår den som något långsökt. Ryssarna var mycket väl medvetna om det nära samarbetet med väst och om de planer som fanns för västligt ingripande på svensk sida. Att Sovjetunionen skulle ha sökt konfrontation med Sverige för att förstärka det svenska kustförsvaret för att sedan i sin tur försvaga det västtyska ubåtsvapnet är inte troligt. Det är en hypotes som kanske kunde föras fram under det kalla kriget men inte idag.
- ⁴⁶ Reportrarna, SVT 2, 22 oktober 1996; och Reportrarna 5 november 1996.
- ⁴⁷ Se t.ex. Sverre Jervell, *Spillet of Norskehavet – eller hva skjer med Norge* (Oslo: Tidens norsk forlag, 1987), s. 77.
- ⁴⁸ Arkady N. Shevchenko, *Breaking with Moscow* (London: Jonathan Cape, 1985), s. 179.
- ⁴⁹ Om marint kroppsspråk och signaler, se Ola Tunander, *Cold Water Politics – The Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage, 1989).
- ⁵⁰ Jacob Børresen, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes (2004), *Norsk forsvarshistoria (bind 5) – Allianseforsvar i endring*, Bergen: Eide Forlag, s. 43-44.
- ⁵¹ Sven E Thiede, *Berlingske Tidende*, 18 juli 1983.
- ⁵² Caspar Weinberger, 'Striptease', *TV2*, (7 mars 2000).
- ⁵³ Kjeld Hillingsø, 'Stor ståhej for ingenting', *Berlingske Tidende*, 20/3 2000.
- ⁵⁴ Carl Bildt, 'Sweden and the Soviet Submarines', *Survival*, vol. xxv, no. 4 July/August (1983), s. 165-9; Carl Bildt, 'Ubåtskränkningarna mot Sverige – bakgrund, mönster och motiv' (Inträdessanförande 12 April 1990 av riksdags-

man Carl Bildt), *Kungliga krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, (1990), s. 29-56; Lynn M. Hansen, *Soviet Navy Spetsnaz Operations on the Northern Flank: Implications for Defence of Western Europe*. STRATECH STUDIES SS84-2 (A study prepared for the office of the Secretary of Defense/Net Assessment), Center for Strategic Technology, The Texas Engineering Experiment Station of the Texas A&M University System, 1984.

⁵⁵ Reportrarna, SVT2, 22 oktober 1996 och Reportrarna 5 november 1996.

⁵⁶ Se försvarsstabens rapport till Ubåtsskyddskommissionen (SOU 1995: 135, s. 145).

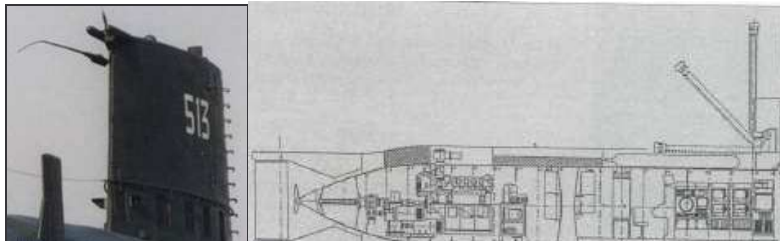
⁵⁷ *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Expressen*, *New York Times*, 6-14 okt 1982.

⁵⁸ CÖrI BO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982

⁵⁹ CÖrI BO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982

⁶⁰ MAna: Rapport om Hårsjärdsincidenten 1982, bilaga 21; se också CÖrI BO Krigsdagbok; för bild på sonar från Totiklass, se nedan.

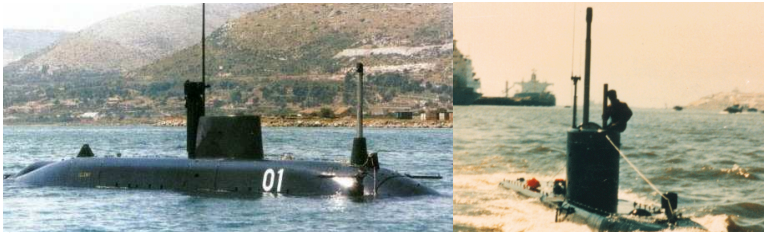
⁶¹ Massimo Annati. 'Underwater Special Operations Craft', *Military Technology*, no. 3 (1996), s. 85-89; se också Birindelli, 1980; och Corlett, R.C. 'Mini-submarines – Project 70 and Cosmos compared', *Navy International*, July (1974). En svensk underrättelsekälla berättade att en första observation av en sådan resningsmanöver ska ha gjorts utanför Piteå. Snorkelmasten kom därefter att benämnas 'Piteåpitten'. Också den sovjetiska Pyranjan (Projekt 865) har en snorkelmast som reses från horisontellt till vertikalt i bakkanten av tornet (se nedan). Pyranjans torn är emellertid mycket lågt och ligger i främre delen av ubåten. Den blev operationell årsskiftet 1988-89 (se kapitel 6). Sonarerna som ser ut som fyrkanter på skissen är till synes desamma italienska sonarer (*Misuratore Passivo Distanza*) som använts av Totiklassubåtar: se detaljfoto med sonar nedan. <http://xoomer.alice.it/delfinidacciaio/sonar.html>

Totiklassubåt med sonar. Cosmos MG-110 med snorkelmast som reses bakom tornet (källa: Annati 1996).

Pyranja (snorkel reses hydrauliskt) <http://submarine.id.ru/galery/t317.shtml>

⁶² Velebit (Unaklass) <http://cyy2006.blogcn.com/diary,6792201.shtml> T.h.
Cosmos MG 120-ER (Norditalien) <http://www.30giorni.info/attualita/fulvi>

⁶³ Två foto: *Seahorse II* (Hasselbohm 1984, s. 125; från Hasselbohms arkiv).

⁶⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Colombian_National_Armada

⁶⁵ Se not 62 (<http://www.30giorni.info/attualita/fulvi>)

---

⁶⁶ <http://www.pakdef.info/pakmilitary/navy/daphne.html>

⁶⁷ <http://www.submarine.id.ru/galery/t1246.shtml>

⁶⁸ MAna: Rapport om Hårsjärdsincidenten 27/9 – 15/10 1982, bilaga 21.

⁶⁹ MAna: Rapport om Hårsjärdsincidenten 27/9 – 15/10 1982, bilaga 25.

⁷⁰ <http://www.betasom.it/forum/index.php?showtopic=11826&pid=108708&mode=threaded&start=#entry108708>

⁷¹ <http://www.chebucto.ns.ca/~ac121/soca/gif/oberon.htm>

⁷² <http://www.geocities.com/Pentagon/Bunker/6226/sub4.jpg>

⁷³ Källa till Foxtrot (<http://submarine.id.ru/galery/t1120.shtml>)

⁷⁴ Källa till Golf II (<http://www.submarine.id.ru/galery/t831.shtml>)

⁷⁵ Emil Svensson (2006), s. 135.

⁷⁶ CM/Grandinutredningen, 1982; SOU 1983:13; SOU 1995:135, s. 140.

⁷⁷ MAna: Rapport om Hårsjärdsincidenten 1982, bilaga 25. Ubåten antas ha dieselmotorer, vilket begränsar antalet möjliga ubåtar men förändrar ingenting i sak när det gäller skillnaden mellan brittiska/amerikanska ubåtstorn och sovjetiska ubåtstorn. De aktuella brittiska ubåtarna var dieseldrivna. Det fanns fortfarande också amerikanska dieseldrivna ubåtar med höga torn.

⁷⁸

Tre ubåtar av Julietklassen (Projekt 651) fanns också i Östersjön i september-oktober 1982 (<http://submarine.id.ru/galery/t118.shtml>)

⁷⁹ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.

⁸⁰ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982

⁸¹ Ibid; MAna: Rapport om Hårsjärdsincidenten 1982, bilaga 37.

⁸² CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.

⁸³ Ibid; see also SOU, 1983; och SOU, 1995.

⁸⁴ Tunander (2004), s. 159.

⁸⁵ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.

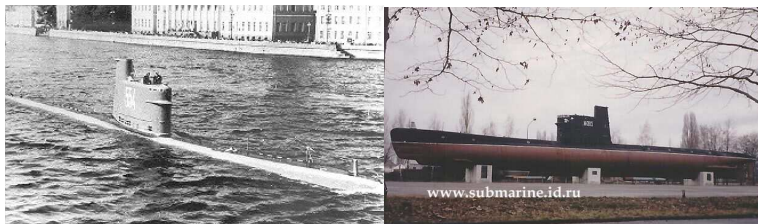
⁸⁶ SOU 1983:13; SOU 1995:135, s. 140.

⁸⁷ MANa: Rapport om Hårsjärdsincidenten, bilaga 43 och 44.

⁸⁸ SOU 1983:13; SOU 1995:135, s. 140.

⁸⁹ Lähteinen, 1997.

⁹⁰ <http://submarine.id.ru/thumbs/615/index.shtml>; <http://www.deepstorm.ru/>

Quebec-ubåt (Projekt 615) på Neva i Leningrad samt ett utställt exemplar

⁹¹ *Janes's Fighting Ships* (from 1974-5 every year to 2001-2), Jane's Information Group, Coulsdon, Surrey.

⁹² *NR-1*:s längd skulle ursprungligen ha varit 30 meter (97 feet), men ubåten i färdigt skick var 135 feet (41 meter). På 1990-talet kom *NR-1* att förlängas till 145 feet (44 meter). Lee Vyborny & Don Davis. *Dark Waters – The Insider's Account of the NR-1, the Cold war's Undercover Nuclear Sub* (London: Ebury Press, Random House, 2002), s. 35. Vid mätning av ubåtens längd på fotografier ger den intryck av att vara något kortare.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Department of Defense, 1984b. *Department of Defense Appropriations for 1985 – Hearings Before a Subcommittee of the Committee on Appropriations. House of Representatives, Ninetyeighth Congress. Subcommittee on the Department of Defense (Part 2)*. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1984), s. 676.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 680.

⁹⁶ John McWethy, 'World News Tonight', *ABC*, (21 March, 1984).

⁹⁷ Vyborny & Davis (2002), 147-155.

⁹⁸ Sontag & Drew (1999), s. 356.

⁹⁹ Vyborny & Davis (2002), 147-155.

¹⁰⁰ <http://www.navsource.org/archives/08/0854709.jpg>

¹⁰¹ <http://www.navsource.org/archives/08/0854712.jpg>

¹⁰² <http://www.navsource.org/archives/08/0857503.jpg>

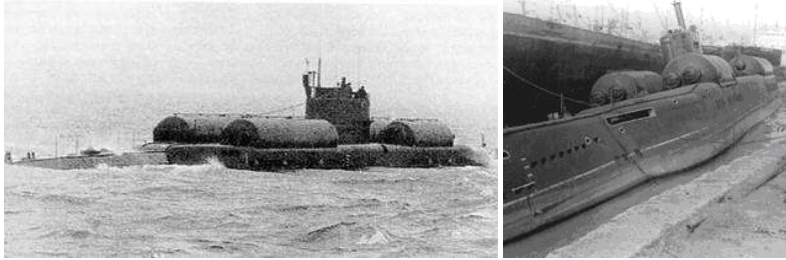
¹⁰² Sontag & Drew (1999), s. 356.

- ¹⁰³ Om utmärkelser se Sontag & Drew (1999), p. 338; samt www.seawolf-ssn575.com/ssn575/uss_seawolf_history_continued.htm. *USS Seawolf* var en Special Project Submarine med kapacitet att bära minifarkoster (t.ex. *Deep Submergence Recovery Vehicles*). Den var också ombyggd för att bära SEALs (John P. Craven, *The Silent War – The Cold War Battle Beneath the Sea*, New York: Simon & Schuster, 2001, pp. 137-138, 188). Det finns inget som tyder på att den bar SEAL-teamens vanliga minifarkoster (Mk VII, Mk VIII eller Mk IX) för dessa förutsatte *Dry Deck Shelter* om ubåten inte skulle gå strax under ytan hela vägen (på grund av för stort tryck på större djup).
- ¹⁰⁴ Department of the Navy, *USS Memphis* (SSN 691), 'Command history for 1982', John P. Davis, 8 February 1983; Dokument: 'Memphis' från Christopher Drew (kopia i författarens arkiv).
<http://www.history.navy.mil/shiphist/m/ssn-691/1982.pdf>
- ¹⁰⁵ SOU 1995:135, s. 145.
- ¹⁰⁶ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.
- ¹⁰⁷ MAna: Rapport om Hårsfjärdsincidenten 1982, bilaga 30.
- ¹⁰⁸ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.
- ¹⁰⁹ MAna: Rapport om Hårsfjärdsincidenten, bilaga 41.
- ¹¹⁰ Hans von Hofsten. *I kamp mot överheten – Örlog och debatt* (Stockholm: T. Fischer & Co, 1993), s. 78-81.
- ¹¹¹ SOU 1983:13, s. 35.
- ¹¹² CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.
- ¹¹³ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.
- ¹¹⁴ Generallöjtnant Lars-G Persson, Dagbok (Handskriven), Privat arkiv, september 27 - oktober 15, 1982.
- ¹¹⁵ SOU 1983:13, s. 35.
- ¹¹⁶ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/907/list.htm>
- ¹¹⁷ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/908/list.htm>
- 1 — герметичный электромоторный отсек; 2 — кормовая кабина легководолазов; 3 — герметичная аккумуляторная яма; 4 — герметичный приборный отсек; 5 — носовая проницаемая кабина легководолазов; 6 — герметичный пульт управления; 7 — носовая оконечность
- ¹¹⁸ Тапас, 2004, Сверхмалые подводные лодки. 1914-2004, s. 241.
- ¹¹⁹ <http://www.deepstorm.ru/>
- ¹²⁰ <http://www.deepstorm.ru/>
- ¹²¹ Ekéusutredningens intervju med kommandörkapten Mauritz Carlsson den 21 februari 2001 gjord av Rolf Ekéus, Mathias Mossberg och Ola Tunander.
- ¹²² Se t.ex. denna Whiskeyklassubåt, Projekt 613e (nedan) med behållare för extra bränsle för elektriska motorer. Rent hypotetiskt skulle en liknande ubåt kunna bära med sig en Triton i *Dry Deck Shelter*, men ingen sådan sovjetisk ubåt är känd på västlig sida. Projekt 613e producerades 1955 i ett ex.

<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/613e/list.htm>

¹²³ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/907/list.htm>

<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/908/list.htm>

<http://www.submarine.id.ru/galery/t295.shtml>

se också Lähäinen, 1997. Nedan: reklam från Malachite (Triton 1 och 2).

 MALACHITE
SAINT-PETERSBURG MARINE ENGINEERING BUREAU

"TRITON"
MIDGET SUBMARINE

The midget submarine is intended for fulfilling the special military tasks:

- covert delivery and laying of mines and charges;
- covert delivery and recovery of frogmen and their cargo;
- underwater patrol;
- search and annihilation of frogmen.

The midget submarine is equipped with the necessary complex of technical facilities ensuring the fulfillment of the stated tasks and complying with the requirements for operation safety. The well steerable and manoeuvrable submarine has navigation, communication and automatic control means, stationary breathing system, the corrosion-resistant hull, devices and systems.

SPECIFICATION

Weight in air, t.....	1.6
Length, m.....	5.0
Draught, m.....	1.0
Diving depth, m.....	40
Underwater full speed, kts.....	6.0
Range, miles.....	30
Endurance, h.....	6
Crew (skin-divers), pers.....	2

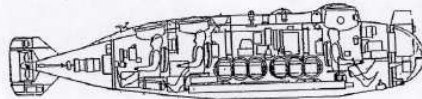
MALACHITE

SAINT-PETERSBURG MARINE ENGINEERING BUREAU

TRITON - 2 Midget Submarine

The midget submarine is intended for fulfilling the special military tasks:

- covert delivery and laying of mines and charges;
- covert delivery and recovery of six combat divers and their cargo.

SPECIFICATION

Weight in air, t	5.7
Length, m	9.5
Width, m	1.9
Draught, m	1.6
Diving depth, m	40
Underwater speed, kts	6.0
Endurance, h	12
Crew, pers	6

¹²⁴ Dockery, Kevin (1991) *SEALs in Action*, New York, Avon Books, s. 237-239. US Navy SEALs (1974) *US Navy SEAL Combat Manual* (0502-LP-190-0650), project editor R.G. Bereton LCDR (US Navy), 1 January 1974. SEAL Delivery Vehicle Team Two (SDV Team 2) var involverad i bottenundersökningen efter den störtade TWA 800 (<http://www.chinfo.navy.mil/navpalib/oceanography/crash4c.html>)

¹²⁵ <http://naoruzanje.paracin.co.yu/r-2.html>

¹²⁶ Se not 119.

¹²⁷ <http://www.ballistic-studios.com/seals.asp>

¹²⁸ Craven (2001); Forman (1999).

¹²⁹ http://www.hellenicnavy.gr/dyk_training_en.asp

¹³⁰ <http://naoruzanje.paracin.co.yu/r-2.html>

¹³¹ http://www.navyseals.cz/webtext/sdv_veprici.htm

-
- ¹³² <http://www.empf.org/empfasis/oct03/1103sdv.htm>
¹³³ <http://www.answers.com/topic/seal-delivery-vehicle>
¹³⁴ <http://www.icsm.it/articoli/ri/lanciausa.html>

MK VII från 1974-75.

MK VII (på *Grayback*?).

<http://www.betasom.it/forum/index.php?showtopic=11826&pid=108380&mode=threaded&start=#entry108380>

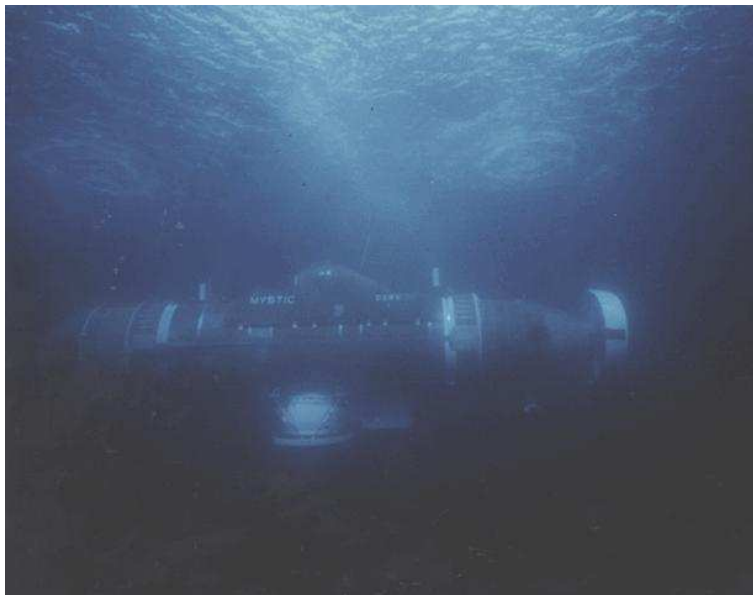
<http://www.betasom.it/forum/lofiversion/index.php?t11826.html>

MK VIII som förs in i ett 'dry-dock shelter' (Norfolk, USA)

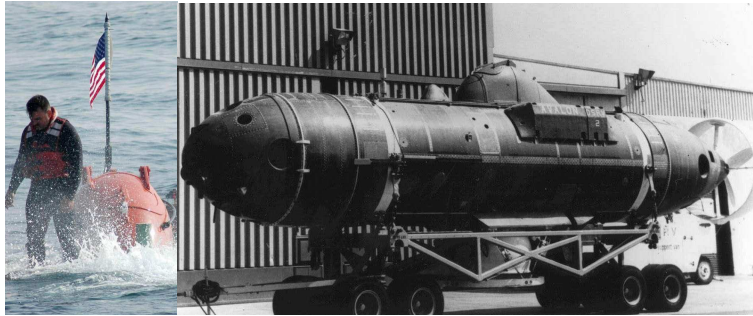
¹³⁵ http://musingsonlifelawandgender.typepad.com/photos/submarine_photos/swimmer_delivery_vehicle.html

¹³⁶ <http://www.fas.org/man/dod-101/sys/ship/dsrv.htm>

DSRV (Deep Submergence Recovery Vehicle eller Deep Submergence Rescue Vehicle) Mystic opererar med ett runt 'torus'.

¹³⁷ <http://www.fxmodels.com/DSRVMystic.shtml>
http://www.navy.mil/navydata/cno/n87/usw/issue_23/reach2004.htm
<http://www.navsource.org/archives/08/08545.htm>
<http://www.navsource.org/archives/08/08546.htm>

DSRV *Mystic* som visar ett litet runt torn i vattnet. T.h. *DSRV Avalon* med ett liknande runt torn.

¹³⁸ <http://www.gsesubs.com/>

¹³⁹ Annati (1996), s. 85-89.

¹⁴⁰ Richard Compton-Hall. 'The incredible shrinking submarine', *New Scientist*, 1 April (1989), s. 37.

¹⁴¹ <http://target.ucoz.ru/publ/103-1-0-231>

¹⁴²

Foto av IMI-35 från en utställning. Farkosten ser ut att ha kraftiga medar snarare än en köl (källa: A. E. Тарас, 2004, *Сверхмалые подводные лодки. 1914-2004*, Харвест Минск, s. 218).

Den italienska Maritaliafarkosten CEE-22 är också intressant (se kap 3).
<http://www.betasom.it/forum/index.php?showtopic=28305&pid=251624&mode=threaded&start=#entry251624>

¹⁴³ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen Dick Börjesson till chefen för marinen Per Rudberg, Rapport efter genomförda sökföretag i STOCKHOLMS skärgård samt i HÅRSFJÄRDEN i samband med ubåtsincident (16 bilagor), handläggare MS/Und Örlkn N-O Jansson och C6mröjavad tjänsteställe, Kn K Pejdel, 6 mars 1983 (delvis avhemligad 22 september 2008).

¹⁴⁴ Se information från Malachite i Lähteinen, 1997, s. 92-93.

¹⁴⁵ SOU 1995:135, s. 246-247.

¹⁴⁶ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982

¹⁴⁷ Compton-Hall (1987), p. 43. (se också <http://www.gsesubs.com/>)

En militär version av en 3GST9 från 1983, som visas upp på det italienska marinmuseet <http://www.gsesubs.com/>

---

¹⁴⁸ <http://www.empf.org/empfasis/oct03/1103sdv.htm>

¹⁴⁹ <http://www.navsource.org/archives/08/0854606.jpg>

¹⁵⁰ CÖrI BO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982; se också generallöjtnant Lars-G Persson, Dagbok (Handskriven, privat arkiv), september 27 - oktober 15, 1982.

¹⁵¹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

Norra Hårsfjärden sett från Årsta havsbad. En eller kanske två små farkoster lämnade spår av en köl på botten i det trånga och 6,5 meter djupa gattet mellan St. Huvudholmen (t.v.) och Alvsta Långholmar i mitten (foto: O. Tunander).

3. Tekniska bevis som pekar på bestämda ubåtar: bottenspåren

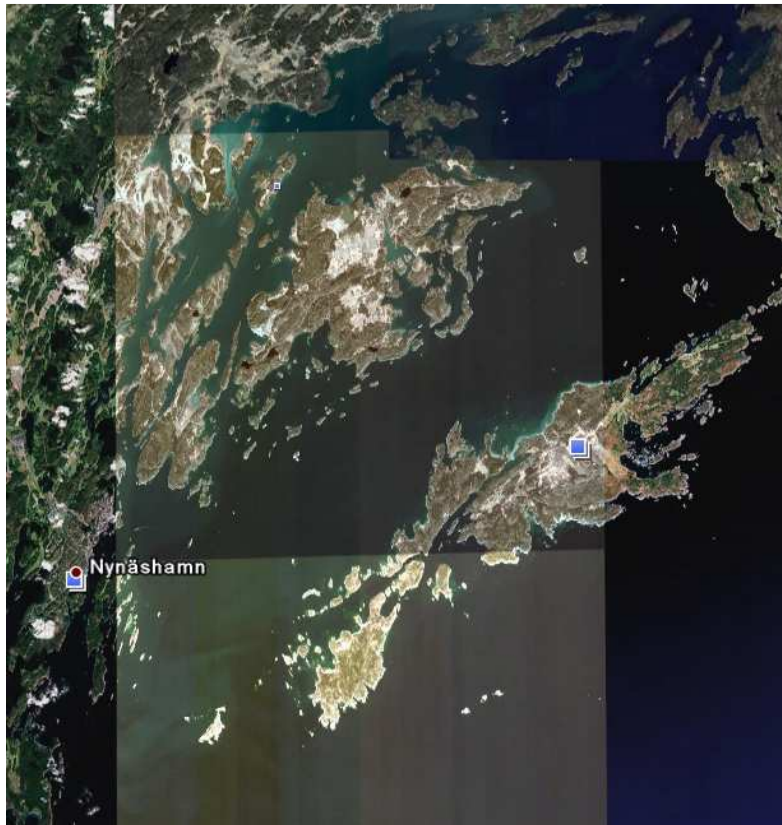
3.1. Introduktion: Försvarsstabens PM i nationalitetsfrågan

Försvarsstabens promemoria från den 18 april 1983 låg till grund för Ubåtsskyddskommissionens konklusion. I denna PM sades optiska observationer, bottenspår, signalspaning och akustiska observationer var för sig ge klart besked om att det var frågan om ubåtar från Warszawa-pakten, i praktiken sovjetiska ubåtar. Försvarsstabschefen amiral Bror Stefenson säger att promemorian upprättades på begäran av Ubåtsskyddskommissionen.¹ Som kommissionens militäre expert och chef för den stab som producerade promemorian hade Stefenson en central roll. Den 10 oktober 1983 lämnades en promemoria till den sovjetiska

ambassadören Boris Pankin. Den bestod av en modifierad version av den förra promemorian.² I tillägg till optiska observationer framhäver försvarsstaben två bandinspelningar, signalspaning generellt sett samt spår på botten från bottenkrypande farkoster.³ Ordförande i Ubåtskyddskommissionen, Sven Andersson, citerade nästan ordagrant från detta material på presskonferensen den 26 april, och han sa att såväl optiska observationer och akustiska observationer som signalspaning och botten-spår med säkerhet avslöjade ubåtar från Warszawapakten.⁴

När Ubåtskommissionen från 1995 granskade detta material fann man att optiska eller akustiska observationer som avslöjade nationalitet inte existerade. Ubåtsutredningen 2001 fann inte heller någon optisk observation som bevis mot någon bestämd nation, men som framgått av det förra kapitlet fann man en hel del material som tydde på observationer av västliga ubåtar. Ubåtskommissionen 1995 beskrev det inspelade bandet från Mälsten den 12 oktober som ett tekniskt bevis för ubåtsverksamhet i svenskt vatten, men någon nationalitetsbestämning kunde inte göras.⁵ Denna inspelning behandlas nedan (i kapitel 5), och den kom att få stor betydelse för den svenska argumentationen under Moskvasamtalen 1993.

1995-års Ubåtskommission fann vidare att några signaler från ubåtsradar, som pekade mot bestämd nation aldrig hade existerat, d.v.s. det fanns inga signaler som kunde knytas till en kränkande nation. FRA, som ansvarade för signalspaningen, hade orienterat Ubåtskyddskommissionen om avsaknaden av sådana signaler, och de signaler som hade fångats upp av marinens mindre tillförlitliga utrustning kom inte nödvändigtvis från svenskt vatten. Flertalet av dem (3 st) pekade snarast på västliga farkoster. 1988 skrev chefen för FRA Pär Kettis ett brev till försvarsdepartementet där han sa att det inte fanns täckning för utpekandet av Sovjet. Säkra signaler som avslöjade östlig ubåtsaktivitet i svenska vatten hade helt enkelt uppfunnits av försvarsstabsrapporten.⁶ Men efter en minsprängning vid Mälsten den 7 oktober fick en bevakningsbåt radarkontakt med till synes en ubåt som gått upp till ytan. En timme efter minsprängningen vid Mälsten den 11 oktober uppstod en gulgrön färgfläck på ytan, som i efterhand framstår som en nödsignal från en amerikansk ubåt. Därefter registrerades en signal på

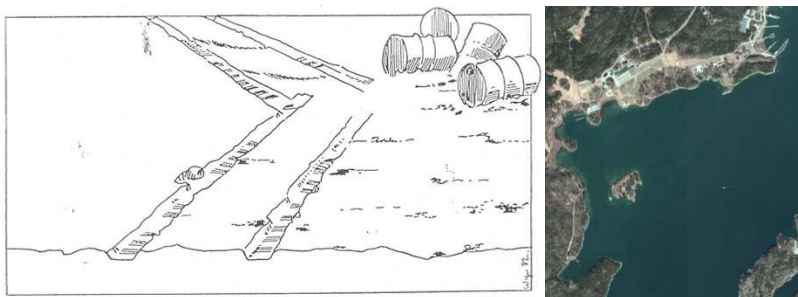
Stockholms södra skärgård med Muskö (i mitten), Hårsfjärden ovanför Muskö och Berga längst upp i mitten. Utanför Hårsfjärden ligger Mysingen samt öarna Utö och Nåttarö, som spärrar utloppet till öppet hav. Längst ner t.v. utanför Nynäshamn ligger utpassagen vid Mälsten (foto: Google Earth)

ett inspelat band, som bevisligen kom från en västlig ubåt, samt signaler från vad som av allt att döma var en västlig transponder. Alla dessa signaler registrerades vid ön Mälsten och behandlas i kapitel 4.

Vid flera tillfällen registrerades små oljeutsläpp (av tunn olja) som var föremål för kemisk analys. Dessa analyser kom emellertid aldrig

att användas som bevisning för sovjetisk aktivitet även om analys av olja kan ge information om oljans ursprung. Istället pekade man på att oljefat hade dumpats på botten, och att oljeutsläppen inte nödvändigtvis kom från ubåtar och minifarkoster. Idag hade man kunnat göra noggranna analyser av dessa oljeprov, men enligt Rolf Ekéus Ubåtsutredning fanns inga prover kvar. Det är också otillfredsställande att utsläpp av tunn olja i efterhand beskrivs härröra från svenska oljefat, när provet tas i samband t.ex. en ekolodkontakt med vad som beskrivs som en 35-40 meter stor farkost (15 meter över botten) som läcker olja. Det visar sig också att även andra prover, som den gröna fläcken, liksom vissa bandinspelningar har försvunnit från underrättelsetjänstens arkiv (se nedan). Däremot finns fotografier av sonarbilder som sägs visa 25-30 meter och 12 meter långa undervattensfarkoster, som är tagna vid senare ubåtsjakter. Dessa bilder behandlas i kapitel 6.

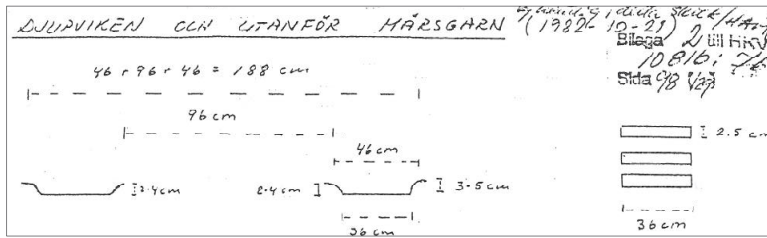
Optiska observationer, bandinspelningar och signalspaning visade sig inte ge de bevis för sovjetisk aktivitet som försvarsstabens promemoria hade hävdad, men det mest påtagliga beviset som presenterades i promemorian var bottenspår, kölsår från små och stora ubåtar och spår från bandgående farkoster. Dessa spår hade videofilmats och tecknats av, och enligt försvarsstabens promemoria och Ubåtsskyddskommissionens rapport, var det inte möjligt att dessa ubåtar kom från västliga länder medan man ansåg det fullt möjligt att de skulle kunna gömma sig i det sovjetiska systemet. Ubåtskommissionen från 1995, som gjorde en närmare studie av dessa spår, samt Ubåtsutredningen 2001, bekräftade att dessa spår var bevis för ubåtsaktivitet i svenska vatten, men man menade inte att materialet kunde ligga till grund för utpekande av bestämd nation. Ingemar Cato och Bengt-Åke Larsson gjorde en särskild rapport med bottenspåranalys för Ubåtskommissionen.⁷ I den studerades spår i Djupviken vid Näsudden, spår vid Märsgarn och spår vid Huvudholmen-Alvsta Långholmar, alla från Hårsfjärden 1982. Man studerade vidare spår i Varnäs-fjärden intill Mysingen och spår vid Mälsten, också från ubåtsjakten hösten 1982. Till sist studerades spår från Gotland (Klintehamn 1986 och Kappelhamnsviken 1987) och från Hävringe 1988. Bottenspår behandlas i detta kapitel, och vi kommer väsentligen att ta upp spår från 1982.

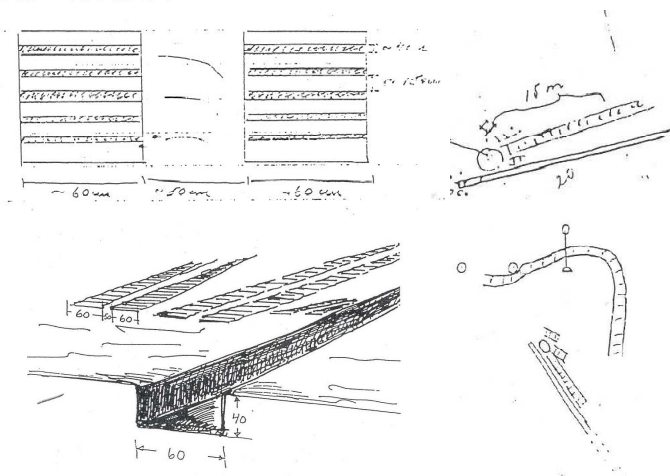
Marinens teckning av bandspår i Djupviken. När spåren kom fram till ett par oljefat ändrades riktningen tvärt. Farkosten måste ha lyft från botten och sedan fortsatt (Minröjningsdivisionens rapport). T.h. norra Hårsfjärden med Djupviken längst ner till vänster, Berga högst upp till höger samt Märsgarn längst ner till höger (Google Earth).

3.2 Bandspår från minifarkoster i Hårsfjärden och vid Mälsten

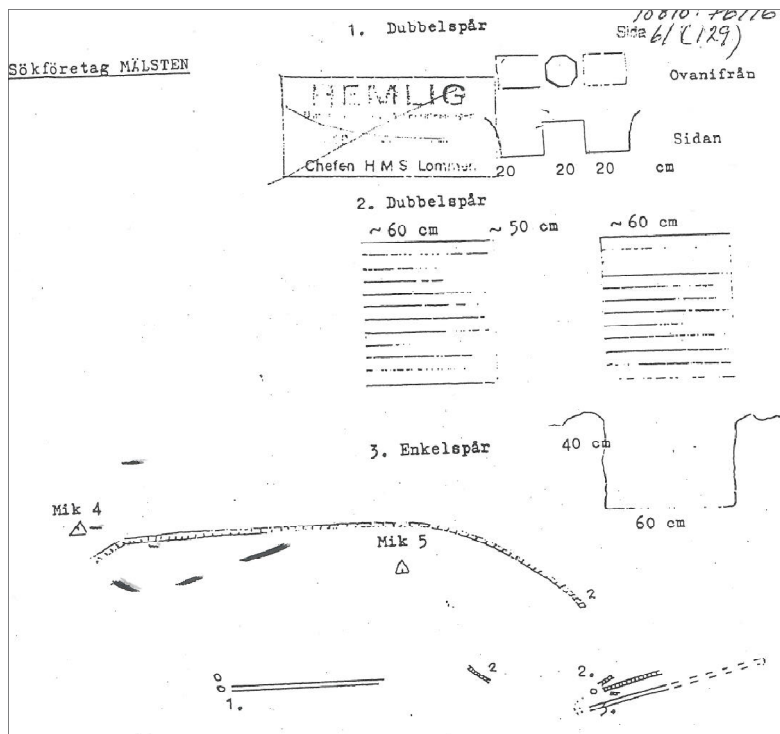
Den 20 oktober, efter att ubåtsjakten var avslutad, startade minröjningsdivisionens dykare med bottenundersökningar i Norra Hårsfjärden och senare också vid Mälsten. Man fann parallella bandspår från bandgående undervattensfarkoster samt kölavtryck från andra farkoster. I en bilaga till den Marina analysgruppens rapport finns detaljerade teckningar som visar dessa bandspår från larvfötter och deras exakta dimensioner.⁸ En mer utförlig rapport om genomförda sökföretag överlämnades till chefen för marinen i mars 1983 av chefen för 6:e minröjningsavdelningen.⁹ Den senare finns från hösten 2008 i delvis avhemliggatt skick. Det finns också filmer, som bl.a. har analyserats av 1995-års Ubåtskommission.¹⁰ Dykarna fann bandspår vid Näsudden i Hårsfjärden strax intill den position där man den 5 oktober hade mätt upp en ubåt på 35-40 meter och sett en minifarkost just över vattenytan. Samma typ av spår, men mindre tydliga, fann man senare vid Varnäs-fjärden i Mysingen och utanför Mälsten, men de senare hade andra dimensioner. De senare utgick från en position med ett 60 meter långt kölspår från vad man menade var en stor ubåt. Enligt rapporten

Bandspåren i Djupviken vid Näsudden, liksom i Varnäs fjärden, beskrevs som 36 cm breda och avståndet dem emellan var lite över en meter. Totalbredden var närmare 2 meter (se teckning ovan). Bandspåren vid Mälsten var 60 cm breda och avståndet dem emellan var 50 cm, vilket ger en totalbredd på 170 cm. Bandspåren vid Mälsten fanns dels intill ett längre kölspar, dels mellan hydrofon nr. 4 och 5 (ca 100 meter) och ner mot de övriga spåren (se teckningar nedan). Teckningarna är från minröjningsdivisionens rapport om sökföretag i Stockholms skärgård från oktober-mars 1982-83.¹¹

från bottenundersökningen tydde spåren 'på ett möte eller en dockning med en större ubåt ägt rum.... Dykarna uppger att botten ger intryck av att en bandtraktor kört omkring på ett kalhygge. Ibland är det som

Teckningar från minröjningsdivisionens rapport som visar tre olika typer av spår vid Mälsten: 1) vad som antas ha varit parallella hjulspår, 2) parallella bandspår som beskrivits på föregående sida, samt 3) ett 60 meter långt kölspar vars profil beskrivs som rätvinkligt, 40 cm djupt och 60 cm brett (se nedan).¹²

rena motorvägen.¹³ De parallella bandspåren gick också från hydrofon nr. 4 till nr. 5 och sedan vidare ner mot kölsparret. Bandspåren vid Mälsten var 60 cm breda med ett avstånd dem emellan på 50 cm, vilket ger en totalbredd på mindre än 2 meter (se teckningar).¹⁴ Farkosten som opererade vid Näsudden och i Djupviken och senare i november i Varnäsfjärden hade smalare band (36 cm) och större avstånd mellan banden (106 cm).¹⁵ Detta var uppenbarligen en annan farkost. Denna

antas ha jagats den 5 oktober vid Näsudden. Krigsdagboken berättar om en observation (från en helikopter) av slam på ytan som rörts upp från botten. Strax därefter observeras toppen av en liten mörk farkost på ytan. Man fällde en sjunkbomb mot den.¹⁶ Enligt Ubåtsskyddskommissionens rapport kan en liten farkost ha skadats av en sjunkbomb (se kap. 2).¹⁷ Spåren på botten upptäcktes den 20 oktober, och de hade redan då börjat att slamma igen. Två veckor senare hade de slammat igen 'avsevärt'. I början av december var de, enligt rapporten, 'helt igenslammade'. Spåren antas ha tillkommit under den första veckan av oktober, d.v.s. mitt under ubåtsjakten. Den 6 november upptäcktes ett periskop och ett slamstråk i Varnäsfjärden, och man gjorde omedelbart en bottenundersökning. Man fann ett färskt 40 meter långt parallellt bandspår av samma typ som i Djupviken. I december var också dessa spår helt igenslammade.¹⁸

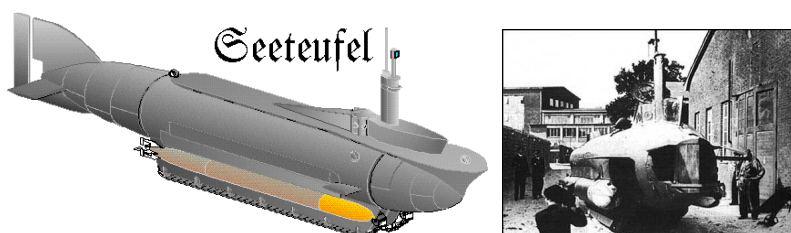
Den fjärrstyrda minifarkosten *Rov 128* som användes för lägga ut kabel från kabelutläggningsfartyget *Sir Eric Sharp*.¹⁹ Bandaggregat var nödvändigt för att den skulle kunna arbeta på botten.

Vi vet att det finns och fanns fjärrstyrda minifarkoster med bandaggregat som kan röra sig på botten för att utföra arbeten t.ex. i samband med olje- och mineralutvinning på havsbotten eller i samband med kabelutläggning som ovan.²⁰ Dessa farkoster har funnits både på västlig och på sovjetisk sida.²¹ Detta är i och för sig inget märkligt, eftersom en farkost måste ha en viss tyngd för att kunna utföra botten-

T.v. en fjärrstyrd bandgående farkost för bottenarbeten.²² T.h. reklam för kabelutläggningsverktyg använt av *NR-1* (om hjul se nedan).²³

arbeten. Samtidigt måste farkosten i många fall kunna förflytta sig medan den utför detta arbete. Den mest naturliga lösningen är att tillföra ett bandaggregat, men i något fall har man använt sig av vanliga hjul med kraftiga lastbilsdäck (se nedan). Det senare gäller *NR-1* som bland annat användes vid utläggning och reparation av SOSUS-kablar.²⁴ Man kanske ska tillägga att både USA och Sovjet la ut SOSUS-kablar eller motsvarande och båda sidor måste ha haft farkoster för att utföra denna verksamhet. Under andra världskriget utvecklade Tyskland en farkost med bandaggregat: *Seeteufel* (14 meter).²⁵ Att små farkoster som ska utföra bottenarbeten har tillförts ett bandaggregat är följaktligen naturligt. Man kan naturligtvis fråga sig varför den lilla farkosten vid Mälsten rörde sig på botten den relativt långa sträckan – mellan hydrofonerna 4 och 5 – när farkosten rimligtvis måste ha haft mycket lättare för att röra sig utan att ha kontakt med botten. Dessutom riskerar spåren att avslöja inkräktaren. En del av spåren är, enligt

Den tyska minifarkosten *Seeteufel* med bandaggregat från 1944 (14 meter). Den tillverkades endast i ett exemplar. T.v. teckning, t.h. foto.²⁶

Project 1839? (möjligen med bandaggregat) Mk IX (från SEAL Museum)²⁷

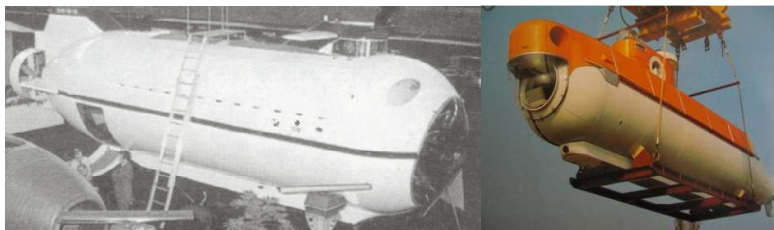

Mk VIII²⁸

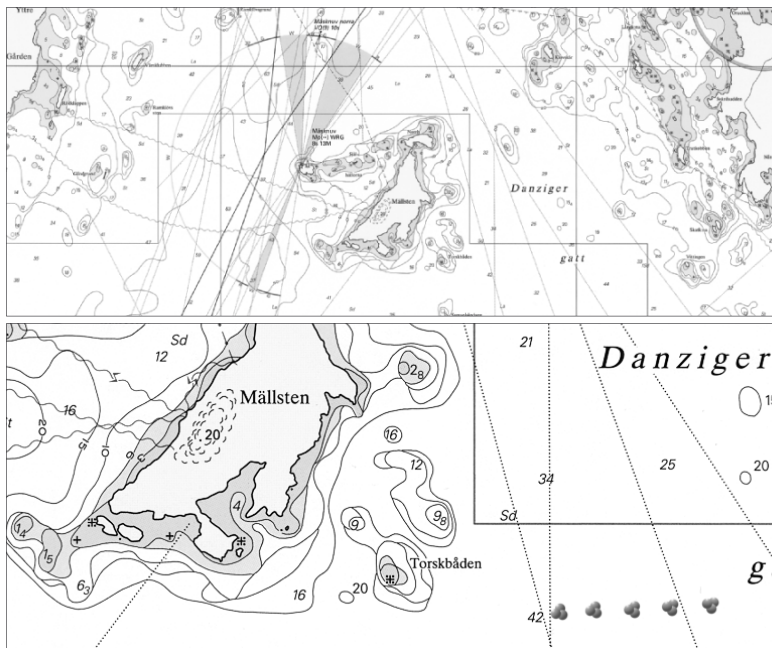
de geologer som granskade dem för 1995-års Ubåtskommission, mycket tydliga. Det gäller både bandspåren och hjulspåren.²⁹ De har allmänt uppfattats som tekniska bevis för ubåtsaktivitet i svenska vatten. Så låt oss resonera lite omkring de alternativa farkoster som kan komma ifråga på västlig såväl som på sovjetisk sida.

Rent hypotetiskt kan man tänka sig att några sovjetiska Triton eller Projekt 1837 hade försetts med bandaggregat för att gå på botten.³⁰ Troligare är nog att ett par Projekt 1839 Elbrus (13,6 meter) hade getts en sådan kapacitet, eftersom de har använts för bottenarbeten. Ett fotografi (se ovan) visar till synes en tornlös 1839 som verkar vara mas-

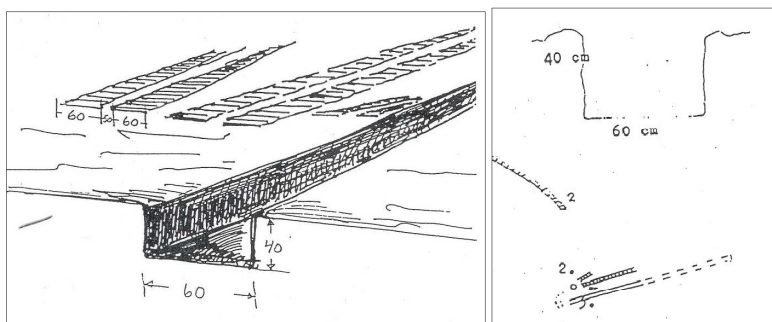
kad på undersidan, vilket skulle kunna tyda att man har sökt dölja något, t.ex. ett bandaggregat.³¹ Projekt 1839 transporterades på speciella fartyg ('professorsfartyg', se nedan). US Navys Mk IX (6 meter)³² kan möjligen också ha försetts med bandaggregat. Den fanns redan 1973 och beskrevs som en SDV (SEAL Delivery Vehicle)³³ använd av bl.a. SDV Team 2 som ingår i SEAL Team 2 som också var ansvarigt för Östersjön (se nedan). Den ser närmast ut som en platt låda med plats för en pilot och en navigatör men utan plats för extra dykare.³⁴ Mk IX ska sedan 1985 även ha funnits i en version med två torpeder på undersidan av skrovet³⁵ (istället för t.ex. ett bandaggregat). Till skillnad från den samtida Mk VIII finns inga fotografier, som visar Mk IX i användning. Det finns hundratals fotografier av Mk VIII, men vad jag vet finns bara bilder av två utställda museiexemplar av Mk IX³⁶ samt en teckning.³⁷ Varför är vissa farkoster så extremt hemliga? Mk IX är emellertid en 'våt' farkost som är svår att operera i kalla vatten. Här hade en 'torr' farkost med bandaggregat utan tvivel varit att föredra. Kanske har några små italienska, brittiska och tyska farkoster getts en sådan kapacitet. T.ex. den västtyska Seahorse II (14,5 meter) och den italienska IMI-35 (15 meter) var tillverkade för att kunna operera på botten och de skulle kunna ha försetts med bandaggregat. En Seahorse ska ha tillverkats under sent 1970-tal och en annan ska ha levererats till Taiwan 1984.³⁸ Konteramiral Ivan Ivanov, från den sovjetiska underrättelsetjänsten, hävdar att Sovjet fann liknande spår (som de i Sverige) vid Baltisjk i Östersjön och vid Feodosiya i Svarta havet.³⁹ Om det är riktigt var dessa farkoster inte sovjetiska, men än så länge finns inte tillräckligt med information för att säga något med säkerhet. Låt oss istället studera de intilliggande spåren.

IMI-35 från en tidig utställning samt en Seahorse II.⁴⁰

Hydrofon 1-5 vid utpassagen vid Mällsten från djupsiffra 42 och österut. Det 60 meter långa kölspåret låg ca 100 meter sydost om hydrofon 5.

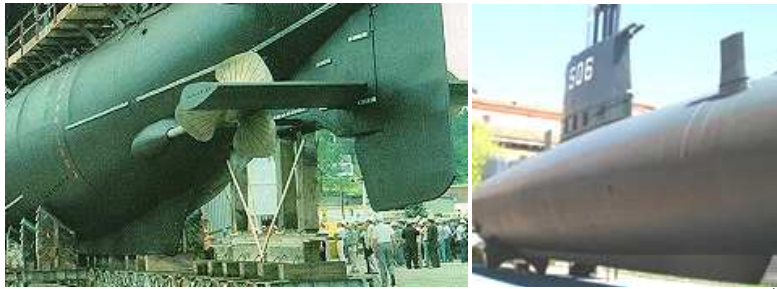
Det stora spåret med intilliggande bandspår vid Mällsten. T.v. marinens skiss. T.h. dykarnas teckning. Spåret var vid platsen för mätning ca 60 cm brett, 40 cm djupt och hade räta vinklar. Det beskrevs som ca 60 meter långt.⁴¹

De få sovjetiska ubåtar som hade en utanpåliggande köl, som ett par Projekt A615 Quebec, hade en närmast rund köl (källa: se not 44). Jämfört med kölspåren vid Mälsten var dessa kölar mycket kortare, mycket bredare och hade en helt annan form. Quebec hade en närmast 1,6 meter bred köl.

Bottenundersökningsrapporten skriver om det stora spåret i Danziger Gatt vid Mälsten: 'Bredvid bandspåren finns ett ca 60 m[eter] långt spår som kan tyda på ett möte eller dockning ... mellan den bandförsedda farkosten och en stor ubåt... På vissa ställen är botten fast och spåren tydliga. Andra områden har ett löst slamskikt varför spåren har fyllts igen'.⁴² På en teckning beskrevs spåret vid platsen för mätning som mycket tydligt, som 60 cm brett och 40 cm djupt (se ovan), men i texten nämns bara att spåret är 60 meter långt. Avtrycket antogs här röra från en farkost med en 60 meter lång köl. Kölspåret framstår som mycket tydligt med räta vinklar, vilket till synes utesluter kända sovjetiska ubåtar. Reguljära sovjetiska ubåtar, Projekt 611 Zulu, 613 Whiskey, 633 Romeo, 641 Foxtrot och 651 Juliette, hade ingen utanpåliggande köl.⁴³ Vissa tidiga specialubåtar (bl.a. ett par tidiga missilubåtar) hade köl (troligen för att kompensera för ökad volym, uppdrift), som Projekt 613e, 640, 644, 665 (ombyggda Whiskey) och A615 (modifierad Quebec). Ubåtarna kalibrerades genom att tillföras en utanpåliggande köl med en bredd på 1,3 - 1,6 meter och en längd på 25-50 meter.⁴⁴ 1982 fanns ett par Projekt 640 kvar i drift. Det fanns även franska, tyska och italienska ubåtar med köl, men deras köl var också kortare. Den tyska Typ 205 har en liten kort köl (ca 0,5 meter bred), medan den italienska Totiklassubåten har en lite över 20 meter lång köl. Om vi i likhet med bottenundersökningen utgår ifrån att kölens längd är lika lång som spåret (ca 60 meter) stämmer detta exakt och endast med brittiska ubåtar av Porpoise- och Oberonklass. Dessa ubå-

T.v. en av tre kanadensiska Oberonklassubåtar med 60 meter lång köl.⁴⁵ Kölen tycks vara ca 10 cm bred i aktern men den blir klart bredare efter någon meter. T.h. en italiensk Totiklassubåt *Enrico Toti*⁴⁶ med en 22 meter lång köl.

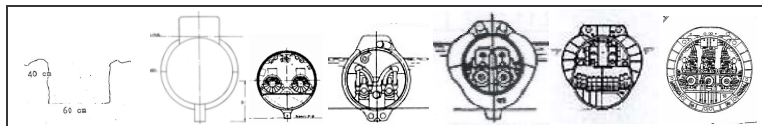
T.v. Oberonklassubåten *HMAS Ovens* (Australien) med främre delen av kölen samt ett djuproder högst upp.⁴⁷ Rodret är 2,2 meter långt. Kölens bredd i fören är ca 1/5 av rodret eller ca 45 cm, men kölen är sedan bredare. Skrovets bredd är 8,1 meter. T.h. detalj av kölen.

tar hade en köl med räta vinklar identisk med skissen från Mälsten. En reguljär Oberonköl var bredare (4 feet eller 122 cm).⁴⁸ Samtidigt visar fotografier att kölen var smalare i för och akter, och vid någon punkt var den 60 cm bred. Vidare, en Oberon eller Porpoise kalibrerad för Östersjöns lägre salthalt bör ha gjorts upp till 50 ton lättare,⁴⁹ och för att behålla flexibilitet för specialoperationer krävdes sannolikt en ombyggnad av ubåten. Kölens olika sektioner hade en klart definierad vikt,⁵⁰ och en smalare köl hade löst detta problem. 1976 kalibrerades

Kölen på *HMAS Ovens* sedd från sidan

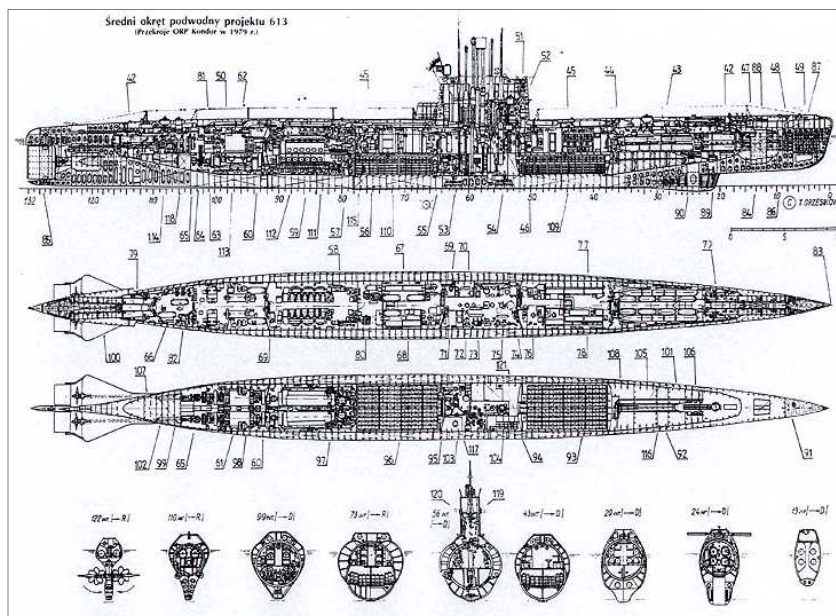

Från vänster: Bottenspårsrapportens skiss av snitt från kölspar vid Mälsten, därefter snitt av köl från fören till en Oberon (*HMAS Ovens*), av den tyska Typ 205, och de sovjetiska Projekt A615 Quebec, Projekt 640, och Projekt 613 Whiskey och Projekt 611 Zulu. Bara västliga ubåtar hade en helt rektangulär köl.⁵¹

en Oberon för Östersjön (se nedan). Om vi antar att bottenundersökningens beskrivning av kölsparret är korrekt, att formen är densamma som angivits och att kölen är ca 60 meter lång, som rapporten konkluderar med, då pekar mycket på att spåret kan härröra från en Porpoise- eller Oberonklassubåt. Med utgångspunkt i dessa uppgifter är en sovjetisk ubåt i vilket fall uteslutet.

Men vad sa Ubåtsskyddskommissionens ordförande och militäre expert efter att de hade offentliggjort existensen av detta kölspar. Ordföranden Sven Andersson sa till *Dagens Nyheter*: 'För oss var det viktigaste att ubåten hade köl. Det är bara Whiskeyubåtar som har köl.... Det var ett av de starkaste indicierna'.⁵² Andersson utgick ifrån vad hans militäre expert Bror Stefenson hade berättat för *Stockholms-Tidningen* dagen innan under rubriken: 'Sovjetisk ubåt i Hårsfjärden: Kölmåttan stämmer exakt'. Tidningen skriver:

Kölavtryck på botten i Danziger Gatt vid Mälsten i Stockholms södra skärgård hade samma mått som kölen på U-137 [den strandade sovjetiska ubåten vid Karlskrona 1981]. En mängd spår av miniubåtar fanns också runt det stora kölavtrycket. Avtrycken från dessa miniubåtar vid Mälsten var från samma miniubåt som man

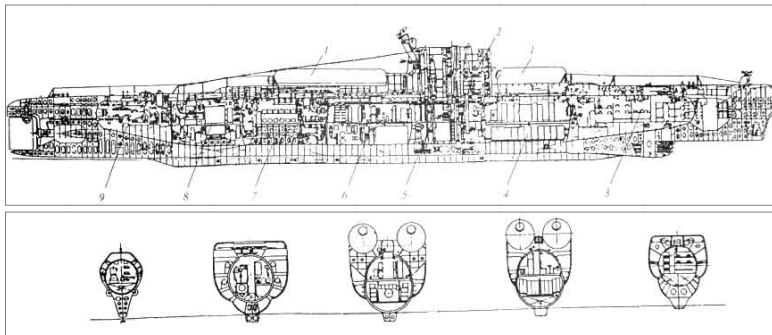
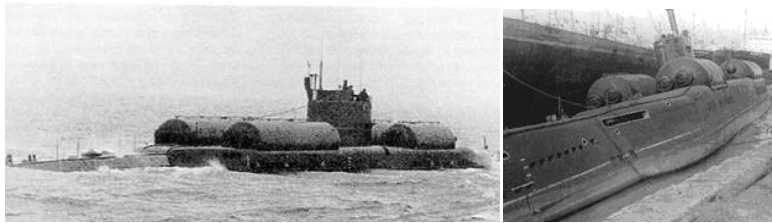
Projekt 613 Whiskey har ingen utanpåliggande köl. Ovan visas en ritning av ubåten i genomskärning i olika avsnitt.⁵³

fann spår av inne i Hårsfjärden. Det här betraktas av det svenska försvaret som ett av de starkaste bevisen för den politiskt laddade slutsatsen: Det fanns sovjetiska ubåtar i Hårsfjärden'.... [Stefenson citerades:] 'den stora kölens avtryck passar till måtten på kölens under 137:an. På centimetrarna när stämmer spåren'. [Stefenson sa vidare om kölens:] 'Den finns på alla Whiskey-ubåtar men också på några andra sovjetiska ubåtar.'⁵⁴

Nu i efterhand vet vi att detta bevis för en sovjetisk ubåt var en bluff. Reguljära Whiskeyubåtar hade ingen utanpåliggande köl. Det kan inte ha tagits några mått på 'kölens till U-137' i Karlskrona. Whiskeyubåtarna är avsmalnande i aktern, och den svenska marinen kan ha mätt bredden på akterpartiets undersida under propellrarna, men man kan inte ha

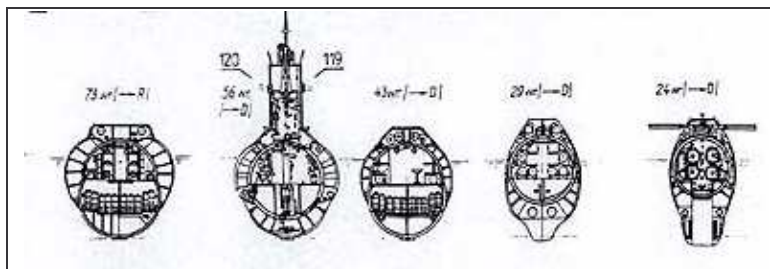
En utställd Projekt 613 Whiskey (U-359) i Nakskov (Danmark).⁵⁵ Whiskeyn är avsmalnande mot aktern, men den har ingen utanpåliggande köl. Under ubåtens för sticker en sonar ut, men det finns ingen köl bakom sonaren.

Den sovjetiska Projekt 613e (ingen NATO-beteckning) hade en köl, men den var kortare och mer än dubbelt så bred som kölmåtten vid Mälsten. 613e hade stora batterier på skrovet. 1980-86 var den under ombyggnad.⁵⁶

Ovan, Projekt 613 Whiskey (U-359) i Nakskov.⁵⁷ Inga reguljära sovjetiska Östersjöbåtar hade en utanpåliggande köl.

Detalj från ritning av Projekt 613 Whiskey (källa: se föregående sida)

mätt bredden på en utanpåliggande köl. Anders Hasselbohm kontakta- de Erik Eriksson, som gjorde intervjun med Stefenson. Eriksson berättade att det var Stefenson som hade kontaktat tidningen, och han hade speciellt försäkrat sig om att Eriksson skrev: 'på centimetrarna när'.⁵⁸ Men som tidigare chef för ubåtsflottiljen bör Bror Stefenson rimligen ha vetat att flera västliga ubåtar, inte minst brittiska ubåtar, hade köl. Han borde också ha vetat att aktuella sovjetiska ubåtar inte hade köl. Trots det presenterade han kölspårens mått som bevis för en sovjetisk ubåt vid Mälsten och Hårsfjärden.

Hur är det möjligt att entydiga bevis för västliga ubåtar används av Ubåtsskyddskommissionens militäre expert som bevis för en sovjetisk ubåt? Det falska 'beviset' låg till grund för utpekandet av Sovjetunionen och för den diplomatiska djupfrysningen av de svensk-sovjetiska relationerna. Statsminister Olof Palmes utrikespolitiska projekt torpederades. Visste den militäre experten om att han for med osanning? Eller var han själv lurad och i så fall av vem?

Om vi utgår ifrån bottenundersökningens mätningar kan vi säga att det långa kölspåret vid Mälsten kan ha härrört från en brittisk Porpoise- eller Oberonklassubåt även om spårets bredd inte har bekräftats. I förra kapitlet såg vi att det höga ubåtstorn som observerades vid Sandhamn den 4 oktober också snarast indikerade en Porpoise- eller Oberonubåt. Tidigare brittiske marinministern Sir Keith Speed berättade för svensk TV i april 2000 att britten använde Porpoise- och Oberonklassubåtar för operationer i svenska vatten, därför att dessa ubåtar var mindre, 'mycket tystgående' och 'mycket billigare'.⁵⁹ M.a.o., man skulle kunna offra en Porpoiseubåt om så blev nödvändigt. En nukleär ubåt hade varit 'politiskt sensitiv', för att citera Speed.⁶⁰

Det mest intressanta alternativet är *HMS Porpoise* (88 meter). Den togs ur aktiv tjänst 1982. Fotografiet nedan visar en skada som efter mineld eller en sjunkbombsattack. Tornet är skadat. Plåtar på styrbord sida har slitits loss eller skruvats loss. *Porpoise* ska ha använts som mål vid torpedprov och sänkts 1985. Officiellt sägs torpedprovet förklara färg och mönster på tornet.⁶¹ Detta mönster med vita fält på tornet är emellertid tecken på att ubåten bär minifarkoster för dolda operationer. Enligt John Craven, som var hjärnan bakom DSRV-projektet, var dessa färgmarkeringar ett tecken på hemliga specialoperationer.

En orangemålad *HMS Porpoise* med stativ i aktern för *DSRV Avalon* eller annan farkost med en diameter på ca 2,5 meter.⁶² Tornets mönster är karaktäristiskt för ubåtar anpassade för en DSRV, som opererar dolt i främmande vatten. På uppförstoringen kan vi se att tornet är skadat och att plåtar från formskrov har slitits loss eller skruvats loss. Kanske har den utsatts för mineld eller liknande. *Porpoise* togs ur aktiv tjänst 1982. När vi diskuterar en skadad ubåt vid Mälsten den 11 oktober 1982, ett 60 meter långt kölsår och en dockningsoperation den 14 oktober är *HMS Porpoise* en god kandidat.

De var nödvändiga för att minifarkosten skulle finna moderubåten under vatten.⁶³ Fotografiet visar också att *HMS Porpoise* hade byggts för att bära en DSRV (*Avalon* eller *Mystic*) eller liknande minifarkost. Denna farkost kunde dockas på ett robust stativ i aktern av ubåten. *Porpoise* användes för specialoperationer i Östersjön, och den bör ha kalibrerats för dess lägre salthalt. Dessa ting kan i sin tur ha varit ett argument för att sänka ubåten istället för att låta den ställas ut på museum. Bottenundersökningsrapporten skriver att spåren intill det långa kölsåret indikerar en dockningsoperation. Detta var också hydrofonistens konklusion. Den 14 oktober registrerade han 'distinkta ljud av två luckstängningar (ubåtsluckor) ... samma ljud som när URFen (den svenska räddningsfarkosten) dockades på en svensk ubåt (som en kas-savalvsdörr som stängs)'.⁶⁴ Såväl ljudanalys som bottenpåreanalys talar om en dockning strax söder om hydrofonlinjen. Samtidigt skulle det långa bottenåret kunna härröra från en *Porpoise*- och *Oberon*-ubåt. Båda dessa ubåtsklasser har agerat moderubåtar för minifarkos-

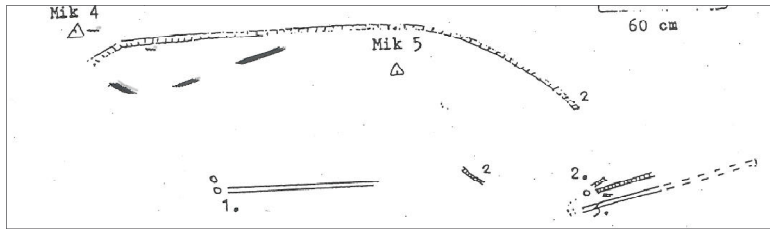
ter, och några av dem kalibrerades under 1970-talet för Östersjöns låga salthalt (jfr. *Opposum* 1976).⁶⁵ Från slutet av 1970-talet har Royal Navy övat med att docka US Navys *DSRV Avalon* och *Mystic* på Oberonubåtar som *HMS Odin* och *Opposum*.⁶⁶ Det finns ingenting som tyder på att någon sovjetisk ubåt har burit annat än den torpedliknande Sirenan (bortsett från Projekt 640 India som aldrig var i Östersjön). Ett antal västliga ubåtar har burit minifarkoster, bl.a. de små italienska Cosmosubåtarna, men deras köl var ca 30 cm bred och 15 meter lång. Italienska Toti- och Sauroubåtar liksom västtyska Typ 205 hade också köl, men de var mindre än hälften av kölspåret vid Mälsten. Bara Porpoise- och Oberonklassubåtar kan stämma med de angivna måtten.

För händelsen vid Mälsten 1982 framstår *HMS Porpoise* som en intressant kandidat: den ska ha anpassats för operationer i Östersjön, kölspåret vid Mälsten kan stämma med *Porpoise*, den hade byggts om för att bära farkoster som *Avalon* och *Mystic*, den togs ur aktiv tjänst 1982 till synes med allvarliga skador. Den sänktes 1985, t.ex. för att dölja att den byggts om för specialoperationer i Östersjön. Och varför skulle Keith Speed säga att man använde en Porpoiseubåt i svenska vatten om inte så vore fallet.⁶⁷ Allt detta kräver en närmare studie. Observationer av farkoster som liknar *Avalon* eller *Mystic* på Hårsfjärden gör detta ytterligare intressant (se kap. 2 samt nästa avsnitt).

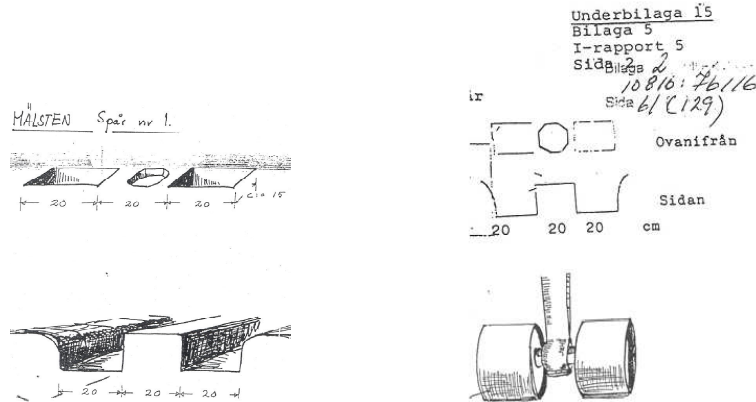

T.v. *HMS Porpoise* har ett robust fastsvetsat DSRV-stativ för att tåla operationer i fientlig miljö. Ubåten har inte det mobila sköra stativ för en DSRV som vi brukar finna på de flesta bilder. T.h. den brittiska ubåten *HMS Repulse* som bär på *DSRV Mystic* på ett mobilt stativ. Konturerna av tornet är målade med vit färg som tecken på hemliga specialoperationer.⁶⁸

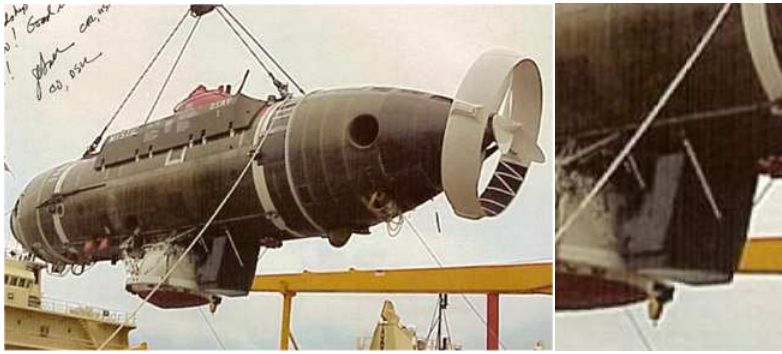

'Spår 1' vid Mälsten var ca 30 meter långt. Spåret antas ha skapats av ett dubbelhjul (som ett noshjul på ett flygplan) som fällts ned för att inte farkosten ska behöva släpa i botten (se nedan). Det ska ha funnits en antydning till 'arm' mellan hjulen. Varje hjul är 20 cm brett och avståndet dem emellan är 20 cm, vilket ger en sammanlagd bredd på 60 cm. Teckningarna är från Minröjningsavdelningens bottenundersökning.⁶⁹

Vi kan anta att detta spår härrör från en relativt liten farkost med ett 'noshjul' som kan fällas ut under farkosten. *NR-1* har kraftiga hjul som kan fällas ner för gång på botten (se nedan), men spåren vid Mälsten antyder att farkosten har gått med ett hjul längs botten utan att vila på botten. *DSRV Mystic* och *Avalon*, som byggts av flygföretaget Lockheed, användes, i likhet med *NR-1*, för att ta upp föremål från botten,⁷⁰ men för att inte smutsa ned 'kjolen', som användes för att docka på större ubåtar, var de tvungna att kunna fälla ner ett 'noshjul' för att distansera dem från botten. De behövde kunna gå längs botten för att

DSRV (Deep Submergence Recovery Vehicle) *Mystic* (15 meter) har en vit 'kjol' på undersidan för dockning på större ubåtar. Bakom 'kjolen' syns en kapsel, som sägs dölja ett upp till 60 cm brett nedfällbart 'noshjul'.⁷¹

kunna använda sin manipulatorarm framför 'kjolen'. Bilden nedan visar att 'kölen'⁷² bakom 'kjolen' inte är någon köl utan en kapsel, som kan demonteras och som har haft till uppgift att dölja något: ett nedfällbart hjul, som av stabilitetsskäl måste ha varit ett dubbelhjul. Med tanke på bredden på kapseln bör hjulet ha varit ca 60 cm brett (se bild). Det finns ingen indikation på att någon annan farkost har haft ett sådant hjul. *Mystic* och *Avalon* var inte i första hand räddningsfarkoster utan 'recovery vehicles' och tillhörde samma system som *NR-1*.⁷³ De användes för att hämta upp föremål från havsbotten, för underrättelseinhämtning och som dykarfarkost opererad av ett Navy-CIA kontor, National Underwater Reconnaissance Office (NURO).⁷⁴ 1982 gavs

Uppförstoring av *Mystics* kapsel, som sägs dölja ett nedfällbart hjul.⁷⁵

DSRV Mystic på USS Pintado med vitmålat torn för hemliga operationer

Avalon utökad kapacitet för att operera längre tid under vatten. Den gavs ett nytt system med möjlighet till 480 mantimmar (120 timmar för fyra man) i uläge utan att gå upp i ytläge,⁷⁶ vilket var av betydelse för operationer typ Hårsfjärden. *Avalon* kunde transporteras av såväl amerikanska som brittiska moderubåtar. En amerikansk DSRV framstod i förra kapitlet som den mest naturliga kandidaten, när vi diskuterade en liten 'puckel', 'toppen av en boll', som rörde sig i vattnet i Hårsfjärden. Bottenspåret från ett dubbelhjul gör denna farkost åter till den mest intressanta kandidaten. Vi har skäl att misstänka att en amerikansk DSRV kan ha deltagit i Hårsfjärdsoptionen.

T.v. *DSRV Mystic* med dess runda torn (för bild på *Avalons* runda torn, se noter kap 2). T.h. emblem för *DSRV Avalon* (med dess trippel R: 'Research, Rescue, Recovery').

Norra Hårsfjärden med Berga Örlogsbas, Berganäs, Djupviken och Näsudden, Märsgarn med jagaren Småland (inte utmärkt), utloppet vid Långholmsgrund-Alvsta Långholmar samt det grunda utloppet vid St Huvudholmen.

Under andra halvan av oktober hade marinen sökt med släphydrofon i Hårsfjärden och funnit spår på botten vid norra Märsgarn. Dykarna fann 'kölspar' på botten från en mindre farkost. Bottenundersökningsrapporten skriver: 'Med hänsyn till spårens "färskhet" finns ingen annan naturlig förklaring till dessa' än en 'bottenkrypande' farkost. Spåren måste ha tillkommit under första eller andra veckan av oktober. Rapporten säger vidare:

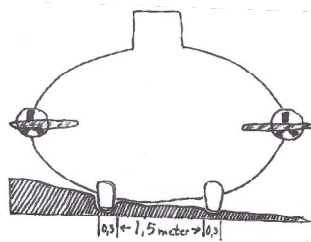
Spåren går parallellt utefter land akter om jagaren [*Småland*] mot Märsgarnsund [mellan Märsgarn och Furuholmen]. Dessa spår går över en kabel vilken har förflyttats 1,5 m[eter] på en längd av 6-10 m[eter]. Kabeln går ej att lyfta för hand.... Spåret är ca 30 cm brett med några centimeters nedtryckning. Utefter en del av sträckan finns antydning till ytterligare spår parallellt med det första spåret på ca 1,5 m[eters] avstånd. Farkosten måste ha haft stor kraft och friktion mot botten för att kunna förflytta telekabeln.

Vi har skäl att anta att de parallella spåren härrör från en liten farkost med medar. En köl hade inte gett upphov till parallella spår. Till följd av nivåskillnaden vid stranden släpar den ena meden i botten, medan

Dubbelspåret längs stranden vid norra Märsgarn norr om jagaren *Småland* (Sld). T.h. detalj (Teckningar från minröjningsdivisionens rapport).

den andra meden bara gör det ibland. Flera små farkoster har medar. De amerikanska *Alvin*, *Turtle*, *Sea Cliff* och *Deep Quest* har alla 1,5-2 meter mellan medarna. *Deep Quest* har närmare 30 cm breda medar med ett avstånd dem emellan på 1,6 meter (se nedan). Eftersom medarna river upp ett par centimeter bottensediment på var sida om meden får man ett avstånd mellan *Deep Quests* spår på 1,5 meter, vilket är identiskt med beskrivningen ovan. Andra farkoster med identiska

Nivåskillnaden vid stranden ger ett tydligare spår för den ena meden jämfört med den andra. Dubbelspåret vid Märsgarn är identiskt med spåret från den amerikanska farkosten *Deep Quest*. Den första bilden är min rekonstruktion. Bilden t.h. är från Naval Undersea Museum.

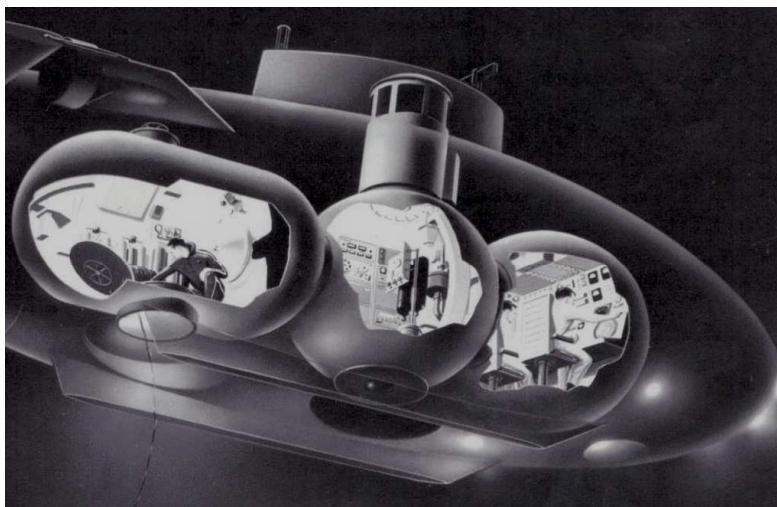

Deep Quest är 4,88 meter (16 feet) bred, vilket ger närmare 30 cm breda medar och 1,6 meter mellan medarna. Bilderna är från Naval Undersea Museum, Washington State.⁷⁷

mått kan naturligtvis inte uteslutas, eftersom det kan tyckas logiskt att montera medar på små farkoster. Men *Alvin*, *Turtle* och *Sea Cliff* har alla närmare 2 meter mellan medarna. De sovjetiska farkosterna hade vad jag vet varken köl eller medar, och det skall en del till för att måtten ska stämma exakt, på centimetern när. *Deep Quest* framstår därför som en mycket intressant kandidat.

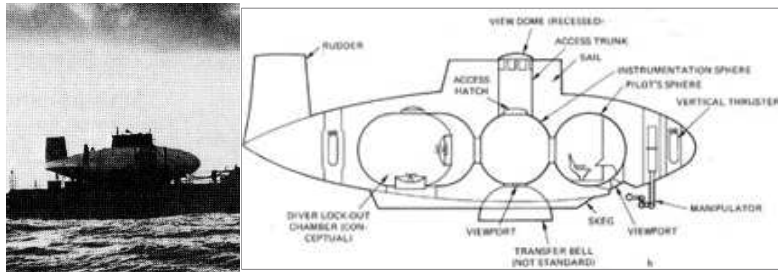

Deep Quest (12 meter) byggdes av företaget Lockheed 1967 som en prototyp för US Navys DSRV *Avalon* och *Mystic*. Alla dessa farkoster kunde dockas på större ubåtar.⁷⁸ I likhet med *Avalon* och *Mystic* deltog *Deep Quest* i CIA-Navy 'special projects' och 'recovery projects' med Navy SEALs djuphavsdykare. Den användes bl.a. 'för att söka efter och hämta upp föremål från havsbotten och som dykarfarkost och räddningsfarkost'.⁷⁹ Operationerna planerades av Navy-CIA-kontoret NURO.⁸⁰ 1979-80 försågs *Deep Quest* med bränsleceller för att öka dess kapacitet för US Navys operationer. Enligt installatören United Technology Corporation (UTC) opererade *Deep Quest* med detta system i flera år under 1980-talet ned till djup på 1500 meter,⁸¹ men från 1980 finns inga officiella rapporter om farkostens aktivitet. M.a.o. *Deep Quest* deltog under 1980-talet i mycket hemliga US Navy-operationer. I den svenska debatten har kommendör Emil Svensson hävdad att *Deep Quest* kanske placerades på museum 1980, och att farkosten inte kan ha deltagit i operationer i svenska vatten.⁸² Det är

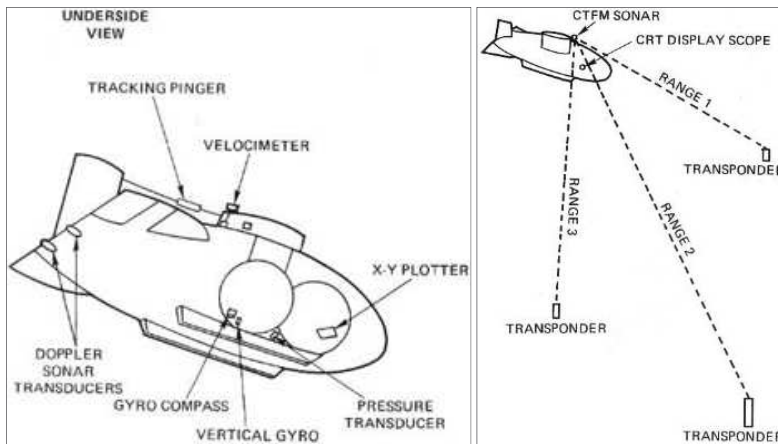
*Deep Quest*⁸³ underifrån (Naval Undersea Museum, se kap. 7)

T.v. *Deep Quest* på fartyget Transquest. T.h. *Deep Quest* (se nedan).

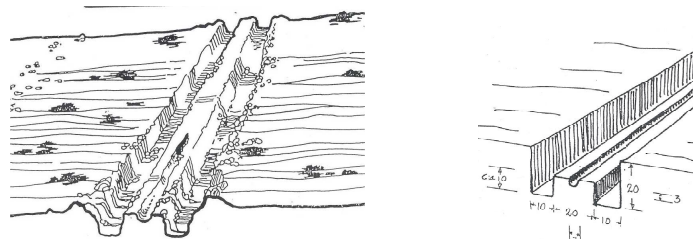
inte riktigt. *Deep Quest* befinner sig sedan 1990-talet på US Naval Undersea Museum, men museet började byggas först i juli 1985. Den första större farkost som överfördes till museet var *Trieste II*, som levererades i augusti 1988.⁸⁴ Dessutom finns en svartmålad *Deep Quest* i New York ägd av en tidigare Navy SEAL-officer, som har byggt om den. Också den sägs vara tillverkad av 'military grade steel' och 'verifierad som *Deep Quest*'.⁸⁵ Vad dessa *Deep Quest* gjorde under 1980-talet är inte känt, men någon av dem torde ha deltagit i mycket hemliga Navy- eller Navy-CIA-operationer.⁸⁶

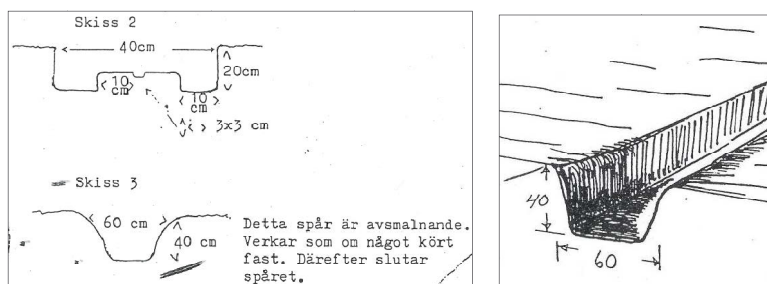
Teckningarna ovan visar bl.a. hur *Deep Quest* navigeras med hjälp av transpondrar (se Deep Quest Submersible System).

Foto (från detta kapitels inledning) och sjökort visar det trånga och 6,5 meter djupa sundet mellan St Huvudholmen och Alvsta Långholmar.

Teckningar från spår mellan St Huvudholmen och Alvsta Långholmar. T.h. stiliserad bild. Kölspåret ovan visar två medar på 10 cm var (jfr 'skiss 2' nedan). Rännan i mitten kan eventuellt komma från ett roder bakom kölen. 'Skiss 3' nedan är djupare, men ålder och andra botten sediment kan måhända förklara skillnaden. T.v. nedan dykarens originalteckningar.⁸⁷

Den 28 oktober upptäcktes vad som beskrevs som spår av två skilda farkoster i den grunda passagen (6,5 meter) mellan St Huvudholmen och Alvsta Långholmar från Hårsfjärden ut till Mysingen (se det foto som inleder detta kapitel). En farkost hade lämnat 40 cm breda kölav-

tryck samt ett räfflat mönster från propeller(rar). Spåret framstod som 'färskt' och var bitvis tydligt. Det andra spåret beskrevs som 40 cm djupt och 60 cm brett, men det framstår som ca 40 cm brett i botten. Båda spåren kan ha härrört från samma farkost, som plöjt genom skilda bottensediment. En sten (på 1 x 0,6 meter) hade flyttats åt sidan. En kabel hade skavts av. Djupet och de tvära girarna antyder att det är frågan om en liten farkost,⁸⁸ en annan farkost än de tidigare beskrivna.

Vad jag vet fanns inga små sovjetiska farkoster med köl. Men det fanns västliga farkoster, och åtminstone ett par farkoster hade en sådan ca 40 cm djup köl. Båda var från Italien och var tillverkade av Maritalia: CEE-22 (10 meter) och 3GST9 (10 meter). 3GST9 hade en kölprofil av samma typ som visas i 'skiss 2'. Kölen var ca 40 cm djup och till synes 40 cm bred med ca 10 cm breda medar ytterst på kölen för att minska friktionen mot botten. Den hade ett roder bakom kölen (som skulle kunna ge en 3-cm djup ränna i spåret). Kölavtrycket vid St Huvudholmen framstår som identisk med en 3GST9.

3GST9 (vit version)⁸⁹ med köl (från prov 1980-82). T.h. en annan Maritalia (GSE) farkost CEE-22 (också från tidigt 1980-tal) med en markerad köl. GSE-Maritalia har producerat minifarkoster och minubåtar sedan mitten av 1970-talet (källa: GSE:s hemsida).⁹⁰

3GST9:s köl speglas i vattnet (detalj). Man ser tydliga skuggor av medarna (kan var ca 10 cm breda) som speglas i vattenytan. Likheten med 'skiss 2:s' kölprofil är slående, men de exakta måtten framgår inte av denna bild.

Detta är i sig inget bevis, eftersom det kan finnas andra farkoster med identisk köl, men om vi utgår från att de uppmätta spåren är korrekt återgivna och att de är spår från minifarkoster finns det anledning att misstänka att spåren härrör från farkoster från Maritalia, eftersom dessa är de enda kända minifarkosterna vid denna tid som hade en sådan köl. Man ska kanske inte utesluta Maritalias lite större farkost PH-X2 (15-20 meter), som försvann 1982 (se bild s. 138, medan IMI-35 [15 meter] tycks, på den bild som finns, ha medar eller kanske bandaggregat men inte köl).⁹¹ Enligt brittiska och ryska uppgifter tillverkades 3GST9 först 1987,⁹² men det stämmer inte med GSE:s egna uppgifter, som hävdar att en färdig militär version fanns redan 1983, och det vita pilotexemplaret måste ha tillverkats tidigare. Maritalia/GSE började bygga minifarkoster från mitten av 1970-talet,⁹³ och mycket pekar på att kölspåren från Hårsfjärden kan ha härrört från någon av dessa små italienska farkoster. 3GST9 är en mycket intressant kandidat.⁹⁴

3GST9 med tydligt markerad köl från tidigt 1980-tal. Bilden är från samma provtur som bilden på föregående och följande sida.⁹⁵

3GST9 med italiensk flagga (samma vita farkost som på föregående sida). En senare version kom att färgas mörkt grågrön (se nästa sida).⁹⁶ I Hårsfjärden rapporterades det om en vit farkost samt ett högt smalt periskop (se nedan).

Den 11 oktober rapporterades om 'något vitt', en vit farkost, som kom upp till ytan i Hårsfjärden mot Muskö, strax därefter rapporterades om ett 'högt smalt föremål [periskop] västlig kurs', sedan om 'pulser på några hundra KHz',⁹⁷ vilket är typiskt för ubåtskommunikation. Såväl kölavtryck som andra rapporter tycks förenliga med en 3GST9. Samtidigt vet vi att denna 10-meter långa farkost är idealisk för operationer som dessa och att amerikanerna måste ha övat med den i kalla vatten i hamnar och basområden, eftersom den kom att ligga till grund för utvecklingen av den senare ASDS.⁹⁸ Flera ting, inte minst kölprofilen, pekar mot 3GST9, men vi kan ännu inte med säkerhet säga något om nationaliteten till dessa minifarkoster som opererade i Stockholms skärgård i oktober 1982. Det är emellertid svårt att förstå hur t.ex. en sovjetisk Triton 1 med dess 6 timmars uthållighet (12 timmar för Triton 2) och räckvidd på mindre än 60 km⁹⁹ skulle kunna operera

En 3GST9 (29 ton, 9-10 meter) från 1983 på det italienska marinmuseet. T.h. troligen en PH-X2 (ca 15-20 meter) från en utställning 1980. Den senare farkosten är klart större, men den har liknande roder. Den tidigare vitmålade 3GST9 har ett stort roder även på ovansidan av farkosten. Den har också ett annat roder på undersidan och en annan köl. Lägg märke till strålkastarna på var sin sida av fönstret i fören (källa: GSE:s hemsida).¹⁰⁰

i en vecka i Hårsfjärdsområdet. En 'torr farkost' som en *Avalon* eller en 3GST9 med en räckvidd på 200 km vid 6 knop¹⁰¹ (och kanske det dubbla vid 4 knop) har onekligen större kapacitet, men viktigare är

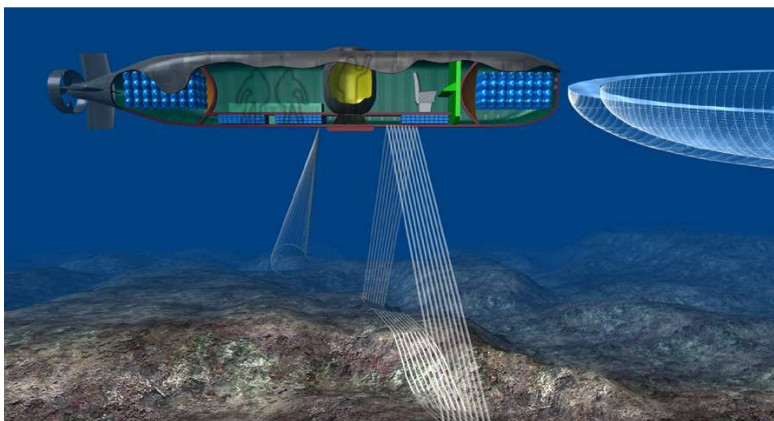
Samma foto av det vita exemplaret av en 3GST9 som tidigare sida, men fotot visar hur farkosten är i färd med att lyftas ut för att testas. De tidigare foton där farkosten lyfts ut i vattnet och ses sticka upp i vattnet tillhör samma serie.

nog att dessa farkoster och deras dykare under alla omständigheter inte skulle ha överlevt länge, och i vilket fall inte flera dagar, utan någon form av stödstruktur från mindre fartyg eller liknande för att ersätta dykare. Att operera med dessa farkoster är kallt, och de ger inte utrymme för sömn – åtminstone gäller detta 'våta' farkoster som Triton, Mk VIII och Mk IX. Det är samtidigt svårt att se hur sovjetiska styrkor skulle kunna tillhandahålla en sådan stödstruktur inne på Hårsfjärden, medan detta skulle kunna vara mycket lättare att organisera från västlig sida. Detta kan också ha varit ett argument för att hemligstämpla rapporter om västliga civila fartyg (se ovan).

Bottenspåren i Hårsfjärden var färska när de upptäcktes och de kom sedan snabbt att slamma igen. De måste ha tillkommit under första eller möjligen andra veckan av oktober och kan därför inte ha tillkommit till följd av civil verksamhet. Farkosterna har flyttat kablar med

våldsamt kraft. Om vi utgår från att de avbildade spåren inte är något som marinens dykare har hittat på och att skisserna och måtten svarar mot de faktiska förhållandena kan vi säga att dessa spår till synes pekar på vissa bestämda västliga farkoster: möjligen en *HMS Porpoise* och kanske en *DSRV Avalon*, en *Deep Quest* och en 3GST9. Detta är fysiska bevis som pekar på västliga farkoster. Det är naturligtvis möjligt att andra små farkoster har haft identiska mått, och de bandgående farkosterna är fortfarande ett mysterium, även om en Seahorse II kan vara en möjlig kandidat. Vissa måttuppgifter vad gäller kölspar m.m. är emellertid så specifika att vi börjar närma oss något som liknar ett bevis för bestämda farkoster. Att sovjetiska ubåtar skulle ha försetts med kölar som kopierats från då okända västliga farkoster är inte rimligt. Eftersom så mycket annat pekar på västliga ubåtar har vi anledning att också ta beskrivningarna av spåren på allvar, och då börjar vi få en bild av vad som kan ha skett i Hårsfjärden och vid Mälsten i oktober 1982. Operationen framstår som ytterst komplicerad. Och som vi ska se i nästa kapitel: den var antagligen också mycket dramatisk.

ASDS¹⁰² (utvecklad på grundval av 3GST9) skannar botten med blågrön laser och kontrollerar området framför med 'obstacle avoidance sonar' (ovan).

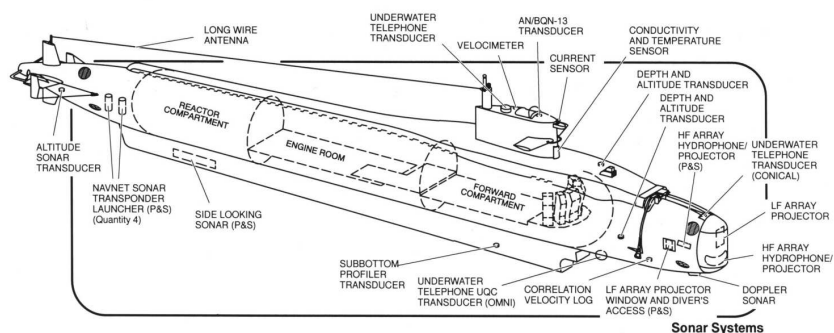

Bild som visar bl.a. den djupa kölen till *NR-1*. De nedfällbara hjulen ligger inne i kölen, men de kan fällas ut vid gång på botten (se nästa avsnitt). Reaktoravdelningen ligger längst bak i farkosten.¹⁰³

Bottenspårsrapporten hänvisade också till andra spår, som registrerats med en kleinhydrofon. Det stora flertalet (mer än 30 redovisade spår) utgörs av olika former av släpspår från ankare och bojstenar m.m. Men det finns också ytterligare spår som möjligen kan tyda på ubåt. I underlagsmaterialet finns en beskrivning av en 'ca 60 m[eter] lång och 3 m[eter] bred mycket markerad fördjupning',¹⁰⁴ som om en stor ubåt utan köl hade legat på botten. Om man ska spekulera kan man tänka sig såväl sovjetiska ubåtar som en del brittiska ubåtar och amerikanska ubåtar av bl.a. Sturgeonklass. Men det finns inget i rapporten som säger att detta skulle vara frågan om en ubåt, och samma sak torde gälla beskrivningen av en 'ca 3 m[eter] bred och 40 m[eter] lång rännformad fördjupning', som finns redovisad i rapporten.¹⁰⁵ Denna information skulle möjligen kunna tyda på en liten ubåt som legat på botten. Längden skulle kunna stämma med såväl vissa västtyska som svenska ubåtar. Men beskrivningen tycks möjligen också indikera en bred rundad köl, som bildar en ränna i fördjupningen. Om man åter ska spekulera skulle man här kunna ha tänkt sig en sovjetisk Projekt A615 Quebec (se ovan), men samtliga A615 hade tagits ur drift 1980. Ett mer rimligt alternativ är i så fall den amerikanska *NR-1*, som var strax över

40 meter och som också hade en bred rundad köl, men beskrivningen i rapporten är alltför bristfällig för att man ska kunna säga något mer.

Bottenspårsrapporten innehåller vidare beskrivningar av ett par små 'vrak', 'plåtvrak'. Det talas om ett '16 meter långt vrak' och om ett '25 meter' långt vrak. Det ligger nära till hands att tro att dessa vrak är utgöras av gamla örlogsfartyg som sänkts vid t.ex. torpedprov och nu ligger på Hårsfjärdens botten. Men det som förbryllar mig är att beskrivningen av dessa vrak fortfarande är hemligstämplad och att den omfattar flera sidor. Varför var dessa vrak så viktiga att de gavs större utrymme än de enskilda bottenspåren? Varför är materialet om dem fortfarande hemligstämplat trots att krigsmakten har friggett ytterst delikat information som visar teckningar och detaljer från kölspår och kölmått samt spårbredd från bandgående farkoster? Allt detta är märkligt. Utifrån vad vi idag vet i denna fråga kan vi bara spekulera. Jag skrev i förra kapitlet att det ska ha funnits en Maritaliafarkost PH-X2 som gick förlorad 1982, och som möjligen kan stämma med den beskrivna 16-metersfarkosten, och den enda kända ubåt som var exakt 25 meter lång var den italienska Cosmos 756-W, som jag också beskrev i kapitel 2. Om denna information har någon signifikans skulle vi ha att göra med en eller två italienska farkoster, som i så fall har stått under amerikanskt eller brittiskt kommando. Det kan tyckas långsökt, men om vi utgår ifrån den italienska nyhetsbyrån ANSAs och italiensk radios uppgifter från den 9 oktober 1982 (se kapitel 2) om samtal i Genève mellan svenskar och den 'kränkande makten' ('ett NATO-land') visar det sig att samtliga läckor från dessa samtal är från Italien.¹⁰⁶ Källorna säger vidare att det också skulle ha funnits en italiensk närvaro på mötet (se kapitel 6). En rimlig förklaring till detta skulle kunna vara en skadad eller möjligen sänkt italiensk farkost. Det måste finnas en förklaring till en italiensk närvaro, och en förolyckad italiensk farkost skulle säkerligen ha tvingat amerikanerna att inkludera den italienska sidan, även om farkosten kanske hade amerikanskt befäl och amerikansk bemanning. Denna information ger fortsatt bara utrymme för spekulation, men tidigare uppgifter om kölmått m.m. är långt mer exakta och ger en antydning om att vissa specifika farkoster – kanske en *Porpoise*, *Avalon*, *Deep Quest*, och en 3GST9 – kan ha deltagit i Hårsfjärdsoperationen.

*HMS Porpoise och NR-1.*¹⁰⁷

*DSRV Mystic (två bilder), Deep Quest och Seahorse II.*¹⁰⁸

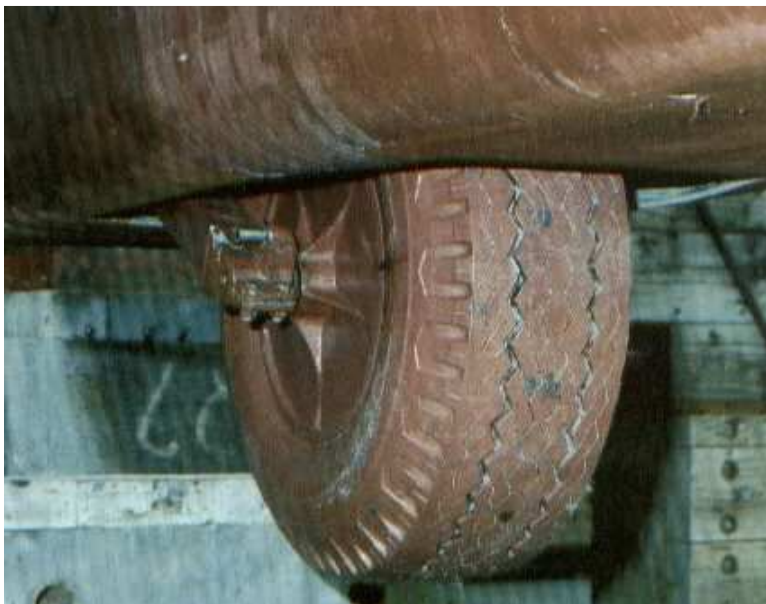
Det som emellertid är slående är att ovan nämnda farkoster (Porpoise, *NR-1* och *DSRV Avalon*), som kan passa med de observationer som beskrivits i kapitel 2, och de farkoster (*HMS Porpoise*, *DSRV Avalon*, *Deep Quest* och möjligen Seahorse), som till synes passar med de spår som beskrivits i detta kapitel, har samtliga ett orangefärgat torn (d.v.s. inte 3GST9 som inte har något torn). Det tycks som om de mest hemliga operationerna paradoxalt nog skulle ha utförts av de mest färggranna farkosterna, som om man hade valt denna färgprakt för att dölja att farkosternas uppgifter var knutna till ytterst hemliga specialoperationer. Den orange färgen får oss i förstone att tro att farkosterna är knutna till räddningsoperationer, men den är nog snarare ett 'cover' för 'black ops', för operationer som under alla omständigheter skulle förnekas. Vid deployering kunde tornen målas svarta (se *NR-1* ovan).

Hjulspår från NR-1 (källa: Vyborny, 2004)

3.3. Bottenspår från ubåt vid Klintehamn 1986

Det finns tydliga spår från en bottengående farkost som observerades vid Klintehamn utanför Gotland i juni 1986. Ett periskop hade observerats på ytan under kort tid. Ubåten dök när djupet var 16 meter. Dykare undersökte botten och fann spår från en hjulgående farkost. Enligt 1995-års Ubåtskommission, som granskade det hemliga materialet (inklusive filmer) om bottenspåren, var detta spår det allra tydligaste. Spåret var 1100 m långt, och hade 'mycket stora likheter med hjulspår från en bil som kört över motsvarande geologiskt underlag på land', för att citera kommissionens experter. Botten bestod till vissa delar av lera som gav tydliga avtryck från hjulen.¹⁰⁹ Jag har inte funnit något

NR-1 med hjul och lastbilsdäck: *Goodyear* (källa: Vyborny, 2004)

material om sovjetiska farkoster som har hjul för gång på havsbotten, men den amerikanska *NR-1* har nedfällbara hjul med vanliga lastbilsdäck (Goodyear), som finns avbildade i det nya briefingmaterialet om *NR-1*. Också spåren finns avfotograferade och visar till synes en bil som har kört på botten.¹¹⁰ Detta är inget bevis för att *NR-1* opererade längs den gotländska kusten 1986, men det är en indikation. *NR-1* sökte efter sovjetiska hydrofonsystem i Medelhavet och torde ha gjort det samma i Östersjön (se ovan). Det tycks mig något märkligt att man alltid kan hänvisa till att det måste finnas en okänd sovjetisk ubåt – med lastbilsdäck – när man vet att det finns en sådan amerikansk ubåt, som dessutom har presenterats av den amerikanska chefen för *US Navy Intelligence* i samband med en briefing om aktivitet i svenska vatten.¹¹¹ Till synes ligger bevisbördan i detta fall hos dem som pekar mot Sovjet.

NR-1¹¹²

NR-1 kontrollrum¹¹³

---

¹ SOU 1995:135, s. 144-146.

² SOU 1995:135, s. 154-158.

³ Ibid., s. 144-158.

⁴ Sven Andersson, 'Extra Rapport', TV2, (26 april 1983).

⁵ SOU 1995:135, s. 139-140, 156, 201-210.

⁶ Ibid., s. 139-140, 160-162, 238-240.

⁷ Ingemar Cato & Bengt-Åke Larsson, *Rapport för ubåtskommissionen* [SOU 1995] – *Bottenspåranalys av insamlad material från Hårsfjärden 1982, Klintehamn 1986, Kappelhamnsviken 1987 och Gustaf Dahlén 1988.* (Stockholm, 1 december 1995)

⁸ 'Resultat av Analys av Bottenundersökningar', bilaga Marinens Analysgrupp: Rapport från Hårsjärdsincidenten 27 september – 15 oktober 1982.

⁹ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen Dick Börjesson till chefen för marinen Per Rudberg, Rapport efter genomförda sökföretag i STOCKHOLMS skärgård samt i HÅRSFJÄRDEN i samband med ubåtsincident (16 bilagor), handläggare MS/Und Örlkn N-O Jansson och C6mröjavad tjänsteställe, Kn K Pejdel, 6 mars 1983 (delvis avhemligad 22 september 2008).

¹⁰ Cato & Larsson, 1995; SOU 1995:135, s. 243-261.

¹¹ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

¹² Ibid.

¹³ Ibid., Bilaga 5, Incidentrapport 5, s. 8.

¹⁴ 'Resultat av Analys av Bottenundersökningar', bilaga Marinens Analysgrupp (1982); Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

¹⁵ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

¹⁶ CÖrlBO Krigsdagbok.

¹⁷ SOU 1983: 13, s.35.

-
- ¹⁸ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983. Enligt personal på *Belos* upptäcktes de parallella bandspåren med hjälp av Sjöugglan den 7 oktober.
- ¹⁹ <http://www.atlantic-cable.com/Cables/Ship/SirEricSharp/index.htm>
- ²⁰ <http://www.mbeni.co.za/orgs/cbi7.htm>;
http://www.mine.mn/Placer_Stockfile_Namibian_Minerals.htm
<http://www.qsl.net/gm4cok/MMPage3.htm>
<http://www.dggs.dnr.state.ak.us/scan1/sr/text/SR45.PDF>
- ²¹ Se foto i Emil Svensson (2006), *Under den fridfulla ytan*, Stockholm: Marinlitteraturföreningen, s. 331.
- ²² <http://www.perryslingsbysystems.com/index.cgi/572>
- ²³ http://nationalecurity.battelle.org/business/CS_tande.aspx?id=9
- ²⁴ Lee Vyborny & Don Davis (2002), s. 149-186.
- ²⁵ http://www.dataphone.se/~ms/ubootw/boats_type-seeteufel.htm
http://de.wikipedia.org/wiki/Seeteufel_%28U-Boot%29
- ²⁶ <http://www.uboot.net/types/steufel2.htm>
http://www.dataphone.se/~ms/ubootw/boats_type-seeteufel.htm
- ²⁷ <http://www.realseal.org/museum.htm>
- ²⁸ <http://www.betasom.it/forum/index.php?showtopic=11826&pid=168410&mode=threaded&start=#entry168410>
- ²⁹ Cato & Larsson (Stockholm, 1 dec. 1995); SOU 1995:135, s. 243-261.
- ³⁰ Svensk underrättelsetjänst har fått fotografier av delar av skrotade bandgående farkoster/fordon som skulle kunna vara bevis för att sådana farkoster existerar, men av bilderna att döma är det svårt att avgöra om bandaggregaten härrör från ett fordon eller en undervattensfarkost. Den bristande omsorgen om de skrotade föremålen kan tyda på att de härrör från tidigare Sovjetunionen. Banddiameter relativt avstånden mellan banden skiljer sig radikalt från dem som redovisats från Hårfjärdsincidenten.
- ³¹ Farkosten på bilden beskrivs som en Projekt 1837. Det kan omöjligt vara riktigt. Såväl sidor som akterparti stämmer med en Projekt 1839, men den har inget torn vilket är något förbryllande. Också undersidan ser märklig ut, och fotografiet är till synes maskat. Sannolikt för att dölja någonting.
http://www.milparade.com/security/50/05_06.shtml; se också
<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1839/list.htm>
- ³² Dockery, Kevin (1991) *SEALs in Action*, New York, Avon Books, s. 237-239.
- ³³ US Navy SEALs (1974) *US Navy SEAL Combat Manual* (0502-LP-190-0650), project editor R.G. Bereton LCDR (US Navy), 1 January 1974.
- ³⁴ Dockery (1991), s. 238.
- ³⁵ *Ibid.*, s. 238-239.

³⁶ De två fotona nedan visar en Mk IX från US Navy Submarine Museum. (Тарас visar en bild på vad som sägs vara en Mk IX, men bilden visar en för mig okänd farkost. А. Е. Тарас, 2004, Сверхмалые подводные лодки. 1914-2004, Харвест Минск, s. 239. (<http://www.usnautilus.org/museum.html>)
http://www.navy.mil/navydata/cno/n87/usw/issue_22/museum2.htm

³⁷ Dockery (1991), s. 238.

³⁸ Тарас (2004). Officiellt levererades den 1983 (Hasselbohm 1984, s. 126).

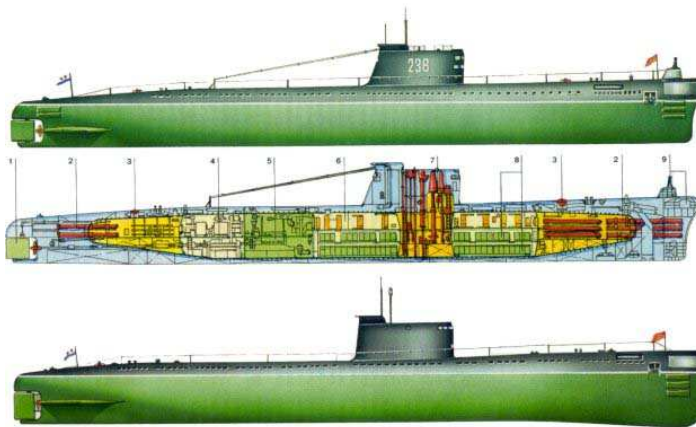
³⁹ Peter Huchthausen & Alexandre Sheldon, *Hide and Seek – The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (London: John Wiley, 2009), p. 282.

⁴⁰ Om IMI-35, se not 89; Hasselbom, 1984, s. 125 (foto från Hasselbohm).

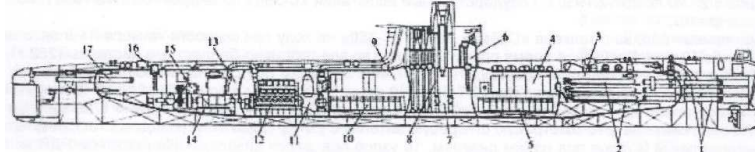
⁴¹ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

⁴² Ibid.

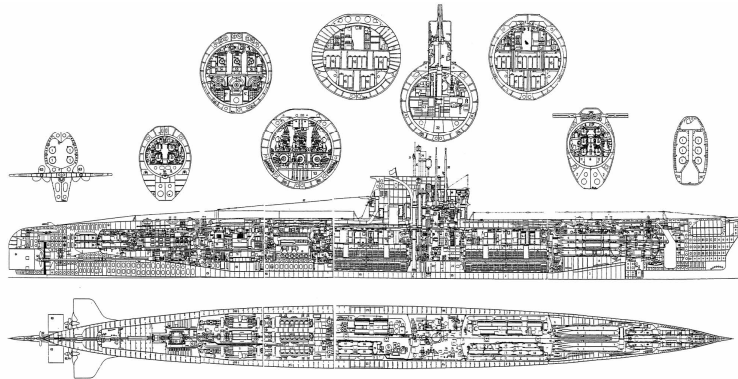
⁴³ Nedan ritning av Foxtrotklassubåt Projekt 641 (<http://www.deepstorm.ru/>) utan köl.

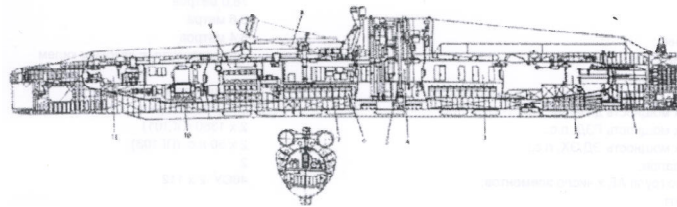
Nedan ritning av Romeoklassubåt Projekt 633 (<http://www.deepstorm.ru/>) utan köl.

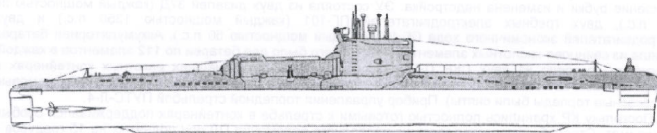

Nedan ritning av Zuluklassubåt Projekt 611 (<http://www.deepstorm.ru/>) utan köl.

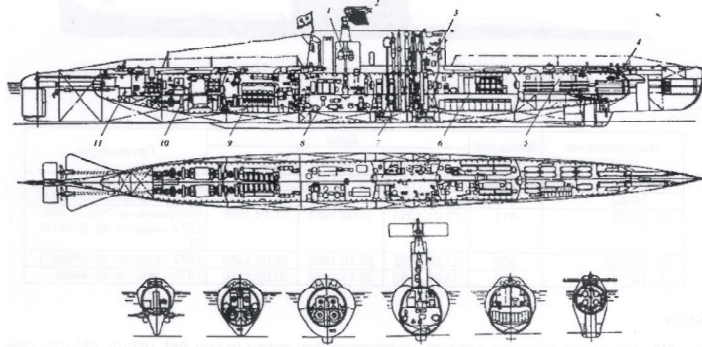

⁴⁴ <http://www.deepstorm.ru/> Ett par specialubåtar som Projekt 644 (Whiskey Twin Cylinder) har köl, men kölen är mer än dubbelt så bred (se nedan) som måtten från Mälsten 1982.

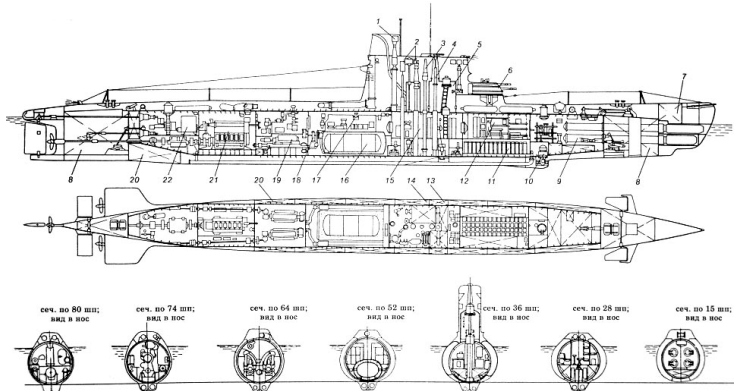

Projekt 640 (Whiskey Canvas Bag) har också köl (se bild nedan).

Ritning av Quebeclassubåt Projekt A615 med köl. Som visas av fotogra-fiet nedan är emellertid kölén något rundad utan räta vinklar. Det gäller till synes också andra sovjetiska kölär. <http://www.deepstorm.ru/http://submarine.id.ru/thumbs/615/index.shtml>

⁴⁵ <http://www.hazegray.org/navhist/canada/postwar/oberon/>
(<http://jproc.ca/rrp/oberon.html>)

Porpoiseklassubåt (modell <http://www.caswellplating.com/models/pclass.html>)

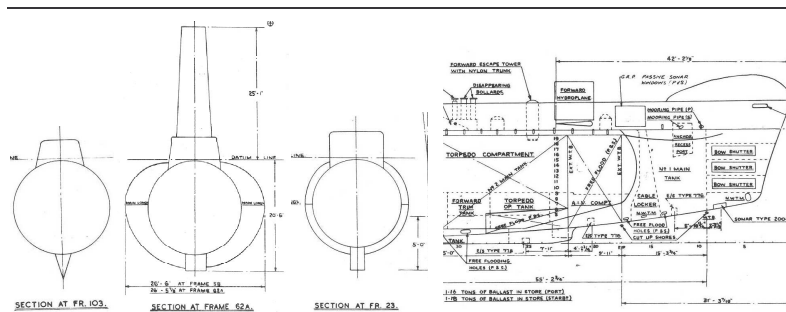
⁴⁶ http://www.museoscienza.org/english/services_businesses/spazi_8.asp

⁴⁷ <http://picasaweb.google.com/wolni75/FremantleSeptemberWrzesien2007#5115926944488934226>

⁴⁸ Se not 50.

⁴⁹ En Oberonklassubåt väger 2410 ton och undantränger saltvatten med samma vikt. Östersjövatten har en lägre densitet och förhåller sig till Nordsjövatten som 100,8 till 103, vilket betyder att en Oberon för att operera i Östersjön bör väga 2359 ton eller den bör vara 50 ton lättare.

⁵⁰ Teckningar viktuppgifter från Western Australian Maritime Museum (se nedan).

T.v. genomskärning av en Oberonklassubåt i akter, under tornet och i fören. T.h. fören av samma ubåt (teckningar från Western Australian Maritime Museum). Teckningarna stämmer inte helt med fotografierna. Formen på kölen i fören är inte identisk med fotografierna, och kölen är mer synlig under tornet. Kölen är 20-25 cm djup under tornet, vilket inte framgår på teckningen.

<http://www.panoramio.com/photo/3574426;>

<http://www.museum.wa.gov.au/maritime/>

⁵¹ Se föregående noter. Vad gäller Typ 205, se.

<http://www.heiszwolf.com/subs/plans/plans.htm>.

⁵² 'Militärens hemliga indicier visar: ubåtarna var ryska', *Dagens Nyheter*, 28 september 1983 (citerat från Anders Hasselbohm, *Ubåtshotet*, (Stockholm: Prisma, 1984), s. 95.

⁵³ <http://www.hugohein.com/other/uboaat.194/sketc.inside.jpg>

⁵⁴ Erik Eriksson, 'Sovjetisk ubåt i Hårsfjärden: kölens mått stämmer exakt', *Stockholms-Tidningen*, 27 september 1983 (citerat efter Hasselbohm 1984, s. 96).

⁵⁵ <http://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Pic00058.jpg>;

http://it.wikipedia.org/wiki/File:Nakskov_-_U-359_Ub%C3%A5dsmuseum.jpg

⁵⁶ <http://www.deepstorm.ru/>

⁵⁷ <http://www.trivago.es/nakskov-45172/fotos>

⁵⁸ Hasselbom, 1984, s. 98.

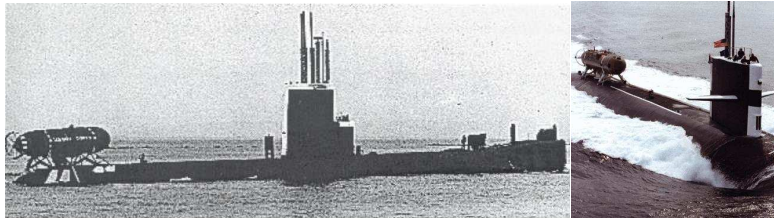
⁵⁹ Intervju med Keith Speed, 'Striptease', TV2, (11 april 2000).

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ <http://web.ukonline.co.uk/aj.cashmore/britain/submarines/porpoise/porpoise1.jpg>; <http://www.btinternet.com/~warship/Feature/cam.htm>.

⁶² David Miller & John Jordan, *Modern Submarine Warfare* (London: Tiger Books, 1987) s. 57.

⁶³ Forman, 1999, s. 217.

USS Seawolf med *Avalon* eller *Mystic*. och *USS Cavalla* med *Avalon*. Tornet är målat i ett vitt och svart eller rättare sagt med vita kanter för att farkosten ska kunna finna ubåten lättare under vatten 'on other than rescue missions' (Craven 2001, s. 276). M.a.o. ett tecken på hemliga specialoperationer. *Seawolf* byggdes om för att användas vid specialstyrkeoperationer 1965-67 (Craven 2001). Norman Polmar skriver: The DSRV 'had an operating depth of 5,000 feet - far beyond the collapse depth of U.S. submarines - and, because they could be clandestinely employed from submarines, they provided a very use capability for special missions'. DSRVns räddningsfunktion var till dels ett 'cover' för andra operationer (jfr Craven 2001).

<http://www.aresblog.net/blog/New+Rescue+System+Replaces+Submersibles.html>

⁶⁴ Se Anders Karlssons förord till denna volym.

⁶⁵ Jim Ring, *We Come Unseen – The Untold Story of Britain's Cold War Submariners* (London: John Murray, 2001), s. 141.

⁶⁶ Will Forman. *The History of American Deep Submersible Operations 1775-1995*. (Flagstaff, Arizona: Best Publishing Company, 1999).

⁶⁷ Intervju med Keith Speed, SVT2, 11 april 2000. Det fanns 5 Porpoiseklass-ubåtar kvar 1982: *Porpoise*, *Narwhal*, *Finwhale*, *Sealion* och *Walrus*.

⁶⁸ Se not 62.

⁶⁹ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

---

⁷⁰ Craven, 2001.

⁷¹ <http://img212.imageshack.us/img212/3559/mysticwl8.jpg>
<http://www.turbosquid.com/FullPreview/Index.cfm/ID/274336>; Existensen av ett sådant nedfällbart hjul har indirekt bekräftats (utan precisering) av personal ansvarigt för DSRV-projektet. Av stabilitetsskäl måste det vara frågan om ett dubbelhjul, och det bör rimligen vara ca 60 cm brett, eftersom kapseln (som döljer hjulet) är ca 80 cm bred (1/3 av diametern som är 2,4 meter).

⁷² <http://www.navsource.org/archives/08/08546.htm>
<http://www.navsource.org/archives/08/0854512.gif>

⁷³ DSRV *Mystic* och *Avalon* byggdes för mycket stora djup där vanliga ubåtar imploderar (se Polmar ovan), vilket betyder att de inte främst var byggda som räddningsfarkoster utan som 'recovery vehicles' (se Craven 2001).

http://www.defensetech.org/archives/cat_polmars_perspective.html
<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2005/12/mil-051216-nns01.htm>

⁷⁴ Sherry Sontag & Christopher Drew with Annette Lawrence Drew. *Blind Man's Bluff – The Untold Story of American Submarine Espionage* (New York: HarperCollins, 1998), s. 83, 164 och 206.

⁷⁵ <http://homepage.mac.com/frank.owen/SubRescue/PhotoAlbum16.html>
<http://www.globalsecurity.org/military/systems/ship/dsrv-gallery.htm>

⁷⁶ <http://www.navsource.org/archives/08/08546.htm>

⁷⁷ Bilderna är från Naval Undersea Museum, Washington State.
<https://www.keyportmuseum.cnrnw.navy.mil/outdoorexhibit.htm>

<http://deep-submersible-pilots-association.org/images/photos/>

---

⁷⁸ Will Forman, *The History of American Deep Submersible Operations* (Flagstaff, Arizona: Best Publishing Company, 1999).

⁷⁹ Deep Quest Submersible System <http://www.fearnotvod.com/2006/09/deep-quest-submersible-system/>

⁸⁰ Sontag and Drew, 1998; Craven, 2001.

⁸¹ Bränslecellsystemet sattes in av UTC för US Navy 1980 och *Deep Quest* opererade med detta system under flera år under 1980-talet, enligt UTC. (http://www.utcpower.com/fs/com/bin/fs_com_Page/0,5672,0114,00.html)

⁸² Fältström, 2008, ed. s. 58.

⁸³ <http://deep-submersible-pilots-association.org/images/photos/>

⁸⁴ Lisa Poole with Dianne Robinson, *Torpedo Town USA – A History of the Naval Undersea Warfare Engineering Station 1914-1989* (Keyport, WA: Diamond Anniversary Publishing, 1989).

<http://hnsa.org/doc/torpedotown/chap9.htm>

⁸⁵ <http://ussdeepquest.multiply.com/journal>. Captain John Re säger att hans *Deep Quest* är den ursprungliga *Deep Quest*, medan Naval Undersea Museum säger samma sak. Det är rimligt att tänka sig att den senare har rätt, men i så fall måste man kunna förklara varför John Res *Deep Quest* är tillverkad av 'military grade steel' och verifierad av designers på Lockheed som varande en ursprunglig *Deep Quest* (<http://www.ussdeepquest.com/>). Det är möjligt att det redan tidigt fanns två *Deep Quest* och att den ena var en 'cover' för den andra.

⁸⁶ Officerare vid den norska marinbasen Haakonsværn i Bergen hävdar att *Deep Quest* deltog i ett besök på basen under tidigt 1980-tal, och det är därför inte orimligt att tänka sig att den också har deltagit i operationer i skandinaviska, inte minst i svenska vatten. Från norsk sida ska man även ha gått ned med dykare för att se på bottenspåren efter *Deep Quest*.

⁸⁷ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

⁸⁸ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983; se även 'Resultat av Analys av Bottenundersökningar', bilaga Marinens Analysgrupp (1982). Spåret var 50 m långt och gick mellan St. Huvudholmen och Alvsta Långholmar. Cato & Larsson (se SOU 1995:135, s. 247-248) ställer sig kritiska till denna observation, men deras förslag om en bojsten tyder på att de inte har fått ta del av den mest väsentliga informationen om spåret. Osäkerheten om propellerinformation kan däremot vara riktig. Analysgruppen hävdar att farkosten har två propellrar med ett avstånd på ca 2,5 meter, men bottensedimentet intill kölen kommer rimligen att pressas samman av farkostens tyngd, vilket gör att spåren från en propeller kommer att visa sig som två parallella spår på var sin

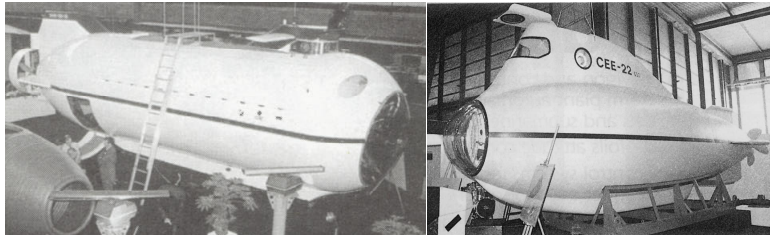
sida om farkosten. Cato & Larsson är osäkra på om bottenmönstret från propellerströmmar kanske snarare är vågmönster.

⁸⁹ Compton-Hall (1989), s. 37. (se också <http://www.gsesubs.com/>)

⁹⁰ Nedan Giunio Santis senaste VAS samt kontrollpanel från GSE VAS 525 (<http://www.gsesubs.com/>)

91

Ett foto av IMI-35 och CEE-22 från utställningar. IMI-35 ser ut att ha kraftiga medar snarare än en köl, medan CEE-22 har en tydlig köl. Möjligen kan IMI-35s medar dölja ett bandaggregat. IMI-35 kunde bära minor och torpeder och var ämnad för militära operationer. ”Skrovet till vänster ska utvecklas till en 3GST9. Skrovet består av gasfyllda rör som kan motstå ett betydande tryck. 3GST9 kan arbeta på 400 meters djup, men ska ha testats för djup på mer än 1000 meter (källa: A. E. Тарас, 2004, Сверхмалые подводные лодки. 1914-2004, Харвест Минск, s. 218-219; http://www.okeanos.it/storia/hds_motore_subacqueo.htm).

⁹² Compton-Hall (1989), s. 37. <http://target.ucoz.ru/publ/103-1-0-231>

⁹³ <http://www.gsesubs.com/>.

⁹⁴ En central placerad svensk officer berättade för mig att det fanns vita färgrester på stenar eller på kabel, vilket skulle tyda på att farkosten var vitmålad och kanske var just det vita exemplar av en 3GST9 som visas på bilden.

⁹⁵ Compton-Hall (1989), s. 37. (se också <http://www.gsesubs.com/>)

⁹⁶ <http://www.gsesubs.com/>

⁹⁷ CÖrlBO Krigsdagbok.

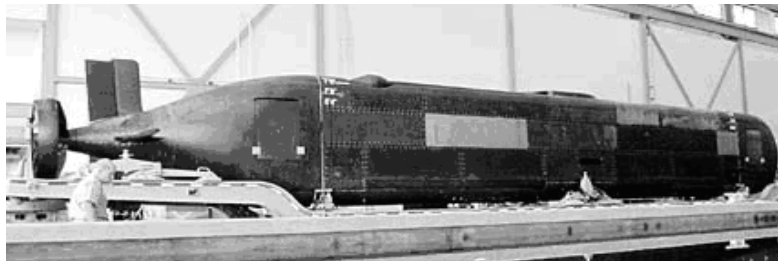
⁹⁸ Annati (1996), s. 85-89. Leslie West (1998), 'The ASDS Advantage – Navy SEALs Set for Major Leap Forward in Undersea Mobility', *Sea Power*, July, s. 39-42; Joseph J. Buff, 'ASDS – One MINISUB, Many Roles', 4 Quarter (2000), <http://www.udt-seal.org/asds.html>; se också 'Advanced SEAL Delivery System', <http://www.specwarnet.net/vehicle/asds.htm>; Gregg K. Kakesako (2000), 'Minisub at Pearl will carry SEALs close to targets – The new 65-foot vessel is here to begin trials', Starbulletin.com, May 6 <http://starbulletin.com/2000/05/06/news/story6.html>

⁹⁹ Lähteinen, 1997, s. 83-125.

¹⁰⁰ <http://www.gsesubs.com/>; Compton-Hall (1989), s. 36.

¹⁰¹ Compton-Hall (1989), s. 37.

¹⁰² http://seals.longboys.net/seals_home.htm

ASDS (Advanced SEAL Delivery Vehicle)

¹⁰³ <http://www.mit.edu/people/bpfoley/skerkigallery.html>

¹⁰⁴ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen Dick Börjesson 6 mars 1983 (delvis avhemligad 22 september 2008).

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Redogörelse för ANSAs telegram och italiensk radios information, se bl.a. *Aftonbladet* den 11 oktober 1982.

---

¹⁰⁷ För *HMS Porpoise* (se ovan). För *NR-1*, se <http://yachtpals.com/bonhomme-richard-1959>

¹⁰⁸ För *DSRV Mystic* se

<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:DSRV-Mystic.jpg>

För *Deep Quest*, se <http://www.photolib.noaa.gov/htmls/nur07536.htm>

För *Seahorse II*, se Hasselbohms arkiv från Bruker Meerestechnik.

¹⁰⁹ Cato & Larsson (1995), s. 29; se också SOU 1995:135, s. 250-52.

¹¹⁰ Lee Vyborny (2004) briefing material of *NR-1*; Även den tidigare amerikanska ubåten *Mackerel* (40 meter) från 1952 testades med hjul för att gå på botten, se Lee Vyborny & Don Davis. *Dark Waters – The Insider’s Account of the NR-1, the Cold War’s Undercover Nuclear Sub* (London: Ebury Press, Random House, 2002).

¹¹¹ Department of Defense, 1984b, s. 676-680.

¹¹² <http://whyfiles.org/036pirates/nr-1.html>

¹¹³ <http://www.mit.edu/people/bpfoley/skerkigallery.html>

http://gulftour.tamu.edu/about_cruise_insub.html

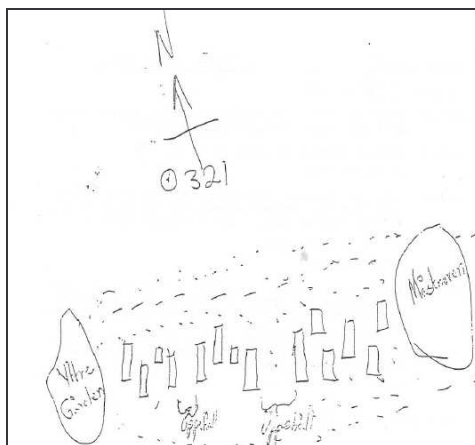

Måsknöv (vid Mälsten) och passagen mot Yttre Gården där minorna sprängdes den 7 oktober (foto: Folke Hellberg Dagens Nyheter/Pressens Bild)

4. Tekniska bevis som pekar på bestämd nation: signalerna

4.1. Ubåtsindikationer vid Mälsten: en bakgrund

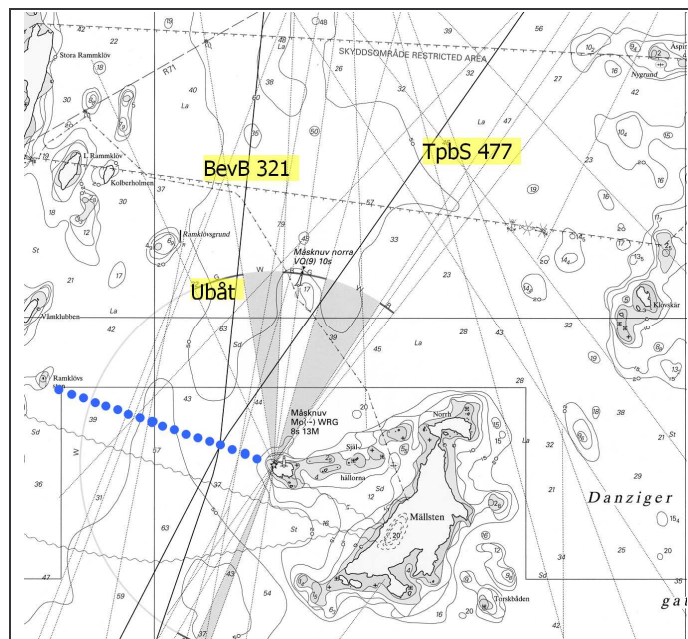
Den 7 oktober troddes en ubåt ha brutit sig ut från Hårsfjärden. ÖB general Ljung gav för första gången sedan andra världskriget order om att använda de fasta mineringarna mot ubåt.¹ Klockan 14:30 (och åter 14:48) gavs befälhavaren på Mälsten Sven-Olof Kviman order om att ställa minorna i 'automat' (automatiskt detonation vid magnetiskt utslag), men detta ledde omedelbart till att två instabila flytminor sprängdes (14:50). 14:53 tog Mälsten, trots rådande order, beslut om att koppla ut 'automatisk detonation' och ersätta den med 'manuell detonation' för att undvika att störningar i systemet skulle få dramatiska konsekvenser. Detta beslut bekräftades senare av en order från Stockholms kustartilleri.² 18:36-18:40 detoneras två minor efter tydliga magnetiska indikeringar i minlinjen mellan Yttre Gården och Mälsten, men först en stund efter passage för att undvika att ubåten

BevB 321:s teckning av störning på sin radarskärm. Teckningen visar 321:s position samt området mellan Yttre Gården och Måsknöv som var utstört.³

sänktes.⁴ Mälstens tekniska rapport från den 12 oktober skriver att 'indikeringen orsakats av mål, farkoster, under ytan'.⁵ Omedelbart efter, klockan 18:47 upptäcker *BevB 321* (bevakningsbåt som bevakar passagen Yttre Gården-Måsknöv) att båtens radar är fullständigt utstörd för detta område (se fig. ovan). Störningen varar till 19:05.⁶ Till synes uppträder en kraftig störsändare söder om *BevB 321*, och den försvinner lika plötsligt. Inget civilt fartyg har rört sig i området. Samtidigt upptäcker *TpbS 477* (transportbåt större) ett intermittent radareko söder om *BevB 321* men strax norr om minlinjen. Ekot är lika stort och distinkt som ekot från *BevB 321*. *TpbS 477* ligger öster om *BevB 321* och bevakar Danziger Gatt mellan Mälsten och Nättarö (en nautisk mil norr om Mälsten, se fig nedan). *477* ser hur *321* närmar sig det okända ekot, och när *321* är 200-300 meter från ekot försvinner det,⁷ som om det okända ekot var en ubåt som gått upp för att kontakta sitt högkvarter, medan det närliggande fartyget störs ut för att förhindra att det förmår att lokalisera och identifiera ubåten. Ett stort radareko, en kraftig störsändare, som plötsligt uppträder på ytan och sedan lika plötsligt försvinner, måste antas vara en ubåt. 18:50 rapporterar Muskö att vakten på östra Muskö just (minuterna innan)

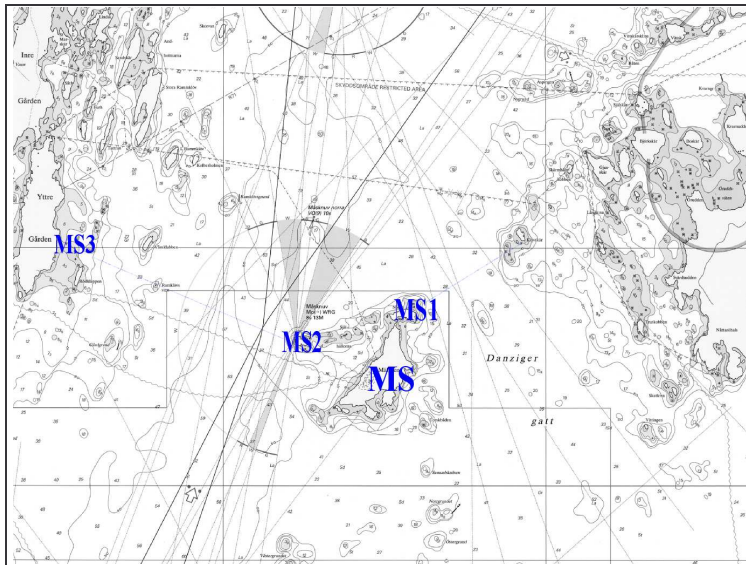

Mälsten och Måsknuv med minlinjen i blått samt positioner för *Bevb 321*, *TpbS 477* och 'radareko/ubåten'.⁸

har sett 'ett rött ljus' (en röd ljuskula),⁹ vilket är den nödsignal ubåtar använder om de tvingas gå upp i ytläge (åtminstone US Navy).¹⁰

Vi vet inte om det finns ett samband mellan dessa händelser, men de följer logiskt på varandra. Ovanstående tekniska indikationer pekar på att en ubåt har fått sig en smäll och gått upp till ytan. Inget av detta utgör bevis för ubåtens nationalitet, men det är svårt att tänka sig att en sovjetisk ubåt skulle uppträda på detta vis. Den skulle i det längsta söka undgå att ge sig till känna för de svenska styrkorna. De följande dagarna registreras sonar- och IR-kontakter med en trolig ubåt i samma område norr om Mälsten,¹¹ och natten till den 10 oktober lägger sig ett okänt civilt fartyg *Dalasund* för ankar i området i flera timmar, i samma position som sonar- och IR-kontakterna. *Dalasund* hävdade att man fyllde barlasttankar, vilket är ytterst ovanligt under transport. Samtidigt flög ett mörklagt flygplan över

området. Fartygets namn var inte känt av svenskt fartygsregister.¹² Man kan fundera över om någon satte igång en irreguljär stödoperation för en skadat ubåt. Det behöver inte vara så, och ovanstående fakta bevisar ingenting, men händelsen är lite märklig. Vad man emellertid kan säga är att den magnetiska indikationen i minlinjen, registreringen av en störsändare i samma område samt radar-, IR- och sonarkontakter tillsammans pekar på att en ubåt befann sig i området norr om Mälsten dagarna innan den 11 oktober. Det finns tillräckligt många indikationer för att säga att det dessa dagar var någon form av undervattensfarkost i vattnet strax norr om Mälsten. Samtidigt, den 10 oktober och tidigt den 11 oktober registrerades sonar- och IR-kontakter med vad man trodde var en undervattensfarkost några kilometer sydsydost om Mälsten,¹³ som om den senare farkosten arbetade i par med eller till stöd för den förra (se nedan).

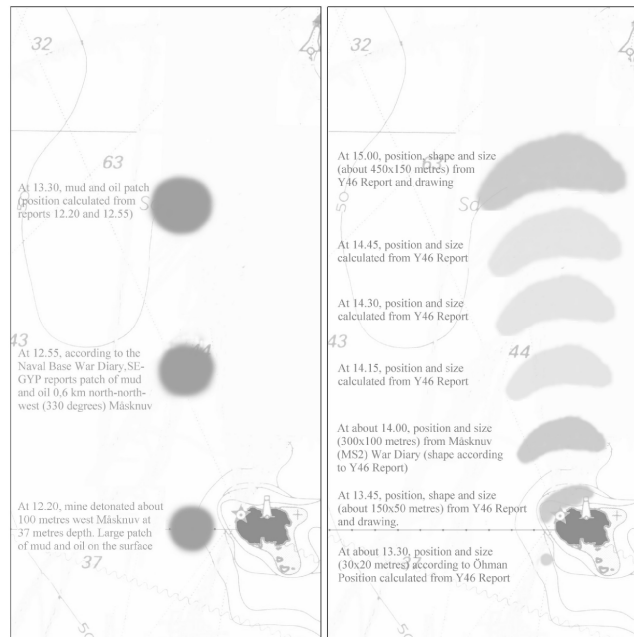
Utloppet vid Mälsten med minlinjer mellan Måsknöv (MS2) och Yttre Gärdö (MS3) och över Danziger Gatt från Norrholmen (MS1), som all stöd under chefen kustartilleribasen Mälsten (MS) överstelöjtnant Sven-Olof Kvimans kommando.

Måsknöv med klockstapel, fyr och bunker (minstationen MS2). Minexplosionen skedde ca 100 meter från ön i utkanten av bildens vänstra sida. Färgfläcken torde ha uppstått sydost om explosionen, strax sydväst om ön (foto: Folke Hellberg Dagens Nyheter/Pressens Bild, detalj).

4.2. Den gröna färgfläcken vid Mälsten den 11 oktober

Natten till den 11 oktober vet vi att en trolig ubåt (ett sonareko och en IR-kontakt) befinner sig norr om Mälsten vid utpassagen från Stockholms södra skärgård. Även propellerljud registrerades.¹⁴ Till synes förberedde en ubåt sig för att ta sig ut till öppet hav vid Mälsten. Klockan 10.30 passerar ett amerikanskt spaningsflygplan av typen SR-71.¹⁵ Klockan 12:20 registrerade en av minstationerna vid Mälsten (MS2 Måsknöv) en utpassage av en ubåt.¹⁶ Den tekniska rapporten från Mälsten slog fast att det var en passage av ett metalliskt undervattensföremål.¹⁷ Efter att det tekniska systemet hade testats två gånger utlöstes en mina på 600 kilo (ca 10 sekunder efter första kontakt).¹⁸ Det kom omedelbart upp en 'grönaktig' slam- och oljefläck på vattenytan.¹⁹ En halvtimme senare, klockan 12:55, ob-

T.v. Olje- och slamfläckens drift norrut enligt redovisade dokument. T.h. den gul/gröna fläckens utvidgning och drift norrut. När den gul/gröna fläcken uppstod ca 13:30 låg oljefläcken ca 1 km längre norrut. Färgfläckens position 13:30 är beräknad efter positionerna 13:45, 14:00 och 15:00. Öhman antas inte ha observerat fläcken 13:30 (källa: Tunander, 2004, s. 126).

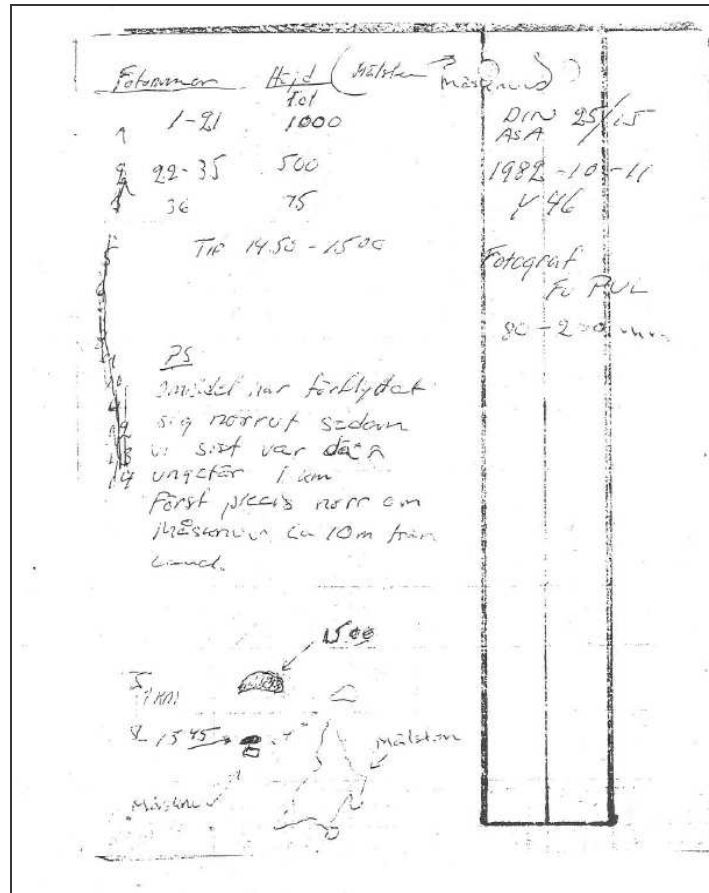
serverade bevakningsflygplanet *GYP* slam- och oljefläcken ca 450 meter längre norrut,²⁰ d.v.s. den drev norrut med strömmarna med en hastighet av ca 750-800 meter/timme. Klockan 12:57 beordrades *Bevakningsbåt 77* ut till fläcken. 13:05 lämnade *Bevb 77* för att ta oljepröver.²¹ En halvtimme därefter, d.v.s. en timme (eller kanske snarare ca 70 minuter) efter minsprängningen, kom det upp en liten gulgrön färgfläck som snabbt utvidgades.²² Också den drev norrut. Den strök längs västsidan av den lilla ön Måsknöv och delar av den gulgröna färghinnan följde strömmarna österut på nordsidan av ön, vil-

ket skapade en bågformad fläck (se nedan). Fläcken utgjordes av en tunn gulgrön film på vattenytan som registrerades av helikoptern Y46 (som tog 36 färgbilder), minstation på Måsknöv, spaningsflyget GYP och en bevakningsbåt från Mälsten, vilket finns beskrivet i ett antal dokument.²³ Dessutom observerades den av en journalist på *Dagens Nyheter* (Anders Öhman), som tog sig ut till platsen efter explosionen. Både *Dagens Nyheter*²⁴ och Måsknuvs krigsdagbok²⁵ beskriver fläcken som 'gul', medan Mälstens och Örlogsbasens krigsdagböcker beskriver den som 'grön'. I samma rapport om fläckens storlek och position strax efter klockan 14:00 beskrivs den som ett 'gult moln' av Måsknöv men som 'grön' av Mälsten.²⁶ Försvarstabens krigsdagbok den 12 oktober klockan 00:40 skriver att 'den stora [gröna] färgfläcken som visat sig efter minsprängningen visat sig vara av den typ ubåt använder sig [av] i nöd'. En timme senare, klockan 02:00, talar kommandörkapten Lars Larsson om 'botten-slam',²⁷ vilket uppenbarligen är absurt, eftersom den kom upp till ytan en timme efter minsprängningen, som en liten fläck som snabbt utvidgades. Ekéusutredningen skriver att 'det noterades vid bevakningsbåtens provtagning av fläcken att färgskiktet var tunt, att fläcken höll samman, flöt som en film på vattenytan i timmar och att den utgjordes av en finfördelad materia som inte blandades med vatten'. Den var 'onaturligt grön', skriver ambassadör Ekéus.²⁸ ÖB general Ljung skrev i sin dagbok för den 11 oktober: 'Minsprängning Mälsten – mitt under [ubåt] – grön fläck'.²⁹

A handwritten note in Swedish, written in cursive. The text reads: "Minspr. Mälsten - mitt under - grön fläck." There are some faint lines and marks around the text, possibly indicating it was part of a larger document or a sketch.

Ljungs anteckning i sin dagbok för den 11 oktober: 'Minspr. Mälsten – mitt under – grön fläck'. Följande dag talar han om 'ev[entuell]t sänkt ubåt'.

Personalen på Y46 gjorde en skiss som visar fläckens form, utvidgning och drift norrut till följd av strömmarna (också den fläcken rörde sig med en hastighet av 750-800 meter/timme från dess första ob-

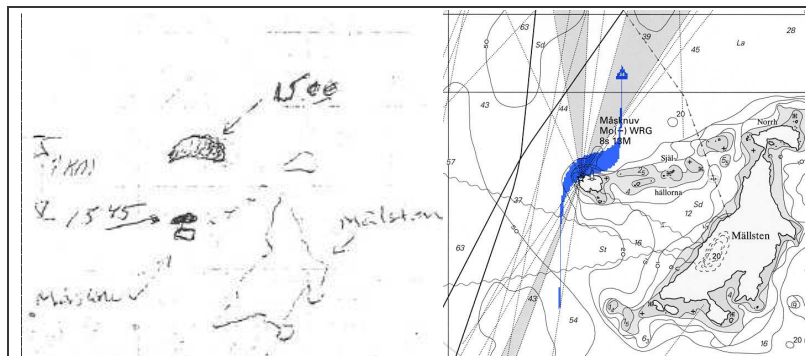
Helikopterpersonalens skiss visar den gul/grönafläckens utvidgning och drift norrut 13:45-15:00. Text: 'Området har förflyttat sig norrut sedan sist vi var där ungefär 1 km. Först precis norr om Måsknuv ca 10 m från land.'

observation klockan 13:45 till en senare observation klockan 15:00 'ungefär 1 kilometer' längre norrut). Klockan 13:45 låg fläcken 'precis norr om Måsknuv ca 10 meter från land'. Om vi använder Måsknuvs bredd och längd som referens var fläcken vid detta tillfälle ca 150 x 50 meter. Minstationen på Måsknuv rapporterade c:a 14:00 att

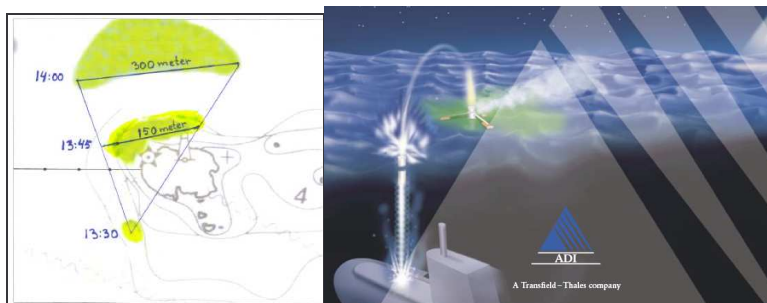
fläcken drivit 200 meter norrut och hade utvidgats till 300 x 100 meter, vilket rapporteras i Mälstens krigsdagbok 14:09: 'Från MS2 [Måsknuv] grönfärgat område i vattnet norr om [ön], 300x100 meter, kurs N[orr]. Var litet från början och utvidgade[s] ... grönt'.³⁰ 14:35 beordrar Mälsten ut en bevakningsbåt för att ta prover av den gröna fläcken, vilket också finns beskrivet av Ekéusutredningen.³¹ Örlogsbasens krigsdagbok skriver: '14:35 [chefen för Muskö har] sänt lätt helikopter [Y 46] för fotografering av grön fläck på vattnet vid Måsknuv'.³² Enligt helikoptern Y46 hade fläcken klockan 15:00 drivit en kilometer norrut (jämfört med observationen 13:45) och den hade utvidgats till ca 450x150 meter, d.v.s. den hade på lite över en timme utvidgats nära 10 gånger från ett ca 7.500 m² till ett ca 70.000 m² stort område. Mälstens krigsdagbok skriver 15:30: 'Den gröna fläcken kvar. Koncentrerad'. Sista rapporten om färgfläcken är från 16:00, och den har samma ordalydelse: 'Den gröna fläcken kvar. Koncentrerad'.³³

Sammanfattningsvis kan man säga att en slam- och oljefläck (som kan ha varit grönaktig) uppstod vid minsprängningen och drev norrut. Prover togs. En annan fläck, en koncentrerad gulgrön färgfläck uppstod ca en timme senare. Nya prover togs. Den senare fläcken var liten från början men utvidgades snabbt och var, enligt skiss, bågformad. Båda fläckarna drev norrut med ca 750-800 meter/timme. Den fråga man måste ställa sig är varför den senare fläcken beskrivs som 'bågformad'. Förklaringen är enkel. Det grunda vattnet öster om Måsknuv försvagade strömmarna på denna sida av ön. Ytvattnet från västsidan av ön kom att röra sig österut och följa nordsidan av ön och ge upphov till en bågformad fläck (se nedan). Med utgångspunkt i strömmarna och i fläckens utvidgningshastighet kan man räkna baklänges och bestämma fläckens position för dess ursprungliga uppträdande på ytan till ca 100-150 meter sydost om sprängplatsen, strax sydväst om Måsknuv.³⁴ Med tanke på fläckens snabba utvidgning 13:45-15:00 har vi skäl att tro att fläcken utvidgades med ungefär samma hastighet även före denna tidpunkt och att den därför uppstod ca 13:30 som en liten fläck strax sydväst om Måsknuv (ca 100 meter sydväst om ön). Detta ger oss nedanstående beräkning av fläckens ursprungliga position och tidpunkt.

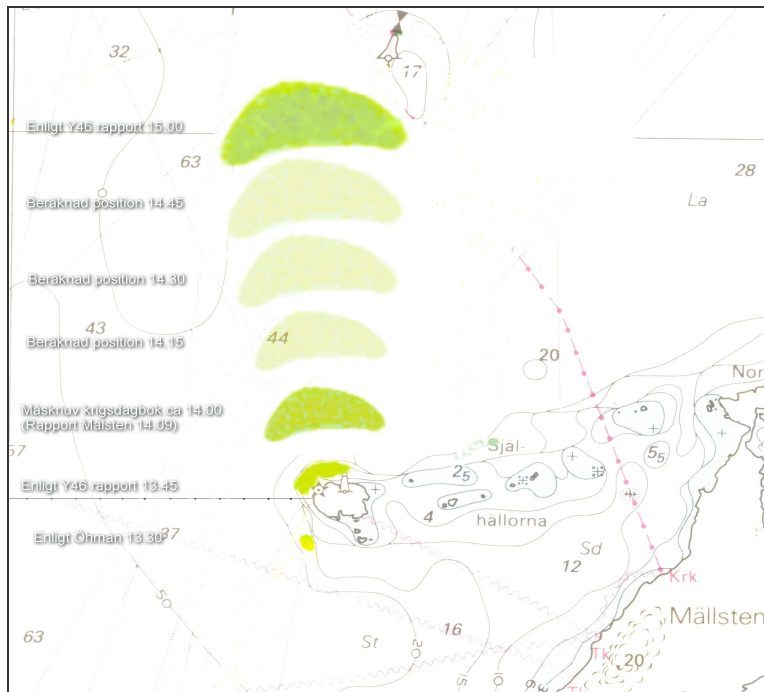
T.v. helikopterpersonalens (Y46) skiss (detalj). T.h. strömmarna på nordsidan av Måsknuv (i blått) till följd av det grunda området öster om ön. Nedan t.v. min reconstruction med beräknad position för fläckens utbredning och uppträdande på ytan. Jämfört med Y 46:s skiss ovan har jag lagt fläcken klockan 13:45 något närmare Måsknuv för att följa rapportens text om att fläcken då låg ca 10 meter från land (se ovan). Utvidgningen av fläcken borde ha varit något större i dess högra jämfört med dess vänstra sida, men detta förändrar ingenting i sak. Lägg märke till färgfläckens snabba utvidgning, den tunna färgfilmens snabba spridning över vattenytan, vilket är karaktäristiskt för *sea-marker dyes* (nödsignal) från ubåtar. Nedan t.h. reklam för en grön *sea-marker dye* från det australiska företaget ADI (se nedan). Ubåten kom norrifrån och vi har skäl att anta att den efter minsprängningen la sig på botten strax söder om minlinjen och att den sände upp en grön *sea-marker dye* från denna position ca 13:30. Detta är till synes ett tekniskt bevis.

Räkneverk	Tid	dB	Bandhastighet	Kommentarer
1368 1530 1534	2248	4/30	7,5 ^{te}	HF 12,5 - 20 kHz i/ Tre vassa slag (knackningar) HF spilt 16-20 kHz
1552				12,5-20 kHz
1606	2306	30	60	12,5-20 kHz
1675	2314	30	60	Regn
1777	2353	30	7,5 ^{te}	inget mil på radar. 12,5 kHz ton från Hlep
1813			7,5 ^{te}	
1830			60 ^{te}	12,5-20 kHz
1903			7,5 ^{te}	Dunknar i ton 3 LF Hlep på 3 km. mest Fänge ut från Nygödet.

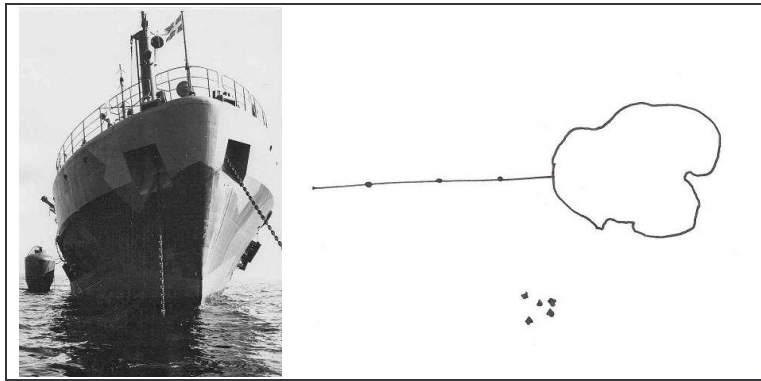
Utdrag från Anderssons protokoll (12,5-20 KHz + slag och dunkningar).³⁵

Klockan 14:46-14:47 registrerade hydrofonerna vid Mälsten en smäll och därefter lågfrekventa ljud 20-100 Hz under ca 15 sekunder (troligen propellerljud som om ubåten lyckades förflytta sig). Under natten till den 12 oktober registrerade hydrofonisten Rolf Andersson verksamhet under ytan, som om man höll på att reparera en skadad ubåt. Klockan 21:25 talas om '5-6 hammarslag under en minut', därefter hördes slag, knackningar och dunkningar vid flera tillfällen.³⁶ Örlogsbasens krigsdagbok skriver att 'metalliska slag' har spelats in på band.³⁷ Samtidigt hördes vid upp till 10 tillfällen korta sekvenser av ett bredbandigt högfrekvent ljud (12,5-20 KHz, se protokoll), som enligt hydrofonisten härrörde från mänsklig aktivitet. Andersson funderade på om man arbetade med en vinkelslip (se Anderssons förord) för att skära bort något. Ljudet spelades in på band.³⁸ Klockan 03:40 larmade akustiken. Det högfrekventa ljudet gick upp till 90 dB,³⁹ som om ubåten gjorts om till en undervattensverkstad. När jag lyssnade på bandet för Ekéusutredningen tillsammans med ambassadör

Den gulgröna färgfläckens utbredning och rörelse norrut i enlighet med helikopter Y46:s rapport och Måsknuvs och Mälstens krigs dagböcker.

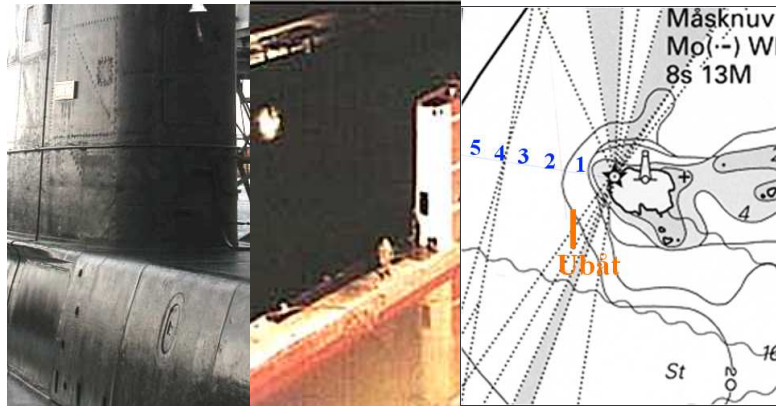
Ekéus och ambassadör Mossberg hördes under en kortare period vad vi uppfattade som en dykare som andades intill en av hydrofonerna. 06:25 hördes en undervattensexlosion (ljudstyrka 90 dB). På morgonen hördes hasningar, knackningar och vid några tillfällen propellerljud fram till klockan 9:00.⁴⁰ Allt detta tyder på att ubåten var skadad, låg på botten och ibland rörde sig långsamt framåt. Chefen för Mälsten och för minspärrtropparna överstelöjtnant Sven-Olof Kviman berättade på svensk TV år 2000 att 'ljudinspelningen tydde på reparationer. Vi hade hammarslag åtskilliga gånger från någon form av verksamhet under ytan.'⁴¹ Samma sak sa hans chef överste Lars Hansson: vi hade 'tydliga metalliska dunkningar som om någon höll på att reparera något under vattnet'.⁴²

Belos II (foto: Bengt Rasin).⁴³ Teckning av skiss från Mälstens tekniska rapport, som visar metallföremål sydsydost om den sprängda minan (nr 2) strax sydväst om Måsknöv. Föremålen antogs vara plåtar, eventuellt från formskrovet från en ubåt.

Ubåtsbärgningsfartyget *Belos* sändes till platsen på kvällen efter minsprängningen, men först sex timmar efter händelsen⁴⁴ och enbart i uppgift att söka strax intill sprängplatsen. Efter någon timma, innan gryningen, fick *Belos* order om att lämna området.⁴⁵ Enligt Mälstens tekniska rapport fann *Belos* med sin hydrofon 'metallföremål av meterstorlek [1-1,5 meter] på botten ca 100 meter från [min]linjen (utanför [söder om]) och i stort mitt för de sprängda minorna.'⁴⁶ Den tekniska rapporten skriver vidare:

Belos bottenundersökning vid Måsknöv: Efter utförda sprängningar i MS2 (Måsknöv) och MS3 (Yttre Gården [den 7 oktober]) genomförde *Belos* hydrofonundersökning enligt skiss. Inom ett område 150 meter syd Måsknöv fann *Belos* troliga metallföremål av varierande storlek (1-1,5 meter i diameter). Försök görs att med [Sjöugglan] identifiera föremålen. På grund av att man ej kunde ankra lyckades ej *Belos* få ned ugglan till botten. Förnyad undersökning med ugglan bör göras snarast medan väderbetingelserna är gynnsamma eller senare, d.v.s. efter det att incidenten är avslutad.⁴⁷

T.v. visas en Oberonklassubåt (*HMAS Ovens*)⁴⁸ med plåtar till formskrov och torn (mycket likt en Porpoiseklassubåt). I mitten visas *HMS Porpoise* (88 meter) med till synes bortblåsta plåtar. T.h. visas minlinjen med ca 50 meter mellan minorna och ubåtens passage nära men strax till höger om mina nr. 2, vilken torde ha blåst bort formskrovets plåtar på styrbord sida.

Vid *Belos* undersökning med Sjöugglan efter att jakten avslutats fann man vad man trodde var 'meterstora plåtar' på denna plats.⁴⁹ Att *HMS Porpoise* (se kap. 3) till synes hade förlorat sådan plåtar vid denna tid är kanske inte ointressant. Det tycks som om delar av formskrovet på ubåten hade blåst av vid minexplosionen. Skissen visar dessa föremål på exakt den plats där den gröna färgfläcken antas ha uppstått,⁵⁰ vilket skulle betyda att ubåten gått ut mellan den första och andra minan, men närmare den andra minan eftersom det var denna mina som indikerade. Med detonation av den andra minan på 37 meters djup skulle ubåten ha fått sig en smäll på styrbord sida, vilket stämmer med skadorna på *HMS Porpoise*. Tryckvågen skulle ha fört ubåten och plattorna mot sydost, vilket stämmer både med plattornas och den gröna fläckens position. Kanske sökte ubåten gå ut så tätt intill ön som möjligt strax utanför 20-meterslinjen.

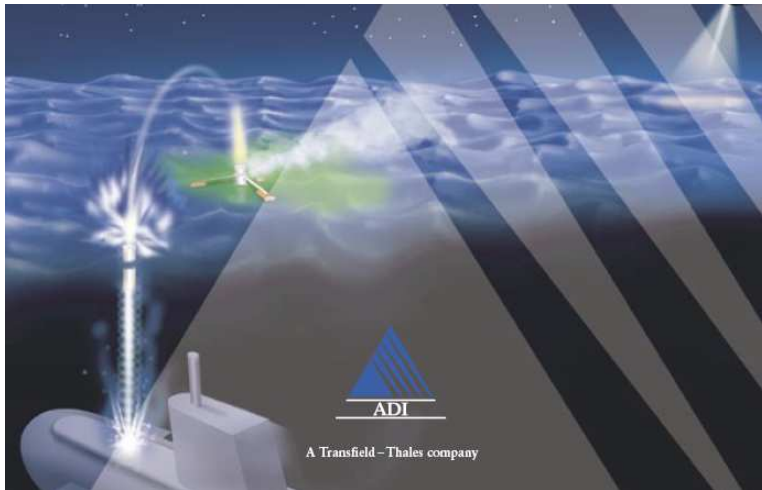
Naturligtvis vet vi ännu inte om detta är vad som har skett, men utifrån de dokument vi känner ger denna bild en rimlig förklaring på mängden indikationer: säker passage av undervattensföremål, en

grön *sea-marker dye*, hammarslag och reperationsljud och inspelade propellerljud, roderljud och andra typiska ubåtsljud (se kap. 5).

Marinens informationschef kommendörkapten Sven Carlsson säger⁵¹: 'Vi letar efter något som vi fruktar är en allvarligt skadad ubåt som ligger hjälplös på havsbotten'. General Ljung skriver i sin dagbok för den 12 oktober: 'eftermiddagen: inga nya uppgifter om ev[entuellt] sänkt ubåt'.⁵² Marinchefen Per Rudberg skriver i sin dagbok: 'Sedvanlig morgonkontakt med CFst [Chefen för försvarsstaben Bror Stefenson]. Bedömningen är nu att en ubåt eventuellt söker kontakt med skadad ubåt i Danziger Gatt [vid Mälsten].'⁵³ Moderatledaren Ulf Adelson skriver i sina memoarer att statsminister Olof Palme informerade honom strax efter ubåtsjakten om en 'säker ubåt' som kan ha varit 'här för att bistå en annan ubåt som tidigare hade havererat'.⁵⁴ Vid 18-tiden den 12 oktober antas ubåten ha gått ut från Mälsten. Ubåtsljud spelades in. En ubåtspropeller startar upp ett par gånger innan den kör igång (se kap. 5). Men en av de mest signifikanta indikationerna för en skadad ubåt och den för nationalitetsfrågan avgörande indikationen var den gröna färgfläckan på ytan vid Måsknöv en timme efter minsprängningen.

Vid Ekéusutredningens granskning av färgfläcksfrågan fann man att såväl fotografier som analys av fotografier samt kemisk analys av fläcken hade försvunnit från underrättelsetjänstens arkiv,⁵⁵ men krigsdagböcker och helikopterns rapport är tillräckliga för att visa att färgfläckens ursprungliga position är identisk med den position där den skadade ubåten rimligtvis borde ha legat och där man fann vad man trodde var metallplattor, som kunde tänkas härröra från ytter-skrovet av en ubåt. Färgfläcken är vidare identisk med den typ av *Visual Distress Signal* (VDS) som används av amerikanska ubåtar i nöd. US Navy använde redan under 1940-talet en grön VDS *sea-marker dye*, men den blev mer sofistikerad under 1970-talet. *US Navy Research Laboratory* (NRL) beskriver 1970-talets mer avancerade '*green sea-marker dye*' (från 1972) på följande sätt:

[Den] använder en kombination av en *standard green dye* [och] en ytaktiv substans som spontant sprids snabbt över vattenytan. [Den] ger upphov till en mångdubbelt större färgfläck än en [stan-

Reklam för 'green sea-marker dyes' från ett australiskt företag ADI (Thales)⁵⁶. Under tidigt 1980-tal användes de främst av US Navy (se nedan).

dard] dye.... Den en-molekyl tjocka filmen är identifierbar både visuellt och med radar där radar tillhandahåller kapacitet för upptäckt såväl nattetid som vid dåligt väder.⁵⁷

When used with standard dye, the NRL-developed surface film spontaneously spreads over the sea surface, making a much larger mark than the dye alone. The marked area is clearly visible in this photograph. These seamarkers have found use in search and rescue operations.

58

M.a.o. 1970-talets gröna *sea-marker dye* ger möjlighet för upptäckt från satellit/flyg i mörker och genom molntäcke. *Dyen* är främst anpassad till en global makt (inkl. allierade) med satellitövervakning, medan kuststater främst använder ljusraketer eller rökljus, som är synliga från ytan. Kapitel 13 av US Navys kursbok *Operations Specialist Volume 1* (år 2000) behandlar 'Search and Rescue'. Kapitlet utgår från 1983-års *US Naval Search and Rescue Manual*.⁵⁹ Under rubriken *EVENT SUBSUNK* tar kapitlet upp signaler från ubåt som påkallar omedelbara åtgärder:

Indikation om ubåtsolycka som påkallar omedelbar igångsättning av HÄNDELSE SJUNKEN UBÅT [*EVENT SUBSUNK*] omfattar: a) observation av en kommunikationsboj från ubåt, b) observation av en grön färgfläck [*a green dye marker* på vattenytan]; c) observation av nödsignal (röd) uppskjuten från ubåt.⁶⁰ (se nedan)

EVENT SUBSUNK
<p><u>If any of the following conditions are met, EVENT SUBSUNK must be started:</u></p> <ol style="list-style-type: none">
1. A submarine fails to surface promptly, following a known accident.
2. There is reason to suspect that a submarine has suffered a casualty and requires assistance. <u>Indications of a submarine disaster that call for the immediate execution of EVENT SUBSUNK include:</u><ol style="list-style-type: none">
a. Sighting a submarine messenger buoy.
b. <u>Sighting green dye marker.</u>
c. Sighting a distress pyrotechnic (red) fired from a submarine.
d. Sighting survivors, an oil slick, debris, or large air bubbles.
e. Receiving a distress communication by sonar, emergency radio buoy, or submarine emergency communication transmitter buoy.
3. The requirements of EVENTS and SUBMISS have been completed.

Mälstens Krigsdagbok 14:09	
1409	Från MS 2 <u>grönfärgat område i vattnet</u> <u>norr om 300 x 100 m kurs N. Var litet</u> <u>från början och utvidga .....</u>
Örlogsbasens krigsdagbok 14:35	
1435	Sänt lätt hkp för <u>fotografering av grön</u> <u>fläck på vattnet vid MÅSKNUV.</u>
Mälstens Krigsdagbok 15:30	
1530	<u>Den gröna fläcken kvar. Koncentrerad</u>
1600	<u>"-</u>

61

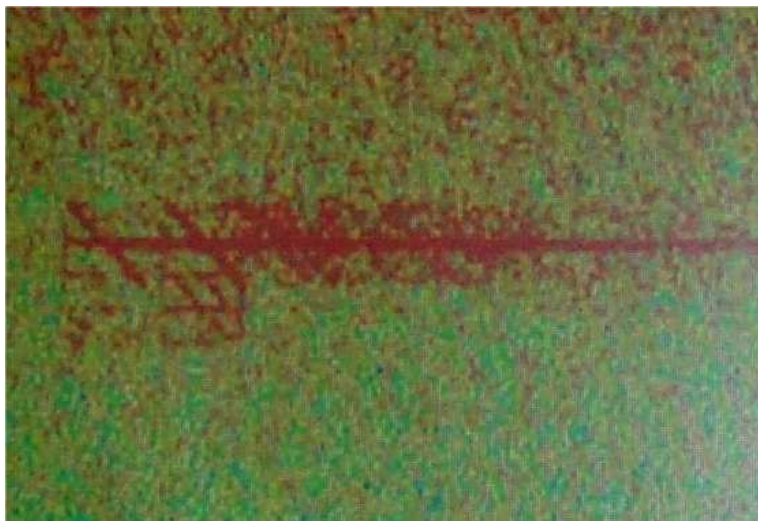
Den första registreringen av den gröna färgfläcken är från helikoptern Y46 klockan 13:45. Därefter registreras den i Måsknuvs krigsdagbok strax efter 14:00. Samma rapport uppträder i Mälstens krigsdagbok 14:09. Örlogsbasen sänder lätt helikopter för fotografering av fläcken 14:35. Fram till 16:00 beskrivs den som koncentrerad grön (understrykningar i blått, OT).

A green sea-marker dye antogs vara tecken på en skadad amerikansk ubåt och var en föreskriven nödsignal för amerikanska ubåtar. Andra dokument talar om en 'yellowish green dye'. *Joint Fleet Maintenance Manual* skriver att alla amerikanska ubåtar ska vara försedda med en sådan VDS: 'a dye marker'.⁶² 1982 använde med säkerhet endast amerikanska ubåtar en sådan VDS. Brittiska ubåtar kan möjligen ha använt en sådan VDS redan från 1980. Australiska och kanadensiska dokument visar att de förra (US och UK) lika väl som de senare använde samma typ av VDS från 1990-talet och framåt.⁶³ Sovjetiska ubåtar i nöd använde sig av röda rökljus eller röda ljussignaler, inte av en *sea-marker dye*.⁶⁴ Att en sovjetisk ubåt skulle ha använt en amerikansk VDS medan den låg skadad, orörlig på botten, i svensk skärgård är inte troligt, för vad skulle vara meningen med att spela 'amerikan' om man samtidigt avslöjar sin position och potentiellt sin identitet för de svenska styrkorna. En sovjetisk ubåt skulle i det

längsta undvika att avslöja sin position. Sammanfattningsvis kan man säga att den gulgröna färgfläcken efter minsprängningen den 11 oktober måste uppfattas som ett tekniskt bevis, och att detta tekniska bevis pekar mot en amerikansk eller kanske brittisk ubåt. Detta är den enda 'naturliga förklaringen' utifrån tillgängligt material. Men varför söker Ubåtsskyddskommissionen förneka att denna färgfläck har existerat (den beskrevs som 'troligen grönt bottenslam')⁶⁵ när dokumenten är så entydiga? Varför skriver amiral Göran Wallén att det kan ha varit 'gamla färgrester [som har] legat på botten och finfördelats av detonationen'.⁶⁶ Man kan naturligtvis tänka sig att en burk med grön färg av en tillfällighet skulle ha legat just där och förstörts av minsprängningen, men att färgen skulle flyta upp en timme senare som en sammanhållen tunn 'onaturligt grön' film, en liten färgfläck, som sedan snabbt spred sig över vattenytan över ett ca 70.000 m² stort område, är absurt. Detta handlar om en speciell substans, som US Navy utvecklat för att den snabbt ska spridas över vattenytan. Det finns dokument som visar att Wallén argumenterade för att den gröna färgfläcken inte hade någon signifikans för Rolf Ekéus utredning, medan utredningens huvudsekreterare ambassadör Mathias Mossberg hade en annan uppfattning.⁶⁷ Det slutade med en kompromiss.⁶⁸

Reklam från företaget Thales som säljer nödsignaler för ubåt. Bilden visar en grön *sea-marker dye* som kombinerats med en vit röksignal för att lättare kunna upptäckas från ett ytfartyg eller från land.⁶⁹ Göran Wallén skriver att sådana signaler är i 'regel röda ... rött färgpulver'.⁷⁰ Det stämmer inte.

Utskrift av signal, ca 21 KHz, uppfångad inne i det högfrekventa bruset vid Mälsten klockan 23:06 den 11 oktober (källa: 'Nyckeln till Hårsfjärden').⁷¹

4.3. Signalen på 21 KHz vid Mälsten den 11 oktober

Under Ekéusutredningens inledning hade vi samtal med ljudspecialisterna och sonaroperatörerna Rolf Andersson och Anders Karlsson samt med FMV:s specialist på ubåtsljud Arne Åsklint. Det som mest upptog Rolf Andersson var ett människoskapat högfrekvent brus mellan 12,5-20 KHz som hördes vid flera tillfällen under kvällen och natten den 11-12 oktober (se ovan). Ljudet hördes upp till tio gånger och med mycket hög volym. I Mälstens krigsdagbok talas det klockan 03:40 om upp till 90 dB.⁷² Ljudet hördes under korta sekvenser, 10-25 sekunder, och Andersson lyckades spela in en sekvens med tillräckligt högt varvtal för att man skulle kunna få en bild av ljudet. Hydrofonerna hade registrerat knackningar och dunkningar och annan aktivitet, som tolkades som reparationsverksamhet, och man spekulerade i om det högfrekventa ljudet kom från en vinkelslip, som

t.ex. kunde ha används för att skära bort ting, som förhindrade manövrering av ubåten. I februari 2001 var ambassadör Rolf Ekéus, ambassadör Mathias Mossberg och jag hos Rolf Andersson på FMV för att lyssna på detta band. Vi såg det högfrekventa ljudet redovisat på skärmen, men vi hade svårt att höra så mycket eftersom, när vi lyssnade, var det någon körde en tryckluftsborr i ett närbeläget rum. Vi hörde emellertid helt tydliga ljud från något som verkade vara en dykare som andades tätt intill en av hydrofonerna.⁷³ Dessa senare ljud har inte återfunnits på något av banden efter det att de har avhemligats.

Ekéusutredningen fann redan vid denna tid att bandinspelningarna inte hade analyserats på ett rimligt sätt. Det var mycket som inte stämde. För att få en förklaring på märkligheterna utsågs Rolf Andersson och Arne Åsklint för att analysera banden. De hade arbetat väl tillsammans på FMV, och de hade sammantaget ägnat mer än 60 år till att lyssna på ubåtsljud. Efter att amiral Göran Wallén kom in som militär expert i utredningen i månadsskiftet april-maj tog han över denna del av utredningen. Åsklint blev bara kallad för avlyssning av banden en gång och Andersson blev aldrig kallad vid tidpunkt då han hade möjlighet att närvara. Någon analys av inspelningarna gjordes inte. Wallén skrev en nu till dels avhemligad rapport om banden,⁷⁴ där han hävdade att några ubåtsljud inte fanns på dessa band förutom en 3:47-minuter lång sekvens (som behandlas i nästa kapitel). Detta var bara en upprepning av vad tidigare utredningar skrivit, och Andersson, Karlsson och Åsklint var oeniga i denna slutsats. Fördelen med Walléns rapport var emellertid att hans definitiva uttalande om avsaknad av ubåtsljud gjorde det möjligt att avhemliga dessa band, och TV-programmet 'Uppdrag granskning' fick ut banden (förutom 3:47-sekvensen) hösten 2007. 'Uppdrag granskning' anlät Andersson och Åsklint för att de skulle göra en analys av banden, bl.a. av det högfrekventa bruset, d.v.s. exakt det som de hade blivit ombudda att göra för Ekéusutredningen nästan sju år tidigare.

Andersson och Åsklint vet ännu inte säkert vad det högfrekventa bruset mellan 12,5-20 KHz härrör ifrån, men vid pappersutskrift fann man en tredjedels sekund lång signal på ca 21 KHz (med efterklang i flera sekunder) inne i detta brus. Signalen bestod till synes av två s.k.

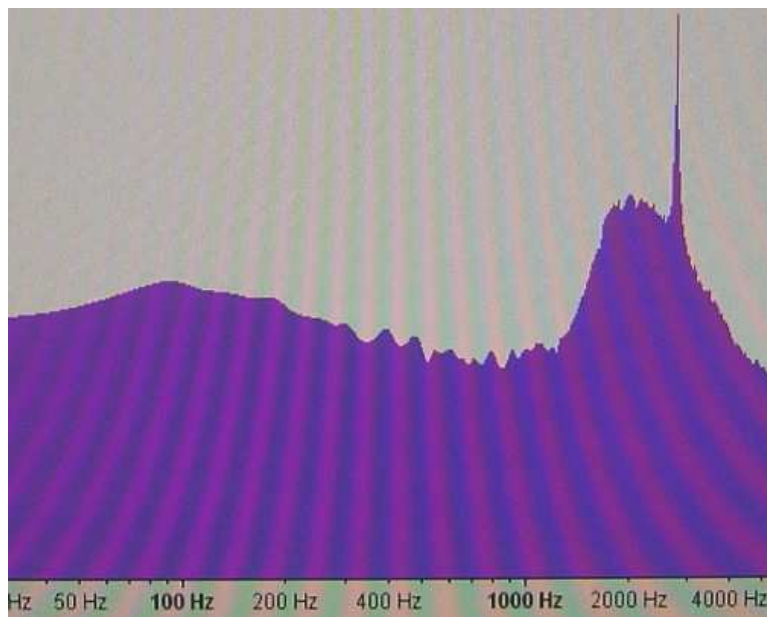

Signalen på 21 KHz ligger 'dold' i utkanten av det gulröda området som utgör det högfrekventa bruset på 12,5-20 KHz (upp till 90 dB). De två snedställda strecken utgör FM-pulser medan de raka utgör CV-pulser (källa: 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, SVT 1).⁷⁵

CV-pulser och två FM-pulser från en svensk helikoptersonar (Thomsonsonar), men CV- och FM-pulserna var sända samtidigt, vilket inte är möjligt med en svensk Thomsonsonar om man inte bygger om den. Journalisten Lars Borgnäs visade i 'Uppdrag granskning' från juni 2008⁷⁶ att signalen omöjligen kunde komma från en svensk helikopter. Andersson och den tidigare chefen för den västtyska marinen ljudanalys, Thomas Kunze, beskrev signalen i samma program som kodad. De antog att den kom från en ubåt som t.ex. sände ett kodat meddelande till en annan ubåt. I och med att signalen till synes imiterade en svensk helikoptersonar, samtidigt som den hade specifika kännetecken (kodad information) som skiljer sig från en svensk sonar, menade Kunze att det handlade om en ubåt som var anpassad för en offensiv operation. En ubåt undviker alltid att ge ifrån sig signaler som kan avslöja den, och i de fall en ubåt måste kommunicera med en annan ubåt kan man söka dölja informationen i en signal som liknar värdlandets aktiva sonar.⁷⁷ *Sunday Times* hävdade i januari 2008 att brittiska ubåtar i svenska vatten hade imiterat sonarsignaler (t.ex. sovjetiska sonarer).⁷⁸ Detta var kanske en allmänt accepterad teknik. Vid närmare granskning fann man att mönstret bredvid huvudsignalen avslöjade att den hade sänts från en utrustning som hade en nätspänning med en frekvens på 400 Hz. Det betyder å andra

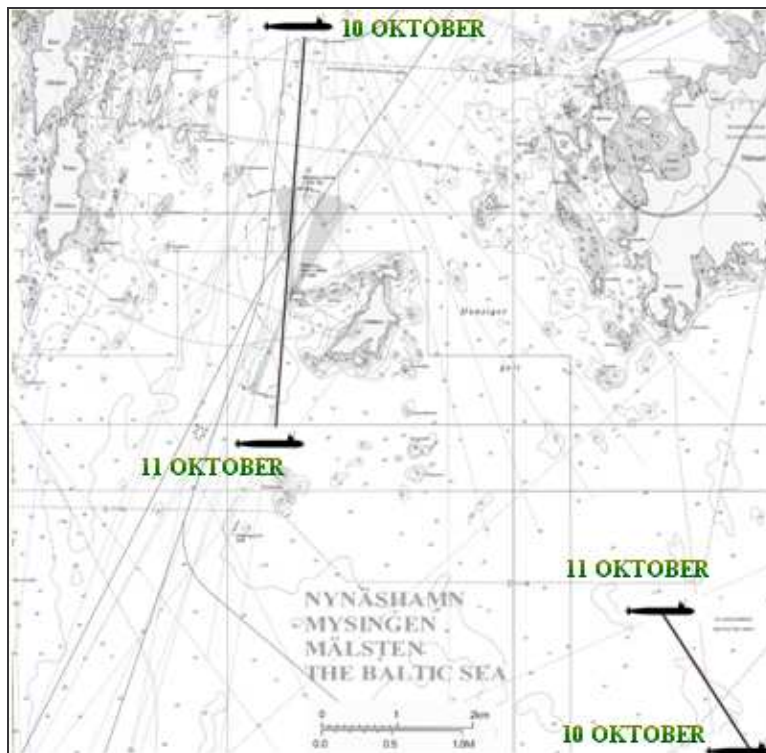

sidan att signalen hade sänts från en västlig ubåt, eftersom sovjetiska dieselelektriska ubåtar i Östersjön använde en nätspänning på 330 Hz. Sovjetiska nukleärt drivna ubåtar använde också 400 Hz, men dessa ubåtar opererade aldrig i Östersjön.⁷⁹ De gick inte ens in i Östersjön för reparation. T.ex. mellan 1981-85 var det, enligt den danska underrättelsetjänsten, aldrig någon passage genom Bälten eller genom Öresund av en nukleärt driven sovjetisk ubåt.⁸⁰ Signalen skulle därmed vara ett 'fingeravtryck' av ubåtens allianstillhörighet på samma vis som en smalbandsanalys kan ge ett 'fingeravtryck' av den enskilda ubåten. Signalen var ett bevis för en västlig ubåt. Men hur skulle en mottagande ubåt upptäcka ett kodat meddelande på en tredjedels sekund utan att det annonseras. Det högfrekventa bruset var

Utskrift av frekvensanalys av det högfrekventa bruset (uppspelat med en åttondel av reel hastighet) i området 12,5-20 KHz, vilket visar sig i utskriften som 1,5-3 KHz. Signalen på 21,3 KHz, som ligger i utkanten av bruset, visar sig i utskriften som en spik på 2,665 KHz ($21,32 \text{ KHz} / 8 = 2665 \text{ Hz}$).⁸¹

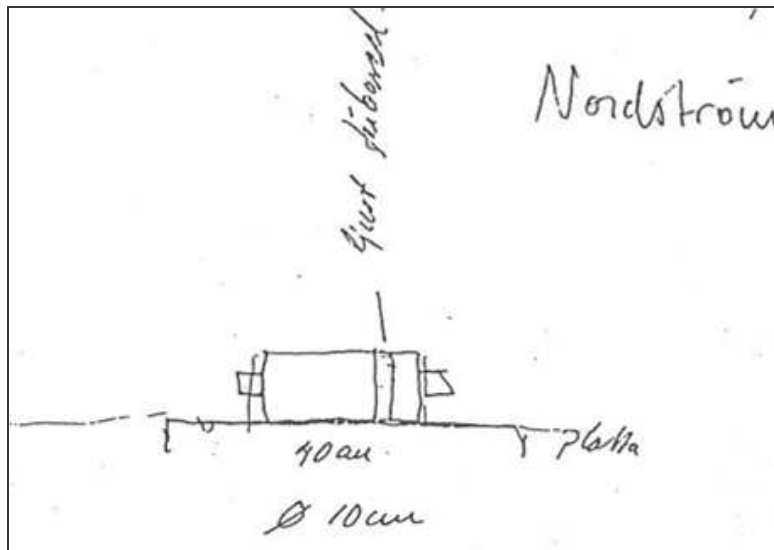
Ubåten norr om Mälsten antas ha skadats av en mina vid Måsknuv klockan 12:20 den 11 oktober. Den antas sedan ha lagt sig strax söder om Mälsten, medan ubåten sydost om Mälsten antas ha sändt en signal klockan 23:06 till den förra ubåten (Ubåtarna är inlagda i samma bild som visas i nästa kapitel).⁸²

sannolikt en 'flagga', som skulle göra den kontaktade ubåten uppmärksam om signalen. Kanske även de andra närmare 10 tillfällena med högfrekvent brus i 10-25 sekunder (12,5-20 KHz) innehåller kodade signaler, men det vet vi inte, eftersom sonaroperatören Andersson inte hade tillräckligt med band. Den höga frekvensen måste inspelas med hög hastighet för att redovisas på bandet, och det band han hade tog slut under natten. Vad vi vet är emellertid att en kodad

signal på en tredjedels sekund (med efterklang i flera sekunder) sammanföll med sändningen av ett människoskapat högfrekvent, så kallat vitt, brus, som hade mycket hög volym och varade i upp mot en halv minut. Det är rimligt att anta att dessa båda sändningar hänger samman, inte minst därför att den förra närmast förutsätter den senare.

Enligt FOI:s beräkningar kom signalen från ett par alternativa positioner några kilometer sydsydost om Mälsten djupt inne på svenskt vatten.⁸³ Det visar sig också att dessa positioner är i samma område och har samma bäring som den sonarkontakt och IR-kontakt som erhållits med ett undervattensföremål, en 'möjlig ubåt', tidigare samma dag samt dagen innan.⁸⁴ Vi har skäl att anta att det redan legat en ubåt i det givna området i närmare två dygn. Samtidigt som Mälsten har sonar-, IR- och radarkontakt med en ubåt norr om Mälsten den 10-11 oktober (den ubåt som antas ha skadats av en mina klockan 12:20) har man såväl sonar- som IR-kontakt med en 'möjlig ubåt' några kilometer sydsydost om Mälsten (se inledningen till detta kapitel). Och när marinchefen amiral Per Rudberg skriver i sin dagbok att 'ubåt eventuellt söker kontakt med skadad ubåt' vid Mälsten⁸⁵ tycks denna information stämma mycket bra med dessa två ubåtar, med den förra som sänder en signal till den senare.⁸⁶ Det är ju inte osannolikt att signalen som sändes, sändes just till den skadade ubåten vid Mälsten för att söka kontakt med denna ubåt. Jarl Johnsen, tidigare forskningschef och chef ljudanalys vid det norska försvarets forskningsinstitut (FFI), tror också att signalen var kodad, men han har framkastat en alternativ hypotes: att signalen kan ha sänts till en transponder. M.a.o. en transponder kan ha triggats av signalen, vilket gör att transpondern sänder en svarssignal som ger ubåten dess position.⁸⁷ Detta förklarar emellertid inte behovet av att annonsera signalen, d.v.s. 'flaggan', det högfrekventa bruset.

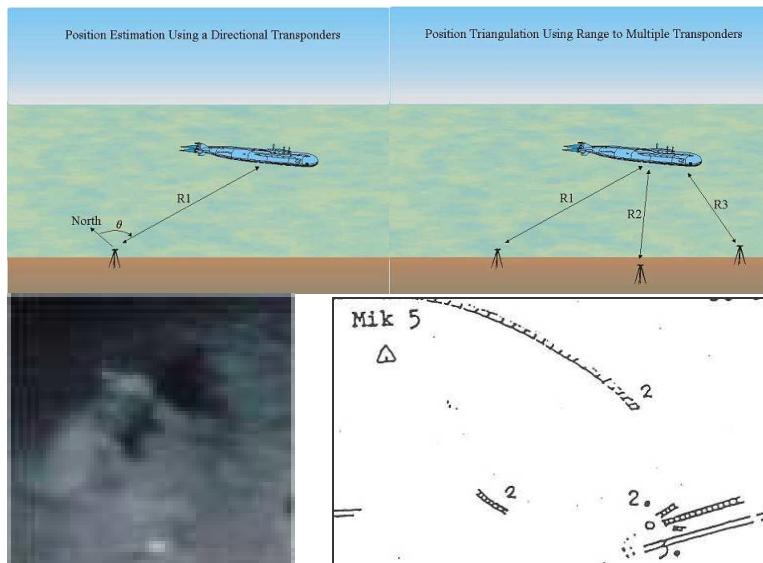
Vi vet inte vem mottagaren till signalen är, men vi vet att den måste ha sänts från en västlig ubåt. Och mycket tyder på att ubåtarna opererade 'två och två' och att de var här för att 'testa vår förmåga/vilja', för att citera Bror Stefenson, enligt noteringar från ett möte med såväl statsminister Olof Palme som utrikes- och försvarsminister omedelbart efter ubåtsjakten.⁸⁸

Dykarnas teckning av det 30 cm långa metallobjektet, 'transpondern' (10 cm i diameter), som man fann i den punkt där signalen på 24 KHz härrörde från. Objektet var fastmonterat med ett 'ljus förband' på en 40 cm bred betongplatta (teckning från minröjningsdivisionens rapport).

4.4 Signalen på 24 KHz och transpondern vid Mälsten

Frågan om den förra signalens sändes till en transponder är av särskilt intresse med tanke på att man fann vad man trodde var en transponder 1 km ostsydost om Mälsten. I november 1982 hade den svenska marinen fångat upp signaler på 24 KHz (som troddes härröra från en transponder för ubåtsnavigation). FMV hade med utgångspunkt i signalens tidsdifferens till de skilda hydrofonerna räknat ut den exakta positionen för vad man trodde var en transponder till ca 25 meter sydost om hydrofon nummer fem i Mälsten hydrofonlinje.⁸⁹ Med utgångspunkt i denna information genomfördes den 5 december 1982 en dykning på platsen under befäl av chefen för marinens mo-

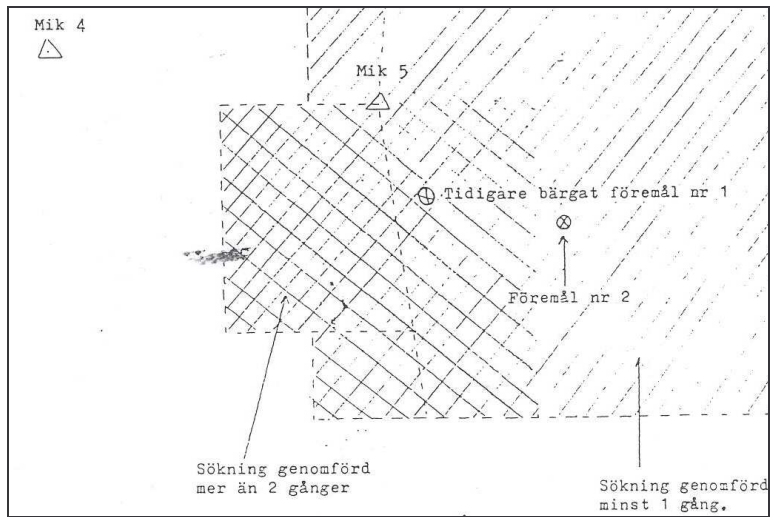
Högst upp en och flera transponderar som används för att ange position för ubåt.⁹⁰ Ovan t.v. det transponderliknande föremålet vid Mälsten från filmen från bottenundersökningen december 1982. Det 30 cm långa föremålet var monterat på en rektangulär betongplatta på 40 cm.⁹¹ Ovan t.h. dykarens skiss som visar ett långt kölsår från en större ubåt (3), spår från bottenkrypande farkost intill det långa kölsåret, mellan hydrofon 4 och 5 och ner mot kölsåret samt ett kort spår till vänster om kölsåret (2). Det transponderliknande föremålet låg ca 25 meter sydost om hydrofon nr 5.⁹²

bila minröjningsdivision kommandörkapten (sedermera marinchef och viceamiral) Dick Börjesson. Övriga deltagare var Rolf Andersson från FMV, chefen för röjdykardivisionen kapten Kent Pejdel samt ett par av hans dykare. Börjesson berättade för Ekéusutredningen att man hade funnit parallella bandspår från en bottenkrypande farkost, till synes ett kölsår från en större ubåt samt det transponderliknande föremålet i den angivna positionen,⁹³ vilket visas av dykarnas skiss ovan. Att man av en tillfällighet skulle ha funnit spår av undervattensfarkoster vid den enda position som undersöktes i öppet hav hösten 1982 är orimligt. Statistiskt sett torde chansen för

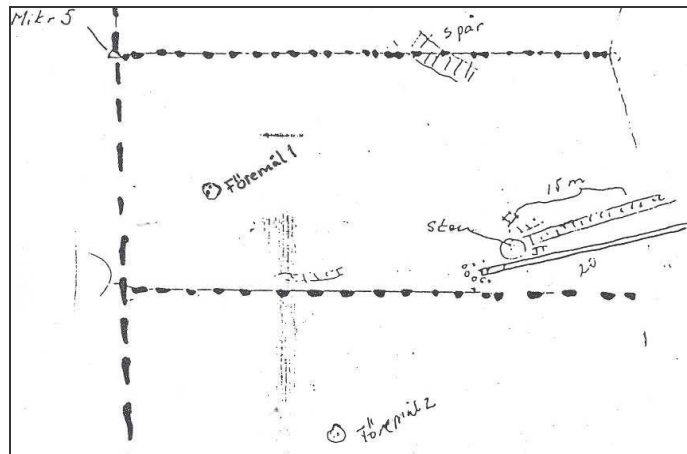
detta vara mindre än en på en miljard. Man går helt enkelt inte ned på vilken som helst plats längs den svenska kusten och finner spår av en bottenkrypande farkost och dessutom ett långt kölspar av en större ubåt. Vi har därför skäl att anta att det transponderliknande föremålet (som man fann i den position signalen kom ifrån) var en transponder. Saken var omgärdad med stor sekretess på grund av nationalitetsfrågan. Att ÖB och marinchefen Per Rudberg fäste stor vikt vid detta föremål framgår av Lennart Ljungs dagbok. ÖB skriver den 6 december 1982:

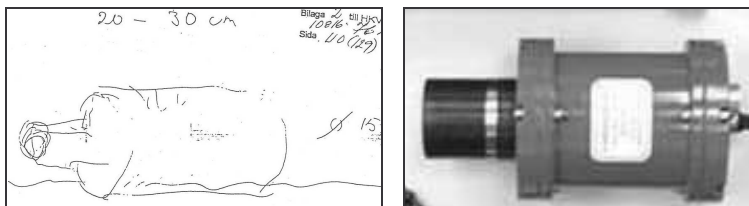
Efter hand har den sändande stationen kunnat lokaliseras så nära som på 10-20 meter.... CM [Per Rudberg] rapporterar nu att man har funnit ett föremål på den angivna platsen, som kan tänkas vara en sändare-mottagare av något slag. Den ligger fortfarande kvar på botten, är relativt liten till sin omfattning, men kan tänkas vara en transponder. Annordningen skall tas upp idag eller i morgon. Vi har tillsammans föregående vecka bl. a. spekulerat i möjligheterna att eventuella anordningar kan ha en inbyggd självdestruktion. Det skulle i så fall innebära att apparaten sprängdes när man försökte lyfta upp den till ytan. Det är därför vidtagit en serie försiktighetsåtgärder för att inte någon olycka skall inträffa vid uppbyggnaden. Om det verkligen skulle visa sig att detta är en sändare av något slag, är detta självfallet sensationellt och skulle ju kunna komma att få ubåtsaffären att framstå i en helt annan dager. Det är ju inte heller uteslutet, kanske tvärtom troligt, att man om man finner transpondrar också kan klargöra utgångslandet. Frågan kan sålunda bli utomordentligt politiskt känslig. Jag har med CM i dag kommit överens om att vi tillsammans ska begära en föredragning hos statsministern för att orientera om frågan.⁹⁴

En vecka senare, den 14 december, informeras Palme av Ljung om att man funnit parallella bandspår på havsbotten utanför Mälsten och ett metallföremål som ännu inte har tagits upp från botten. Hittills har vi 'inga indikationer på nationalitet', skriver Ljung. Ytterligare kommentar i frågan saknas.⁹⁵ Per Rudberg säger till Uppdrag granskning att han tror att föremålet togs upp.⁹⁶ Det framgår också av en av skis-

Skissen ovan visar söksområdet vid hydrofon nr 5 vid Mälsten. Föremål nr 1 ligger ca 25 meter sydsydost om hydrofon (Mik) nr 5, och beskrivs som 'tidigare bärgat' medan ett föremål nr 2 ligger längre mot ostsydost. Skissen nedan visar föremålens position i förhållande till hydrofon och spår (föremål nr 2 ligger eventuellt längre bort mot sydost; texten till föremål nr 1 har skrivits in av OT).⁹⁷

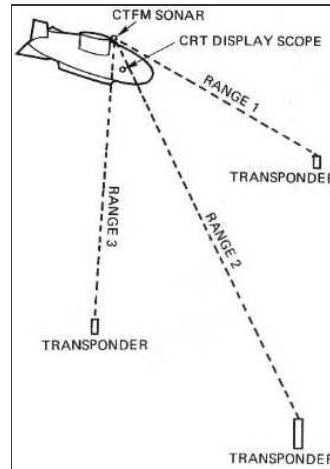
Teckning av föremål nr. 2? (med andra mått än föremål nr. 1)⁹⁸ samt transponder från TrackLink (San Diego) med samma dimensioner.⁹⁹

serna från från minröjningsdivisionens rapport. Där sägs att det första föremålet är 'bärgat', och att man har funnit ett andra föremål, som kan vara det lite tjockare och kortare föremål som visas ovan.¹⁰⁰ Den tidigare underrättelsechefen på FOA Bengt Odin säger i samma program av Uppdrag granskning att FOA inte fick in 'föremålet', vilket tyder på att det kan ha varit 'politiskt känsligt', säger Odin, och fortsätter detta kan tyda på att 'transpondern' snarare kom från ett västligt land. Om den hade kommit från Sovjetunionen hade man inte hemlighållt den för FOA, sa Odin.¹⁰¹

T.v: dykarnas teckning av föremålet nr. 1 utanför Mälsten. Teckningen visar ett termosliknande metallföremål som var monterat på en betongplatta. I mitten ses en transponder från TrackLink (se nästa sida). T.h: transpondrar från bl.a. Sonardyne som används av en amerikansk obemannade minifarkost. De senare opererar i frekvensområdet 19-36 KHz och 35-55 KHz.¹⁰² Ett flertal transpondrar opererar i området 20-30 KHz.¹⁰³

T.v. transponddrar från TrackLink som opererar i området 31-43 KHz.¹⁰⁴ T.h. visar hur *Deep Quest* navigerar med hjälp av transponddrar.¹⁰⁵

Transceiver (i mitten) och transponder (till höger) från TrackLink.¹⁰⁶

I underrättelsetjänstens arkiv fann Ekéusutredningen en teckning av föremålet (se fig. ovan), som till synes visade en 30 cm stor termosliknande metallcylinder fäst vid en rektangulär betongplatta (40

cm).¹⁰⁷ Föremålet hade stor likhet med de transpondrar US Navy använder som navigationshjälp för sina ubåtar (se fig). Det kan naturligtvis vara en tillfällighet, men man kan inte som Göran Wallén avfärda saken med att det 'inte var någon form av akustisk

Transpondrar för utplacering på havsbotten producerade av det brittiska Applied Acoustic Engineering (AAE). Dessa transpondrar sänder i frekvensområdet 27-33 KHz (eller 16-33 KHz). Den första bilden visar 'midibeacons' som är ca 50 cm långa. Den andra bilden visar 'minibeacon' som har en längd på 37 cm.¹⁰⁸

Den amerikanska farkosten Remus med transpondrar som opererar i området 20-30 KHz.¹⁰⁹ De har nästan samma form som föremål nr. 1 vid Mälsten.

sändare', eftersom dessa måste 'arbeta med lågfrekventa ljud'.¹¹⁰ För det *första* är detta inte riktigt. Ett flertal ubåtstranspondrar sänder i området 20-30 KHz (se bildtexter). Frekvensen vid Mälsten, 24 KHz, är en normal frekvens för transpondrar som anger bestämd position för ubåt.¹¹¹ För det *andra* kan en transponder användas för att ge den exakta positionen för en dockningsoperation till minifarkost och moderubåt, vilket spåren på botten till synes avslöjade.¹¹² M.a.o. hur förklarar Wallén en dockningsoperation i havet i utanför Mälsten utan signaler som kan ange positionen för denna operation? För det *tredje*, hur förklarar han att signaler kom just från denna position där man fann föremålet som såg ut som en transponder? Ekéusutredningen skriver: 'föremålet som var fäst vid en platta [en betongplatta (OT)] låg i direkt anslutning till några av de botten-spår som hittades samtidigt ... [D]et ca 30 cm långa cylindriska föremålet ... bedömdes vara en granat'.¹¹³ Detta är Walléns ord. Utan att gå närmare in på saken kan man säga att det i utredningen var fler än jag som hade en annan uppfattning. Statistiskt sett torde chansen för att finna en transponderliknande granat fastmonterad vid en betongplatta i havet utanför Mälsten vara minimal. Slutsatsen tycks vara: den svenska marinen fann ett föremål som lät som en transponder, såg ut som en transponder, användes som en transponder och var fäst vid en betongplatta, som en undervattenstransponder borde vara. Men varför väljer Wallén att lägga saken åt sidan? En naturlig förklaring är att det var fel nationalitet på föremålet, att föremålet kanske var precis vad det såg ut att vara: en amerikansk eller brittisk transponder.

Vi kan härmed säga att på kvällen den 11 oktober registrerade hydrofonlinjen vid Mälsten en signal som sänts från en punkt några kilometer sydsydost om Mälsten. Denna signal kan bara ha kommit från en ubåt och bevisligen från en västlig sådan. Den kan ha sänts till en annan ubåt, kanske till den ubåt som samtidigt av allt att dömma låg skadad vid Mälsten, eller signalen kan ha sänts till en transponder, något den svenska marinen med största sannolikhet också fann 25 meter sydost om hydrofonlinjen som mottog signalen. Ett föremål som ser ut som en transponder och sänder signaler som är typiska för en transponder måste antas vara en transponder. Men med tanke på att denna transponder inte har lagts fram som bevis för en

sovjetisk närvaro har vi all anledning att tro att den var från ett västligt land och att man med dess hjälp kunde avslöja ubåtarnas nationalitet, vilket enligt ÖB Lennart Ljung kunde 'få ubåtsaffären att framstå i en helt annan dager [och] bli utomordentligt politiskt känsligt'. Denna information utgör ytteligare stöd till tanken på en västlig och med största sannolikhet amerikansk och kanske brittisk operation som presenterades i tidigare avsnitt.

---

¹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.

² CMS Krigsdagbok (Krigsdagbok Chef för minspärrtropparna och Chef för Mälsten, överstelöjtnant Sven-Olof Kviman; Marinens Analysgrupp: Rapport, bilaga 38; se också Per Andersson, 'Minsprängningarna', s. 69-75 i Herman Fältström red. *Ubåtsoperationer och kränkningar under det kalla kriget*, Försvaret och det kalla kriget (FOKK), nr. 15. (Andersson nämner inte ordern klockan 14:48).

³ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, 1982, bilaga 39.

⁴ Ibid.

⁵ Tekniska rapport för Mälsten 12 oktober, signerade av chefen för Mälsten Sven-Olof Kviman

⁶ Marinens Analysgrupp (MAA): Rapport från Hårsfjärdsincidenten 27 september – 15 oktober 1982, bilaga 39.

⁷ Ibid, bilaga 40.

⁸ Fartygens positioner enligt ibid, bilaga 39 och 40.

⁹ CÖrIBo Krigsdagbok (Chefen för Örlogsbas Ost, konteramiral Christer Kierkegaards krigsdagbok): '18:50 CE medd: Vaken Ö MUSKÖ rapp röda ljus i riktning mot UTÖ ... Det var ett rött ljus ... ej [Utö] skjutfält.' Ingen vet var ljuset kom ifrån. Om det röda ljuset kom från syd, riktning Mälsten, betyder det att det kan ha ett samband med passagen över minlinjen.

¹⁰ En röd ljuskula visar en ubåt i nöd som bereder sig på att gå upp till ytan omedelbart (US National Search and Rescue Manual, vol. I, Appendix C; US Coast Guard, Special Notice to Mariners, 2001). Även andra lands ubåtar använder röda ljus eller ljuskulor.

¹¹ CMS Krigsdagbok; MAA: Rapport, bilaga 49.

¹² CMS Krigsdagbok (Handskrivna och utskrivna version). Vi fann inte fartyget i fartygsregistret.

¹³ CMS Krigsdagbok; CÖrIBo Krigsdagbok.

---

¹⁴ CMS Krigsdagbok (Handskriven version), 6-15/10, 1982.

¹⁵ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok.

¹⁶ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok; SCSK Rapport 'Ubåtsincident Hårsfjärden'. Dag-för-dag-rapport från Stockholms kustartilleristab i Vaxholm, stabschef överstelöjtnant Jan Svenhager (period 5 – 14 oktober).

¹⁷ Tekniska rapporter för Mälsten 11, 12 och 14 oktober signerade av chefen för Mälsten Sven-Olof Kviman och hans biträdande chef Per Andersson.

¹⁸ '12:20 hör jag i telefonen hur summern i mininstrumenteringen börjar tjuta. E[neroth] säger snabbt: "indikering i en mina, jag avställer". E avställer indikeringen. Tjuten i larmet tystnar medan knappen är intryckt. Därefter hör jag igen hur larmet tjuiter. E säger då att jag avställer igen, varefter tjuten upphör medan knappen är intryckt. E säger då att det går ej att avställa, jag avser att spränga varvid jag beordrar spräng. Tid från första indikering till sprängning ca 10 sekunder.' (Chef Mälsten, teknisk rapport, 11 oktober).

¹⁹ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok. Att denna slamfläck skulle ha varit 'grönaktig' finns uppgivet av personal på Mälsten (se Wallén noteringar för Ekéusutredningens arkiv [2001], Riksarkivet), vilket har legat till grund för missuppfattningen att detta var samma fläck som uppstod en timme senare. Chefen för Mälsten Sven Olof Kviman och hans biträdande var uppe på berget och såg den ursprungliga 'grönaktiga fläcken' efter minsprängningen och de förstod då inte att det var en helt ny gulgrön fläck som uppstod en timme senare, men detta framgår med största tydlighet om man studerar rapporten från helikopter Y46.

²⁰ CÖrlBO Krigsdagbok 11 oktober 1982. Krigsdagboken anger bäring '330 grader', d.v.s. nordnordväst om Måsknöv och avstånd till '0,6'. Jag har här utgått ifrån att GYP här talar i termer av kilometer, vilket betyder att fläcken drivit ca 450 meter norrut med strömmarna. Om GYP anger avståndet i sjömil blir driften ännu längre, men i så fall blir bäringen svår att förklara.

²¹ Däcksloggbok för HMS Bevakningsbåt 77, 1982-09-10 till 1982-21-10. Prover togs 13:15 och dessa överlämnades till Nynäs Petroleum för analys klockan 13:35.

²² För beräkningar om tidpunkt för fläckens uppträdande på ytan, se Tunander (2004), s. 125-134.

²³ Helikopter Y46 rapport (inklusive teckning och beskrivning) gjord av personal på Y46 under flygturerna till Mälsten-Måsknöv mellan 13.00-15.00 den 11 oktober 1982; CMS Krigsdagbok, 11 oktober 1982. CMS2 Krigsdagbok, 11 oktober 1982 (Krigsdagboken för chefen för minstation MS2 löjtnant Johan Eneroth); CÖrlBO Krigsdagbok 11 oktober 1982; Däcksloggbok för HMS Bevakningsbåt 77 från 1982-09-10 till 1982-21-10;

General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Handskriven och renskriven version), Krigsarkivet, Stockholm; Generallöjtnant Lars-G Perssons dagbok (privat arkiv); SOU 2001:85. *Perspektiv på ubåtsfrågan – Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt*. (Stockholm: Statens Offentliga Utredningar, Forsvarsdepartementet, 2001), p. 124; se också Tunander, 2004. 'Remarks on US/UK Submarine Deception in Swedish Waters in the 1980s', *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact* (PHP website, Area Studies), 29 July.

<http://www.php.isn.ethz.ch/publications/areastudies/subinc.cfm>

²⁴ 'Nödboj från ubåt funnen', *Dagens Nyheter*, 13 oktober, 1982. Den 'gula färgen' på vattenytan finns bara sparsamt behandlad men tvingade ändå fram en dementi från Ubåtsskyddskommissionens rapport: 'Det gula pulvret var antagligen grönt botten slam' (SOU 1983:13, s. 85).

²⁵ Måsknuvs krigsdagbok talar om ett 'gult moln' (CMS2 Krigsdagbok, 11 oktober 1982).

²⁶ CMS2 Krigsdagbok, 11 oktober; CMS Krigsdagbok, 11 oktober 1982.

²⁷ Göran Wallén, PM för Ubåtsutredningen 2001-10-07, sid. 5 (*Ekéusutredningens arkiv* 222:4, Riksarkivet).

²⁸ SOU 2001:85, s. 124.

²⁹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Handskriven och renskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.

³⁰ CMS2 Krigsdagbok; CMS Krigsdagbok. I den handskrivna versionen av Mälstens krigsdagbok står det, efter 'utvidgades', till synes 'lnallgrönt', 'knaltgrönt' eller 'knallgrönt'. Göran Wallén skriver att det står 'mörkgrönt' (Göran Wallén, 'Hårsfjärden 1982 – Fakta i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, no. 1 (2002), s. 40). Det är tveksamt. Det ser snarare ut som 'knallgrönt'

³¹ SOU 2001:85, s. 124; se också Däcksloggbok Bevb 77.

³² CÖrlBO Krigsdagbok.

³³ Y46 rapport; CMS Krigsdagbok.

³⁴ För beräkningar av position för färgfläckens uppträdande på vattenytan, se Tunander (2004), s. 125-134. Att som Wallén hävda att 'olje- och slamfläcken är densamma som den senare 'gröna fläcken' är uppenbarligen absurt. Att den första fläcken bestod av olja, medan den andra inte antogs innehålla olja är mindre intressant för Wallén (Göran Wallén, 'Gröna fläcken', s. 76-82 i Herman Fältström red. *Ubåtsoperationer och kränkningar under det kalla kriget*, Försvaret och det kalla kriget (FOKK), nr. 15.

³⁵ MAFU rapport från inspelningar av undervattensljud i Mälstensområdet. Rapporten är skriven av Rolf Andersson vid FMV 11-12 oktober 1982; se också Rolf Anderssons förord till denna bok.

³⁶ Ibid; se även CMS Krigsdagbok för den 11 oktober nedan: Insats med en bottenmina klockan 12:20 på 37 meters djup, grön fläck från 14:09-16:00. hammarslag 21:25. Därutöver knackande ljud, lågfrekvent (propeller) och högfrekventa ljud 12,5-20 KHz ('sändning'), eldförbud och explosion.

KRIGSDAGBOKSBLAD		
Forband (motsv)	Datum	Blad nr
	1982-10-11	
Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
	undervattensdetonationer 2 - 43	
1116	2 kg → oändlig	motsv detonation
	48	
1125	Från C Ürlb0. Smällarna kan vara ljudbang	
1220	Insats med MS 2 vid upprepad indikering som ej gick att avställa	Djup m 1 Indikering av en mina
1223	Ori till VB/Ürlb0	
1232	Ori till VB/SK	
1240	TpbM 334 beordrad ut för sökning	
1255	Från Ürlb0 kustbevflyg har observerat tunn olja	
1257	BevB 77 beordrad ut	
1315	Mäklaren för en polsk båt ringer och frågar om en polsk båt kan utpassera	Kontakta VB/Ürlb0 ang ev stopp. Ürlb0 tar över
1325	MS 2 rapporterar att endast en mina gått	(efter kontrollmätning)
1408	HB 7. Söker aktivt i området.	
1409	Från MS 2 grönfärgat område i vattnet norr om 300 x 100 m kurs N. Var litet från början och utvidga	
1415	Kn [redacted] analys samtal med [redacted]	
1435	Från BevB 77 troligen batteristörrn	Beordrade .....
1447	Utslag lågfrekvent i akustiken ca 20-100 Hz under ca 15 sek	

Ubåtsbärningsfartyget *Belos* beordras till Mälsten 16:30, men anlände först på kvällen och sökte bara några timmar under natten intill sprängplatsen. *Belos* lämnade Mälsten 05:00 för att bärga en blindgångare på Hårsfjärden trots att hydrofonisten fortfarande registrerade stor aktivitet med knackljud, högfrekvent sändning och lågfrekventa ljud typiska för en ubåt.

KRIGSDAGBOKSBLAD		
Förband (motsv)	Datum	Blad nr
	1982-10-11	
Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
1456	Akustiken meddelar att 1 ½ min före rapporten 1447 en mycket kort tids ..... kraftig troligen smäll	Inget på ytan Inget på radar
1530	TpbS 269 klar rep. På väg	
1530	Den gröna fläcken kvar. Koncentrerad	
1600	"_	
1608	Från akustiken lågfrek störn 1605 i 25 sek	
1630	Från Örlb0 Belos kommer hit ca 11 1900 ca för arbete. Direkt ..... bekräftande	
1730	Eldförbud utsänt till MS 1, MS 2, MS 3, LB 1, LB 2, Ox i avvaktan på utredning enl ÖB-beslut 11.16.40	
1800	6100-0200 ..... störningar på > 6,5 km. Går att läsa	
1830	Eldtillstånd från SK ( ) med alla GRG	Ori troppar
1920	BB1 rapporterar explosion skakar om i berget	
2048	Från Belos uppgift 11	Beordrade MS 2 och MS 3 att stänga av och häva strömkopplingarna. MS 1 beordrad spana
2051	MS 2 rapporterar att de utfört ordern	
2052	MS 3 rapporterar att de utfört ordern	
2054	Till Belos "uppgift 11 utförd"	

Den högrekventa sändningen och det lågrekventa bullret uppfattas som typiskt för ubåt. Hammarslag och metalliska knackningar tyder på aktivitet under ytan, och aktiviteten fortsätter följande dag.

KRIGSDAGBOKSBLAD		
Förband (motsvt)	Datum	Blad nr
	1982-10-11 --12	
Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
i 2125	Hammarslag ffrån hydrofon stn ✓	
2195	2 BevB kommenderas ut till gattet mellan MS och YG	
2205	Från CSK tekniker från SK anländer 10-12 Fm	
2211	Hkp/Flygplan mot Mellsten	
2250	Akustiken 20 kHz av aktiv sändning 10-12	
0130	Akustiken medd ljud som liknar ftg som ligger still men ger ljud som liknar begränsad verksamhet	
0147	Knackljuden finns kvar Högfrekventa ljud (12,5-20 kHz) tidigare rapp har nu försvunnit. Väderleken förbättras stadigt vilket förbättrar lyssningsmöjl. Lågrekventa toner (propeller?)	
0217	Från VB/SK Ori misstänkt siktad ubåt Nämndö-Aspön. Egen trupp på plats?	
0255	MS 3 startar bevakning efter Belos spåning	
0310	Ökat till 20 kHz från avlyssningen	
0340	Akustiken larmar 20 kHz upp till 90 dB	

En undervattensdetonation tillsammans med hasande och knackande ljud och korta propellerljud indikerar fortsatt aktivitet under ytan. Eldförbud råder sedan eftermiddagen dagen innan fram till 10:07.

Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden (Inr)	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
	Förband (motsv)	KRIGSDAGBOK
		Datum
		1982-10-12
0435	MS 2 står i bevakning	HB 5 och HB 7 återgå samband på tråd
0500	Belos lämnar området	
0625	Detonation 90 decibel	Posten ej hört ngt, MS 1 post ej hört ngt, NTM meddelad.
0654	Indikering i hel grp i [redacted]	Indikeringen återställd, återkom HB 5 HB 7 går ut.
0656	Order på fällning	
0659	Till örlogsbasen. Här vi tillstånd att fälla	Svar från VB: från 0700 JA. Fällning från båten rutin. Insats av mineld. Eldorder tills vidare
0705	Från posten Hjässan. "grön båt" kommer norrifrån o går mot BevB	3
0821	Akustik motor (propellerljud) svagt	
0835	Akustik meddelar släppningar (metalliska ljud) svaga knackningar	
0850	Samma som 0835 fortsätter pågår kontinuerligt	
0905	0652-0905 oavbrutna indikeringar därefter tyst. Slingan lugn.	
0907	Utslag 6-60 H7	VB medd. vid förnyad kontakt med posten Hjässan konstateras motorbåt på väg ut
1000	Enl. Övlt [redacted] muntlig uppgift är eldorder från ÖB på väg.	Åtgärd: ingen
1007	Eldförbud MS1, MS2, MS3 hävs i dager o god sikt. Gammal order gäller.	MS 1, MS 2, MS 3 medd. OX
1015	Från Övlt [redacted]: för de norra tropparna 2st gäller: 1 varningsskott 2 om tornet syns= verkningseld	LB 1, LB 2 medd. eldtillstånd
1055	Akustik (analys JIS FM)	skrapande ljud, knackningar 2-18 H7 kan ha funnits hela tiden hörs nu pga väderförbättring enl. BDIR [redacted] är det troligen ej så.
1125	Till MS 2 får ej sätta in gruppsex på grund av sjunkande isolationsvärden Endast användas till spaning	
1338	Rapport från akustik Propellerljud? med låg intensitet	Gångtid ca därefter små knäpper

Den beskrivning av situationen som finns i Mästens krigsdagbok finns också i Örlogsbasens krigsdagbok, bl.a. beskrivs 'metalliska slag' (hammarslag) 21:25. Rapport går vidare till chefen för militärområdet MBÖ med orientering till ÖB, CM (Chefen för Marinen) och CKF (Chefen för Kustflottan).

KRIGSDAGBOKSBLAD		
Förband (motsv)	Datum	Blad nr
CÖrIB O	1928-10-11	274

Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
2100	Tnr 112029 fr MB Ö: Prel FS-rapp av MB Ö FS-order 111709	
2135	Fr MÅLSTEN: Kl 2125 metalliska slag i sin försöksutrustning. Bandas.	
2145		Tnr 112100 till MB Ö, som ori: ÖB, CM, CKF: Lägesrapport 112100
2150		Y68 till MÅLSTEN omr. Fri ubj S-SO MÅLSTEN

³⁷ CÖrIBO Krigsdagbok (se ovan).

³⁸ MAFU rapport.

³⁹ CMS Krigsdagbok.

⁴⁰ MAFU rapport; CMS Krigsdagbok; CÖrIBO Krigsdagbok; Sven-Olof Kviman, 'Aktuellt', *TVI*, (7 mars 2000).

⁴¹ Sven-Olof Kviman, 'Aktuellt', *TVI*, (7 mars 2000).

⁴² Peter Kadhammar, 'Vi tvingades släppa ubåten – Dagbok från ubåtsjakten', *Z*, 25 november (1987), pp. 99-107.

⁴³ <http://www.u3.se/SEFolder/Ub%C3%A5ststeknik/SEUb%C3%A5tsr%C3%A4ddning.aspx>

⁴⁴ CMS Krigsdagbok; CÖrIBO Krigsdagbok.

⁴⁵ CMS Krigsdagbok; CÖrIBO Krigsdagbok.

⁴⁶ Tekniska rapporter för Mälsten 11, 12 och 14 oktober signerade av chefen för Mälsten Sven-Olof Kviman och hans biträdande chef Per Andersson.

-
- ⁴⁷ Ibid.
- ⁴⁸ http://www.primeportal.net/naval/trevor_hamilton/hmas_ovens/
- ⁴⁹ Göran Wallén, PM 2001-10-07, sid. 6 (*Ekéusutredningens arkiv 222:4*, Riksarkivet).
- ⁵⁰ Tekniska rapporter för Mälsten den 11, 12 och 14 1982 (se ovan).
- ⁵¹ Intervju med Sven Carlsson, *Verdens Gang*, 12 oktober 1982.
- ⁵² General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Handskriven och renskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.
- ⁵³ Per Rudbergs dagbok för den 14 oktober 1982. Avsnittet visades i programmet 'Uppdrag granskning' den 11 juni 2008.
- ⁵⁴ Ulf Adelson, *Partiledare – Dagbok 1981-1986* (Malmö: Gedins Förlag, 1987), s. 97.
- ⁵⁵ SOU 2001:85, s. 124.
- ⁵⁶ 'Submarine Launched Markers' (ADI, Australiskt företag som tillverkar VDS, bl.a. gulgröna 'sea marker dyes' med en god illustration) <http://www.adi-limited.com/download.asp?file=pdfs/2-01-050-030-063.pdf>. <http://www.adi-limited.com/2-01-050-030-060.html>
- ⁵⁷ Naval Research Laboratory, 1998. *75th Anniversary: Awards for Innovation. Celebrating 75 Years of Science and Technology Development for the Navy*. NRL 1923-1998. Washington, s. 47 (<http://www.nrl.navy.mil/>); <http://www.nrl.navy.mil/NewsRoom/images/75highlights.pdf>
- ⁵⁸ Naval Research Laboratory, 1998. *75th Anniversary*-dokument. <http://www.nrl.navy.mil/NewsRoom/images/75highlights.pdf>.
- ⁵⁹ US Navy (2000) 'Chapter 13 Search and Rescue', in *Operation Specialist* (NRTC September 2000, NAVEDTRA 14308), vol. 1. https://www.Advancement.cnet.navy.mil/products/webpdf/tramans/bookchunks/14308_ch13pdf. Chapter 13 (Search and Rescue); and Appendix 1 (References) <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/navy/nrtc/14308.htm>; se också US National Search and Rescue Manual Volume II: Planning Handbook (Joint Pub 3:50.1), 1 February 1991.
- ⁶⁰ Ibid.
- ⁶¹ Utdrag från Mälstens och Örlogsbasens krigsdagböcker (CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok).
- ⁶² http://notmar.gc.ca/eng/services/2006_annual_e/section_f/notice_34_e.doc; http://www.fas.org/nuke/guide/usa/doctrine/navy/jfmm/vol4/III_CH03.htm;
- ⁶³ Praktiskt taget alla ubåtsflottor använde radiobojar, ljuskulor eller ljusraketer ibland tillsammans med kemikalier som skapade rök på vattenytan. Skälet är helt enkelt att de flesta flottor opererade framförallt kustnära, och

---

man hade heller inte kapacitet att följa aktiviteten från satellit. Britterna skaffade sig denna form av VDS, kanske på 1980-talet. Under 1990-talet användes den av USA, Storbritannien, Australien och Kanada (*Communication Instructions, Distress and Rescue Procedures*, ACP 135 (E), Combined Communications-Electronics Board (Australia, Canada, New Zealand, UK and US, 2003), som alla hade nära samarbete med amerikanerna.

<http://www.jcs.mil/j6/cceb/acps/Acp135f.pdf>

http://notmar.gc.ca/eng/services/2006_annual_e/section_f/notice_34_e.doc

⁶⁴ Brev om metoder använda av ubåtar för att få uppmärksamhet i nödsituationer (i Sverige, NATO och Sovjet) för Ambassadör Ekéus Ubåtsutredning, skrivet av kommandör Bo Rask, chef för första ubåtsflottiljen, svenska marinen, 19 juli 2001 (*Ekéusutredningens arkiv*, Riksarkivet, Stockholm).

⁶⁵ SOU 1983:13, s. 85.

⁶⁶ Göran Wallén, 'Hårsfjärden 1982 – Fakta i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, no. 1 (2002), s. 40.

⁶⁷ Göran Wallén, 'PM för Ubåtsutredningen', 2001-10-07 (*Ekéusutredningens arkiv* 222:4); Mathias Mossberg, 'Färgfläcken vid Mälsten 82-10-11 – Kommentar till Wallén's PM 01-10-07' (*Ekéusutredningens arkiv* 231:4). Arkivet innehåller sammanlagt 269 dokument: noteringar, brev och rapporter (Riksarkivet, Sthlm). Noteringar från intervjuer är hemligstämplade.

⁶⁸ SOU 2001:85, s. 124.

⁶⁹ <http://www.adi-limited.com/default.asp?page=229>

⁷⁰ Göran Wallén, 'Gröna fläcken', i Fältström ed. (2008), s. 82.

⁷¹ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, *SVT 1*, 11 juni 2008.

⁷² CMS Krigsdagbok; MAFU rapport.

⁷³ Rolf Ekéus, Mathias Mossbergs och Ola Tunanders möte för avlyssning av band hos Rolf Andersson på FMV den 22 februari 2001.

⁷⁴ Göran Wallén, PM Ekéusutredningen (2001-09-03), 'Racal-bandens från Mälsten öden och äventyr m.m.' (208:4), Riksarkivet, Stockholm.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, *SVT 1*, 11 juni 2008.

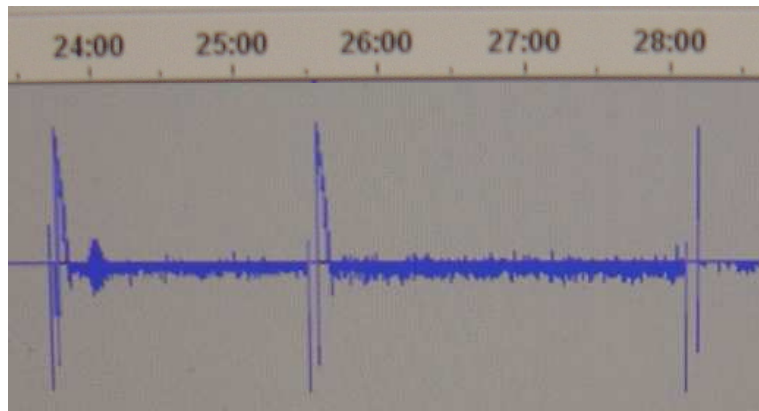
⁷⁷ Intervjuv med Thomas Kunze, 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, *SVT 1*, 11 juni 2008.

⁷⁸ Pelle Neroth, 'Margaret Thatcher told navy to raid Swedish coast', *Sunday Times*, 27 januari 2008.

⁷⁹ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, *SVT 1*, 11 juni 2008.

⁸⁰ Det danska Forsvarets efterretningstjeneste (FET), Månadsrapporter om flottaktivitet 1981-85, FET arkiv, Köpenhamn

⁸¹ Frekvensanalys av FOA 'Band 0' (bandtid: 24:e minuten) klockan 23:06 (utskrift privat arkiv). Vid avhemligandet av FOA-banden kom de avsnitt av 'Band 0' som spelats in med 60 tum per sekund eller åtta gånger normal hastighet att läggas in på samma CD-skiva som övrig inspelning, vilket gör att frekvensen för dessa inspelningar måste multipliceras med åtta. Nedan visas utskrift 24:e minuten 'waveform' (Auda city program).

Signalen på 21 KHz är klart synlig som förtjockning av bruset i den 24:e minuten. De höga strecken visar stopp och start för inspelning.

⁸² Bakgrundskartan är från Tunander, 2004, s. xxiv-xxv.

⁸³ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, SVT 1, 11 juni 2008.

⁸⁴ CMS Krigsdagbok.

⁸⁵ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, SVT 1, 11 juni 2008.

⁸⁶ En normann med inblick i den svenska militära bedömningen har sagt att ubåten som skadades av en mina vid Mälsten den 11 oktober var västlig. Det var en stor ubåt, som kunde bära minifarkoster och det var helt klar att den inte var sovjetisk. Han menar att det var samma ubåt som visade periskop på Hårsfjärden den 1 oktober, och som sedan efter att ha skadats gick ut genom Öresund tillsammans med en annan stor ubåt. De gick ut i undervattensläge eller delvis i undervattensläge [kanske för att dölja att den ena var skadad och att de bar minifarkoster, OT].

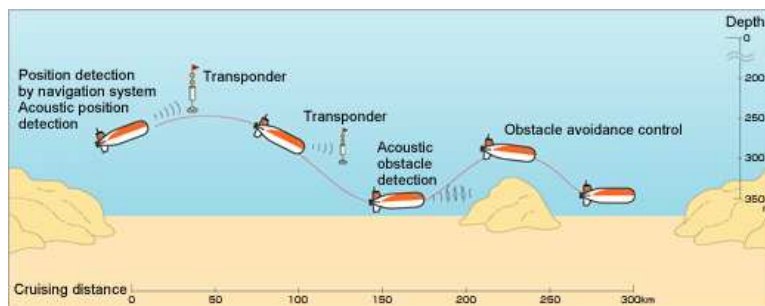
⁸⁷ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, SVT 1, 11 juni 2008.

⁸⁸ Anteckningar gjorda av Olof Palmes statssekreterare Ulf Larsson, mötet om ubåtsjakten i Hårsfjärden mellan ÖB och försvarsstabschef samt stats-, utrikes- och försvarsminister den 21 oktober 1982 (privat arkiv).

⁸⁹ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, SVT 1, 11 juni 2008.

⁹⁰ <http://www7440.nrlssc.navy.mil/positioning/projects/transponder/transponder.htm>

Navigation av japansk minifarkost med hjälp av transpondrar.

<http://www.jamstec.go.jp/e/about/equipment/ships/urashima.html>

⁹¹ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, SVT 1, 11 juni 2008; Chefen för 6 Minröjningsavdelningen Dick Börjesson till chefen för marinen Per Rudberg, Rapport efter genomförda sökföretag i STOCKHOLMS skärgård samt i HÅRSFJÄRDEN i samband med ubåtsincident (16 bilagor), handläggare MS/Und Örlkn N-O Jansson och C6mröjavid tjänsteställe, Kn K Pejdel, 6 mars 1983 (delvis avhemligad 22 september 2008).

⁹² Se dykarnas teckning, som visar det långa kölspåret, bandspåren och det lilla metallföremålet ('Resultat av Analys av Bottenundersökningar', bilaga Marinens Analysgrupp: Rapport från Hårsjärdsincidenten 27 september – 15 oktober 1982.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, 11 juni 2008.

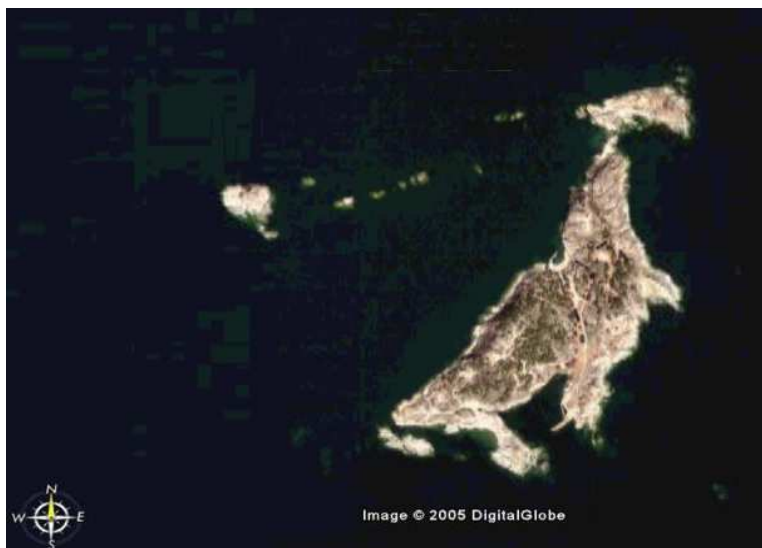
⁹⁷ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ http://www.link-quest.com/html/tl1500_hr.pdf

¹⁰⁰ Chefen för 6 Minröjningsavdelningen, 1983.

-
- ¹⁰¹ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, 11 juni 2008.
- ¹⁰² http://www.mbari.org/auv/docking_vehicle-images.htm
<http://www.sonardyne.com/Products/MarkingRelocation/7835.html>
<http://www.sonardyne.com/Products/PositioningNavigation/systems/prospector.html>
- ¹⁰³ http://www.dynamic-positioning.co.uk/equipment_hire.html
<http://www.km.kongsberg.com/KS/web/NOKBG0240.nsf/ProductPrint?ReadForm&cat=1F250DBE2F389AF1C12572E600414AE7>
- ¹⁰⁴ http://www.link-quest.com/html/tl1500_hr.pdf
- ¹⁰⁵ Deep Quest Submersible System
<http://www.fearnotvod.com/2006/09/deep-quest-submersible-system/>
- ¹⁰⁶ http://www.link-quest.com/html/tl1500_hr.pdf
- ¹⁰⁷ Göran Wallén, PM Ekéusutredningen (2001-09-03), s. 14.
- ¹⁰⁸ <http://www.hydronav.com/geophysical.html#>
- ¹⁰⁹ http://www.military.com/soldiertech/0,14632,Soldiertech_UUV,,00.html
- ¹¹⁰ Ibid. s. 16.
- ¹¹¹ http://www.dynamic-positioning.co.uk/equipment_hire.html
- ¹¹² Göran Wallén, PM Ekéusutredningen (2001-09-03), s. 14; 'Resultat av Analys av Bottenundersökningar', bilaga Marinens Analysgrupp: Rapport från Hårsjärdsincidenten 27 september – 15 oktober 1982.
- ¹¹³ SOU 2001:85, s. 127.

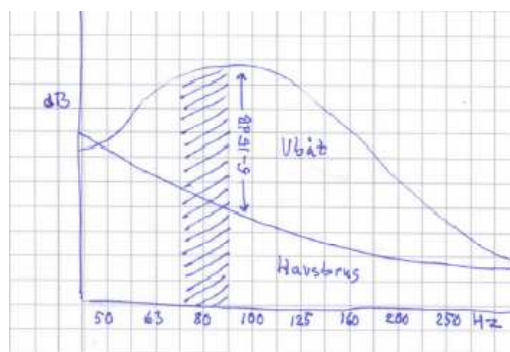
Mälsten (t.h.) med Måsknöv (t.v.). Hydrofonisten satt i en liten byggnad vid hamnen i sydöstra delen av ön Mälsten (foto: Google Earth).

5. Tekniska bevis som pekar åt bestämt håll: ljudinspelningarna

5.1. Inspelningen av ubåt vid Mälsten den 12 oktober

Klockan 18:00 den 12 oktober spelades det in en ubåt vid Mälsten, sannolikt samma ubåt som skadades dagen innan. Denna ubåt har i alla utredningar beskrivits som en 'säker ubåt'.¹ Marinens interna utredning (Grandinutredningen) skrev att inspelningen klockan '18:00 Bedöms [säker] ubåt ... Inspelade band från händelsen samt hfn-[hydrofon]operatören [Anders Karlsson] har varit på FOA för analys och utfrågning'.² Anders Karlsson var ljudspecialist på ubåten *Sjöhästen* och en av Sveriges få specialister på ubåtsljud. Den Marina analysgruppens rapport fastställer också tidpunkten till 18:00 och därefter.³ Ubåtskommissionen 1995 skrev att detta var den enda säk-

ra inspelningen av en främmande ubåt i svenskt vatten. Det sades vara en kopia av detta band som statsminister Carl Bildt hade låtit Emil Svensson lämna över till Moskva 1993 som bevis för ubåtsverksamhet i svenska vatten.⁴ Alla utredningar är eniga om att det gjordes en bandinspelning av en ubåt som gick ut från Mälsten vid 18:00-tiden tisdagen den 12 oktober 1982. I Muskös krigsdagbok är första rapporten om en 'möjlig ubåt' från 17:52, enligt Karlsson från *Sjöhästen*. På talkanalen på det inspelade bandet är tidsangivelsen 17:50: 'det är starkt över hela registret och bedöms som en trolig ubåt'. Mälsten skriver: '17:56, Bev[akningsbåt] går ut för att söka.... 18:00: helikopter på väg' Muskös krigsdagbok skriver: '18:00 Från Mälsten: bedöms som ubåt [d.v.s. 'säker ubåt']. Fart 1-2 knop'. Försvarestabens krigsdagbok skriver 'klassificerad ubåt', d.v.s. klassificerad som 'säker ubåt'. Hydrofonisten Anders Karlsson byter band för inspelningen ca 18.16. Det nya bandets talkanal inleds med: 'Fortsatt inspelning av ubåt. Ca fyra minuter bandbyte'.⁵ Chefen för Muskö örlogsbas amiral Christer Kierkegaard orienteras.⁶ 18:40 rapporterar Karlsson på talkanalen: 'mycket svaga ljud från ubåt'. 18:46 rapporterar han: 'ubåten har satt fart igen'. Chefen för Östra militärområ-

Enligt Rolf Anderssons skiss som visar ubåtsljud respektive havsbrus. Tersbandet 80 Hz är utmärkt på skissen ovan. När ubåten lägger sig på botten sjunker ljudnivån för området 50-250 Hz.⁷

BAND 1 Inspelat 82-10-12

Bandtid	Talkanal
0:00:00	12-10-82 kl 09:13
0:06:50	kl 09:45
0:07:50	Ökar till 40 dB
0:24:00	Detta är ett konstigt vinande ljud
0:29:30	Konstiga högfrekventa ljud
0:31:25	Rassel och så är det fortfarande konstiga HF ljuden
0:33:15	kl 17:50 och det är starkt ?? Over hela registret och det bedöms som en trolig UB.

BAND 2 Inspelat 82-10-12

Bandtid	Talkanal
0:00:55	Fortsatt inspelning av Ub ca 4 min bandbyte. Ett tvåa
0:17:45	Hkp har legat i området ca 5 min och sant
0:20:25	Mycket svaga ljud från ub nu, kan möjligtvis ha lagt sig stilla
0:26:15	Bedömer att ub har satt fart igen
0:32:30	En tung Hkp går in och stor
0:42:30	Kan inte höra ub längre möjligtvis något enstaka kavitationsljud, osäkert.
0:55:10	Har en ökning på 80 Hz skulle kunna vara ub. Hkp ljudnivå ligger runt 12,5 Hz. UH ljud maximum har legat på 80 Hz.
0:57:20	Verkar som hkp har lämnat området.
1:00:50	Hkp har börjat sanda igen, men de ligger på ett väldigt stort avstånd.

Anm: Genomlyssnat av P.Gnipping MUSAC och A.Asklint 2001-06-27.
Jämförelse har gjorts mot Underbilaga 48 Incidentrapport 4 1982-10-29.
Bandinnehållet överensstämmer med det som redovisas i rapporten.

Protokoll från talkanalen för band 1 och 2 den 12 oktober 1982.⁸

det general Bengt Lehander orienteras. 19:00 säger Karlsson på talkanalen: 'kan inte höra ubåten längre ... ubåtsljudmaximum har legat på 80 Hz'.⁹ Bandspelaren visar frekvensen i stapeldiagram (tersband med mittfrekvenserna 50, 63, 80, 100, 125, 160, 200 Hz m.m.), och den högsta stapeln låg, enligt Karlsson, i området kring 80 Hz. De lågfrekventa ubåtsljuden ligger normalt i området 50-250 Hz (se fig.).

I ÖB Lennart Ljungs dagbok står det att försvarsstabschefen kom hem till Ljung klockan 21:00 och informerade honom om en '100 %' säker inspelning av ubåt.¹⁰ I ett dokument från den Marina analysgruppen samma kväll talas det om låga varvantal, 30-40 varv/minut.

Chefen för försvarsstabens säkerhetsavdelning kommandörkapten Erland Sönerstedt säger här att det låga varvtalet tyder på 'stor propeller' och därmed en 'västlig ubåt'.¹¹ Ubåtsmaximum ligger, enligt samma dokument, i området kring 80-120 Hz.¹² Det kan tyda på att en efteranalys av bandet gjordes redan samma kväll, och att en förhöjning av frekvensen omfattade området upp till 120 Hz (d.v.s. även de två högre tersbanden: 100 och 125 Hz). I ett dokument från kvällen den 14 oktober (signerat örlogskapten och ubåtskapten Ebbe Sylvén), säger Anders Karlsson att efteranalysen visar att detta var en ubåt som gick med 'låga varvtal', d.v.s. mindre eller klart mindre än 60 varv/minut. 'Man kan klart höra propellerljud, varvtal och kavitationsljud', säger Karlsson. Farten 'bedöms till 1-2 knop' och 'frekvensen ligger runt 80 Hz'.¹³ Fredagen den 15 oktober fortsatte analysarbetet på det svenska Försvarets Forskningsanstalt (FOA) med hjälp av Bertil Johnsson från ubåtsjaktskolan och Arne Åsklint som var Ubåtsbyråns ljudspecialist vid Försvarets materielverk (FMV).¹⁴ Vid Ekéusutredningens utfrågning av Johnsson sa sig denne inte längre minnas något från bandinspelningen, men Åsklint bekräftade en lång inspelning av helt tydliga ubåtsljud. Åsklint berättade för Ekéusutredningen att det var en 'säker ubåt'. Den hade, enligt Åsklint, helt tydliga propeller-, kavitations-, roder och hydraulikljud, som är specifika för en ubåt. Han jämförde den med en svensk Hajeubåt, som vid 1-2 knop hade 25-50 varv per minut.¹⁵

Dokumenterna från de första dagarna hävdar att inspelningen gjordes 17:50-19:00 ('säker ubåt' 18:00-18:20), att ubåten rör sig framåt i intervaller, att propellern har låga varvtal med en förhöjd frekvens i området 80 Hz (eller 80-120 Hz). Ubåten har en uppskattad hastighet på 1-2 knop. Allt detta är helt entydigt. När general Ljung talar om en '100 %' säker inspelning handlar det om denna inspelning, för det var den enda inspelning som man vid denna tid kände till. Problemet är att FOA:s rapport från den 20 oktober inte nämner några ubåtsljud under tidsrymden 17:50-19:00. Rapporten hänvisar till analyser gjorda av ljudexperterna Bertil Johnsson, Anders Karlsson och Arne Åsklint, men enligt den minut-för-minut granskning som gjordes av Bengt Granath på FOA de följande dagarna sades det inte finnas några ubåtsljud på bandet under den aktuella tidsperioden. Efter 17:50

Racalbandspelare (senare version än den som användes vid inspelningarna på Mälsten 1982).

fanns, enligt Granath, bara havsbrus på bandet och efterhand ljud från bevakningsbåt och helikopter trots att Karlssons kommentarer på talkanalen fortfarande finns kvar. Det sägs vidare i rapporten att 'annonserad ökningen av 80 Hz har ej verifierats'.¹⁶ De tidigare dominerande ljuden (ubåtsljuden i området kring 80 Hz eller 80-120 Hz) kan inte längre urskiljas på bandet. Det stämmer inte.

FOA fann däremot en 3.47-minuters inspelning av ett propellerljud som ligger mer än 10 minuter före inspelningen från 17:50 och kanske timmar före, därför att bandet har stoppats fem gånger efter inspelningen och det finns ingen tidsangivelse eller annan kommentar på bandet annat än att den knappt fyra minuter långa inspelningen måste ha skett efter klockan 10:00 på förmiddagen (åtminstone 13,5 minuter efter tidsangivelsen 09:45; under dessa minuter har bandet stoppats 6 gånger).¹⁷ Inspe­lingen följs av tre inspelningar på sammanlagt tio minuter med bl.a. ett 'kvittrande ljud', som enligt krigs­dagboken startar klockan 16:30. Vi kan därför säga att de 3:47 minu-

terna teoretiskt sett kan ha spelats in mellan 10:00-17:40 men med största sannolikhet mellan ca 10:30-16:30. Det enda tillfälle där krigsdagböckerna efter 10:00 talar om propellerljud är 13:40 ('ca: 2 min.').¹⁸ Inspelningen på 3.47 minuter är avklippt när farkosten närmar sig hydrofonerna. Enligt rapporten är varvtalet för denna inspelning 'ca 190 rpm [varv/minut], troligen mindre propeller'¹⁹ (senare analys stannade vid ca 200 varv/minut),²⁰ d.v.s. många gånger högre varvantal än den tidigare redovisade inspelningen. Detta höga varvantal antogs vara förenligt med mindre propeller och en sovjetisk ubåt.²¹

Det råder ingen som helst tvivel om att detta är två helt skilda inspelningar. Vad vi vet med säkerhet är att den bandinspelning av 'säker ubåt' som rapporterades från Mälsten efter klockan 18:00 den 12 oktober och bekräftades samma kväll den 12 oktober och återigen den 14 och sannolikt den 15 oktober försvann från analysen från och med den 20 oktober. De tidigare dominerande ubåtsljuden sades inte längre vara urskiljbara på bandet. Efter helgen färdigställde Bengt Granath sitt PM om dessa band som explicit sa att det saknades en förhöjning av lågfrekvenser (80 Hz) som rapporterats av hydrofonisten. Granaths PM sändes till den Marina analysgruppen den 20 oktober, men den innehåller också uppgifter om inspelningar den 27 och 28 oktober,²² vilket tyder på att Analysgruppen under Emil Svensson

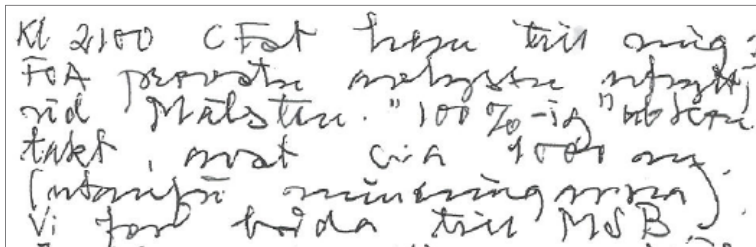
Konklusion: Inspelningen den 12 oktober 1982 (band 1 och 2) minut för minut (band 1 startas 09:13 på morgonen efter indikation, stoppas efter 7 min och startas åter 09:45. Band 0 har körts under kvällen och natten innan)

Band 1 (startas 09:13):

2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60
 09:45 (bandet 3:47 min (efter 16:30) 17:50 trolig ubåt. Från 18:00 'säker ubåt' 18:16
 startas åter) propeller 'kvitter' Enligt bandets talkanal och krigsdagböcker
 (190-200 varv/minut) (30-40 varv/minut i området 80-120 Hz)

Band 2 (startas ca 18:20 efter 4 minuters bandbyte):

2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60
 18:20: 'fortsatt inspelning av ubåt'. Från 18:25: avlyssning i hög grad störd av helikopter
 Enligt bandets talkanal och bevakningsbåt (enstaka ubåtsljud)

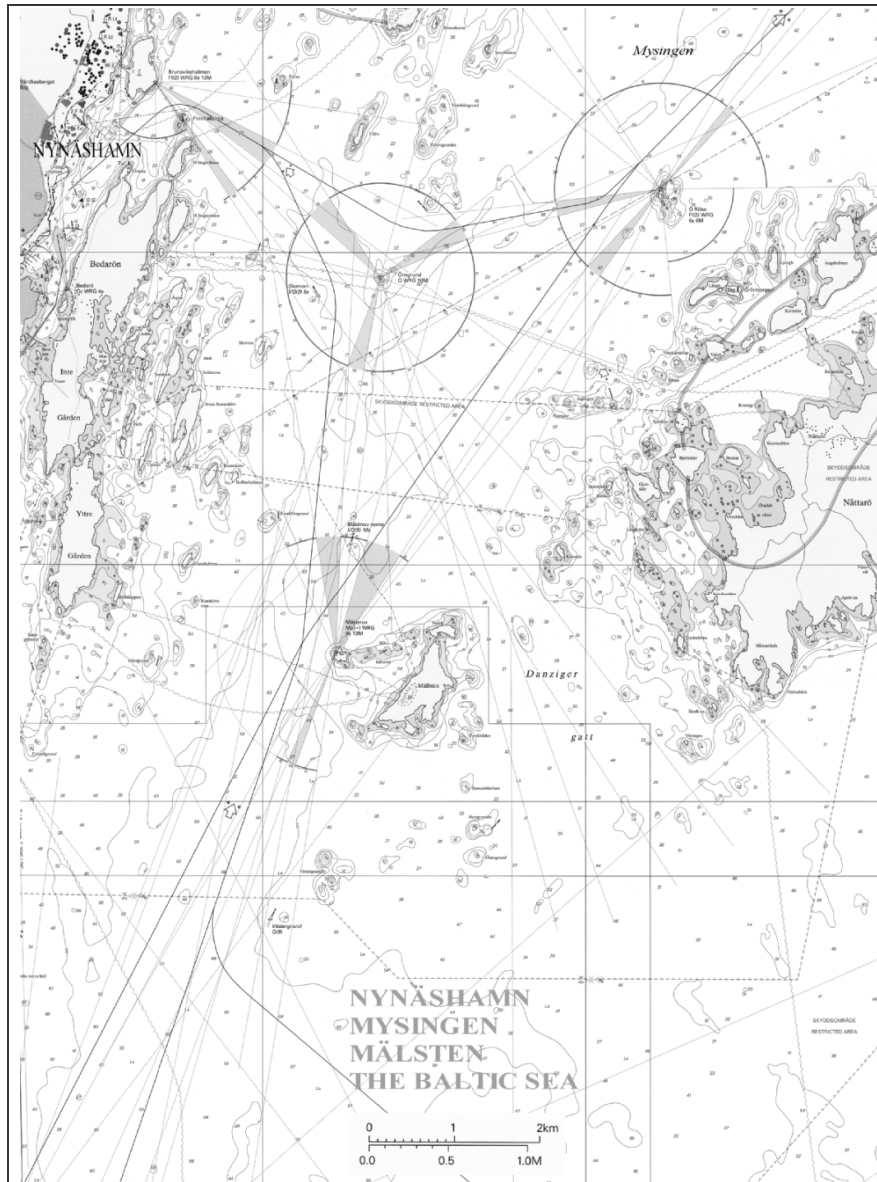

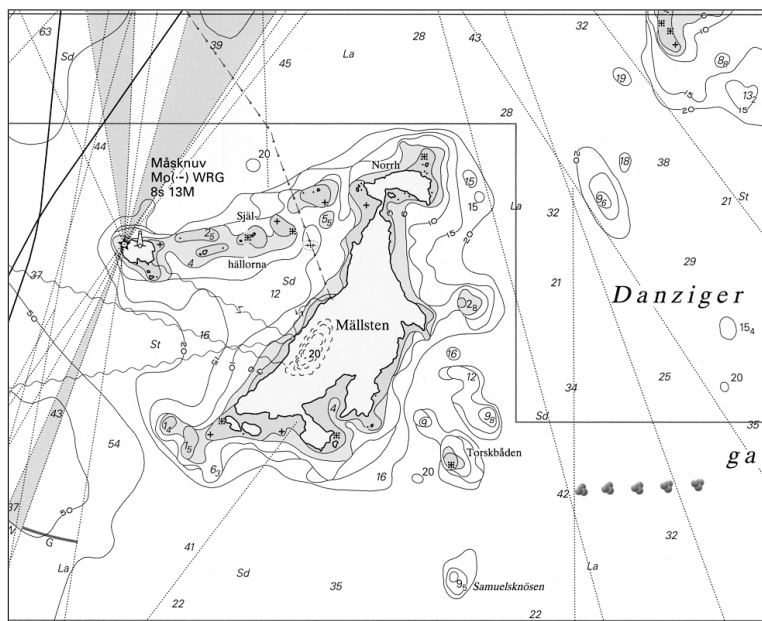
Kl 21:00 CFst hem till mig:
FOA provstn avlyssn. ...
vid Mälsten. "100%-ig" ub
kontakt, avst[ånd] c:a 1000 m.
(utanför mineringarna).
Vi for båda till MSB [militärstaberna].

Lennart Ljung skriver i sin dagbok för den 12 oktober: 'Kl 21:00 CFst [chefen för försvarsstaben Bror Stefenson] hem till mig: FOA provstn avlyssn. ... vid Mälsten. "100%-ig" ub kontakt, avst[ånd] c:a 1000 meter (utanför mineringarna). Vi for båda till MSB [militärstaberna].' ('c:a 1000 meter' refererar här till avståndet mellan hydrofonlinjen och minlinjen). I den renskrivna versionen av dagboken anges 'med hundra procent säkerhet ubåtskontakt'. Det framgår också att Stefenson först hade besökt marinchefen Per Rudberg för att därefter gå över till Ljung. Båda bodde i Långa Raden på Skeppsholmen (se nedan).

lagt till uppgifter i efterhand och därefter gjort en egen version. Det är märkligt att den väsentliga informationen, inspelningen av en 'säker ubåt' från klockan 18:00, inte längre antogs vara urskiljbar på bandet. Åsklint och Karlsson fick aldrig se denna PM, trots att den sade sig grunda sig på deras analys och utpekande av ubåt.

Den inspelning av en '100 %' säker ubåt, som, enligt ÖBs dagbok (överbefälhavaren general Lennart Ljung), fick chefen för försvarsstaben Bror Stefenson att personligen åka hem till marinchefen Per Rudberg och därefter (klockan 21:00) hem till ÖB Lennart Ljung själv och senare på kvällen fick båda Stefenson och Ljung att återvända till försvarsstaben,²³ antas inte länge ha någon signifikans eller skulle av beklagliga skäl ha försvunnit från bandet trots att kommentarerna på talkanalen ligger kvar. Antingen skulle FOA ha saknat kompetens för att identifiera ubåtsljud eller så skulle man ha valt att se åt ett annat håll. Man kan också tänka sig att någon person på FOA råkat filtrera bort dessa ubåtsljud alternativt dränkt dem i havs-

De fem hydrofonerna var placerade på linje öster om djupsiffran '42' med ca 100 meters lucka.

brus på det till synes viktigaste beviset för ubåtsverksamhet i svenska vatten. Sedan skulle denne person ha funnit ett högvarvigt propellerljud som kompensation för förlusten av det tidigare lågvarviga ljudet (se rapporten från den 20 oktober). Alla kan naturligtvis göra ett misstag, men är detta en trovärdig beskrivning när man samtidigt vet att propellerljud är bland det hemligaste som finns och att inspelningen den 12 oktober skapade enorm aktivitet i den svenska militära ledningen? Att den första inspelningen handlar om en västlig ubåt är också logiskt eftersom aktuella västliga ubåtar hade större propellrar och därmed lägre varvtal, vilket svarade mot de första analyser som gjordes. Både amerikanska och brittiska ubåtar var också villiga att ta betydande risker i samband med operationer i andra länders vatten. Allt detta pekade till synes mot en västlig, kanske västtysk men mer

sannolikt mot en amerikansk eller brittisk ubåt. En sovjetisk ubåt tycktes inte stämma.

I Ekéusutredningen fann vi i januari-februari 2001 att det tidigare utredningar hade skrivit om inspelade ubåtsljud från 1982 inte alls stämde. Därför beslöt vi om att granska ljudbanden. Vi utsåg FMV:s ljudexperter Rolf Andersson och Arne Åsklint, som tillsammans hade mer än 60 års erfarenhet av att lyssna på ubåtsljud. De hade sedan tidigt 1960-tal varit ansvariga för att göra samtliga svenska ubåtar mer tystgående. De hade registrerat varje litet skrammel, ljud från hydrauliska ventiler, knarrljud från roder och ljud från ubåtens orderhögtalare för att avhjälpa dess problem. De var de mest centrala experterna i landet, och deras professionella liv hade ägnats åt en sak: att lyssna på ubåt under vatten. De var båda villiga att hjälpa Ubåtsutredningen 2001 med en analys av banden. I april-maj 2001 togs denna del av utredningen över av amiral Göran Wallén, som då kom in som militär expert i utredningen. Åsklint blev, som sagt, bara kallad till en första avlyssning av banden, medan Andersson aldrig blev kallad vid tidpunkt då han hade möjlighet att delta. Någon analys av ljuden på banden gjordes aldrig. Trots det skrev Wallén en hemligstämplad rapport, där han hävdade att det endast fanns en sekvens på dessa band som innehöll ubåtsljud: 3:47-minutersekvensen.²⁴ Detta var som sagt bara en upprepning av vad tidigare utredningar hade hävdat. Frågan om vad som fanns på bandet efter klockan 18:00 den 12 oktober utreddes aldrig. Det material som Wallén hade till sitt förfogande var skrivet av Peter Gnipping, chef för marinens ljudanalys MUSAC (Marinens Ubåtsskyddsanalyscentral). Gnipping skriver för utredningen efter en första avlyssning 'att de av Åsklint rapporterade roder- och hydraulikljuden har ej kunnat verifieras på något av banden',²⁵ d.v.s. när Gnipping och Åsklint lyssnade på delar av banden för utredningen fann man inte de ljud, inte den inspelning, som Åsklint hade lyssnat på 1982. M.a.o. de inspelade ljud som hade legat till grund för klassificeringen 'säker ubåt' hade ännu inte identifierats.²⁶ Men Wallén bortsåg från detta i sin analys.²⁷

Strax efter ubåtsjakten 1982 reste två representanter för FOA (chefen för ljudavdelningen Lars Göthersröm samt ytterligare en person) till Oslo till den norska underrättelsetjänsten för att få bandin-

spelningen från Mälsten analyserad. När jag var med i Ekeusutredningen fick jag besked från den person inom den norska underrättelsetjänsten som tog emot de två svenskarna att han var villig att diskutera vad han visste, men det förutsatte att vi gick via den norska regeringen. Följaktigen vände sig Ekéusutredningen i februari 2001 formellt till den norska regeringen med en förfrågan. Vårt intresse gällde inte minst deras analys av bandinspelningen 1982, som jag återkommer till längre fram, samt övrig information som man hade om ubåtsoperationen i Stockholms skärgård i oktober 1982. Det skriftliga svar vi fick från Oslo sa att något samtal i frågan inte var möjligt, citat: 'på grund av frågans känslighet i förhållande till USA'.²⁸ Inget av detta bevisar något som helst, och ytterst kan man hävda att en ubåts nationalitet bara kan fastslås om den är surrad vid kaj och besättningen är arresterad. Men vad är en 'naturlig förklaring' utifrån detta material? Dokument och analys av bandinspelningen pekar närmast på västlig, kanske på amerikansk eller brittisk aktivitet.

Emil Svensson och Göran Wallén har båda hävdad att bandet från Mälsten aldrig var i Norge för analys efter händelserna i Hårsfjärden. I Uppdrag granskning i oktober 2007 berättade emellertid amiral Jan Ingebrigtsen (dåvarande chef för den norska militära underrättelsetjänsten) att svenskarna hade kommit över med bandet till Oslo strax efter Hårsfjärdsjakten. Norrmännen hade analyserat bandet om dagen, medan svenskarna sov med det på hotellrummet om natten.²⁹ Konklusionen var en annan än den svenskarna hade dragit (vilket jag behandlar nedan). Det fanns emellertid ingen som helst tvivel om att bandet hade varit i Norge. När Emil Svensson i Uppdrag granskning blev konfronterad med detta blev han till synes förvånad: 'I så fall är all den information jag har fått från svenska källor, och det innefattar både underrättelsetjänsten, den politiska ledningen, FOA, alla, då är den i så fall fel.... Om det är riktigt [som Ingebrigtsen säger] så kommer jag att få min världsbild förstörd. I så fall har många ljugit för mig', sa Svensson.³⁰ Så kanske det har varit också i andra frågor. Mer avgörande är att Arne Åsklints och Rolf Anderssons fortsatta analys av banden visar att inspelningen från den 12 oktober, både strax före och efter 3:47-minutersinspelningen, innehåller ljud från ubåt.

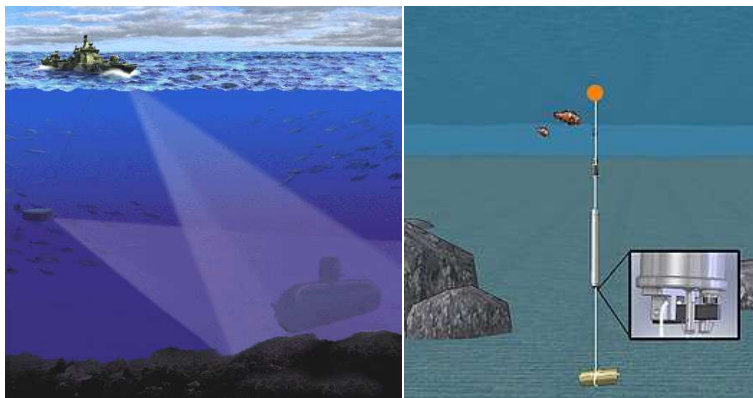

FMV:s mångåriga experter på ubåtsljud t.v. Arne Åsklint och t.h. Rolf Andersson i ljudstudio, medan de lyssnar av bandet inspelat den 12 oktober 1982 (från Uppdrag granskning 11 juni 2008).

5.2. Förnyad granskning av bandinspelningen från den 12 oktober

När TV-programmet Uppdrag granskning fick ut Mälstensbanden hösten 2007 kunde Rolf Andersson och Arne Åsklint göra den analys som de ursprungligen var ombedda att göra för Ekeusutredningen. De fann en otvetydig inspelning av en ubåt från 18:00 och framåt. Redan inledningsvis fann de då helt tydliga ljud från en ubåt på mycket nära håll. Andersson och Åsklint uppskattade avståndet till ubåten till högst ett par hundra meter.³¹ Ubåten låg mycket nära eller passerade mycket nära hydrofonerna med mycket låga varvtal. Det var helt tydligt lågfrekvent buller, precis vad Karlsson och den Marina Analysgruppens dokument från den 12 oktober hade hävdad 1982. Man kunde höra metalliska slagljud, dunkar från ett stort skrov och till synes helt tydliga roderljud. Man kunde höra kavitation, propellerljud och hydrauliska ventiler som slog igen. Rolf Anderssons och Arne Åsklints konklusion är densamma som den Anders Karlsson drog 1982: helt 'säker ubåt'.³² Detta är den inspelning av en

T.v. fartyg som söker efter ubåt med aktiv sonar eller hydrofon (källa: Kongsberg sonar). T.h. passiv sonar eller hydrofon (som ger ljudsignaturer från ubåt) upphängd i boj. Vid Mälsten var hydrofon nr. 1 och 5 upphängda i en boj en meter över botten, medan 2-4 stod på stativ.

100 % säker ubåt som Lennart Ljung skrev om i sin dagbok, och som fick honom och Stefenson att återvända till försvarsstaben sent på kvällen den 12 oktober. Detta är den inspelning som uppfattades som det viktigaste beviset på ubåt och kanske också på nationalitet, och detta är den inspelning som på ett märkligt sett försvann, och kom att ersättas av 3:47-minutersinspelningen några dagar senare. Den analys som Andersson och Åsklint fick till uppgift att göra för Ekéus-utredningen 2001 gjorde de istället för Uppdrag granskning sju år senare. Men varför stoppades denna analys av amiral Wallén 2001? Varför har försvarsstaben legat på dessa band i 25 år och därmed förhindrat en analys? Bandet från den 12 oktober beskrevs som det viktigaste beviset på främmande ubåt i svenska vatten, men varför gick ingen under dessa år, efter den 14 oktober 1982, tillbaka till hydrofonisten (som då beskrevs som en av de bästa man hade)? Varför fick Anders Karlsson en utmärkelse för sin roll under Hävringsincidenten 1988, men ingen utmärkelse för sin roll 1982, som officiellt sett var den viktigaste i Sveriges ubåtshistoria?

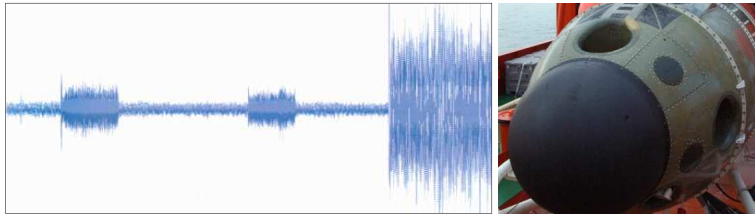
Här tvingas man ställa sig en fråga. Hur ska man förklara att FOA inte hade funnit den inspelning av 'säker ubåt', som Karlsson spelade in efter klockan 18:00 den 12 oktober 1982, och som nu framträder i all sin tydlighet? Vi frågade oss först om ubåtsljuden helt enkelt hade försvunnit från inspelningen eller om de hade spelats över med t.ex. havsbrus. Den använda Racalbandspelaren saknade raderingsfunktion, men misstanken fanns att de inspelade ubåtsljuden kanske hade dränkts i havsbrus. Andersson och Åsklint valde därför först att filtrera bort havsbruset för inspelningen 18:00. Man kunde då höra en helt tydlig ubåt på mycket nära håll. Men det visade sig att ubåtsljuden framträdde tydligt redan utan att havsbruset hade filtrerats bort. FOA hade snarare valt att se bort ifrån inspelningen. De hade gjort en grovt missvisande analys på det till synes viktigaste beviset för ubåtsverksamhet i svenska vatten. Inspelningen ger ännu inget svar på frågan om nationalitet, men avsaknaden av markanta propellerljud tyder på mycket låga varvtal och därmed på en västlig ubåt. Det var också den ursprungliga konklusionen som finns redogjord för i dokument från kvällen den 12 oktober 1982. Det låga varvtalet, sa Erland Sönerstedt, tyder på en 'stor snurra' och därmed på en 'västlig ubåt'.³³ Att en västlig makt med nära band till Sverige och med access till svenska officerare och tekniker skulle göra allt för att dölja dessa ljud är givet. Ubåtsljud har alltid uppfattats som det hemligaste som finns. Att man från sovjetisk sida skulle ha motsvarande access till svenska officerare eller tekniker är mindre troligt. Det är därför rimligt att tänka sig att ljudet inte kom att analyseras på ett acceptabelt sätt med avsikt att dölja att det handlade om en västlig ubåt. Denna förklaring är i hög grad en 'naturlig förklaring'. Det är samtidigt rimligt att tro att några i det svenska systemet i så fall har haft vetskap om att detta har skett.

Men låt oss se närmare på inspelningen. Utan avancerad utrustning är det svårt att göra en säker analys, men vi kan åtminstone ge några preliminära kommentarer, som kommer längre än den analys som hittills har presenterats. På bandet finns både före och efter 3:47-minutersinspelningen helt tydliga ubåtsljud från två skilda farkoster. Dessa ljud har ingen likhet med ljuden på 3:47-minutersinspelningen, och de härrör från helt andra farkoster.

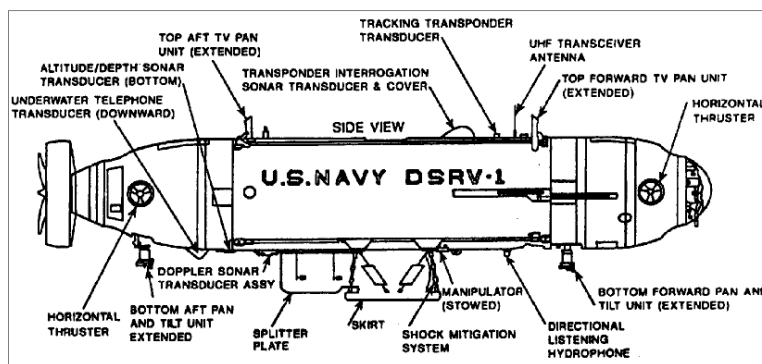

Arne Åsklint fotograferad på mätstationen vid Muskö ca 1990 (detalj). Vid stationen mättes utstrålningen av buller (kavitationsljud, lågfrekvent buller, skrammel, roderljud och ljud från ventiler som slår igen m.m.) från svenska ubåtar för att utveckla ett så tystgående ubåtssystem som möjligt. Fotografiet är taget genom periskop på ca 300-meters håll (källa: privat arkiv).

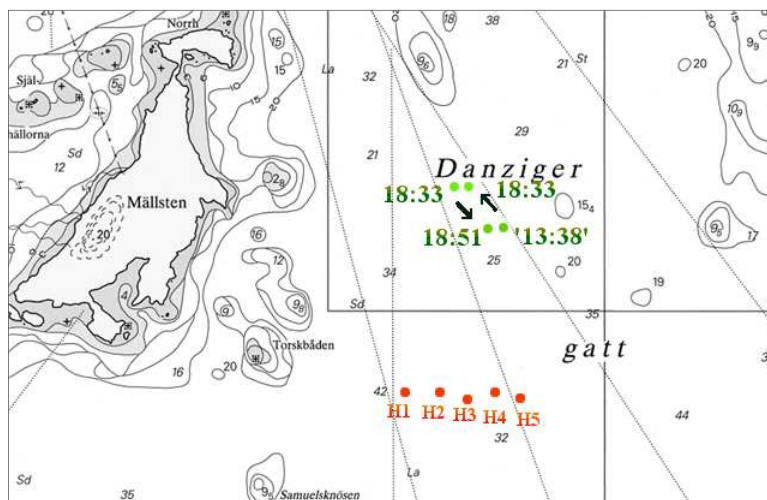
För det *första*, i bandets 18:e minut startar en propeller. Man hör kraftig kavitation i åtta sekunder, men inga ljud från dieselmotor, vilket indikerar att det är frågan om en elektriskt driven undervattensfarkost. Sedan blir det stilla i 16 sekunder. Man hör ljud som möjligen skulle kunna komma från en elektrisk brytare som slår till. Därefter startar propellern upp igen i sex sekunder. Det blir tyst i 12 sekunder. Sedan kommer ett klipp med högvarvigt propellerljud i 1,5 minuter, som inte har någon likhet med den efterföljande 3:47-minutersinspelningen. En hypotes är att de två korta kavitationerna härrör från 'thrusters', små propellar, som reglerar små farkosters position i djup- och sidled. De slår till med full kraft på en gång. Det låter, enligt Åsklint, precis som den svenska URFen, när den kör igång sina 'thrusters'.³⁴ Vi har skäl att anta att dessa ljud härrör från en liten farkost, och vi misstänker att 'thrusterljuden' härrör från samma farkost som de efterföljande propellerljuden. Genom att mäta den tid som det tar för ljudet att nå de olika hydrofonerna, kan farkostens exakta position bestämmas (se nedan). Positionen för 'thrusterljuden' är beräknad till ca 500 meter norr om hydrofon nr 4, mitt i Danziger Gatt. Inspelningen kan ha skett mitt på dagen, eventuellt 13:38, då krigsdagboken talar om propellerljud i ca två minuter.³⁵ Om vi antar att båda ljuden härrör från samma farkost betyder det att den vid denna tid lämnar den nyss nämnda positionen. En helikopter har just passerat området. Den kan fortfarande höras på avstånd när farkosten börjar röra på sig. Kanske söker den sig till ett bättre gömställe. Med hastighet av 3 knop förflyttar den sig under två minuter ca 200 meter. Klockan 18:33 hörs samma korta kavitation, samma 'thrusterljud', men positionen för farkosten är nu ca 700 meter norr om hydrofon nr 3, ca 200 meter nordnordväst om den förra positionen, som om farkosten skulle ha förflyttat sig just 200 meter, vilket är en indikation på att de korta kavitationerna och 1,5-minuterssekvensen kan härröra från samma farkost. Sekunderna innan (d.v.s. 18:33) hörs ett våldsam, metalliskt, 'Ka-ka-ka' från den senare positionen (som om någon hade tappat en skiftnyckel inne i farkosten).³⁶ Vi har skäl att anta att en liten undervattensfarkost ligger mitt i Danziger Gatt, samtidigt som bevakningsbåt och helikopter ligger längre söderut, nedanför hydrofonlinjen. De söker efter en annan ubåt (se nedan).

I bandets 18:e till 20:e minut (som föregår 3:47-minuterssekvensen) kan man först höra två korta sekvenser med kavitation på 6-8 sekunder och sedan en längre 1,5-minuters propellerljud (i bandutskriften ovan visas bara de första sekunderna av det längre propellerljudet). Vi har skäl att anta att båda ljuden härrör från samma farkost.³⁷ Var kort kavitationssekvens inleds med ett streck, en brytare som slår till. Sedan går propellern upp till fullt varvtal, vilket kan indikera en liten 'thrusterpropeller', som drar igång och t.ex. lyfter farkosten från botten innan den kör iväg. Bilden till höger visar nosen till *DSRV Mystic* med 'tunnlar' för både horisontella och vertikala 'thrusters' för att manövrera farkosten både i sidled och djupled.³⁸ Nedan: skiss av *DSRV Mystic*, som visar bl.a. horisontella 'thrusters'.³⁹

Samtliga små farkoster som beskrevs i kapitel 3 har 'thrusters', och det är inte möjligt att för närvarande säga vad det är. Det intressanta är att 18 minuter senare, klockan 18:51, hörs en ventil som slår igen nära den position där 'thrusterljuden' ursprungligen registrerades, som om farkosten hade återvänt till den förra positionen utan att man

De fem hydrofonerna (H) ligger på linje med ett avstånd mellan H1-H5 på ca 435 meter (152 meter mellan 1 och 2; 108 meter mellan 2 och 3; 115 meter mellan 3 och 4).⁴⁰ H3 och H5 ligger ca 30 meter söder om de övriga. Kartan visar positionen för den mindre farkosten (ca '13:38', 18:33 och 18:51) 500-700 meter norr om hydrofonlinjen.⁴¹

kan höra dess propeller. Vad man däremot kan höra efter 18:30 är ett oregelbundet, rytmiskt dunkande, ljud som hörs i alla hydrofonerna. Det kan inte förklaras med ett naturfenomen. Det kan möjligen tyda på en bottenkrypande farkost med larvfötter. Kanske gick farkosten tillbaka på botten för att granska eventuella minlinjer och hydrofonlinjer i Danziger Gatt. De nyss nämnda 'thrusterljuden' skulle i så fall härröra från en bottenkrypande farkost. Det dunkande ljudet hörs med betydande styrka följande natt i hydrofon nr 5 och med hög volym strax före hydrofonen slås ut, som om den gick tätt intill hydrofonen. Vid den efterföljande bottenundersökningen fann man spår efter en bottenkrypande farkost bl.a. vid hydrofon nr 5 (se nedan). Vi kan inte säga något med säkerhet om dessa ljud mer än att de härrör från en liten undervattensfarkost. Med en mer professionell analys är det troligt att man skulle kunna fastställa typ av farkost.

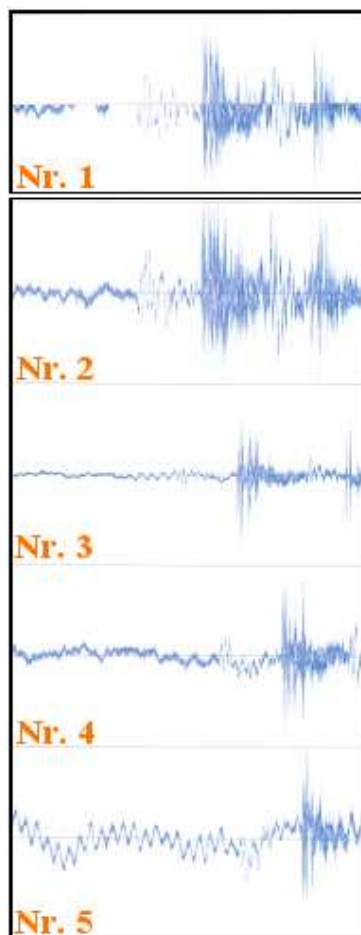

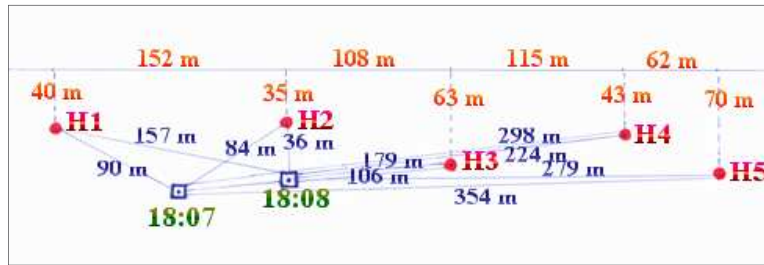
För det *andra* följs 3:47-minutersinspelningen av en 26 minuter lång inspelning som är fylld av ubåtsljud: dunkanden, knackljud, metalliska ljud, roderljud och hydrauliska ventiler som slår igen (se Åsklints kommentarer på föregående sida). Allt tyder på en farkost som rör sig mycket långsamt, mycket nära hydrofonerna. Man hör knappt någon propeller. De låga varvtalen, de dova ljuden och det lågfrekventa bullret indikerar en stor farkost som går tätt intill hydrofonerna. Ubåtens skrov fungerar som membran. Det är som om man hade lagt ett stetoskop mot skrovet. Även i detta fall saknas ljud från dieselmotorer. Åsklint har identifierat vad han menar är ett par pumpar, som arbetar under kortare perioder kring 18:05 och 18:23 (t.ex. för att ändra djupgående). Dessa ljud är klart identifierbara, och om ubåten hade haft kylvattenpumpar för en nukleär reaktor borde man kunna höra detta. Kylvattenpumpar borde kunna höras under hela förloppet, vilket tyder på att ljudet snarare kommer från en dieselektrisk ubåt. Även om moderna nukleära ubåtar har ett mycket tystgående system har vi skäl att misstänka att detta är frågan om en dieselektrisk ubåt, som under dessa känsliga förhållanden drivs elektriskt .

Enligt Åsklint och Andersson är det ingen tvivel om att en ubåt rör sig intill hydrofonlinjen. Ljuden är mycket tydliga efter klockan 18:00, när sonaroperatören Karlsson på Mälsten talade om inspelning av 'säker ubåt'.⁴² En ventil, troligen hydraulisk ventil, slår till under bandets 50:e minut (ca 18:07). Den är tydligt registrerbar på alla hydrofonerna (se Åsklints kommentarer till bandutskriften). Man kan höra ett kraftigt metalliskt dubbelslag: 'Kä-Kä'. Ventilslaget kan avläsas i var hydrofon med en viss tidsskillnad (se utskrift nästa sida) beroende på ljudets hastighet i vatten (1430 meter/sek i Stockholms skärgård enligt FOI), vilket gör att ubåtens position kan bestämmas exakt. Eftersom ljudet antas röra sig 1,43 meter per millisekund betyder det att avståndet i millisekunder kan översättas till meter. Det betyder att ventilen (och ubåten) klockan 18:07 ligger ca 40 meter utanför hydrofonraden mitt emellan hydrofon nr. 1 och 2. Förutsatt att FOI:s beräkningar av hydrofonernas positioner är riktiga och förutsatt att hydrofonerna redovisar inkommande signaler korrekt slår ventilen till 90 meter från hydrofon nr 1, 84 meter från nr 2, 179 meter från nr 3, 298 meter från nr 4 och 354 meter från nr 5.⁴³ Vi vet

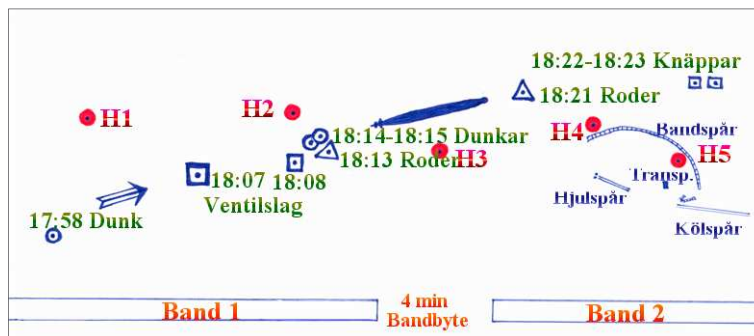
ubåtens exakta position 18:07. 18:08 hörs ett nytt, icke så starkt, dubbelslag i samtliga hydrofoner 75 meter öster om det förra ventilslaget, ca 35 meter rakt söder om hydrofon nr. 2 och mycket tydligt i nr. 2. Inspelningen är fylld av dunkar, slag och roderljud, vars positioner inte är så lätta att avgöra, men i vissa fall är ljuden så starka och markanta att man hör dem i samtliga hydrofoner. Tidsskillnaden till hydrofonerna ger oss ljudkällans positioner (se nästa sida). 17:58 hörs en dunk nära hydrofon nr. 1. 18:05 körs en pump i 28 sek. (26 Hz). Vid ventilslag 18:07-18:08 är ljudkällan i färd med att närma sig och passera nr. 2. 18:13-18:15 hörs dunk och roderljud mellan hydrofon nr. 2 och 3. Klockan 18:16 stoppas inspelningen. Hydrofonisten byter band till 18:20. Klockan 18:21 hörs roderljud mellan nr. 3 och 4, nära nr 4. Klockan 18:22-18:23 hörs två knäppar i samtliga hydrofoner nära hydrofon nr. 5. Samtidigt körs, enligt Åsklint, en annan pump i 40 sekunder. Det finns flera andra ljudkällor: kavitation och ventilslag från den lilla farkosten norr om hydrofonraden (se

Utskrift av ventilslag klockan 18:07 i hydrofon 1-5. Slaget visar sig först och tydligast i hydrofon nr. 1 och 2; sedan 0,067 sek. senare i nr. 3; 0,150 sek. senare i nr. 4 och 0,187 sek. senare i nr. 5. Vi kan därmed säga att ubåten vid detta tillfälle befinner sig strax utanför hydrofon nr. 1 och 2.⁴⁴

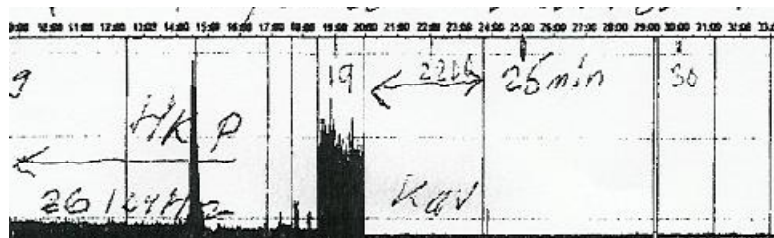

Preliminär uträkning av positioner för ventilslag (18:07 och 18:08) som beräknats med hjälp av hydrofonernas registrering av ljudets fördröjning i millisekunder översatt till meter (enligt FOI: rapport från maj 2008 är ljudets hastighet i vatten 1,43 m/ms). Överst visas FOA:s referenslinje med angivna avstånd längs en y-axel och x-axel (i orange) mellan hydrofonerna (i rött). Avstånd (i millisekunder översatt till meter) mellan ljudkälla och hydrofoner är utmärkta i blått. Positionen för hydrofon nr 5 har kalkylerats med hjälp av ovan nämnda ljudkällor. Osäkerheten kring hydrofonernas exakta positioner, särskilt längs y-axeln, har stor betydelse för beräkningen av ljudkällornas positioner norr och söder om hydrofonraden.⁴⁵

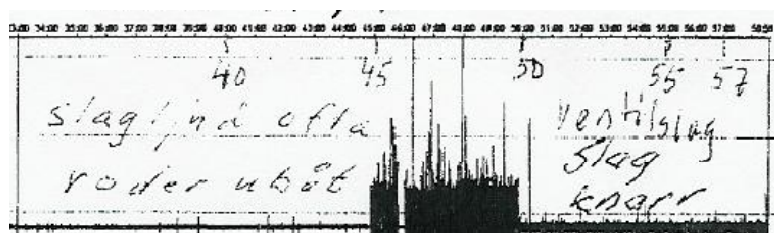

Kraftiga slag, dunkar, roderljud och hydrauliska ventiler som slår igen följer på varandra kronologiskt längs en linje som till synes visar en stor ubåt som passerar rätt igenom hydrofonraden. Vi antar här att det är HMS *Porpoise* (88 meter) med kapacitet att bära en DSRV. Vid hydrofon nr 4 och 5 finns hjulspår, av allt att döma från en DSRV, bandspår samt ett 60 meter långt kölspar från en stor ubåt intill en transponder. 18:16-18:20, när ubåten passerar hydrofon nr 3, byter hydrofonisten band. Ovanstående konklusion grundar sig på en preliminär analys.

ovan) samt 'ventilslag' 18:22 långt söder om den - från området för ubåten som sändt 21 KHz-signalen. Redan någon meter fel i hydrofonernas positioner ger ett lite annorlunda utslag, men mellan 17:55-18:25 ligger till synes ett antal signifikanta ubåtsljud längs en linje från väst till öst rätt igenom hydrofonraden. Ljudkällornas oregelbundna fördelning längs linjen utesluter en liten farkost. Det tyder på en stor ubåt, som rör sig mycket långsamt, vilket även var hydrofonisten Karlssons konklusion 1982.⁴⁶ Också avsaknaden av tydliga propellerljud tyder på en stor ubåt. Ubåtens position vid ca 18:30 är till synes densamma som gavs av Mälsten till helikoptern 1982.⁴⁷ På bandet finns en betydande mänsklig aktivitet med metalliska slag, pumpar som arbetar, roderljud, hydrauliska ventiler och dova dunkar inifrån ett stort stålskrov. Det finns också ljud som kan antas ha biologiskt ursprung, men ett antal signifikanta ljud visar att det är frågan om en ubåt, som av allt att döma rör sig rätt igenom hydrofonraden strax intill hydrofon 2 och bevisligen bara något tiotal meter från hydrofonerna. Ingen kan hävda att t.ex. ventilslagen härrör från ett naturfenomen eller från egna farkoster. Ljuden härrör bevisligen från en stor ubåt. Med en mer professionell analys av banden skulle man kunna avgöra den exakta rörelsen för ubåten. Att marinen, intill hydrofon 4 och 5, fann vad som antas vara en transponder samt spår efter en stor ubåt, en bandgående farkost och till synes efter en DSRV gör detta ytterligare intressant. Vi vet inte vilken farkost som efter 18:00 rör sig strax intill hydrofonerna, men det faktum att ubåten verkar närma sig dem från området strax söder om Mälsten och att farkosten dunkar och för oväsen tyder på att det kan handla om den ubåt som fick sig en smäll dagen innan. M.a.o. den ubåt som spelades in vid detta tillfälle skulle vara densamma som skadades av en mina (klockan 12:20 den 11 oktober), sände upp en grön *sea-marker dye* en timme senare och sedan utförde nödvändiga reparationer med hammarslag och metalliska slag under natten. Den skulle ha lagt sig strax söder om Mälsten och kanske tagit emot signalen på 21 KHz samma natt. Men eftersom detta närmast framstår som en dieselektrisk ubåt var den i så fall kanske snarare brittisk. Aktuella amerikanska ubåtar var nukleärt drivna. Det är inte känt att USA opererade diesel-

Helikopter (min. 9-18); kavitation+ tal (min. 18-20); kav. 3:47 (min. 20-24).

Den 26-minuter långa inspelningen av ubåt inkl. ventilslag i 50:e minuten.

elektriska ubåtar i europeiska vatten. Kanske var det *HMS Porpoise* som utsattes för kraftig mineld, låg och reparerades, och sedan förde ett våldsamt liv, medan den gick rätt igenom hydrofonraden. Kanske återförenades den med en DSRV intill transpondern vid hydrofon nr. 5 innan ubåten gick ut till öppet hav. Transpondern var säkerligen utlagd före hydrofonlinjen las ut i september 1982, vilket förklarar ubåtens rörelser intill hydrofonraden. Samtidigt måste man erkänna att operationen var våghalsig: att åka slalom mellan hydrofonerna är inte vanligt. Vi påminns om Sir Keith Speeds ord om att de använde en *Porpoise* i svenska vatten därför att den var 'billig'. Man kunde m.a.o. förlora en *Porpoise*, medan en nukleär ubåt hade varit 'politiskt sensitivt'.⁴⁸ Inspelningen ger emellertid upphov till flera frågetecken. T.ex. varför valde FOA i sitt PM att lägga vikt vid 3:47-minuterssekvensen istället för vid den långa inspelningen av ubåtsljud på 26+4 minuter då ubåten av allt att döma kan följas medan den passerar några tiotal meter från hydrofonerna? Varför valde FOA att lägga vikt vid '3:47' och inte vid den 2-minuterssekvens som föregår den och som är tydligare och har högre volym?

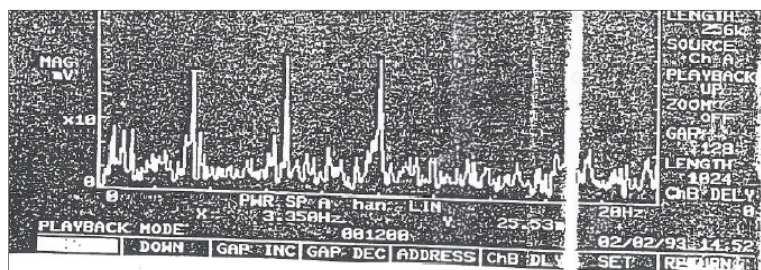

Fig.9 Amplitudenvelop, kanal B, bärfrekvens 200 Hz- 5 kHz
 PWC. 9 AD, KOM. 6, $f_H = 200 \text{ Hz} - 5 \text{ kHz}$

De svensk-ryska expertsamtalen 1993-94 granskade 3:47-minutersinspelningen från den 12 oktober 1982. Figuren ovan visar de tre första övertonerna helt tydligt i ett diagram från 0-20 Hz med en grundfrekvens på 3,35 Hz. Enligt den ryska sidan visar detta att propellern har tre blad. 200 varv per minut ger grundfrekvensen 3,35 varv per sekund eller Hz. Övertonerna ligger vid 3,35, 6,70 och 10,05, vilket överensstämmer med utskriften.⁴⁹

5.3. Den officiella inspelningen på 3:47 minuter den 12 oktober

Från den 20 oktober 1982 till den 19 maj 2008 kom inspelningen av 'säker ubåt' vid Mälsten den 12 oktober att beskrivas som ett högvarvigt propellerljud på 3:47 minuter. FOAs rapport från den 20 oktober 1982 skrev: 'ca 190 rpm [varv/minut], troligen mindre propeller'.⁵⁰ Ljudet beskrevs av tidigare utredningar som inspelat vid Mälsten vid 18:00-tiden den 12 oktober,⁵¹ vilket har visat sig inte stämma. Det var denna 3:47-minuterssekvens som Ubåtsskyddskommissionen 1983 beskrev som bevis för en sovjetisk ubåt, och som Emil Svensson och Carl Bildt tog med sig till Moskva 1993, som bevis för en sovjetisk ubåt inspelad på svenskt vatten 1982. Det var samma inspelning som 1995-års Ubåtskommission beskrev som ett av tio säkra bevis för ubåtskränkningar av svenskt vatten.⁵² FOA:s utredning från 1992-93 kom till slutsatsen att det saknades information från förbränningsmotor, och att det var en ubåt med propellervarvtal på ca 200 varv per minut. Farkosten gick enligt försvarets specialister ("våra bästa hjärnor", för att citera Carl Bildt) från väst till öst i hydro-

fonlinjens förlängning (vid Mälsten) med en fart av ca 3-6 knop, allt enligt Emil Svenssons rapport från Moskvasamtalen 1992-94.⁵³ Men när man studerar saken närmare finner man att det är minst sagt problematiskt att 3:47-minutersinspelningen inte spelades in när man säger att den spelades in, och ingen tycks veta vem som spelade in den och när. Inspelningen kan som sagt ha gjorts mellan ca 10:30-16:30, men vem gjorde den? Hydrofonisten Karlsson nekar till att han skulle ha gjort inspelningen. Han talar om en inspelning mellan 18:00-18:30 med andra varvtal och frekvenser.

Men låt oss för ett ögonblick se lite närmare på 3:47-minutersinspelningen. Det är möjligt att Karlssons värnpliktige assistent spelade in detta propellerljud under dagen den 12 oktober, och att Bengt Granath vid FOA senare fann detta avsnitt vid sin granskning av bandet (Granath har för övrigt aldrig hävdat att denna inspelning gjordes klockan 18:00, bara att den gjordes vid obestämd tid mellan 10:00 och 17:40).⁵⁴ När Carl Bildts regering 1992 inledde ubåtssamtal i Moskva under ledning av förre chefen för Analysgruppen Emil Svensson kom detta band att analyseras med mer modern teknik. I dessa samtal var den svenska och ryska sidan överens om att ljudet härrörde från ett konstgjort undervattensföremål med ett varvtal på ca 200 varv per minut. Den ryska sidan höll det emellertid för osäkert om det kunde vara ett ytfartyg med en propeller på ett bestämt djup. Vid bestämning av antalet propellerblad var båda sidor överens om att de tre första övertonerna hördes tydligt och visade sig tydligt i utskriften medan de följande övertonerna var diffusa, vilket den ryska sidan tolkade som att propellern hade tre blad, medan den svenska sidan tolkade som att den hade minst tre blad. Båda sidor var också överens om att det uppträdde en arytmi i ljudet under 17 sekunder av inspelningen, vilket den ryska sidan inte kunde förklara. Den svenska sidan tolkade det däremot som ett tecken på två propellrar. Den ryska sidan hävdade i sin tur att arytmin i så fall borde uppträda under hela förloppet,⁵⁵ vilket är samma uppfattning som hävdas i FMV:s skrift om hydroakustik.⁵⁶ Att få två propellrar (drivna av var sin motor) att gå helt synkront är näst intill omöjligt. I vilket fall torde äldre sovjetiska ubåtar som Whiskey och Romeo visa tydlig arytmi under hela förloppet.

En enmotorig tvåaxlad ubåt skulle kunna ge upphov till propellerarytmi enbart då ubåten girar åt endera hållet. Man ska därför inte utesluta en tvåaxlad farkost. Å andra sidan hävdar litteraturen att det är relativt lätt att identifiera antalet propellerblad, och utskriften tycks visa tre helt tydliga övertoner som indikation på tre propellerblad.⁵⁷ Uppdrag granskning intervjuade Jarl Johnsen, tidigare chef för ljudavdelningen vid det norska Forsvarets forskningsinstitut (FFI), och man visade honom utskriften från ljudinspelningen från Moskvasantalen. Johnsen sa att han inte ville säga något säkert utifrån dessa utskrifter, men han menade samtidigt att det såg ut som tre propellerblad.⁵⁸ Om vi först utgår ifrån dessa uppgifter och inledningsvis hypotetiskt utgår från att det var en ubåt, som det svenska FOA och Emil Svensson med kraft hade hävdat, betyder det att 3:47-minutersinspelningen torde härröra från en farkost med en eller möjligen två propellrar med tre blad var. Detta utesluter emellertid alla kända sovjetiska ubåtar. Alla konventionella sovjetiska ubåtar hade minst fembladiga propellrar. Nästan alla ubåtspropellrar har 4-7 blad. En tvåaxlad ubåt med trebladiga propellrar begränsar alternativen till brittiska Oberonklass- och Porpoiseklassubåtar⁵⁹ och till US Navys *NR-1* (samt till småfarkoster som *Deep Quest* och US Navy SEALs Mk IX). Ubåtar med en propeller och tre blad begränsar alternativen till olika klasser av italienska Cosmosubåtar, den brittiska *Piranhan* och de amerikanska *DSRV Avalon* och *Mystic* (den sovjetiska rädd-

Propellrar från Oberonklassubåtar⁶⁰

NR-1:s propellrar (modell)⁶¹ och DSRV Mystic med propeller.⁶²

Trebladiga propellrar för Mk IX,⁶³ *Deep Quest* (Naval Undersea Museum) och Cosmos MG110.⁶⁴

ningsfarkosten 1837 hade två axlar och fyra blad).⁶⁵ Förutsatt att propellerljudet härrörde från en ubåt pekade analysen av 3:47-bandet på en västlig farkost. Om vi bortser från denna analys och antar att det var en sovjetisk Whiskey, Juliette eller Romeo, som samtliga har två axlar, hade ubåten relativt lätt kunnat identifieras av utländsk (amerikansk, brittisk, norsk eller tysk) underrättelsetjänst, som har sett inspelningen. Dessa tjänster kom, enligt Ekéusutredningen, till slutsatsen att 'det ej går att fastställa typ och nationalitet'.⁶⁶ Men samtidigt vet vi att dessa tjänster hade kapacitet att typbestämma samtliga sovjetiska Östersjöubåtar, medan de knappast skulle bekräfta att ubåten tillhörde dem själva. M.a.o. om ubåten var amerikansk, brittisk eller italiensk skulle dessa staters representanter ogärna berätta detta för sina svenska kollegor. Vi kan därmed konkludera med att antingen

hade svenskarna fel i samtalen i Moskva när man hävdade att det var en ubåt eller så var farkosten västlig.

I oktober 2007 intervjuade Uppdrag granskning som sagt amiral Jan Ingebrigtsen (den norska militära underrättelsetjänsten) som sa att när hans folk lyssnade på detta band fann man att det var ett ytfartyg. En underordnad till Ingebrigtsen var mer försiktig och sa att man inte kunde säga vad det var, om det var en ubåt eller ett ytfartyg.⁶⁷ I ett följande program av Uppdrag granskning sa Peter Gnipping (chef för MUSAC) och Erland Sangfelt (chef för FOI:s ljudanalys) att man inte kunde säga om ljudet härrörde från en ubåt eller ett ytfartyg. Den inspelning som under alla år hade presenterats som den viktigaste inspelningen i svensk ubåtshistoria och som av Emil Svensson hade beskrivits som det 'mest övertygande beviset' för sovjetisk ubåt i svenska vatten var nu eventuellt ett ytfartyg. Både Gnipping och Sangfelt sa att de inte såg något hinder för att bandet avhemligades.⁶⁸ Försvarsmakten tvingades därmed offentliggöra inspelningen och tillsätta en utredning på FOI under ledning av Sangfelt. Efter en avlyssning av bandet kan man nu konstatera att det består av ett högvarvigt monotont propellerljud, som är otypiskt för en ubåt utsatt för ubåtsjakt. En ubåt i främmande vatten går normalt försiktigt och i korta sekvenser för att undgå upptäckt. Möjligen skulle man kunna tänka sig att ljudet härrörde från en liten farkost med mycket liten propeller. Det monotona högvarviga propellerljudet stämmer inte med det taktiska beteende man hade förväntat av en ubåt i främmande vatten.

Den 19 maj 2008 presenterade FOI och försvarsmakten sin utredning som sa att det inspelade objektet med största sannolikhet var en liten taxibåt *Amalia*, som fraktade *Dagens Nyheter* journalisten Anders Öhman och fotografen Folke Hellberg. Det finns en likhet i varvtal och propellerljud. *Amalia* är enaxlad och har en trebladig propeller.⁶⁹ M.a.o. konklusionen är i stort densamma som ryssarna presenterade i Moskva 1993. FOI har registrerat samma frekvens som *Amalias* motortändarfrekvens på bandet.⁷⁰ Vi vet samtidigt att *Amalia* denna dag kom norrifrån genom Danziger Gatt för att sedan gå mot väst, mot Nynäshamn (längs *hydrofonlinjens förlängning från öst till väst*). D.v.s. FOI:s analys är *i alla avseenden den motsatta*

som den som presenterades av FOA 1993. Men hur är det möjligt att de tekniska experterna kan göra sig skyldiga till så grova misstag? Hur kan man först hävda att farkosten närmar sig hydrofonerna och går från väst till öst (med 3-6 knops hastighet), för att sedan säga att det motsatta gäller. Man kan naturligtvis tänka sig att olika experter tar fasta på olika ting och att åtminstone någon av analyserna är ofullständig. Men det märkliga är att det är samma person, på FOA senare FOI, Erland Sangfelt, som gjorde analysen 1993 och 2008. Han vet mycket väl varför han kom fram till en annan konklusion idag jämfört med för 15 år sedan. Han skriver i den senare rapporten att undersökningen 1993 'hade till uppgift att stärka ubåtshypotesen'.⁷¹ FOA var kort sagt anmodat att komma fram med information som pekade på ubåt. Nu tycks man däremot utelämna information som inte stämmer med *Amalia* ('motortändarfrequensen' uppträder även när *Amalia* inte är ute). FOI-rapporten tycks ha haft till 'uppgift att stärka ytfartygshypotesen', kanske för att alternativet vore långt värre. Kanske är FOI:s slutsats riktig. Jag har heller aldrig hävdat att 3:47-minutersinspelningen gäller en ubåt, men starka krafter anger vilket resultat utredaren ska komma fram till, och militärledning och politiker lutar sig sedan mot dessa analyser: 'våra bästa hjärnor'.

Amalia (foto K.G. Nilsson)

Norrholmen med Mälsten (t.v.) och Måsknuv i bakgrunden mellan dem. Längre bort Yttre Gården och Järflotta landet. Bilden är tagen från Danziger Gatt vid passage över minlinjen från Norrholmen (foto: O. Tunander).

5.4. Inspelningen av ubåt vid Mälsten den 13-14 oktober

Exakt klockan 23:00, natten den 13-14 oktober 1982, registrerade minstationen MS1 en passage över minlinjen vid Mälsten.⁷² Det var en otvetydig passage av ett stort metalliskt undervattensföremål. Tidigare på dagen hade personalen på Mälsten haft indikationer som pekade på att en ubåt var på väg ut. Samtidigt hade försvarstabschefen amiral Bror Stefenson och chefen för operationsstaben i Östra Militärområdet, Göran Wallén, gett order om eldförbud för minorna.⁷³ Samtidigt som Mälsten hade en generell order om att använda minorna för att stoppa utpasserande ubåt (och hade eldtillstånd föregående natt och de följande nätterna), fick man en specifik order om eldförbud när en ubåt var på väg ut. Eldförbudet för minorna varade mellan 20:05 och 01:06.⁷⁴ Efter passagen klockan 23:00 visade samt-

liga system en ubåt på väg ut från Mälsten.⁷⁵ Eftersom försvarsstaben hade gett order om eldförbud för minorna hade befälhavaren på Mälsten, överstelöjtnant Sven-Olof Kviman, bara en möjlighet att stoppa ubåten: en massiv sjunkbombsinsats från bevakningsbåtarna. Bara på så vis fanns en reell möjlighet att skada ubåten. Redan innan passagen över minlinjen klockan 23:00 förberedde Kviman tre bevakningsbåtar för att fälla en matta med sjunkbomber för att på så vis kringgå eldförbudet för minorna. När ubåten hade lokaliserats ledde helikopter Y69 in bevakningsbåtarna mot ubåten, men sekunder före fällning gav Örlogsbasen order om att endast två sjunkbomber får fällas (gentemot planerade 16 sjunkbomber).⁷⁶

Marinens egen analys av händelserna (Grandinutredningen presenterad för chefen för marinen den 3 december 1982) skriver att högre staber reglerade eldtillstånd 'utan kompetens och kunskap ... Vid ett par tillfällen kan order om eldförbud såväl avseende sjunkbombsinsatser som minsprängningar verksamt ha bidragit till att ubåten (arna) undkom'.⁷⁷ Samtidigt vet vi att chefen för Örlogsbasen Christer Kierkegaard samt Wallén och Stefenson, som gav dessa order, var kvalificerade officerare. Detta tvingar oss att ställa frågan om dessa officerare av annat skäl ville låta ubåten komma ut oskadd. Vi måste också ställa oss frågan varför all information om passagen har förnekats i offentliga utredningar. Av en händelse var Stefenson militär expert för 1983-års Ubåtsskyddskommission och Wallén var militär expert för Rolf Ekéus Ubåtsutredning 2001. Trots samtidig kontakt med såväl aktiv som passiv sonar och med en kraftig magnetisk indikation i minlinjen förnekades denna ubåt i alla officiella dokument, medan chefen för marinens interna analys (Grandinutredningen) beskriver den som en 'säker ubåt'.⁷⁸ Det gör också ÖB general Lennart Ljung, som i sin dagbok skriver att Mälsten har haft kontakt med ubåt med tre av varandra oberoende system.⁷⁹ Dessutom registrerade hydrofonisten en stängning av en ubåtslucka, samma ljud som när URFen dockas på en svensk ubåt (se förord; not 64).

I sin tekniska rapport skriver chefen för Mälsten, överstelöjtnant Sven-Olof Kviman att 'ubåten passerade precis öster om farleden',⁸⁰ d.v.s. precis öster om det grunda området mitt i farleden. Mälstens och Muskös krigsdagböcker beskriver hur ubåten passerar minlinjen

Helikopter Y69 ledde in bevakningsbåtarna för fällning av en matta med sjunkbomber (foto: Bernt Claesson/Pressens Bild)

och rör sig fram mot hydrofonlinjen och hur Mälstens hydrofonist och ljudspecialist, helikopter och minstation (MS1) har kontakt med ubåten. Den 'akustiska spaningen gör bedömningen att föremålets propelleraxel är skadad'.⁸¹ Hydrofonisten och ljudspecialisten Anders Karlsson säger på bandets talkanal:

'kavitationsblås[or], bedömer att ubåten ökade farten ... ubåt tilltar något ... kan inte höra ubåten nu ... bedömer att ubåten har satt fart, går sakta framåt ... det verkar som om ubåten kör en fem sex sju åtta varv med snurran och därefter lägger han stopp igen. Möjligtvis går han väldigt tätt över botten' (byter till Band 4) 'Fortsatt inspelning av ubåten. Klockan är nu 01:19. Ubåten har först avtagit och sedan tilltagit till den här nivån som är ganska stark'... [Helikoptern] hade kontakt vid mic 5. Som lade av. Mycket möjligt att ubåten kom så pass nära att säkringen gick.⁸²

Krigsdagböckerna liksom talkanalen på bandet innehåller flera tiotal kommentarer om hur ubåten rör sig förbi Mälsten.⁸³ Till detta kommer till synes en 'fysisk kontakt'. Säkringen till hydrofon nummer 5 ('mic 5') utlöstes när ubåtsljudet stegrats till maximum samtidigt

som helikoptern beskrev ubåtens position som identisk med hydrofonen.⁸⁴ Helikoptern hade sonarkontakt med ubåten vid hydrofon nr. 5, samtidigt som hydrofonisten Karlsson registrerade att volymen stegrades och hydrofonen slogs ut. Antingen kolliderade ubåten med bojen, som hydrofonen var upphängd i (1 meter över botten), eller så tycks ubåten ha gått så nära den (mindre än 1 meter) att säkringen utlöstes.⁸⁵ Samtidigt med denna händelse leder helikoptern in bevakningsbåtarna för att fälla en matta av sjunkbomber. Karlsson säger på talkanalen:

01:25:30 Det går in båtar här som kommer gå in för att fälla. Innan dess ska jag stänga av helt och hållet.... 01:36:33 Inspelning stoppades på grund av att bevakningsbåt gick in och fällde.... Efter detonationen och påslagning av apparaturen så har sjöbrusnivån återgått till det normala. Det lågfrekventa området är nere på helt normala värden igen. Det sjönk med cirka 30 Decibel.⁸⁶

När ubåten la sig ner minskade bullernivån med 30 dB. Om sjöbrusnivån låg på ca 50 dB gick bullernivå upp till 80 dB. Ubåtsljuden antogs vara totalt dominerande. Följande eftermiddag den 14 oktober demonstrerade Karlsson dessa ubåtsljud för FOA. Eftersom personalen på FOA inte hade erfarenhet av ubåtsljud var han tvungen att peka ut kavitationsljud och hydraulikljud m.m. Karlsson säger enligt analysgruppens dokument från samma kväll att detta var en mindre farkost jämfört med den förra ubåten som gick ut den 12 oktober.⁸⁷ Han säger också att propelleraxeln på den senare mindre farkosten tycks ha varit skadad.⁸⁸ Enligt Arne Åsklint hade Bertil Johnsson i samband med deras gemensamma avlyssning av banden på FOA den 15 oktober 1982 framfört tanken på att det var propellerdysan (som omsluter propellern) som var skadad. De gjorde långa pappersutskrifter av bandet, vilket han berättade för Ekéusutredningen.⁸⁹ De tre experterna som hade anlåtats av FOA var eniga om att det 'rytmiska ljudet' kan ha härrört från en skadad propeller/propellerdysa och att det fanns typiska ubåtsljud. FOA:s rapport från den 20 oktober skriver att ett rytmiskt dunkande ljud tycks komma från '[mänsklig] verksamhet', men FOA hänvisar också till samma

0:39:25	Avbryter inspelningen tills vi får något intressant igen.
0:39:35	Fortsätter inspelningen, hkp 69 har kontakt med en ub. Och nu går det in ett dunkande ljud där. Innan dess hade vi ett par kavitationsblås bedömda att ub ökade farten.
0:40:15	Ett par kavitationsblåsor som gick in där.
0:42:30	Hkp går in för fallning.
0:46:45	Ub tilltar något.
0:50:35	Kan inte höra ub nu.
0:56:15	Bedömer att ub har satt fart, går sakta framåt.
1:02:10	Det verkar som ub kör en fem sex sju åtta varv med snurren och därefter lägger han stopp igen, möjligtvis går han väldigt tätt över botten.

Från utskrift från Anders Karlssons röst på talkanalen till band 3 (se ovan).

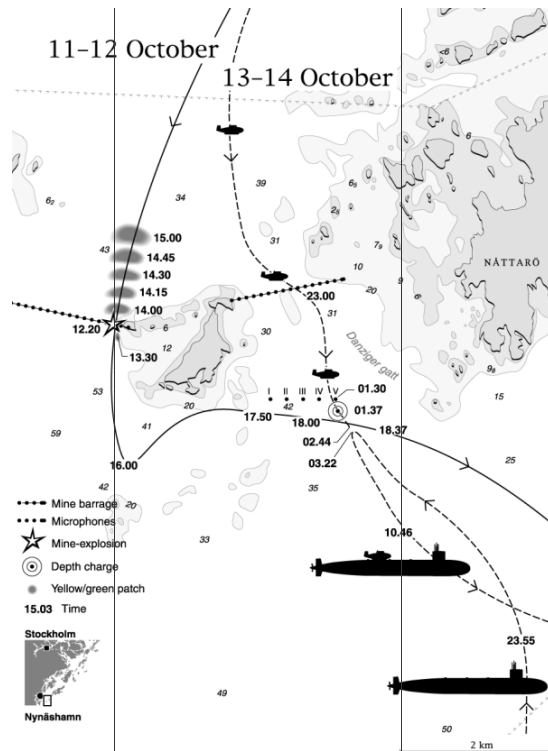
BAND 4 Inspelat 82-10-14--15		
Bandtid	Tidkod	Talkanal
00:03	01:19:00	"Fortsatt inspelning av ubåten. Klockan är nu 01:19. Ubåten har först avlagit och sedan tillagit till den här nivån som är ganska stark."
04:10	01:22:55	"Helikoptern skall nu gå in för anfall."
06:50	01:25:30	"Det går in båtar här som kommer gå in för att falla. Innan dess skall jag stänga av helt och hållet."
10:25	01:29:15	"Jag ligger nu och kör på 3:ans mik eftersom 5:ans har lagt av."
17:40	01:36:33	"inspelningen stoppades på grund av att bevakningsbåt gick in och fällde 2 st sjunkbomber. Dilledda av Helikopter som tydligt hade kontakt vid mic 5. Som lade av. Mycket möjligt att ubåten kom så pass nära att säkringen gick. Efter detonationen och påslagning av apparaturen så har sjöbrusnivån återgått till det normala. Det lågfrekventa området är nere på helt normala värden igen. Det sjonk med cirka 30 Decibel."
18:34	01:37:33	"Test lest -est. Provinspelning 1. 2. 3. ...."
19:03	09:47:24	
19:23	09:47:48	"Inspeining av hydrofonaffekt. 82-10-15 Klockan 09:48."
19:49	09:48:18	"Kraftig ton vid 31.5 Hertz"
21:11	09:49:33	"Inspeining slut."

Från utskrift från Anders Karlssons röst på talkanalen band 4 (se ovan).

experter – Johnsson, Karlsson och Åsklint – och skriver att de tre experterna inte kan utesluta att det rytmiska dunkandet (23 minuter) härrör från ett 'begynnande elektronikfel' i mikrofonen.⁹⁰ Man skulle naturligtvis kunna tänka sig att så vore fallet, men det var inte vad de tre experterna hade sagt. Samtidigt är det märkligt att de helt dominerande ljuden, 30 dB över bakgrundsbrus, inte längre tillmättes någon betydelse. Ljudnivån mätt i 'decibel' följer en logaritmisk skala. En ökning med 20 dB ger vid sfärisk utbredning en 10 gånger högre volym,⁹¹ medan en ökning med 30 dB ger 30 gånger högre volym. Hur kommer det sig att redan efter ett par dagar skulle det 30 gånger starkare ljudet ha trollats bort?

Som expert i Ekéusutredningen talade jag med Bengt Granath på FOA som hade signerat rapporten. Om det 'rytmiska ljudet' hänvisade Granath emellertid till sin kollega Per Schultz, som hade skrivit detta avsnitt. Schultz hänvisade i sin tur till Rolf Andersson på FMV. Andersson hade kalibrerat hydrofonerna vid Mälsten och gjort inspelningen av 'reparationsljud' och signalen på 21 KHz natten till den 12 oktober. Efter att ha talat med Schultz talade jag med Andersson. Han sa att detta var en ren missuppfattning. Han bekräftade att det hade varit vissa problem med hydrofonerna, men det hade inget med detta 'rytmiska ljud' att göra. Den säkra ubåt som Johnsson, Karlsson och Åsklint hade beskrivit skulle ha försvunnit på grund av en 'missuppfattning'. När Ekéusutredningen undersökte detta band fann man att Karlssons många kommentarer på talkanalen om säker ubåt finns kvar, men Göran Wallén fann inga ubåtsljud på bandet.⁹² Efter att bandet har frigivits finner man ett oregelbundet men kraftigt rytmiskt dunkande ljud, som kan ha bidragit till den höga volymen för låga frekvenser. Det hörs tydligt från klockan 01:10 och fortsätter fram till 01:28 då hydrofon nr. 5 slås ut. Det hörs efterhand med betydande styrka i hydrofon nr. 5 men också svagt i andra hydrofoner.⁹³ Det är samma typ av dunkande som hördes i flera hydrofoner kvällen innan. Det kan inte röra sig om ett naturfenomen, och det kan inte ha genererats av hydrofonerna. En hypotes är att det kan ha orsakats av en bottenkrypande farkost med larvfötter, som dunkar i botten på vägen genom Danziger Gatt, och spår från en sådan farkost upptäcktes som känt vid hydrofon nr 5 (se ovan). Det skulle förklara såväl rytmik som oregelbundenhet.

Dokumentation om en liten farkost den 14 oktober är överväldigande: samtliga tekniska system pekade på ubåt; detsamma gjorde den lokale befälhavaren Sven-Olof Kviman, hans överordnade, chefen för Stockholms kustartilleri Lars Hansson, ÖB general Lennart Ljung samt den interna utredningen för chefen för marinen av amiral Gunnar Grandin. Samtidigt förnekar en handfull centrala högt rankade marinofficerare (försvarsstabschefen Bror Stefenson, chefen för operationer, Östra militärområdet, Göran Wallén och chefen för den Marina analysgruppen Emil Svensson) att det över huvud taget var

Från Tunander: *The Secret War against Sweden*, s. 101.

någon ubåtspassage vid Mälsten.⁹⁴ Varför har den Marina analysgruppens huvudrapport under Emil Svensson rensat bort flera tiotals noteringar om 'ubåt' eller 'säker ubåt' och ersatt dem med en enda kommentar om 'möjlig ubåt'?⁹⁵ Varför ser man bort ifrån den säkra passagen över minlinjen? Varför ser man bort ifrån hydrofonistens bandinspelning och beskrivning av en säker ubåt som rör sig från minlinjen ner mot hydrofonlinjen? Varför ser man bort ifrån ljudexperternas konklusion vid den efterföljande analysen av bandet? Varför ser man bort ifrån helikopterns sonarkontakt med ubåten? Det är också märkligt att man kan se bort ifrån det faktum att helikopterns

aktiva hydrofon och Mälstens passiva hydrofonsystem anger samma position för ubåten vid samma tidpunkt och att det lågfrekventa ljudet, 30 gånger starkare än bakgrundsbruset, försvann. Och varför är det samma amiraler som ger order om eldförbud strax innan ubåten passerar och sedan förnekar dess existens? Varför informerar amiral Bror Stefenson sin chef ÖB Lennart Ljung mitt i natten (klockan 01.00) om en ubåtspassage, för att några timmar senare tillsammans med marinchefen Per Rudberg informera honom om att det inte var någon ubåt, och det trots att den regionale och lokale befälhavaren, deras manskap samt samtliga tekniska system pekade på ubåt. Det var till synes ett 'politiskt beslut'. Klockan 13:45 informerades försvarsministern om 'misstankar att mineringarna kan markera felaktigt', och att det inte var någon ubåt.⁹⁶ Varför ändrar man analyser trots att ingen ny information har kommit in? Det skapade uppror inom Stockholms kustartilleri. Dess chef, överste Lars Hansson, misstänkte försvarsstabschefen Bror Stefenson för samarbete med Sovjetunionen.⁹⁷ Andra kustartillerister sökte förklara eldförbudet med att flottan inte ville låta kustartilleriet ta ubåtarna. Grandinutredningen och Ekéusutredningen förklarar saken med inkompetens.⁹⁸ Men är detta en trovärdig förklaring? Och varför såg man bort ifrån alla tydliga ljud, trots att kommentarerna på talkanalen finns kvar? Varför skulle man dölja ljuden från en sovjetisk ubåt? Det är helt enkelt inte rimligt. Och varför var det så viktigt för amiral Wallén att inom Ekéusutredningen ta över ansvaret för bandinspelningarna? Varför redovisade han konklusionen att 'utredningen har inte funnit att banden har manipulerats',⁹⁹ när de som granskade banden för utredningen fann att mycket inte stämde. Varför har de avgörande sidorna i försvarsstabens krigsdagbok både i den handskrivna och i den utskrivna versionen försvunnit?¹⁰⁰ Det är svårt att se hur en sovjetisk ubåt skulle kunna ha framkallat denna aktivitet. Eldförbud under ubåtspassage, förfalskning av information, dokumentets försvinnande och ignoreringen av ljudexperternas bedömning blir mycket mer begriplig om man antar att ubåten var från väst.

---

¹ CM/Grandin, 1982. 'Granskning av ubåtsjaktverksamheten mot bakgrund av händelserna i Stockholms skärgård', av konteramiral Gunnar Grandin (ordf.) och överste Sven-Åke Adler (vice ordf.) för Chefen för Marinen 3 december 1982; SOU 1983:13, s. 23; SOU 1995:135, s. 140, 267-68.

² CM/Grandin, 1982, p. 91.

³ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38.

⁴ SOU 1995:135, s. 201-202.

⁵ Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna (FOA band 0-11) vid Mälsten mellan 11-28 oktober. Protokollet är signerat av Chef MUSAC Peter Gnipping, juni 2001 för ambassadör Rolf Ekéus ubåtsutredning, *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm; CMS Krigsdagbok, 6-15 oktober 1982; CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982. Försvarsstabens krigsdagbok avfilmad i Uppdrag granskning, 11 juni 2008.

⁶ CÖrlBO Krigsdagbok.

⁷ Ubåtsljud från propeller, se t.ex: Tom Stefanick, *Strategic Anti-submarine Warfare and Naval Strategy* (Lexington: Lexington Books 1987).

⁸ Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna vid Mälsten (FOA band 0-11), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm.

⁹ Ibid.

¹⁰ Lennart Ljungs Dagbok 1978-1986 (handskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.

¹¹ Enligt dokumentet från den 12 oktober är inspelningen 'klassificerad som [säker] ubåt', '80-120 Hz', 'varvtal på 30-40 varv/minut', 'stor propeller, 'ca 2 knop'. Sönnerstedt: 'Det finns ingen WP ub [Warszawapaktubåt] som har så stor snurra ... För mig tyder detta på en ubåt längre västerut' (MAA: Rapport från Hårsfjärdsincidenten 1982, bilaga 61 [signerad Ebbe Sylvén. Den inkluderar en intervju med kommandökaptän Erland Sönnerstedt]).

¹² Ibid.

¹³ MAA: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38 (bilagan signerad Ebbe Sylvén inkluderar en intervju med sonaroperatören Anders Karlsson vid Mälsten). För utskrift av rapporten i sin helhet, se denna volyms förord. Nedanstående kopia av den avhemligade rapporten saknar Karlssons namn, Åsklints och Bertil Johnssons namn samt omnämmandet av mikrofon nr 5. På ett par ställen jämförs ubåten den 13 oktober med ubåten den 14 oktober. Det ska uppenbarligen vara den 12 och den 13-14 oktober. Vid ett par andra tillfällen skrivs '13 oktober', när det är uppenbart att det talas om den '13-14 oktober' (bl.a. att mic. 5 påseglas); se även Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna (FOA band 0-11), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm. Kopia av rapporten från bilaga 38 på följande sida.

Ubåtsincidenten
Analysgruppen
Örln L Sylvén

1982-10-20

Ubil 3
till ubil
Bilaga
Incidentra
Sida 1 (2)

120 17) 14 10816
8/129

Rikt datum
13:0? Individer

Bandupptagningar gjorda på MALSTEN under 1982-10-12--14

Telefonutfrågning med [ ] 82-10-14 kl 2330 efter
det att [ ] återkommit från FOA.

Enligt [ ] visar analysen av banden som spelades in på MAL-
STEN under 10-12--14 (kontakt med FOA personalen har ännu
ej förevarit) att klassificeringen ub som gjordes 10-12 och
10-13 också efteråt entydigt pekar på detta.

[ ] säger att man klart kan höra propellerljud, varvtal och
kavitationsljud. Fq ligger runt 80 Hz. C påstår också att
de båda inspelade effekterna härrör från två olika ub.

Ub 10-13 skiljer sig markant från den som spelades in 10-14
Denna slutsats kan man dra genom att effekten 10-13 är mycket
"fylligare", starkare och mer distinkt än det senare. Man
kan även vid ub 10-13 höra hur ub startar upp och förflyttar
sig och därefter då hkp kommer till området stoppar, lägger
sig på botten varvid man hör duns/skrapljud. Man skall även
höra slagljud typ de som man kan höra då man oförsiktigt
stänger en genomgångslucka i en svensk ub.

Ub 10-13 indikerades/hördes en stud efter det att man från
minstationen [ ] rapporterat till hydrofonisten att
man fått utslag. Detta skulle enl C betyda att ub var på väg
ut. Då effekten närmade sig mikrofonlinjen ökade effekten i
styrka framför allt [ ] Då ub var nära linjen var
effekten så stark [ ] fick intrycket att denna
mikrofon påseglades. Säkringarna till denna mikrofon löste
ut. Mikrofonen har sedan detta tillfälle ej varit i drift.
C bedömde av ovanstående att ub gick på [ ] Av bandet
framgår även att denna effekt låter "underligt". Bedömningen
från C är att denna ub har någon skada i propelleraxeln eller

Ubåtsincidenten
Analysgruppen
Örln L Sylvén

1982-10-20
Sida (2) (7)

H 10816: S 1129

Ubil 3
till Ubil 39
Bilaga
Incidentrapport
Sida 2

att något blad skulle vara stukat. Även kavitationsljud kan förmärkas. Detta skulle kunna enl [ ] tyda på en djupförändring från p-djup till större djup.

Slutsatsen som [ ] drar av att de båda effekterna skiljer sig från varandra är att det är två olika ub. Han drar också slutsatsen av skillnaderna i styrka och "tyngd" att ub 10-13 är en större ub än den 10-14.

Farten på båda effekterna bedöms till 1-2 knop. Låga varvtal.

Enl [ ] har man haft hydrofoneffekter på avstånd enl följande:

hftg
hkp-sändning
hovrande hkp
ub

Fortsatt handlande:

- kontakt med FOA (Bengt Granath)
- kontroll av [ ]
- låta FMV-M Span lyssna på bandet [ ]
- ytterligare vän hfn-personal lyssna på bandet för att få någon referens.

¹⁴ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten (bilaga 38, underbilaga 2). FOA's rapport om bandinspelningar vid Mälsten: Analysresultat sammanfattning, den 20 oktober 1982 (Bengt Granaths rapport om bandinspelningar vid Mälsten 11-14 oktober).

¹⁵ Ekéusutredningens intervju med Bertil Johnsson 4 maj 2001 samt intervju med Arne Åsklint gjord av Rolf Ekéus, Mathias Mossberg och Ola Tunander, 16 februari, 2001. Om hydraulikljuden, se också föregående not.

---

¹⁶ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten (bilaga 38, underbilaga 2).

¹⁷ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten (bilaga 38, underbilaga 2). 3:47-minutersinspelningen ligger mellan 20-24 minuten av inspelningen (räkneverk 749-893). Enligt bandet rapporterar Karlsson efter 6,5 minuter att klockan är 09:45. 3:47-sekvensen startar 13,5 minuter senare, men bandet har stoppats 6 gånger under dessa minuter (kopia av bandet privat arkiv). M.a.o. 3:47-inspelningen kan tidigast ligga mellan 10:00-16:30.

Citat från bilaga 38, underbilaga 2 från 20 oktober 1982, se nedan:

'Analysresultat sammanfattning

Tre ½-band från Mälsten har avlyssnats och analyserats av en grupp bestående av Anders Carlsson och Bertil Johnsson (Marinen), Arne Åsklint (FMV-M), Bengt Granath och Per Schultz (FOA 352) samt sporadiskt Bengt Odin (FOA CK). Ett fjärde band har avlyssnats endast av BG och PS hittills. Ytterligare analys av alla fyra banden pågår ....

Band 1 märkt 1982-10-12 band 1

Ett avsnitt på bandet (räkneverk 749-893) innehåller propeller och hydraulikljud som med stor sannolikhet härrör från ubåt om ytan är fri. Varvtal ca 190 rpm, troligen mindre propeller. Även några korta gnissel, slag och ventilljud hörs samt under en del av tiden ett vinande ljud runt 3,2 KHz.

Ubåten är i övrigt ganska tyst, föga skrammel. Ljuden hörs tydligast i hydrofon nr. 1, uppskattat avstånd 500-1500 meter. Detta bandavsnitt finns mellan annonseringen "12/10 1982 kl. 09:13 och klockan 17.50". Däremellan har bandet stoppats flera gånger så tidpunkt inte kan anges. Övriga delar av bandet innehåller ljud från hkp, patrullbåtar eller okända källor.

Band 2 märkt 1982-10-12 band 2

Större delen av detta band är kraftigt stört av hkp, bevakningsbåtar och framförallt överstyrningar orsakade av ping. Några misstänkta slag- respektive kavitationsljuds ursprung har analysgruppen inte kunnat avgöra. Annonserad ökning av 80 Hz har ej verifierats.'

¹⁸ Mälstens krigsdagbok (handskriven) talar om propellerljud 13:38, medan Muskös krigsdagbok talar om propellerljud 13:42, men enligt Mälsten varar detta ljud bara ca: 2 minuter och därefter kommer några knäppar, vilket inte

stämmer med 3:47-minutersinspelningen. Denna senare inspelning kan ha gjorts på morgonen från klockan 10:00, mitt på dagen eller på eftermiddagen (MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38, underbilaga 2).

¹⁹ SOU 1995:135, s. 201-204; : MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten (bilaga 38, underbilaga 2).

²⁰ Emil Svensson, 1995, 'Slutrapport Ubåtssamtalen' [med den ryska motparten], Emil Svensson (Ordförande), januari 24, 1995; SOU 1995:135, s. 201-204. Med utgångspunkt i det höga varvtalet argumenterar den svenska sidan för att ubåten bör vara sovjetisk, och man säger att varvtal per knop till synes stämmer med vad man kan förvänta från en Whiskeyubåt. En Oberonubåt antas mindre sannolik, men man kanske ska tillägga att många andra farkoster rimligen stämmer med detta relativt höga varvtal (se huvudtexten).

²¹ Ibid.

²² MAna: Rapport från Hårsfjärden (bilaga 38, underbilaga 2).

²³ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.

²⁴ Göran Wallén, 'Racal-bandens från Mälsten öden och äventyr m.m.' PM *Ekéusutredningens arkiv* (208:4), Riksarkivet, Stockholm (2001-09-03).

²⁵ Protokoll för talkanalerna för bandinspelningarna (FOA band 0-11), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm. Dokumentet visar banden och varifrån de härrör. Det är signerat av chefen för MUSAC Peter Gnipping.

Gennemgång av band från Mellisten 1982-10

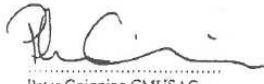
Band	MUSAC nr	Anm
FOA 0 (811125+???)	9771	Från R.Andersson 01-06-14
Band 1 (821012)	4723	Från FMV 92-02-04
Band 2 (821012)	4724	Från FMV 92-02-04
Band 3 (821012-13)	4725	Från FMV 92-02-04
Band 4 (821014-16)	9738	Från R.Andersson 01-05-16
FOA 6 (821018)	9772	Från R.Andersson 01-06-14
FOA 7 (821019)	9776	Från R.Andersson 01-06-14
FOA 8 (821020-26)	9775	Från R.Andersson 01-06-14
FOA 10 (821026-28)	9774	Från R.Andersson 01-06-14
FOA 11 (??-??-??)	9773	Från R.Andersson 01-06-14
Prov ultravox	9777	Från R.Andersson 01-06-14

Längre ner i samma dokument sägs:

-Band 1 och band 4 innehåller även tidkod (IRIG-B) på kanal 6. Denna har lagts på vid ett senare tillfälle.

-Övriga band har genomlyssnats 01-08-07-14 vid MUSAC De av A.Åsklint rapporterade roder- och hydraulik-ljuden har ej kunnat verifieras på något av banden.

-Band 5 och band 9 saknas ???.

Peter Gnipping CMUSAC.

²⁶ Anders Karlsson gör två långa inspelningar av ubåt: en klockan 18:00-19:00 den 12 oktober och en omkring klockan 01:00 natten till den 14 oktober. Enligt ett dokument från den Marina analysgruppen från kvällen den 14 oktober (efter att Karlsson har varit och demonstrerat band på FOA) redogör Karlsson för efteranalysen av banden. Han säger att den första ubåten var en större ubåt, medan den senare var en mindre farkost (MAAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38, se denna boks förord). Följande dag analyserades banden på FOA av Bertil Johnsson och Arne Åsklint. De delgavs inga uppgifter om tidpunkt för inspelningarna. Åsklint kan därför inte säga när inspelningarna gjordes, bara att den inspelning han lyssnade på (som kan ha varit en halvtimme) inte är densamma som 3:47-minutersinspelningen. Ljuden på denna korta inspelning som han lyssnade på i samband med att den sändes till Moskva hade inget att göra med den inspelning han lyssnade på 1982.

²⁷ Göran Wallén, 'Racal-banden.' PM *Ekéusutredningens arkiv* (208:4).

²⁸ Brevet är inte offentliggjort, men det finns antingen hos regeringen eller i Ekéusutredningens arkiv. Det sändes från Oslo i mars 2001.

²⁹ 'Ubåtar, lögner och ljudband', Uppdrag granskning, SVT, 3 oktober 2007.

³⁰ Ibid.

³¹ 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, 11 juni 2008.

³² Ibid.

³³ MAAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten 1982, bilaga 61.

³⁴ Dessa uppgifter grundar sig framförallt på Arne Åsklints granskning av Band 1 och på mina samtal med Åsklint oktober-december 2009 (men jag har naturligtvis också lyssnat på bandet många gånger).

³⁵ CMS Krigsdagbok (handskriven version), 6-15 oktober 1982

³⁶ Avlyssning av Band 1 efter samtal med Arne Åsklint, december 2009.

³⁷ Utskrift från FOA band 1 (detalj), privat arkiv.

---

³⁸ *DSRV Mystic*, US Navy Submarine Photo Archive

<http://www.navsource.org/archives/08/08545.htm>

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Erland Sangfelt och Gunnar Sundin, 'Resultat av analysuppdrag HKV 23 321:61522 MTRL ref 252:3301, FOI.

http://www.foi.se/upload/Analysrapport_%20Ubåtsljud08_R_2509.pdf

⁴¹ De två korta kavitationsljuden mitt på dagen ('13:38') ligger i 17:e minuten på bandet. Ljudet når först hydrofon nr 4, knappt 0,02 sekunder senare i nr 2 (eller ca 23 meter längre bort), ytterligare 0,005 sekunder senare i nr 3 (eller ytterligare 5 meter längre bort), medan hydrofon nr 1 ligger 0,06 sekunder bortom nr 4 (eller ca 85 meter längre bort). Eftersom hydrofon nr 3 ligger ca 30 meter söder om nr 2 och 4 är det uppenbart att farkosten måste ligga flera hundra meter norr om hydrofonraden, norr om hydrofon nr 4, eftersom den ligger närmare 2:an än 3:an. Vid en detaljerad uträkning finner man att den ligger 500, kanske 550 meter norr om hydrofonraden.

⁴² 'Nyckeln till Hårsfjärden', Uppdrag granskning, *SVT1*, 11 juni 2008.

⁴³ FOA Band 1 (privat arkiv) analyserad med programmet Auda City 1.3.

Om hydrofonernas positioner, se Erland Sangfelt och Gunnar Sundin nedan.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Dunkar och slag når hydrofonerna med viss tidsdifferens. Denna tidsdifferens mätt i millisekunder anger inte bara vilken hydrofon ljudkällan ligger närmast utan också dess exakta position, eftersom antalet millisekunder kan omvandlas till meter (1,43 m/ms). Nedanstående tabell ger oss tidpunkt för vissa dunkar, roderljud, ventilslag och knäppar med varierande exakthet. Dunkar och roderljud är svårare att bestämma exakt jämfört med ventilslag och knäppar. Om man känner tidpunkten i åtminstone tre hydrofoner kan man ange ljudkällans position. Antalet meter till den närmaste hydrofonen kan räknas ut och adderas till de övriga avstånden. Knäpparna visar att avståndet mellan hydrofonerna är längre än de angivna, vilket betyder att positionen borde ändras med någon meter alternativt att ljudets hastighet i vattnet i det aktuella området är något lägre än det som angivits. Några meters ändring av hydrofonernas placering skulle kunna betyda att passagen t.ex. sker från västnordväst till östsydost och att ljudkällornas positioner skulle vara spegelvända. Att passagen emellertid sker mycket nära hydrofonerna är däremot ovedersägligt. I kolumn 1 nedan visas tidpunkt när ljudet från vissa ljudkällor når var hydrofon. I kolumn 2 visas tidsdifferensen i millisekunder till dessa hydrofoner. I kolumn 3 visas differensen i meter. I kolumn 4 visas det beräknade avståndet mellan ljudkällan och närmaste hydrofon samt detta avstånd adderat till avstånden i kolumn 3.

Dunk/slag 17:58

1)	17:45:62	0 ms	0 meter	94 meter
2)	17:45:70	80 ms	112 meter	206 meter
3)	17:45:76	140 ms	200 meter	294 meter
4)	17:45:84	220 ms	314 meter	408 meter

Ventilslag 18:07

1)	26:33:704	4 ms	6 meter	90 meter
2)	26:33:700	0 ms	0 meter	84 meter
3)	26:33:767	67 ms	95 meter	179 meter
4)	26:33:850	150 ms	214 meter	298 meter
5)	26:33:887	187 ms	268 meter	354 meter

Ventilslag 18:08

1)	27:42:162	85 ms	121 meter	157 meter
2)	27:42:077	0 ms	0 meter	36 meter
3)	27:42:126	49 ms	70 meter	106 meter
4)	27:42:2085	131 ms	188 meter	224 meter
5)	27:42:247	170 ms	243 meter	279 meter

Roder 18:13

1)	32:12:329	109 ms	155 meter	190 meter
2)	32:12:229	0 ms	0 meter	35 meter
3)	32:12:261	32 ms	46 meter	81 meter
4)	32:12:338	109 ms	155 meter	190 meter

Dunk/slag 18:14

1)	33:24:460	100 ms	143 meter	169 meter
2)	33:24:360	0 ms	0 meter	26 meter
3)	33:24:405	045 ms	64 meter	90 meter

Dunk/slag 18:15

1)	34:54:080	100 ms	143 meter	168 meter
2)	34:53:980	0 ms	0 meter	25 meter
3)	34:54:030	50 ms	71 meter	96 meter
4)	34:54:112	132 ms	189 meter	214 meter

Knäpp (ventil) 18:22

1)	2:08:9325	302 ms	432 meter	562 meter
2)	2:08:8242	194 ms	277 meter	407 meter
3)	2:08:7500	120 ms	171 meter	301 meter
4)	2:08:6658	36 ms	51 meter	181 meter
5)	2:08:6301	0 ms	0 meter	130 meter

Knäpp (ventil) 18:23

1)	2:55:2402	285 ms	408 meter	528 meter
2)	2:55:1324	177 ms	254 meter	374 meter
3)	2:55:0646	110 ms	157 meter	277 meter
4)	2:54:9812	26 ms	37 meter	157 meter
5)	2:54:9550	0 ms	0 meter	120 meter

⁴⁶ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38.

⁴⁷ CÖrlBO Krigsdagbok, 18:37 den 12 oktober 1982: 'till Y69. Intressant område är DP 0451 R1' (strax utanför hydrofon nr. 5).

⁴⁸ Keith Speed, 'Striptease', TV2, (11 april 2000).

⁴⁹ Slutrapport Ubåtssamtalen [med den ryska motparten] 1995, Emil Svensson (Ordförande), Januari 24, 1995

⁵⁰ SOU 1995:135, s. 201-204; MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten (bilaga 38, underbilaga 2).

⁵¹ CM/Grandin, 1982, p. 91; MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38.

⁵² SOU 1995:135

⁵³ Slutrapport Ubåtssamtalen [med den ryska motparten] 1995, Emil Svensson (Ordförande), Januari 24, 1995.

⁵⁴ MAna: Rapport från Hårsfjärden (bilaga 38, underbilaga 2).

⁵⁵ Slutrapport Ubåtssamtalen [med den ryska motparten] 1995, Emil Svensson (Ordförande), Januari 24, 1995; SOU 1995:135, s. 201-204. Se bl.a. Bilaga 1: utlåtande från A. Polesjtjuk & V. Prisuchin.

Resultat av analys av signalens amplitudenvelopp i olika bärfrekvensband från de båda hydrofonerna presenteras i fig. 7-11. Framträdande i spektret av en amplitudenvelopp av en skala med grundfrekvensen 3,35 Hz samt ett tydligt framträdande av de tre första övertonerna i skalan och ett betydligt svagare framträdande av de tre följande övertonerna ger anledning att anta att det bullrande objektet har en anaxlad motor med en trebladig propeller. Axeln vridningsfrekvens uppgår härvid till 201 varv/min. Vidare framträder en dubbelmoduleringsseffekt, som består av 3,35 Hz-skalans grundövertons modulering genom havsyttans hävning (frekvens 0,1625 Hz).

Tidsanalys av ömsesidig korrelationsfunktion har ej fått fram någon fördröjning mellan de mottagna signalerna.

S l u t s a t s e r:

1. En subjektiv audiell analys och en maskinell spektral-tidsanalys av inspelningen pekar entydigt på förekomst av ett bullrande objekt i mottagarsystemets observationsområde.
2. Detta objekt har antagligen en enaxlad motor och en trebladig propeller, vars vridningsfrekvens är 201 varv/min.
3. Dubbelmoduleringsseffekten hos 3,35 Hz-skalans grundfrekvens möjliggör antagandet att objektet kan vara ett litet övervattensföremål eller en på litet djup nedsänkt liten undervattensfarkost.
4. De karaktäristika som framkommit genom analys av amplitudenvelopp är otypiska för ub i Rysslands marinstridskrafter.

A. Polesjtjuk
Specialist vid Marinstridskrafternas hydroakustiska centrum.

V. Prisuchin
Tf chef för Marinstridskrafternas hydroakustiska centrum.

⁵⁶ Ulf Looström ed, *Hydroakustik och sonarteknik – Kompendium* (Stockholm: FMV, 1999-11-05; LOFAR Grunder, s. 14 [ingår i Looström 1999]).

⁵⁷ Ubåtssamtalen (1995), bilaga 1. Svensk-ryska expertsamtalen, ryska delegationen. Fig. 9 (nedan) visar de tre första övertonerna helt tydligt i ett diagram från 0-20 Hz med en grundfrekvens på 3,35 Hz. Enligt den ryska sidan visar detta att propellern har tre blad. 200 varv per minut ger grundfrekvensen 3,35 varv per sekund eller Hz. Övertonerna ligger vid 3,35, 6,70 och 10,05, vilket överensstämmer med utskriften. Vi har därför skäl att anta att propellern har tre blad (se också Looström, 1999, s. 169). Enligt litteraturen är det tämligen lätt att identifiera antalet blad efter antalet registrerade övertoner. Om antal propellerblad, se även

http://www.navweaps.com/index_tech/tech-005.htm

⁵⁸ 'Ubåtar, lögnare och ljudband', Uppdrag granskning, 3 oktober 2007.

⁵⁹ http://www.submarineheritage.com/olympus_pftxt.html

⁶⁰ <http://www.navy.gov.au/publications/trade/jul03/past.html>

<http://www.hazegray.org/navhist/canada/postwar/oberon/>

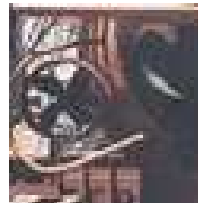
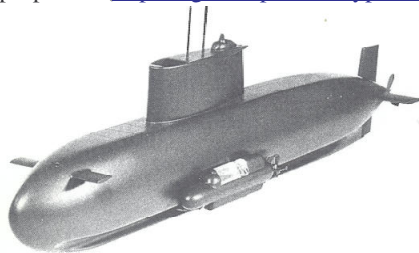
⁶¹ <http://www.fxmodels.com/CGISamples.shtml>

⁶² <http://navysite.de/ships/mystic.htm>

⁶³ <http://www.realseal.org/museum.htm>

⁶⁴ <http://www.globalsecurity.org/military/world/pakistan/mg110.htm>

⁶⁵ Den brittiska Piranhan (se modell nedan, Welham, 1989, s. 161) har trebladiga propellrar, medan den sovjetiska Projekt 1837 (nedan) hade fyrbbladiga propellrar (<http://legion.wplus.net/typhoon/1999/samko.shtml>).

- ⁶⁶ SOU 2001:85, s. 125-126.
- ⁶⁷ 'Ubåtar, lögner och ljudband', Uppdrag granskning, SVT1, 3 oktober 2008.
- ⁶⁸ Ibid; 'Sista beviset faller i ubåtsfrågan', Uppdrag granskning, SVT1, 21 november 2007.
- ⁶⁹ Inspelade ubåtsljud kan vara ytfartyg, *Försvarsmakten*, 19 maj 2008.
<http://www2.mil.se/sv/Nyheter/Nyheter-milse/Inspelat-ubatsljud-kan-vara-ytfartyg/>
- ⁷⁰ Ibid; Erland Sangfelt och Gunnar Sundin, 'Resultat av analysuppdrag HKV 23 321:61522 MTRL ref 252:3301, FOI.
http://www.foi.se/upload/Analysrapport_%20Ubåtsljud08_R_2509.pdf
- ⁷¹ http://www.foi.se/upload/Analysrapport_%20Ubåtsljud08_R_2509.pdf
- ⁷² CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok.
- ⁷³ CMS Krigsdagbok; SCSK Rapport; Göran Wallén. 'Hårsfjärden 1982 – Fakta i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, no. 1 (2002).
- ⁷⁴ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok; SCSK Rapport.
- ⁷⁵ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok; Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna (FOA band 0-11), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm.
- ⁷⁶ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok; Däckslögbok för HMS Bevakningsbåt 77 från 1982-09-10 till 1982-21-10; Sven-Olof Kviman, 'Aktuellt', *TV1*, (7 mars 2000). Kviman m.fl. menar att ordern som gick ut sa att endast 'en sjunkbomb får fällas', medan dokumenten talar om 'två sjunkbomber'. Två sjunkbomber fälldes (se nedan).
- ⁷⁷ CM/Grandin, 1982, s. 24-25.
- ⁷⁸ Ibid. s. 139.
- ⁷⁹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Handskriven och renskrivna version), Riksarkivet, Stockholm.
- ⁸⁰ CMS, Teknisk rapport, 14 oktober, 1982.
- ⁸¹ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok.
- ⁸² Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna (FOA band 0-11), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm. Nedan redovisas protokollen för band 3 och band 4.

BAND 3 Inspelat 82-10-12--13

Bandtid	Talkanal
0:00:10	Ett två. Här en buller ökning här i vattnen, vet inte riktigt var det kan vara.
0:02:45	???? Handelsfartyg. Stoppar inspelningen kl 20:31.
0:03:20	kl 21:20 förmodad blå båt plus sändningstörningar från hkp.
0:03:30	kl 13:39 inspelning av högfrekvent klirrljud.
0:04:15	?? hkp plus sändningstörningar. Kl 21:42 gottandsfärjan.

0:12:00	82-10-13 kl 23:02. Start inspelning beroende på indikering på minlinjen norr om hfn-singan. En allmän brusökning har skett under 2 min framför allt på de låga frekvenserna med cirka 10 dB. Kan inte urskilja något som jag kan klassificera.
0:39:25	Avbryter inspelningen tills vi får något intressant igen.
0:39:35	Fortsätter inspelningen, hkp 69 har kontakt med en ub. Och nu går det in ett dunkande ljud där. Innan dess hade vi ett par kavitationsblås bedömda att ub ökade farten.
0:40:15	Ett par kavitationsblåsor som gick in där.
0:42:30	Hkp går in för fallning.
0:46:45	Ub tilltar något.
0:50:35	Kan inte höra ub nu.
0:56:15	Bedömer att ub har satt fart, går sakta framåt.
1:02:10	Det verkar som ub kör en fem sex sju åtta varv med snurran och därefter lägger han stopp igen, möjligtvis går han väldigt tätt över botten.

BAND 4 Inspelat 82-10-14--15

Bandtid	Tidkod	Talkanal
00:03	01:19:00	"Fortsatt inspelning av ubåten. Klockan är nu 01:19. Ubåten har först avtagit och sedan tilltagit till den här nivån som är ganska stark."
04:10	01:22:55	"Helikoptern skall nu gå in för anfall."
06:50	01:25:30	"Det går in båtar här som kommer gå in för att följa. Innan dess skall jag stänga av helt och hållet."
10:25	01:29:15	"Jag ligger nu och kör på 3:ans mik eftersom 5:ans har lagt av."
17:40	01:36:33	"Inspejningen stoppades på grund av att bevakningsbåt gick in och lämnade 2 st sjunkbomber. Dilledda av Helikopter som tydligt hade kontakt vid mic 5. Som lade av. Mycket möjligt att ubåten kom så pass nära att säkringen gick. Efter detonationen och påslagning av apparaturen så har sjöbrusnivån återgått till det normala. Det lågtrekventa området är nere på helt normala värden igen. Det sönk med cirka 30 Decibel."
18:34	01:37:33	"Test test test. Provinspejning 1. 2. 3. ...."
19:03	09:47:24	
19:23	09:47:48	"Inspejning av hydrofoneffekt. 82-10-15 klockan 09:48."
19:49	09:48:18	"Kraftig ton vid 31,5 Hertz"
21:11	09:49:33	"Inspejning slut."
21:15	09:49:42	"Testing testing....."
21:35	09:49:55	"1982-10-16"

Anm: Genomlyssnat av P.Gnippling MUSAC och A.Asklint 2001-06-27. Jämförelse har gjorts mot Underbilaga 48 Incidentrapport 4 1982-10-29. Bandinnehållet överensstämmer med det som redovisas i rapporten.

KRIKSDAGBOKSBLAD		
Forband (motsv)	Datum	Blad nr
CörlB 0	1982-10-14	295
Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
0025	Mo 95 avbryter i området.	
0025	MS till Y70: Ub rör sig ryckvis framåt mot största djup.	
0031	MS har fortfarande kontakt.	
0032	Fr ESskol: rr-eko 0,1 M NV ALVSTA LÅNGHOLM	Inf Shu. Poliseb NYNÄSITAMN går ut.
0034	MS: Ub har satt fart.	

Utdrag från Örlogsbasens krigsdagbok efter midnatt den 14 oktober 1982.

⁸³ Mälstens krigsdagbok för den 13-14 oktober 1982 skriver: '23:00 utslag på mineringen från NH [MS1 vid Danziger Gatt öster om Mälsten]. Akustik [indikerar], helikopter anländer, bevakningsbåt går ut.... 00:30 akustiken rapporterar fortsatt kontakt. 00:35 akustiska spaningen har kontakt ... akustiska spaningen gör bedömningen att föremålets propelleraxel är skadad. 01:06 helikopterkontakt syd Mälsten. Eldtillstånd [på MS1] meddelas. Min-spärrtropp [MS1] informeras. 01:09 akustiken meddelar att föremålet går sakta framåt. Helikopter Y69 informerad.... 01:13 akustiken: styrkan i kontakten tilltar. 01:14 [helikoptern] Y70 återgår. Farten på föremålet ökar ytterligare. Meddelar helikopter. 01:16 akustiken: kontakten tilltar ... 01:18 föremålet ligger stilla. Försök görs att meddela Y69 ... 01:19 föremålet rör sig ryckvis framåt. Y69 meddelas ... 01:21 bevakningsbåtar leds in [för fällning] av Y69 + TpbS [Transportbåt Större]. Avstånd och luckan mellan bevakningsbåtar ... 01:30 en av akustikens mikrofoner ur funktion (nr. 5). Ingen kontakt. 01:32 ... Enligt Y69: kontakt nära A [mikrofon nr 5]. Kontakt nära. Akustiken: trots det ingen kontakt. Y69 meddelar: mikrofonen ut-

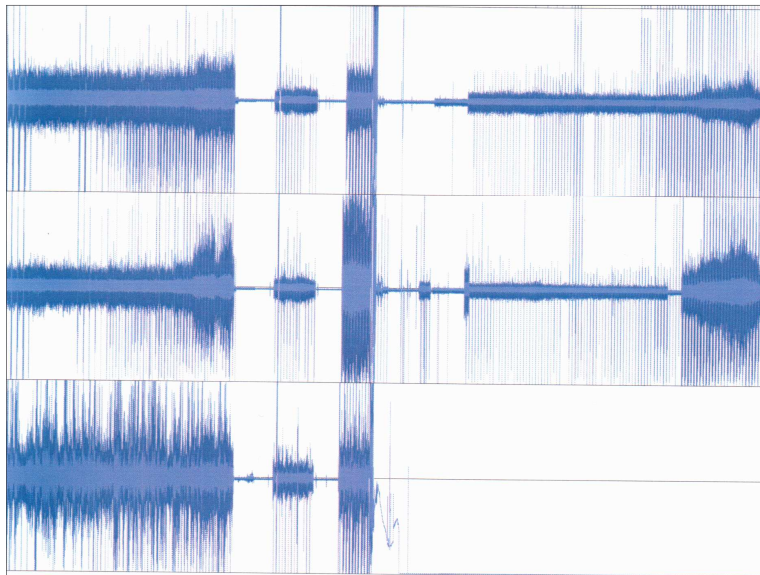
Förband (motiv)		KRIGSDAGBOK Datum
		1982-10-14
Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden (nr)	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
0034	Från hkp kodor ~~██████~~ gäller vid kontakt	
0035	Akustiska spa har kontakt	
	akustiska spa störs av Gotlandsfaärjan	
	akustiska spa gör bedömningen att	
	föremålets propelleraxel är skadad.	
0106	HKP kontakt syd Mällsten.	
	<i>A</i> Eldtillstånd på meddelas <i>A</i>	Mspto NM informeras
0109	Akustik medd att föremålet går sakta framåt.	HKP 469 info
0113	Akustiken: styrkan i kontakten tilltar	meddela hkp
0112	mellan hkp Nejon med trästycken	
0114	70 återgår farten på föremålet ökar ytterligare	meddelar hkp
0116	Akustiken kontakten tilltar	Mspto NH meddelas om akustikens kontakt Problem med direkt linje tfn pga dåliga batterier. Åtgärdas
0118	Föremålet ligger stilla	Försök görs att medd 469 medd går ej fram försöket avbryts.
0119	Föremålet rör sig ryckvis framåt	Meddelas 469. Kontroll görs att Mspto NH har uppfattat. Msptear Akustiken och postytan ligger på med- hörning.
0121	BevBåtar leds in av 469 + TpbS	Avstånd och luckan mellan BevB diskuteras HB 7 tar tätten
0124	70 lämnar frekvensen.	Tät ftg HB 7 fel på navrr. Kan han till godgöra sig hkp lägesangivning av föremålet (i bä avst från hkp)
0128	Från hkp till BevB: "håll nu lite ingen fällning nu bättre målvärden kommer". BevB reglerar sju position i förhållande till varandra	
0130	En av akustiska mikrofonerna ur funktion (nr 5) ingen kontakt.	
0132	TpbS meddelar: luckan en kabellängd.	
0134	enl 469: "kontakt nära A"= mikrofonerna	Kontakt nära Akustiska trots det ingen kontakt. 469 medd av oss att mil är utslagen. Akustiken tar order att

Krigsdagbok för Chefen för kustartilleribasen på Mällsten 14 oktober.

		givna order etc jämte motivering
		stänga utrustningen. Möjligen kan nr
		blivit påkörd. (meddelas till Y69).
		från BevB 3 sjbomb klara. Från Y69
		öka farten.
0137	FÄLL!	UP 5 stäng (av NTM)

Fortsättning från föregående sida.

Utskrift av inspelning (Band 4) på hydrofon nr. 3, 4 och 5 från klockan 01:19. Klockan 01:28 lägger hydrofon nr. 5 av efter att mycket hög volym och ett kraftigt, rytmiskt dunkande, ljud registreras av hydrofonen. De övriga hydrofonerna fungerar normalt.

slagen. Akustiken tar order om att stänga av utrustningen. Möjligen kan nr 5 blivit påkörd. Från bevakningsbåt: 3 sjunkbomber klara. Från Y69: öka farten. Från [Örlogsbasen]: 2 får sättas in. 01:37 Fäll! HB5 [bevakningsbåt 73] störs [av Örlogsbasen] så att order "Fäll" ej går fram. HB5 faller fördröjt ... 01:40 endast HB5 fällde 2.... 01:43 från akustiken: ingen registrering, hör

egna båtar ... Ingen registrering på låga frekvenser [ubåt]. Kan innebära att farkosten är skadad/ligger helt stilla ... 02:44 akustiska spaningen rapporterar: 2 st ”dunkande” ljud.’ Örlogsbasen krigsdagbok innehåller lika många kommentarer från hydrofonisten och skriver om de ’dunkande ljuden’: ’03:30 ... ljud som bedöms som stängning av ventil eller dörr’, se nedan [ska vara ’ubåtslucka’ se Karlssons förord].

KRIGSDAGBOKSBLAD		
Forband (motsv)	Datum	Blad nr
CÖR 1B O	1982-10-14	298
Klockan	Inträffade händelser, mottagna order och meddelanden	Bedömning av läget, vidtagna åtgärder, givna order etc jämte motivering
03:30	[redacted] Ljud bedöms som stängning av ventil eller dörr	

⁸⁴ Protokoll för talkanalerna för bandinspelningarna (FOA band 4), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm; MANa: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38; och CMS Krigsdagbok.

⁸⁵ CMS Krigsdagbok; MANa: Rapport från Hårsfjärdsincidenten 1982, bilaga 38 (bilagan signerad Ebbe Sylvén inkluderar en intervju med sonaroperatören Anders Karlsson vid Mälsten). Antingen kolliderade farkosten med hydrofonen eller så gick den så tätt intill den (inom en meter) att säkringen utlöstes, enligt ljudspecialisterna Anders Karlsson och Rolf Andersson.

⁸⁶ Protokoll för talkanalerna för bandinspelningarna (FOA band 4), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm.

⁸⁷ MANa: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38.

⁸⁸ MANa: Rapport från Hårsfjärdsincidenten, bilaga 38.

⁸⁹ Intervju med Arne Åsklint gjord av Rolf Ekéus, Mathias Mossberg och Ola Tunander, 16 februari, 2001.

⁹⁰ MANa: Rapport från Hårsfjärdsincidenten (bilaga 38, underbilaga 2).

⁹¹ En ökning av ljudstyrkan i dB följer en logaritmisk skala. En ökning med 10 dB innebär en 10 gånger högre effekt, en ökning med 20 dB innebär en 100 gånger högre effekt, medan en ökning med 30 dB innebär en 1000 gånger högre effekt. En ökning med 20 dB ger emellertid endast 10 gånger högre tryck vid sfärisk utbredning, medan en ökning med 30 dB ger något

---

över 30 gånger högre tryck, vilket är vad som mäts av hydrofonerna (d.v.s 20 gånger logaritmen [se Looström 1999, s. 15-16]). I detta fall skulle vi ha att göra med ett ubåtsljud som var mer än 30 gånger starkare än bakgrundsbruset. Att detta mycket starka ljud bara skulle försvinna från bandet är lite märkligt.

⁹² Protokoll för talkanalerna för bandinspelningarna (FOA band 0-11), *Ekéusutredningens arkiv* (174:4), Riksarkivet, Stockholm; Göran Wallén, 'Racal-banden.' PM *Ekéusutredningens arkiv* (208:4).

⁹³ FOA Band 3 (privat arkiv) analyserad med programmet Auda City 1.3.

⁹⁴ SOU 1983:13 (där Stefenson var militär expert); Anders Hellberg, "Inga ubåtar i Hårsfjärden" – Minorna hade kunnat skada civila båtar, säger vice-amiral Bror Stefenson', *Dagens Nyheter*, 1 februari (1994); Wallén (2002), p. 50.

⁹⁵ MAna: Rapport från Hårsfjärdsincidenten 1982.

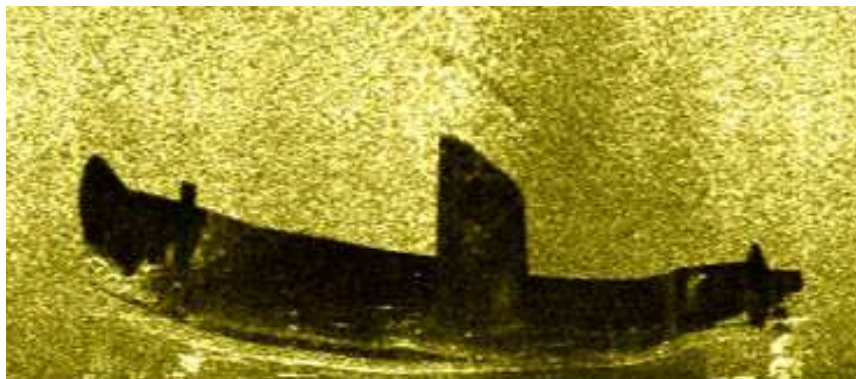
⁹⁶ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.

⁹⁷ Kadhammar, (1987), s. 99-107.

⁹⁸ CM/Grandin, 1982, s. 24-25; SOU 2001:85, s.

⁹⁹ SOU 2001:85, s. 286.

¹⁰⁰ SOU 2001:85, s. 118.

Sonarbild av en Oberonklassubåt (visar *Kleinhydrofonens* bildkvalitet)¹

6. Tekniska bevis/indikationer som pekar mot bestämda ubåtstyper

6.1. Sonarbilder av 25-30 meter långa ubåtar

Vi skrev tidigare om observationer av ubåtar som uppskattades vara 25-30 meter långa. Små ubåtstorn och en ubåt i ytläge på förmiddagen den 4 oktober 1982 kunde tyda på detta. Beskrivningen pekade närmast mot någon av de 25-30 meter långa Cosmosubåtarna, som var byggda i Italien. Vi skrev också om minifarkoster som uppskattades vara 5-10 meter långa. Man kan naturligtvis tänka sig, som jag skrev tidigare, att observatörerna här hade misstagit sig, och att deras uppskattningar och beskrivningar var helt felaktiga. Men de följande åren lyckades den svenska marinen vid ett antal tillfällen ta sonarbilder av sådana ubåtar som uppskattades till att vara just 25-30 meter samt av små farkoster som var 5-10 meter långa. I den hemliga utredning som försvarsstaben presenterade hösten 1987 beskrevs flera års erfarenheter av ett system av '30-meters miniubåtar', som man trodde bar minifarkoster (5-10 meter).² Det var detta system som Carl Bildt beskrev för Krigsvetenskapsakademin 1990. Han skrev att det nu hade visat sig att det var dessa 30-metersubåtar och inte Whiskeyubåtarna som

opererade i svenska vatten.³ Det fanns en mängd observationer från 1982 och framåt som pekade på dessa 25-30-metersubåtar. Den första observationen som jag känner till var den ovan nämnda incidenten vid Dalarö den 4 oktober 1982.⁴ Ubåtskommissionens rapport från 1995 visar på teknisk dokumentation av 25-30 meter långa ubåtar (videobilder av sonarekon).⁵ I maj 1984, efter en observation av periskop som går in i Vidingefjärden (Stockholms norra skärgård), får en minsvepare sonarkontakt med ett eko som är ca 28 meter långt⁶ (ca 30 meter långt)⁷ på motsatt kurs. Dokumentation finns i form av en skrivaremsa.⁸ I maj 1987 uppmättes ett tydligt sonarfoto av en liten ubåt till 28 meter (eller 28,5 meter). Bilden var tagen med en *Kleinhydrofon*.⁹ Under Hävringsincidenten 1988 togs sonarbilder med en videokamera av en ca 30 meter lång ubåt som rör sig 10 meter över botten med 1,5-2 knop. 'Stillbilderna visar också tydligt en skarpt avgränsad botten-skugga ... med en tornliknande upphöjning nära föremålets mitt'¹⁰ (jfr *Kleinhydrofonens* bildkvalitet på föregående sida). Liknande videobilder av en 30-metersubåt togs i samma område 1992. Den senare ökar farten från 0,5 till 1,5 knop.¹¹ Det fanns till synes teknisk bevisning för existensen av dessa ubåtar i svenska vatten. Men varifrån kom de? Försvarsstabens utredning och Carl Bildt utgick ifrån att dessa ubåtar fanns i ett tiotal eller knappt tiotal exemplar och var en hemlig och okänd sovjetisk ubåtsklass anpassad för operationer mot Sverige (Bildt talade om kanske åtta 30-metersubåtar och 14 tiometers dykarfarkoster).¹² De tänkte sig att denna ubåtsklass var en föregångare till den senare Pyranjan (28,2 meter¹³ [30,2 meter]¹⁴), som kunde bära med sig den offensiva dykarfarkosten Sirena-UM.¹⁵ En första Pyranja levererades den 30 december 1988 med utprovning från augusti 1986. En andra Pyranja levererades sent 1990 efter utprovning från maj samma år.¹⁶

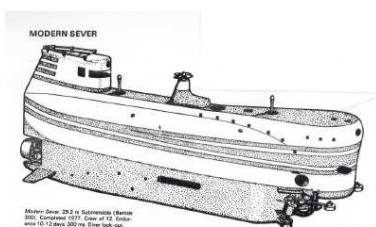
Sirena-UM

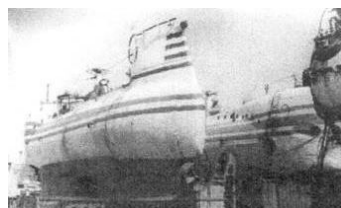
Pyranja (Projekt 865)¹⁷

Försvarsstabsrapporten menade att ett sådant system av ubåtar aldrig skulle kunna hållas dolt i ett västligt land, medan i Sovjetunionen var det relativt enkelt att dölja denna typ av verksamhet. Man konkluderade därför med att det var Sovjetunionen som var ansvarigt för kränkningarna av svenskt vatten.¹⁸ Som svar på denna utredning tillsatte regeringen med statsminister Ingvar Carlsson en egen grupp för att granska detta material. Denna s.k. regeringsgruppen bestod av kabinetssekreteraren ambassadör Jan Eliasson, Hans Dahlgren från statsrådsberedningen samt gruppens samordnare generalmajor Bengt Wallroth, tidigare chef för den militära underrättelsetjänsten, chef för FRA och vid denna tid chef för den internationella avdelningen på försvarsdepartementet. Wallroth m.fl. ställde sig kritisk till försvarsstabsutredningens konklusioner, och pekade på att flera stater hade möjlighet att i det fördolda operera små farkoster, men att det samtidigt var märkligt att de beskrivna 30-metersubåtarna inte hade observerats i sovjetiska vatten av någon västlig underrättelsetjänst. Var någonstans var de baserade? Och hur tog de sig hit? De borde rimligtvis vara mycket lättare att upptäcka under överfarten över Östersjön än i svenska vatten där ubåtar generellt sett är svåra att registrera. Det var något som inte stämde.¹⁹ Västliga underrättelsetjänster trodde inte på försvarsstabens konklusioner, och ju större experter, 'desto mindre

trodde de på våra kränkningar', enligt dåvarande försvarsministern Anders Thunborg.²⁰ Regeringen valde efter Wallroths m.fl. analys att inte peka ut Sovjetunionen som ansvarig för kränkningarna. Samtidigt publicerade det brittiska standardverket *Jane's Fightingships* (1987-88)²¹ ett antal teckningar av sovjetiska minifarkoster och miniubåtar, som antogs kunna användas av sovjetiska marina specialstyrkor, och blev till ammunition i den svenska debatten.²² De som hävdade att ubåtarna var sovjetiska fick till synes stöd av det brittiska verket. *Jane's* pekade på två sovjetiska ubåtstyper med en längd av '29,2 meter': dels 'Modern Sever Submersible (Bentos 300)', dels en icke namngiven 'Submersible'. Idag vet vi att den första teckningen visar den 16 meter långa djuphavs farkosten Projekt 1832 Modern Sever eller Poisk-2, som i början av 1980-talet fanns i två exemplar i Svarta Havet.²³ Det oceanografiska laboratoriet 1603 Benthos-300 är 21 meter och ser närmast ut som fiskebåt för djuphavsbruk (se foto nedan). Den användes av fiskeridepartementet.²⁴ Den finns inte avbildad av *Jane's*. Verket har blandat samman Poisk-2 med Benthos-300.²⁵

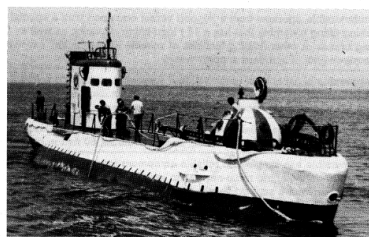
Modern Sever ('Bentos 300') enligt *Jane's* 1987/88

1832 Modern Sever eller Poisk-2

1825 Sever-2 (föregick Modern Sever)²⁶

Benthos 300²⁷

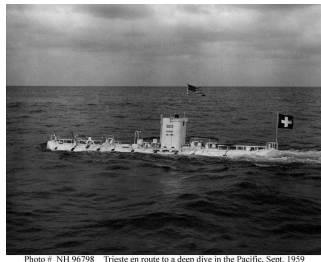
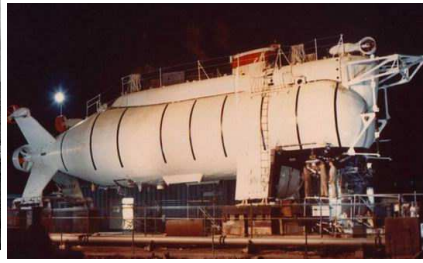
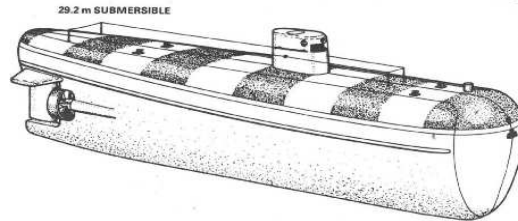

Photo # NH 96798 Trieste en route to a deep dive in the Pacific, Sept. 1959

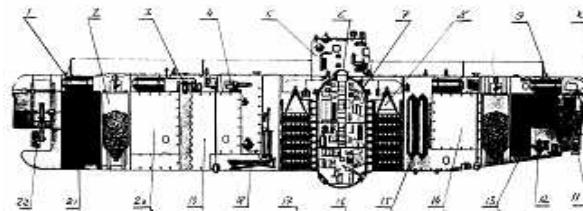
*Trieste I*²⁸

*Trieste II*²⁹

'Submersible 29,2 meter', enligt *Jane's* (ovan). Poisk-6 (AC-7) (nedan)

Projekt 1906 Poisk-6 (AC-7)³⁰

Teckningen av den icke namngivna 'Submersible' visar av allt att döma Projekt 1906 Poisk-6 (29 meter), också den en djuphavs farkost, men den var byggd för mycket stora djup (6000 meter). Den byggdes i ett exemplar som testades från 1979 i Svarta Havet. 1983 transporterades den till Petropavlovsk vid Stilla Havet. Dess 'NATO-beteckning' beskrivs som 'Submersible'.³¹ På ovansidan är Poisk-6 identisk med *Jane's* teckning, men undersidan liknar mer de amerikanska djuphavs farkosterna *Trieste I* eller *Trieste II*. Liksom de senare var den byggd för mycket stora djup. Både Poisk-2 och Poisk-6 transporterades på ett stort specialfartyg *Kommuna* (se nedan) eller på räddningsfartyget *Mikhail Rudnitskij*,³² och liksom sina amerikanska motsvarigheter hade de inte kapacitet att gå särskilt långt för egen maskin. Varken dessa farkoster eller det oceanografiska laboratoriet Benthos-300 var ägnade till offensiva specialoperationer för att uttrycka det milt. Man borde kunna utesluta dem i samband med operationer i svenska vatten. Vi tvingas emellertid här ställa oss frågan om någon på brittisk sida har sökt påverka den svenska debatten genom att presentera en tillrättalagd teckning som tycktes beskriva en offensiv sovjetisk 25-30-metersubåt. Bristen på information från *Jane's* sida antydde att den/de var extremt hemlig(a), medan det exakta måttet, '29,2 meter', antydde att man visste vad man talade om, och det lämnades fritt för fantasin att tänka sig att den fanns i flera exemplar: en 'hemlig ubåtsklass'. Detta har visat sig vara fel, och efter det kalla kriget har det inte framkommit någon information, vad jag vet, som pekar på existensen av en sådan rysk/sovjetisk ubåtsklass, d.v.s. inte förrän Sovjet 1988-89 kunde operera en Pyranja och sedan ytterligare en 1990.³³

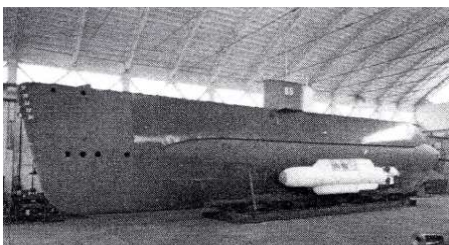
I sin rapport från Moskvasamtalen nämner Emil Svensson ett stort antal tidigare 'Pyranjor': 'Projekt 1806, 1832 och 1837' med totalt '11 båtar' mellan 18-28 meter.³⁴ Detta är en total missuppfattning. 1806 är ett ytfartyg *Onega*, och varken de tre djuphavs farkosterna 1832 Poisk-2 (16 meter), 1906 Poisk-6 (29 meter) eller de 8 räddnings farkosterna Projekt 1837 (11 meter) hade någon som helst offensiv kapacitet (se bilder: kap. 2 och 6). Det finns ännu ingenting i litteraturen som pekar på att Sovjetunionen under tidigt 1980-tal hade offensiva 25-30-metersubåtar. Däremot vet vi att det fanns ett stort antal sådana ubåtar i väst. De italienska Cosmosubåtarna hade sålts till flera västliga land.

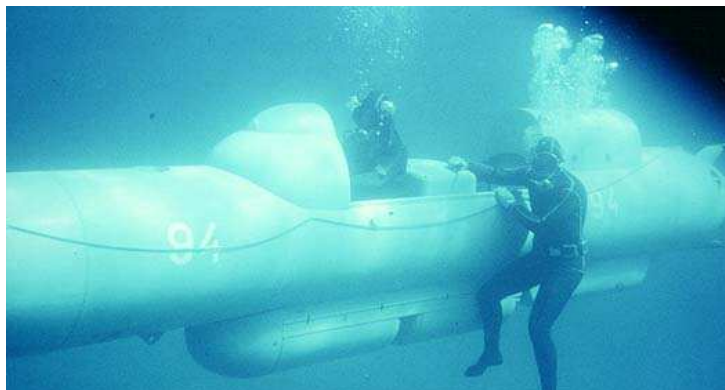
Cosmos SX 506 (Colombianska marinen)³⁵

Cosmos MG 110 (i Pakistan)³⁶

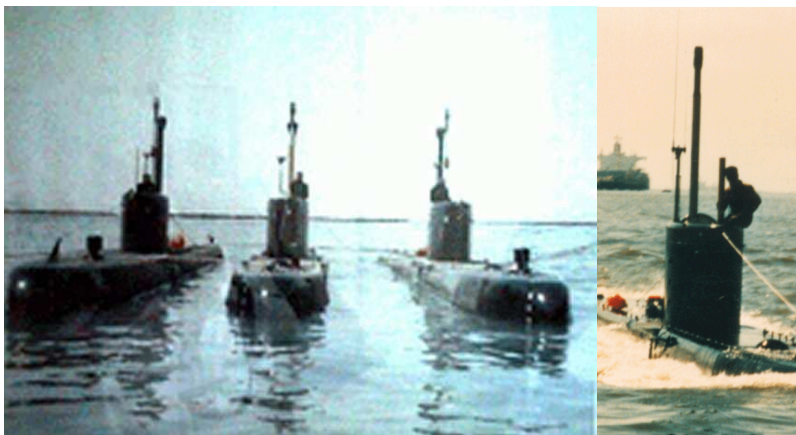

Cosmos SX 756-W bärande Cosmos CE2F-X60.³⁷ CE2F-X60 (Foto 1980)³⁸

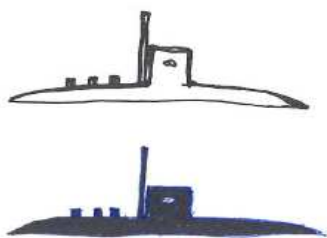

Den nya CE2F-X100-T (alla bärs av Cosmos).³⁹

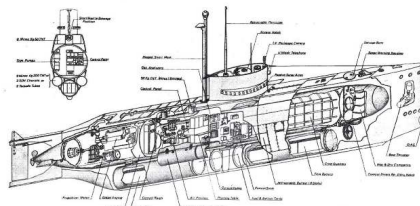
Italien utvecklade dessa ubåtar under 50-talet och framåt. Av de tidigare versionerna Cosmos SX 404 SX (17 meter) och SX 506 (23 meter) såldes åtminstone 63 exemplar till olika västliga land.⁴⁰ 1970- och 1980-talets Cosmos SX 756-W (25 meter), Cosmos MG 110 (28 meter) och Cosmos MG 120-ER (28 meter) har också sålts till flera land. De kunde bära två 7-meters dykarfarkoster (CE2F-X30, senare CE2F-X60) var. Därutöver fanns de tidigare nämnda 10-meters minifarkosterna 3GST9 och CEE-22 (Maritalia) samt andra större Maritaliafarkoster som IMI-35 (15 meter) och senare eventuellt LWT-27 (27 meter) som samtliga var 'torra' farkoster.⁴¹ Försvarsstabsrapportens system av 25-30-metersubåtar, som kunde bära 5-10-meters minifarkoster existerade, men inte i Sovjetunionen utan i Italien och i de västliga land som hade tillgång till de italienska ubåtarna. Sonarfotot från Hävringe 1988, som visar ett 'ubåtstorn' 'nära föremålets mitt',⁴² stämmer med Cosmosubåtarna eller med den brittiska Piranhan, men inte med den sovjetiska Pyranjan som har ett knappt synligt torn i den främre delen av farkosten.⁴³ Detta är teknisk bevisning. Varför diskuterar man inte detta faktum? Vidare, de beskrivningar som vi känner från 25-30 metersubåtarna (jfr 4 oktober 1982) med en lång mast bakom tornet liknar onekligen de italienska Cosmosubåtarna (Pyranjan har en liknande mast).⁴⁴ Om vi tar vår utgångspunkt i teckningen från den 4 oktober tycks vi snarare ha att göra med en Cosmosubåt.

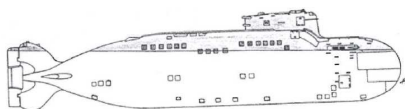
T.v. tre MG 110 byggda av Cosmos i Pakistan från 1988. T.h. en Cosmos MG 120-ER fotograferad utanför den norditalienska kusten (utanför La Spezia?)⁴⁵

Dalarö 4 oktober 1982 (se kap. 2)

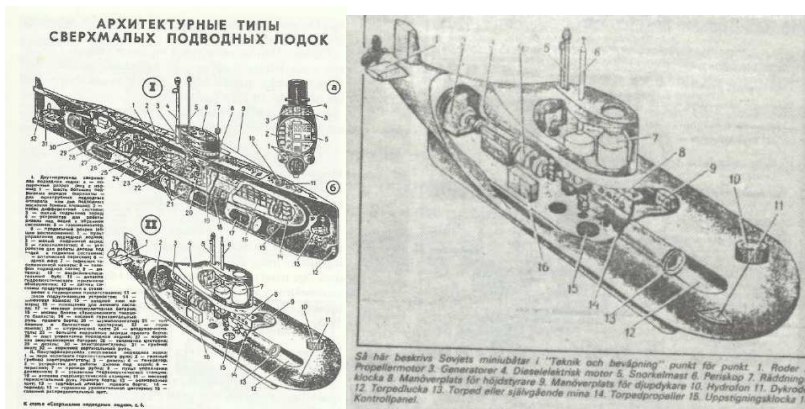
Cosmos SX 756-W⁴⁶

Pyranja⁴⁷

Pyranja

Den 26 maj 1983 visade *Rapport* (TV2) bilder från den sovjetiska militära facktidskriften *Theknika i vooruschenije* ('Teknik och beväpning'), som presenterade två västliga miniubåtar: den italienska Cosmos SX 756-W och den tyska Typ 100. *Rapport* hade förhört sig med ansvariga svenska officerare som sa att dessa ubåtar var sovjetiska. Samma sak skrev tidningen *Expressen* dagen därpå (se bild ovan). 'Så här beskrivs Sovjets miniubåtar i "Teknik och beväpning"', skriver *Expressen*. '[Det är den typ av miniubåt] som varit på långvariga uppdrag i bl.a. Stockholms och Sundsvalls skärgårdar'. *Aftonbladet* skriver samma dag: 'Ryssarna talar om sina egna ubåtar'. När Anders Hasselbohm senare påpekade att dessa ubåtar var västliga och att bilderna var hämtade från västliga militära tidskrifter var det inte längre någon som var intresserad.⁴⁸

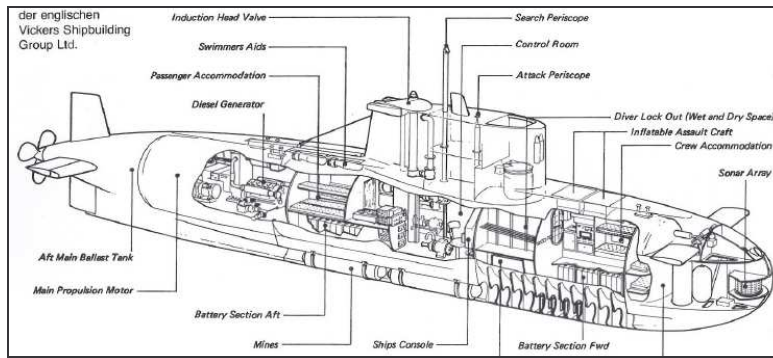
En modell av en Typ 100 (Tolgorae) som tillhör Taiwans marin.⁴⁹

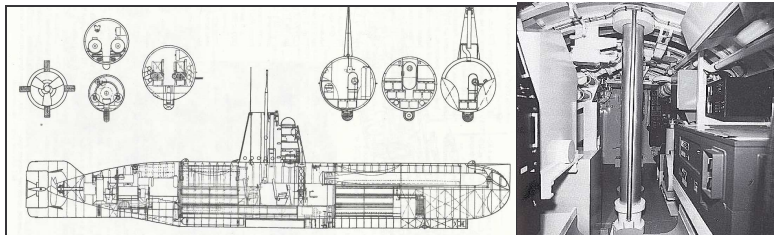
*S173 Friedrich Schürer och S172 Hans Techel 1966-67(?).*⁵⁰

1965-66 byggdes två västtyska miniubåtar Typ 202 (23 meter): *S172* och *S173*. Det var ursprungligen planerat en produktion av 40 Typ 202 för utplacering av *Kampfschwimmers* och agenter bakom järnridån. Men produktionen stoppades. Båda farkosterna togs ur aktiv tjänst redan i december 1966 (en månad efter leverans av *S173*)⁵¹ eller 1971-72.⁵² Något måste ha skett. Kanske kan beslutet förklaras av att socialdemokraten Willy Brandt, vicekansler och utrikesminister från december 1966, motsatte sig offensiva specialoperationer. Om dessa ubåtar åter gjordes operativa från slutet av 1970-talet efter Brandts fall vet jag inte. Från 1980 opererade US Navy SEALs tillsammans med de tyska *Kampfschwimmers* från Eckernförde, vilket kan ha följts av en förnyad satsning på offensiva operationer (se nedan). Den tyska Typ 100 (18 meter) ska ha byggts och sålts i tre exemplar (1984, 1986 och 1988) till Taiwan under namnet *Tolgorae*. Om det har funnits något tyskt exemplar är inte känt. Dessutom tillverkades en tysk Sea Horse II (14,5 meter) från slutet av 1970-talet och senare två för

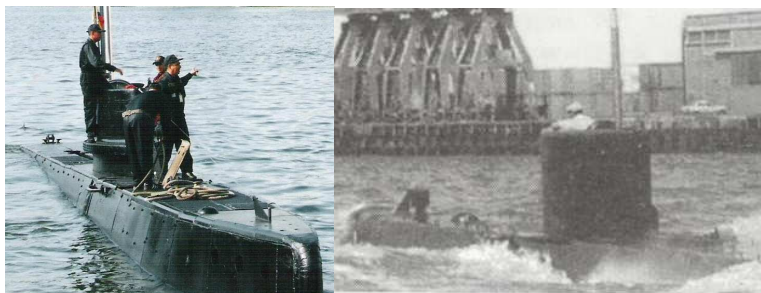
Brittisk Piranha (Fock 1996, s. 175)

Taiwan varav en sedan såldes.⁵³ Utifrån denna information kan man inte utesluta att *S172* och *S173* kan ha opererat i svenska vatten under 1980-talet. En brittisk *Piranha* (26,6 meter) som också kunde bära två italienska CE2F-X60 visades upp på en utställning 1978, men några bevis för att dessa ubåtar ska ha använts har inte presenterats.⁵⁴ Två stycken spanska *Tiburon* (21,5 meter) byggdes 1958 men antas ha tagits ur aktiv tjänst 1977. Från 1985 fanns den första av sex jugoslaviska Unaklassubåtar (19 meter).⁵⁵ Från 1987 fanns en fransk civil ubåt *Saga* (28 meter),⁵⁶ men den hade knappast kapacitet att delta i militära operationer. Det enda land som under 1970- och 80-talet hade en reell produktion och försäljning av militära 20-30-metersubåtar var Ita-

T.v. ritning av en spansk *Tiburon*.⁵⁷ T.h. kontrollrum från en brittisk *Piranha*.⁵⁸

T.v. Cosmos SX 506 (i Colombia). T.h. Cosmos MG 120-ER⁵⁹

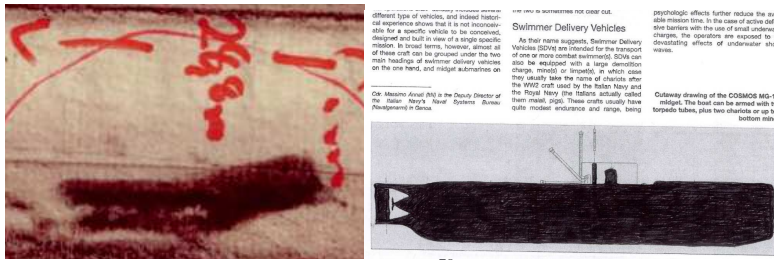
lien.⁶⁰ Cosmosubåtarna kan ha använts av amerikaner och britter eller av italienare i samarbete med de förra, men Sovjetunionen kan inte ha köpt dem. Kanske har Royal Navy använt sin *Piranha* eller kanske har US Navy SEALs tillsammans med de västtyska *Kampfschwimmers* använt de västtyska *S172* och *S173*. Men det framstår som mer sannolikt att de s.k. 25-30-metersubåtarna var italienska (eller italienskbbyggda) och att de ingick som ett bidrag till en amerikansk operation. De italienska marina specialstyrkorna COMSUBIN hade en symbiotisk relation till sina amerikanska kollegor i US Navy SEALs, och COMSUBIN hade vad Navy SEALs inte hade: farkoster som var väl anpassade för operationer i kalla vatten, och farkoster för operationer i skärgårdar och i militära basområden. För SEAL Team 2:s operationer i Östersjön var de italienska farkosterna ett logiskt val. 1974 sökte Richard Marcinko från SEAL Team 2 förmå US Navy att köpa Cosmosubåtar. SEAL Team 2 torde åtminstone ha övat med dessa ubåtar. Marcinko skriver också att man senare sökte köpa Maritalia med dess mycket speciella farkoster (som 3GST9). Men eftersom ubåtsvapnet i US Navy ville ha nukleärt drivna ubåtar⁶¹ tvingades Navy SEALs att acceptera en alternativ lösning: att t.ex. operera dessa farkoster tillsammans med COMSUBIN. Detta är inget bevis, men det finns mer specifik information som stödjer tanken på en möjlig italiensk involvering i samband med Hårsfjärdsjakten i oktober 1982. Enligt ett telegram från den italienska nyhetsbyrån ANSA från den 9 oktober, d.v.s. mitt under ubåtsjakten, hade representanter för den makt som ope-

Cosmos MG 110 i barrack⁶²

rerade ubåtarna i Hårsfjärden och ett par svenska representanter hållit ett möte i Genève för att förhandla fram ett frisläppande av ubåtarna. Enligt ANSA var ingen av svenskarna från utrikesdepartementet. Italiensk radio preciserade saken. De hävdade att den kränkande makten var ett NATO-land.⁶³ Det finns inte så många NATO-land med denna kapacitet att välja mellan och USA är den mest naturliga kandidaten. Men läckan till ANSA kan tyda på en italiensk involvering. ANSAs källa hävdade senare att mötet hölls den 8 oktober, att NATO-landet var USA och att en italiensk underrättelseofficer var närvarande på mötet i Genève. Vidare säger han att läckan till informationen kom från den italienska underrättelsetjänsten SISMI, vilket ska ha varit bakgrunden till att källan var italiensk.⁶⁴ Argumentet att amerikanerna aldrig skulle samarbeta med italienarna i denna typ av sensitiva operationer håller inte, eftersom samma italiensk-amerikanska nätverk (se nedan) samarbetade i än mer sensitiva operationer, inklusive den typ av operationer som ANSA-telegrammet talar om, vilket har framkommit i senare års rättegångar i Italien.⁶⁵

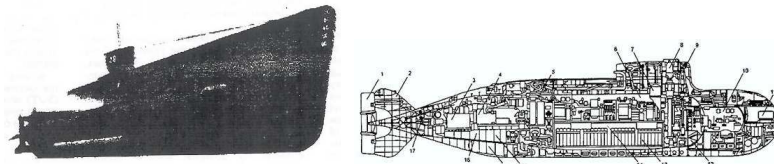
Om vi utgår från att ANSA hade täckning för sitt påstående måste det finnas en förklaring till en italiensk närvaro på detta möte, och den mest naturliga förklaringen är att en eller ett par italienska ubåtar deltog i en amerikansk operation i svenska vatten. Det faktum att Cosmosubåtarna inte finns omnämnda under Italien i standardverk som *Jane's Fightingships* kan tyda på att de deltog i högst 'illegitima operationer' i vänligt sinnade stater som Sverige. Det finns ett antal argument som stödjer denna hypotes (se nedan), medan det knappast har presenterats någon information efter det kalla kriget som stödjer tanken på att ett system av sovjetiska 25-30-metersubåtar redan under tidigt 80-tal.⁶⁶ De sovjetiska marinofficerare som (enligt ovannämnda svenska TV-program från 1996) ska ha deltagit i operationer i svenska vatten, säger sig ha använt konventionella ubåtar, t.ex. Whiskeyubåtar, som har frigjort den torpedliknande Sirenan för operationer inomskärs. De säger ingenting om några 25-30-metersubåtar med kapacitet att tränga djupt in i svensk skärgård.⁶⁷ *US Naval Intelligence* trodde heller inte på en sovjetisk föregångare till den senare Pyranjan. I *Office of Naval Intelligence* (ONIs) randanmärkingar till en artikel av Wilhelm Agrell och Christer Larsson från 1990 ställer ONI sig kritisk till denna hypotes. ONI uppfattar den inte som trovärdig.⁶⁸ Flera efterföljare till Pyranjan fanns på ritbordet vid Sovjetunionens fall, men inget av dessa projekt tycks ha förverkligats.⁶⁹ Man kan förstå att västliga analytiker under det kalla kriget drev hypotesen om sovjetiska 30-metersubåtar, men att göra det idag med hänvisningen till en okänd sovjetisk ubåtsklass som opererade enbart mot Sverige torde kräva en viss försiktighet. Det betyder inte att det inte kan ha funnits sådana farkoster, men att utgå från att de kränkande ubåtarna måste vara sovjetiska, när vi vet om att det fanns ett större antal västliga ubåtar med exakt dessa dimensioner framstår som bisarrt, i synnerhet som de kränkande ubåtarnas beteende pekar mot västliga specialoperationer. Om vi erkänner existensen av ett antal sonarbilder på 25-30-metersubåtar i svenska vatten tycks den naturliga förklaringen peka mot västliga ubåtar, kanske en brittisk eller amerikansk-tysk operation men mer sannolikt italienska farkoster som bidrag till en amerikansk operation.

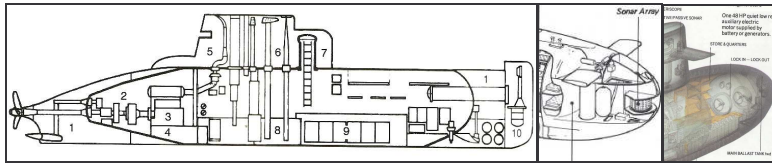
T.v. sonarbilden från Vidingefjärden 1984.⁷⁰ T.h. 1980-talets Cosmosubåt, en MG110, som är svartlagd utan torn (se Annati 1996).⁷¹ Sonarbilden är böjd, men den visar till synes en farkost som är rektangulär till sin form i likhet med de italienska Cosmosubåtarna. Proportioner och uppskattad längd (28 meter) är de samma som hos MG110 (se ovan).

Sonarbild av en Oberonklassubåt (se sid. 167)⁷² jämfört med fotografi av en Oberonklass. Sonarbilden är tydlig men böjd. Formerna är förvrängda men ändå klart urskiljbara.

T.v. en Cosmos SX 506 (foto från Corlett 1974).⁷³ T.h. en sovjetisk Pyranja (1989). Vidingefjärds-subåtens rektangulära form är karaktäristiskt för Cosmosubåtarna. Sovjets Pyranjor liksom Royal Navys *Piranha* var droppformade.

T.v. en västtysk Typ 202 (23 meter, se ovan) har rektangulär för, men den har ett stort torn och en avsmalnande akter.⁷⁴ T.h. nosen av en brittisk *Piranha* och en italiensk Maritaliaubåt (27 meter)⁷⁵ som båda är droppformade.

I januari 2008 offentliggjordes sonarbilden från Vidingefjärden 1984 (se s. 214). En minsvepare utrustad med en aktiv släpsonar fick in ett ca 25-30 meter långt eko, som rörde sig i motsatt riktning (se inledning till detta kapitel).⁷⁶ Avhemligandet av sonarbilden skedde i samband med Försvvarshögskolans seminarium om 'Ubåtsoperationer och kränkningar under det kalla kriget'.⁷⁷ Bilden är otydlig. Farkosten är böjd, men inte mer böjd än sonarbilden av en Oberonklassubåt från detta kapitelns första sida (se ovan). Vidingefjärdsfarkosten tycks sakna torn. Den beskrivs vara 28,8 meter lång, vilket är en precisionsgrad som får anses som överdriven med tanke på bildkvaliteten. Men om vi antar att föremålet är 25-30 meter och att det verkligen är en ubåt, vilket man på svensk sida hävdar med bestämdhet, kan vi säga ett par ting. Ubåtens rektangulära form är typisk för de italienska Cosmosubåtarna. De har också ett i det närmaste ihåligt torn, som skulle kunna monteras bort. Även de tyska Typ 202 (*S172* och *S173*) har en rektangulär för, men Typ 202 har ett stort torn och är kraftigt avsmalnande i aktern. Alla andra ubåtar i denna storleksklass (Sovjets Pyranja, den brittiska *Piranhan* och Italiens Maritaliaubåtar) har mer eller mindre droppliknande form, och varken den sovjetiska Pyranjan eller Maritaliaubåten fanns vid denna tid. Med förutsättning att man från svensk sida har rätt och att sonarbilden visar ett rörligt objekt, en ubåt på ca 25-30 meter, borde man rimligen kunna dra slutsatsen att det är en Cosmosubåt. Dess form, längd och proportioner är till synes identiska med en Cosmos, men det är knappast något bevis med tanke på bildkvaliteten och med tanke på att det kan finnas okända farkoster.

Det amerikanska tankfartyget *Mormacsky*⁷⁸

6.2. Indikationer på marina specialstyrkesystem med tankfartyg, 30-metersubåtar och minifarkoster

Vi skrev i det förra avsnittet om sonarbilder av ubåtar som var 25-30 meter långa. Svenska analytiker ställdes omedelbart inför frågan varifrån dessa ubåtar kom och hur de överfördes till svenska vatten. De minifarkoster som observerades troddes ha burits av större ubåtar, men det är inte givet. I fallet med observationen av ett periskop på Stockholms Ström och ett litet ubåtstorn utanför Stockholms hamn fann vi att den naturliga bäraren var det amerikanska marina tankfartyget *Monongahela*. Det var tekniskt sett knappast möjligt för små sovjetiska farkoster att ta sig in till Stockholms Ström, men *Monongahela* kunde ha släppt ut en minifarkost genom en öppning i un-

dersidan av skrovet för att bevaka de amerikanska fartygen, och detta kan ha uppfattats som en ren rutinåtgärd. Om *NR-1* (41 meter) användes i ubåtsoperationen i svenska vatten måste också den ha transporterats dit på något vis, och den har tidigare transporterats på större ytfartyg som *USS Portland* (169 meter) på dess vattenfyllda 'well-däck' (se nedan). Men när *USS Portland* gick in i Medelhavet i början av 1970-talet gav det upphov till enorm aktivitet inom den sovjetiska marinen. Ryssarna förstod att *Portland* bar på något intressant, och US Navy hade all möda i världen att dölja utplaceringen av *NR-1*.⁷⁹ Det var uppenbart att US Navy behövde ett annat koncept med dolda transporter. Att använda militära transportfartyg var ohållbart, och historiskt sett har små undervattensfarkoster transporterats på speciellt anpassade civila handelsfartyg (se nedan).

USS Portland som transporterade *NR-1*

*NR-1*⁸⁰

Det finns skäl att se lite närmare på denna problematik. På eftermiddagen den 9 oktober 1982 (samma dag som ANSA-telegrammet och dagen efter mötet i Geneve) observerade det svenska spaningsflygplanet *GYP* ett stort amerikanskt tankfartyg *Mormacsky* (210 meter, 40 000 ton) utanför Stockholms södra skärgård.⁸¹ Enligt ägaren Mormac Marines vice ordförande James Barker kunde dessa civila tankfartyg också ha en militär funktion.⁸² *Mormacsky* byggdes 1977 med subsidier från den amerikanska regeringen för att garantera regering-

NR-1 tillsammans med tankfartyg⁸³

ens och US Navys behov.⁸⁴ Rent tidsmässigt sammanfaller byggandet av *Mormacsky* och dess systerfartyg *Mormacsun* och *Mormacstar* med US Navys behov av 'civila' transportplattformar för *NR-1*. Tornet till *NR-1* målades svart inne i fartyget under transporten och sedan orange igen under återresan.⁸⁵ Detta är inget bevis för att *NR-1* transporterades av *Mormacsky*, men de små farkosterna i Stockholms skärgård måste ha transporterats dit på något sätt. Och det naturliga är att de transporterades dit i en vattenfylld sektion av ett större civilt tankfartyg som *Mormacsky*. *Mormacsky* skulle sedan kunna ha släppt ut farkosterna i svensk skärgård för att därefter hämta upp dem på återresan efter fullfört civilt ärende i Finland eller norra Sverige.

Vi har redan sagt att den torpedliknande sovjetiska Sirenan transporterades på konventionella sovjetiska ubåtar (och slussades ut genom ubåtens torpedtub), medan räddningsfarkosterna 1837 och 1855 transporterades på ubåtar av Indiaklassen (ej i Östersjön)⁸⁶ men också på speciellt anpassade ytfartyg (t.ex. *Kommuna*, se foto nedan). Den amerikanska *Seawolf* kunde bära små farkoster för specialoperationer (se ovan), medan flertalet amerikanska och flera brittiska ubåtar kunde bära de 15-meter långa DSRV *Avalon* och *Mystic*.⁸⁷ Brittiska ubåtar av Porpoise- och Oberonklass, som kunde bära dessa farkoster, var också kalibrerade för den lägre salthalten i Östersjön. 1982 startade USA ett program för att konvertera ett antal Sturgeonklass attackubå-

*USS Grayback*⁸⁸

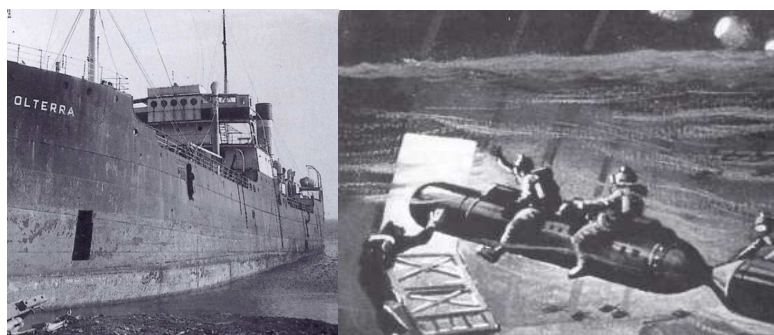
*Grayback (Dry Deck Shelter)*⁸⁹

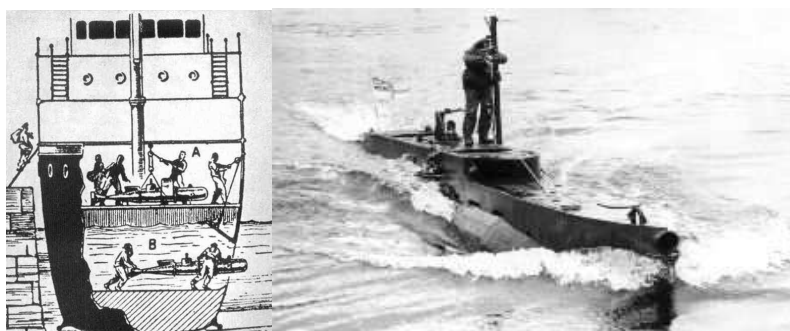
Cavalla eller systerubåt med *Dry Deck Shelter*.⁹⁰ *Cavalla* fick en utmärkelse av marinministern för 'en riskabel/äventyrlig' specialoperation från 1982-83.⁹¹

tar (*Cavalla*, *Archerfish*, *Silversides* m.fl.) till moderubåtar (med *Dry Deck Shelter*) för minifarkoster som Mk VIII och Mk IX. Dessförinnan fanns bara en moderubåt (*USS Grayback*) för dessa minifarkoster (Mk VII), och den var baserad i Stilla havet. De minifarkoster (av typ, Mk VII, Mk VIII, Mk IX) som var baserade på USAs östkust (i SEAL-basen Little Creek) måste vid denna tid ha transporterats till sina operationsområden på ytfartyg, helst handelsfartyg, t.ex. ombygg-

da tankfartyg, som lät farkosterna uppträda dolt i främmande hamnar och basområden. Historiskt sett har minifarkoster fraktats av tankfartyg och i hemlighet dumpats i främmande hamnar för att där utföra specialoperationer. Under andra världskriget använde Italien ombyggda civila fraktfartyg eller tankfartyg för sådana transporter av minifarkoster (jfr. tankfartyget *Olterras* operation med minifarkosten *Maiale* mot hamnen i Gibraltar).⁹² *Maialen* låg i ett särskilt vattenfyllt utrymme och släpptes ut genom en lucka under vattenytan. Sådana operationer genomfördes också under det kalla kriget (se s. 276).

Olterra med ingångslucka⁹³ samt *Maialen* som släpps ut genom luckan

T.v. *Olterra* med två *Maiale* som släppts ut från den vattenfyllda sektionen. T.h. Brittisk X-klassubåt (12-15 meter). X-klassubåtarna användes fram till 1960-talet. En såldes till Sverige på 1960-talet under namnet *Spiggen*.⁹⁴

HMS Challenger (Källa: Welham, 1989, 117) är Royal Navys fartyg för bottenoperationer med en öppning i botten för utsläpp av bl.a. små farkoster av till synes samma typ som de som kan bäras av Oberonklassubåtar (se nedan).

Kommandör Richard Compton-Hall skriver i *Military Technology* 1987 att minifarkoster transporteras till operationsområdet antingen på speciellt ombyggda handelsfartyg eller på vanliga ubåtar som konverterats till moderubåtar, och han beskriver det italienska tankfartyget *Oltterra* som bas för minifarkoster vid hemliga operationer.⁹⁵ Men det kalla krigets ombyggda tankfartyg var säkert långt mer avancerade och liknade nog mer Royal Navys *HMS Challenger* med en öppning på undersidan av skrovet för att släppa ut och ta emot minifarkoster.⁹⁶ När *NR-1* opererade i italienska och libyska vatten på 1970-talet fraktades den i 'hemlighet' på det amerikanska fartyget *USS Portland* på dess well-däck på samma sätt som *USS Plymouth Rock* transporterade *Aluminaut* (se nedan),⁹⁷ men från slutet av 1970-talet torde man ha använt ombyggda civila tankfartyg med en öppning i skrovet på fartygets undersida.⁹⁸ Liksom 1970-talets DSRV använde det nya ameri-

LHA-1 Tarawa som kan transportera små ytfarkoster och ubåtar som tas in genom akterporten, in på ett vattenfyllt 'well-däck'⁹⁹

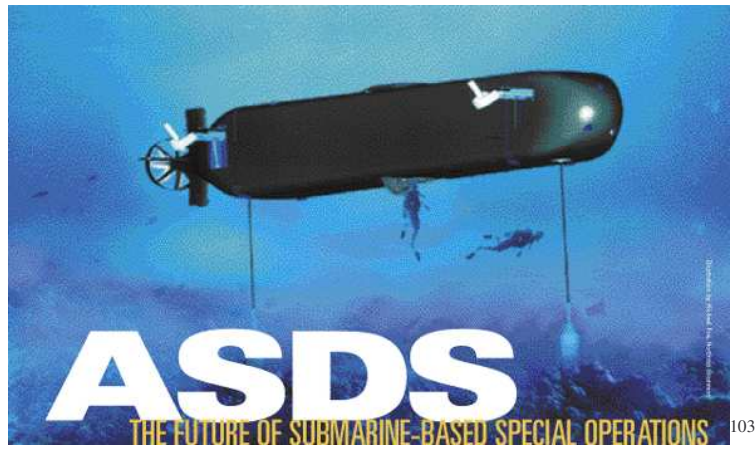
Fartyg för transport av ASDS (t.v.), ubåt för transport (t.h.)¹⁰⁰

ASDS på moderubåt¹⁰¹

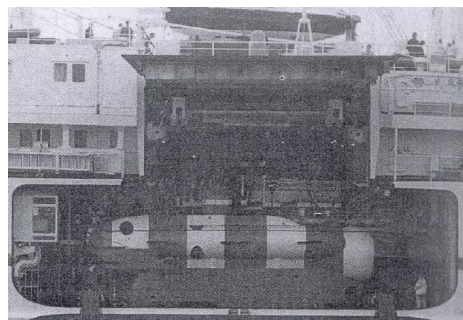
ASDS med dykare¹⁰²

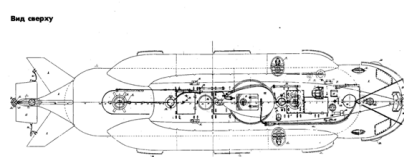
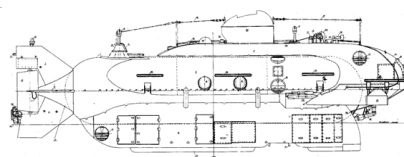
kanska marina specialstyrkesystemet Advanced SEAL Delivery System (ASDS, 20 meter) flyg, ubåtar och speciellt ombyggda ytfartyg för transporter av minifarkoster.¹⁰⁴ Bilden ovan visar en ASDS på en moderubåt och hur en ASDS seglar in genom en öppning i aktern på ett större ytfartyg som *LHA-1 Tarawa*. Dolda transporter av ASDS förutsätter emellertid användning av moderubåtar eller civila handelsfartyg.

Sever-2 på moderfartyg *Ihtiandr*¹⁰⁵ och Sever-2 som firas ner från fartyget.¹⁰⁶

Akademik Aleksey Krylov med *Elbrus*
(Foto: Jane's Fightingships 1992-93)

Elbrus (1839)¹⁰⁷

Michail Rudnickij med 1855 *Priz*

Projekt 1855 *Priz*

I samband med hemliga specialoperationer är ombyggda civila tankfartyg att föredra, och ubåten eller ubåtarna behöver bara använda en bestämd sektion av fartyget. Mindre farkoster kan också bäras på mo-

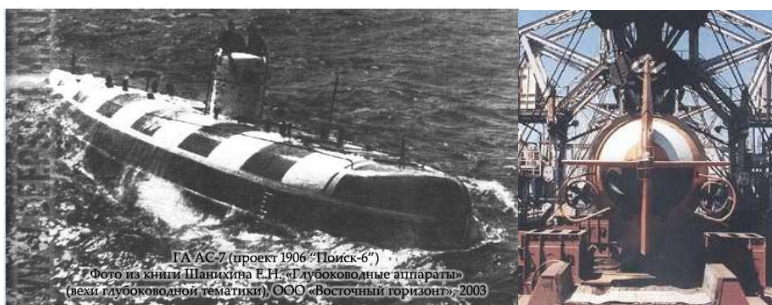
derubåtar, medan miniubåtar på 25-30 meter kan bogseras eller bäras av speciellt ombyggda fartyg, som transporterar dem i en vattenfylld sektion. Kanske var det på det viset de kränkande farkosterna transporterades till Sverige under 1980-talet.

I den hemliga utredning som försvarsstaben presenterade hösten 1987 beskrevs, som sagt, flera års erfarenheter av ett system av '30-metersubåtar', som man trodde bar minifarkoster.¹⁰⁸ Det var detta system som Carl Bildt beskrev för Krigsvetenskapsakademin 1990. Den s.k. regeringsgruppen med den tidigare chefen för den militära underrättelsetjänsten, generalmajor Bengt Wallroth, var kritisk. Han skrev:

Vi anser det anmärkningsvärt att varken vår egen underrättelsetjänst eller andra ... har kunnat fastställa baseringen av farkosterna. Vi håller det för osannolikt att man även i insynsskyddad stat eller pakt skulle kunna hemlighålla existens och basering av ett så pass stort antal farkoster som skulle krävas för operationer på svenskt vatten i den omfattning analysgruppen skisserat... '[Ubåtarna] förutsätts förflytta sig i Östersjön från bas till operationsområde för egen maskin. Ubåtarna förutsätts vara magnetiska och försedda med dieselmotorer. Det är mot den bakgrunden anmärkningsvärt att de inte upptäckts av vår (eller någon annans) undervattensspaning på väg från eller till basområdet.¹⁰⁹

M.a.o. varför upptäcktes dessa ubåtar inne i svensk skärgård och inte ute på öppet hav mellan Baltikum och Sverige där de rimligtvis borde vara mycket lättare att registrera? Ubåtarna uppträdde helt enkelt i svenskt vatten som om de hade dumpats där av större fartyg. Men i så fall var dessa ubåtar med största sannolikhet västliga för inga sovjetiska fartyg fanns i närheten av svenska vatten vid denna tid. Sovjet hade s.k. 'professorsfartyg', bl.a. *Akademik Aleksey Krylov*, som bar en minifarkost (och 'räddningsfarkost') Projekt 1839 Elbrus (13,6 meter),¹¹⁰ och ett liknande fartyg bar det oceanografiska farkosten 1825 Sever-2 (12,5 meter).¹¹¹ Det Svartahavsbaseerade specialfartyget *Kommuna* (nedan)¹¹² kunde bära räddningsfarkoster (motsvarande den svenska URFen) som 1837 (11 meter) och 1855 (13,5 meter) samt den oceanografiska farkosten 1832 Poisk-2 (Modern Sever, 16 meter)¹¹³,

som användes för provtagningar och arbeten på havsbotten samt den mer djupgående Projekt 1906 Poisk-6 (29 meter).¹¹⁴ Dessutom fanns det oceanografiska laboratoriet Benthos-300 (21 meter).¹¹⁵ Ingen av dessa farkoster kunde emellertid operera utan moderfartyg, och de hade mer gemensamt med US Navys *Aluminant* (15,6 meter) och *Trieste II* (24 meter). *Kommuna* kan ta emot mindre farkoster genom att öppna bogporten¹¹⁶ precis som det ombyggda Italienbaserade tankfartyget *Liparus* i James Bondfilmen *The spy who loved me* från 1977.

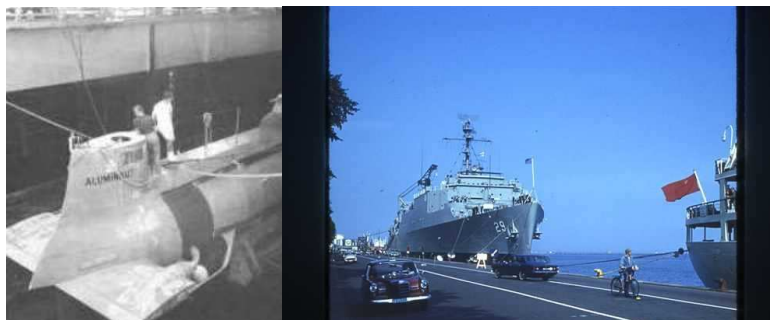
T.v. Projekt 1906 Poisk-6 och t.h. Projekt 1837 på *Kommuna*.

Det sovjetiska fartyget *Kommuna* med öppen bogport

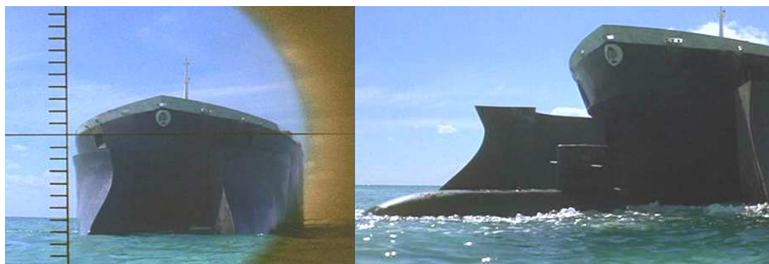
T.v. akterporten stängs. Djuphavsfarkosten *Aluminaut* på vattenfyllt 'well-däck' på *USS Plymouth Rock*. I mitten och t.h. utsikt över 'well-däck'.¹¹⁷

Aluminaut under transport på *USS Plymouth Rock* och *USS Plymouth Rock* i Köpenhamn intill ett sovjetiskt fartyg (källa: se ovan).

Den lät ubåten segla in genom en öppning i fören (se nedan).¹¹⁸ Enligt svensk underrättelsetjänst har Sovjet också haft fartyg Projekt 1823/1824 för insättning av minifarkoster (Sirena och Triton).¹¹⁹

USA har katamaranliknande fartyg, som *USS Pigeon* och *USS Ortolan*, för att ta emot ubåtar från undersidan av fartyget.¹²⁰ Det är regel att små ubåtar transporteras på fartyg. Vissa minifarkoster kan lyftas upp på fartyget med en kran, men reella miniubåtar och även små normalstora ubåtar kan t.ex. segla in i fören eller aktern av fartyget. Därefter kan bogport eller akterport stängas. Denna typ av fartyg har ett särskilt 'well-däck' som kan vattenfyllas för ändamålet. Ovan visas hur den amerikanska djuphavsfarkosten *Aluminaut* transporteras av LSD 29 *USS Plymouth Rock* (155 meter). För övrigt var

T.v. James Bond's *Liparus* sett genom ubåtens periskop. T.h. seglar ubåten in i *Liparus* som öppnat bogporten¹²¹

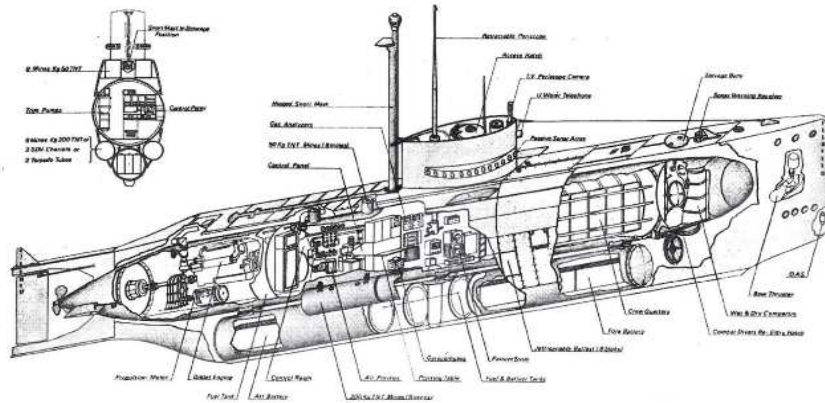
USS Plymouth Rock, och systerfartygen *USS Raleigh* och *USS Trenton* i Östersjön under NATO-övningen i slutet av september 1982.¹²² Dessa fartyg hade en betydande kapacitet att överföra minifarkoster och miniubåtar till Östersjön. Operationer med miniubåtar, som inte är anpassade till att bäras av moderubåtar, förutsätter närvaron av antingen militära eller civila fartyg, som kan bära dessa miniubåtar. Vid hemliga operationer är speciellt anpassade civila fartyg att föredra. Dessa låter emellertid inte ubåten gå in i aktern (jfr. *USS Plymouth Rock* eller *USS Portland*) eller i fören (jfr. den sovjetiska *Kommuna* eller James Bonds *Liparus*) utan genom en öppning/lucka i skrovet på fartygets undersida (jfr. *HMS Challenger*) som inte utan vidare låter sig avslöjas utifrån. Vad som är avgörande är istället att fartyget är tillräckligt stort för att bära med sig farkosterna samtidigt som det har utrymme för den normala civila aktiviteten, eftersom var hemlig operation 'måste ha ett täckprojekt [cover project] som måste vara sant', för att citera US Navy's Chief Scientist John Craven.¹²³ Den öppna aktiviteten rymde hemliga projekt, som i sin tur rymde kvalificerat hemliga *special intelligence projects*, som bara några få deltagare var informerade om.¹²⁴ M.a.o., när vi studerar denna typ av miniubåtsaktivitet måste vi samtidigt se på de fartyg som kan ha burit med sig ubåtarna. Problemet är att det var inga sovjetiska fartyg som rörde sig i svenska vatten. I samband med Hårsfjärdsjakten fanns inga sovjetiska fartyg i närheten av Stockholms skärgård över huvud taget, enligt Örlogsbasens underrättelseorienteringar.¹²⁵ Det är i det sammanhanget

Cosmos MG 110 (Pakistan Navy)¹²⁶

Cosmos MG 110 i barrack¹²⁷

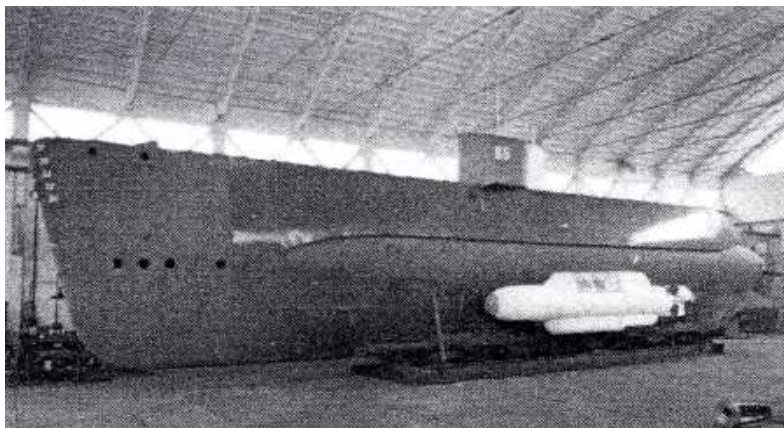
Cosmos SX 756-W¹²⁸

som det amerikanska tankfartyget *Mormacsky* är av intresse. Det skulle på traditionellt sätt ha kunnat släppt ut en eller flera ubåtar i svensk skärgård, sedan utfört sina civila uppgifter längre norrut i en svensk eller finsk hamn för att därefter hämta upp ubåtarna på tillbakavägen. M.a.o. de minifarkoster och miniubåtar som opererade i svenska vatten under 1980-talet kan lika gärna eller kanske snarare ha tillhört stater utanför Östersjön. Det kan ha varit ett existerande marint specialstyrkesystem, som helt enkelt sattes in emot Sverige. Det in-

tressanta är att de ubåtar som försvarsstaben beskrev 1987 stämmer till synes endast överens med de italienska Cosmosubåtarna (25 och 28 meter), som jag har beskrivit ovan. Sonarbilderna stämmer också överens med dessa ubåtar. Alla aktuella klasser av Cosmosubåtar, SX 506 (23 meter), SX 756-W (25 meter), MG 110 (28 meter) och MG 120-ER (28 meter), kunde bära två 7-meters SDVs var (dykarfarkoster CE2F-X60). När det italienska miniubåtssystemet presenterades 1980 i *Defence Today* bekräftade italienska representanter att man fortfarande använde civila handelsfartyg för transporter. Amiral Gino di Birindelli, tidigare högste befälhavare för NATOs flottstyrkor i Medelhavet (från början av 1970-talet president för det fascistiska partiet MSI), beskrev fördelen med att använda ombyggda civila tankfartyg för dessa dolda transporter och att de innebar en överraskning.¹²⁹ Cosmosubåtarna med deras dykarfarkoster och 'civila' transportfartyg torde ha utgjort ett marint specialstyrkesystem på samma vis som det senare ASDS. Det opererades av de italienska marina specialstyrkorna COMSUBIN sannolikt i samarbete med CIA och US Navy SEALs. Eller rättare sagt, COMSUBIN opererade tätt samman med US Navy SEALs.¹³⁰

Enligt USAs tidigare marinattaché i Moskva, Peter Huchthausen och den franske försvarsanalytikern Alexandre Sheldon-Duplaix tros de italienska marina specialstyrkorna ha genomfört mycket farliga operationer. I oktober 1955 antas dessa styrkor ha sänkt ett sovjetiskt slagskepp, *Novorossiysk* (tidigare det italienska *Giulio Cesare*), inne i Sevastopols hamn i Svarta havet, och de misstänktes för att ha försökt att sänka kryssaren *Kerch* (också tidigare italienskt). Båda fartygen hade överlämnats till Sovjet som krigsskadestånd efter kriget. *Novorossiysk* sänktes av en våldsam explosion den 29 oktober med en förlust av 609 man. Vid *Kerch* ankringsplats fann ryssarna en tidsinställd bomb, som var inställd för att explodera den 7 november, då oktoberrevolutionen skulle firas. De italienska styrkorna skulle ha överförts till Sevastopol av ett handelsfartyg, och en miniubåt 'Piccolo' (kanske en Cosmos SX-404) skulle ha släppts ut strax söder om inloppet till Sevastopols hamn.¹³¹ Dessa operationer var en fortsättning av de italienska operationerna under kriget, men nu kan de knappast ha genomförts utan ett tyst medgivande från amerikansk sida.

Cosmos SX 756-W bärande Cosmos CE2F-X60 (foto 1980).¹³²

CE2F-X60 (Foto 1980)¹³³

3GST9¹³⁴

Under en rättegång i Milano 2001 berättade representanter för CIA i Italien att CIA-US Navy från slutet av 60-talet använde 'små farkoster' för att testa den italienska marinens beredskap. Man genomförde operationer som *Delfino Attivo* ('aktiv delfin' eller ubåt) och *Delfino Sveglia* ('vaken delfin') med detta föremål. CIA-officern och kommandören i US Navy, David Carrett, spelade en central roll för dessa tester. 1974 ersattes han av kommandören Theodore Richards.¹³⁵ Dessa tester utfördes av specialstyrkor från US Navy SEALs som spelade fiendliga/sovjetiska styrkor (vad som i USA benämns 'Red Teams')

COMSUBIN-basen i Varignano (vid La Spezia). Längst in i viken finns barackerna med minifarkoster och Cosmosubåtar. Längre ut finns ett marint fraktfartyg, troligen *Basento* klass (69 meter) (källa: Google Earth).

kanske i samarbete med COMSUBIN (se nedan). Liknande operationer torde ha genomförts också i andra Medelhavsländer.

Enligt Caspar Weinberger testades alla länders kustförsvär både i Medelhavet och i Östersjön regelbundet och rutinmässigt för att höja beredskapen mot ett sovjetiskt angrepp (se nedan),¹³⁶ och tester liknande de i Italien föregick säkerligen också i grekiska och turkiska vatten. Det var, enligt Weinberger, 'nödvändigt att testa alla länders

förmåga',¹³⁷ och befälhavarna för SEAL Team 3 och 6 kommendörkapten Gary Stubblefield och kommendör Richard Marcinko har båda indikerat att denna verksamhet pågick. Man testade de lokala kustförsvaren genom att spela ryssar (se nedan). Vi kan rimligtvis utgå ifrån att CIA-US Navy SEALs i Medelhavet opererade samman med COMSUBIN med deras små Cosmosubåtar och SDVs som anpassats för operationer i arkipelager, hamnar och basområden. Marcinko skriver att han under sin tid i SEAL Team 2 i mitten av 1970-talet sökte förmå US Navy att köpa in ett antal Cosmosubåtar.¹³⁸ Men eftersom US Navy då sa 'nej' fanns till synes inget annat alternativ för Navy SEALs än att operera samman med COMSUBIN. De nödvändiga testerna av kustförsvaret i Medelhavet skulle följaktligen ha utvecklats i samarbete med italienarna, och det finns skäl att anta att det under 1970-talet utvecklades ett system med ombyggda tankfartyg för transporter av dessa ubåtar till grekiska och turkiska vatten, eftersom de små ubåtarna måste ha fraktats dolt till operationsområdet för att de skulle kunna agera ryssar. Ett sådant amerikansk-italienskt specialstyrkesystem kan sedan under 1980-talet ha kommit att användas även i Östersjön mot Sverige, eftersom topografin har likheter.

Att italienskbyggda Cosmosubåtar användes i svenska vatten är fortfarande bara en hypotes.¹³⁹ Man kan också tänka sig att Navy SEALs från 1980 har opererat de tyska Typ 202 i svenska vatten liksom man har opererat Cosmosubåtar i Medelhavet. För mig framstår dessa hypoteser som långt mer trovärdiga än hypotesen om en okänd sovjetisk ubåtsklass som föregick Pyranjan, som opererade enbart mot Sverige, och som aldrig identifierats på den sovjetiska sidan av Östersjön.¹⁴⁰ Cosmosubåtarna kan ha använts av amerikaner och briter eller av italienare i samarbete med de förra, men Sovjetunionen kan inte ha köpt dem. M.a.o., mycket pekar på att de s.k. 25-30-metersubåtarna var västliga, och de beskrivningar vi känner från sådana ubåtar (jfr observationen den 4 oktober 1982 och sonarbilden från Vidingefjärden 1984) liknar onekligen italienska Cosmosubåtar. Att skriva, som den Marina Analysgruppen (i sitt uttalande om nationalitetsfrågan för Ubåtsskyddskommissionen 8 mars 1983), att 'miniubåtar finns ej operativa inom Nato'¹⁴¹ är inte bara falskt, det vänder totalt upp-och-ned på sanningen. Att använda civila fartyg för att överföra

minifarkoster i det fördolda har varit det historiskt sätt normala och det logiskt sätt naturliga. Varför har ingen svensk utredning tagit upp denna problematik? Trots att utredningarnas experter måste ha varit förtrogna med denna fråga diskuteras den aldrig. Varför? Ekéusutredningen nämner saken i förbigående, men den går inte in på en analys.¹⁴² Problemet är kanske att det inte fanns några sovjetiska civila fartyg i området. Användning av civila fartyg för att transportera minifarkoster tvingar oss att anta att ubåtarna var från väst.

Det slog mig samtidigt att när jag granskade Muskös krigsdagböcker hade sekretessgranskarna av någon anledning maskat, d.v.s. svartlagt (behållit sekretessen på) noteringar om civila västliga fartyg. När man har möjlighet att se både originalversionen och den sekretessgranskade versionen läser man de svartlagda partierna som understrukna, och de slog mig att många av dessa avsnitt visade sig dölja civila västliga fartyg. De unga underrättelseofficerare som utförde granskningen hade uppenbarligen order om att ta bort information om dessa fartyg medan man lät information om fartyg från öst stå kvar. Vad var det för känslig information som kunde knytas till västliga civila fartyg? Det kan ha varit något jag inte känner till, men information om civila fartyg är normalt inte hemlig. Att sekretessen har att göra med något civilt fartygs transporter av minifarkoster är åtminstone en rimlig hypotes. En annan supplerande hypotes är att något civilt fartyg hade en roll som stöd till minifarkoster inne i svensk skärgård (se ovan). Denna verksamhet kan, i allt väsentligt, ha skötts av utländsk personal. Samtidigt är det till synes någon på svensk militär sida som känner till detta eller åtminstone vet att några västliga civila fartyg var inblandade i en känslig del av ubåtsaktiviteten för varför skulle man annars ha hemligstämplat detta material? Slutsatsen tycks vara: när informationen pekar på västlig aktivitet är det samtidigt någon på svensk sida som är villig att dölja denna verksamhet. Inget av detta är ett bevis för att ubåtarna är italienska eller amerikanska (eller tyska), men en mängd ting blir mycket lättare att förklara om vi tänker oss att dessa ubåtar var västliga. Hypotetiskt sett kan vi tänka oss en brittisk eller amerikansk-tysk operation, men den naturliga förklaringen pekar snarare mot en amerikansk eller amerikansk-brittisk operation med ett italienskt bidrag.

Sonarbild tagen vid Hävringeincidenten av en ca 12 meter lång farkost.¹⁴³

6.3. Sonarbild av en ca 12 meter lång minifarkost

Den 20 november 2007 publicerade den svenska försvarsmakten ett foto av en sonarbild från Hävringeincidenten. Sonarbildens togs av ett svenskt minjaktfartyg med sonar 122, som har en relativt dålig upplösning. Bilden visar en farkost som antas vara ca 12 meter lång,¹⁴⁴ vilken kan betyda 11-13 meter eller kanske 10-15 meter. Under farkosten syns dess 'bottenskugga', vilket antyder att farkosten ligger 5-10 meter över botten. Farkosten är relativt långsmal, rör sig av allt att döma från vänster till höger i bild, och den går möjligen snett bort från den svenska sonaren. Farkosten har en upphöjning i främre delen som antyder ett litet torn. Den har också till synes en smalare för eller så är det en smal kapsel/torped/bandaggregat som sticker fram på sidan. Vidare har den en 'tapp' på undersidan, vilket är typiskt för farkoster som kan dockas på en större ubåt, som saknar 'dry deck shel-

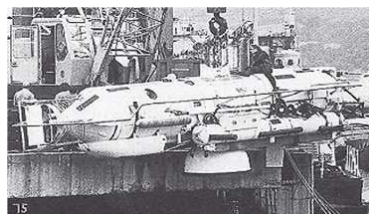
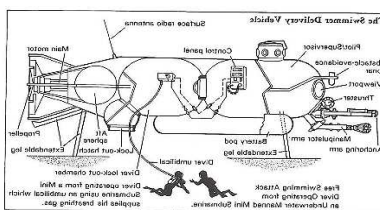
ter'. Med denna utgångspunkt kan man diskutera möjliga farkoster: SDVs, räddningsfarkoster eller s.k. 'forskningsfarkoster' från såväl västlig som från sovjetisk sida. Formen är relativt långsmal utan att vara direkt avsmalnande i aktern, vilket torde utesluta den sovjetiska våta SDVen Triton 2 (9,5 meter). Mer lik är i så fall Royal Navys torra SDV (ca 9,5 meter), som kan bäras av Oberonklassubåtar.¹⁴⁵ Den producerades av Perry Cubmarine 1973 under namnet *PC15*, men opererades av Royal Navy under namnet *L-1*. I motsats till Triton 2 har den dessutom en 'tapp' (en ubåtslucka med 'kjol', 'a personnel transfer bell') av varierande storlek på undersidan som gör att den kan dockas på en större ubåt. Den har för övrigt också ett litet torn i främre delen och en cylindrisk batterikapsel på sidan som kan sticka fram om man ser farkosten snett bakifrån. De italienska 'torra' SDVerna CEE-22 och 3GST9 är också ca 9,5-10 meter, och CEE-22 har en avsmalnande för och ett mindre tornparti i den främre delen, men den skiljer sig ändå från sonarbilden.¹⁴⁶ De liknar snarare den mycket otydliga

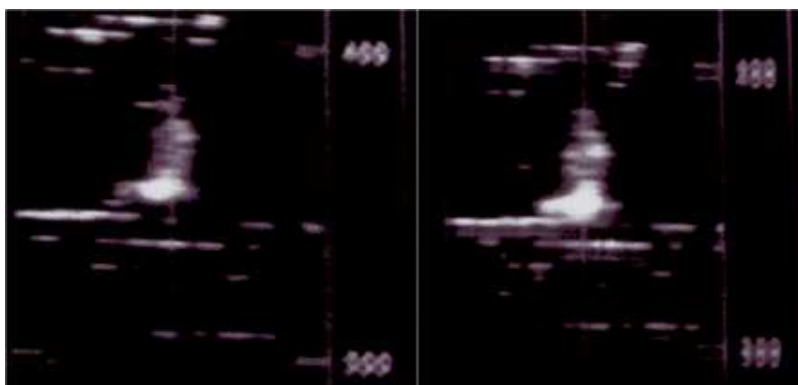
Hävingefarkosten (ca 12 meter)

Sovjetiskt SDV: Triton 2 (9,5 meter)

Royal Navys torra SDV (9,5 meter). 'Kjolen' till ubåtsluckan kan variera i storlek och kan placeras både längst bak och mitt under farkosten (se också bilder kap. 7). Formen gör att man inte kan utesluta denna farkost.¹⁴⁷

Mycket otydliga sonarbilder från Karlskronafarkosten 1984.¹⁴⁸ Från dessa bilder kan man inte säga mycket mer än att farkosten tycks vara relativt liten och att den rör sig i förhållande till linjen i mitten.

Karlskronafarkosten samt 'torra' italienska SDV GEE-22 (10 meter) och 3GST9 (10 meter).¹⁴⁹

Sovjetiska räddningsfarkoster projekt 1837 (11 meter) och 1855 (13,5 meter) samt den sovjetiska forskningsubåten Projekt 1839 (13,6 meter).¹⁵⁰ Alla tre kan uppfattas som möjliga kandidater, men de förra är kanske för kompakta.

serie av sonarbilder (se bilder ovan) som togs i samband med Karlskronaincidenten 1984. Varken CEE-22 eller 3GST9 har så vitt jag vet försetts med ubåtslucka med 'kjol', och de var liksom den italienska

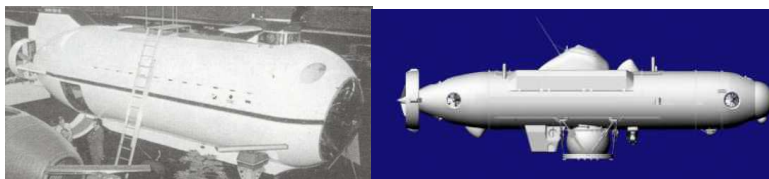

Den svenska räddningsfarkosten URF (13,9 meter) har 'kjolen' i fören och liksom de sovjetiska farkosterna är fören snarare avsmalnande uppåt. Den brittiske räddningsfarkosten LR5 (9,2 meter) är i så fall mer lik men för kort. T.h. den amerikanska *Deep Quest* (12 meter).¹⁵¹

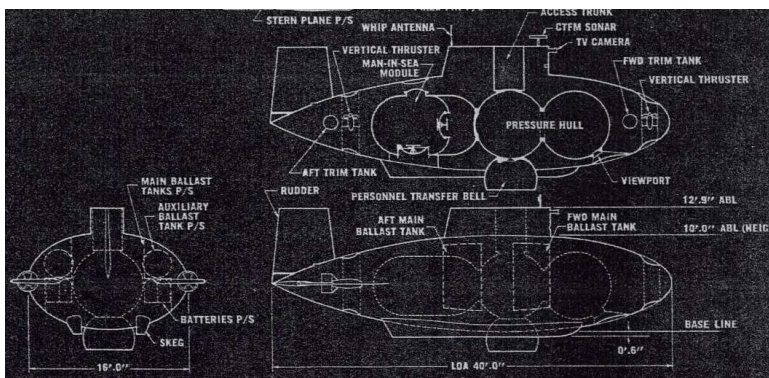
IMI-35 (15 meter) avsedda att bäras av ytfartyg (se ovan), som dolt kunde lämna dessa farkoster i främmande vatten (om IMI-35 hade försetts med bandaggregat kan den möjligen stämma med 'Hävringefarkosten'). Möjligen kan de ha dockats på ett stativ av den typ som användes av *HMS Porpoise*. De sovjetiska räddningsfarkosterna projekt 1837 (11 meter) och 1855 (13,5 meter) hade däremot båda en sådan ubåtslucka med 'kjol' som fästes vid den större ubåten, men dessa farkoster är mer kompakta till sin form än 'Hävringefarkosten'. De ger inte ett långsmalt intryck. Den sovjetiska 'forskningsfarkosten' 1839 Elbrus (13,6 meter) är ett mer rimligt alternativ även om formen skiljer sig från sonarbilden. Projekt 1839 transporteras normalt på ett moderfartyg (se ovan), och det finns ännu ingen indikation på att den har dockats på en ubåt. Den svenska URFen och den brittiske LR5 har båda 'kjol' och kan dockas på ubåt men är inte mer lik än de sovjetiska motsvarigheterna. Den amerikanska *Deep Quest* är den enda av dessa farkoster vars längd är exakt 12 meter. Den har också en relativt smal för och har en ubåtslucka med 'kjol' på undersidan med möjlighet för att dockas på en större ubåt. *Deep Quest* byggdes av Lockheed som en prototyp för US Navys DSRV *Avalon* och *Mystic* (15 meter), som också kan dockas på större ubåtar.¹⁵² *Avalon* och *Mystic* har byggts med en rund 'kapsel' på översidan och de skulle kanske kunna komma ifråga, men de är ett par meter längre och de är inte direkt smalare i fören. Samtidigt har de vissa likheter om de ses snett bakifrån, och de kan kanske heller inte uteslutas.

Det finns inga officiella rapporter om *Deep Quests* aktivitet under 1980-talet, och det har som sagt i den svenska debatten hävdats att den

IMI-35 (15 meter) och DSRV *Mystic* (15 meter) med ett runt torn¹⁵³

Ritningar av *Deep Quest* med 'personnel transfer bell' eller 'kjol' (Naval Undersea Museum).

redan sedan 1980 placerades på museum. Det är inte riktigt (se ovan). Men det betyder inte att 'Hävringefarkosten' faktisk var *Deep Quest*. Royal Navys *L-1*, är mindre än *Deep Quest*, men till formen är den mer lik 'Hävringefarkosten'. Den har presenterats i Michael Welhams bok *Combat Frogmen*,¹⁵⁴ som visar hur farkosten dockas på en Oberonklassubåt (se kap. 7). Denna SDV användes av de brittiska marina specialstyrkorna, Special Boat Service,¹⁵⁵ som opererade från Porpoise- eller Oberonklassubåtar i Östersjön. Med en förstora batterikapsel stämmer den relativt väl med sonarbilden. Detta är naturligtvis inget bevis, men man kan å andra sidan inte vända på argumentationen och hävda att den skulle vara sovjetisk därför att vissa sovjetiska farkoster, som Projekt 1839, kanske inte helt kan uteslutas. Något klart besked om nationalitet tycks därmed inte sonarbilderna från Hävringe och än mindre från Karlskrona ge.

Försvarsmakten skriver på sin websida att 'Hävringefarkosten' är 'ca tolv meter lång, mått som stämmer överens med miniubåtssystem som då användes av Sovjetunionen. Men det räckte inte som bevis för att peka ut kränkande nation.'¹⁵⁶ Jag vet inte vilka farkoster man här refererar till. Det finns inga kända sovjetiska farkoster på 12 meter, men däremot fanns det en västlig farkost med exakt denna längd. Kanske talar försvarsmakten om Projekt 1837, 1839 eller 1855 eller om en för västliga forskare okänd farkost. Det skulle i så fall vara intressant att få denna information.

---

¹ http://www.l-3klein.com/image_gallery/5000_images/canasub/canasub.html

² 'Rapport om undervattensverksamhet som riktats mot vårt land', signerad general Bengt Gustafsson och generallöjtnant Thorsten Engberg (Stockholm: Försvarsstaben, 25 november 1987).

³ Carl Bildt. 'Ubåtskränkningarna mot Sverige – bakgrund, mönster och motiv'. (Inträdesanförande 12 april 1990 av riksdagsman Carl Bildt), *Kungliga krigs-vetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, (1990), s. 29-56.

⁴ Marinens Analysgrupp (MAna): Rapport från Hårsjärdsincidenten 27 sept. – 15 okt. 1982, bilaga 21; se också CÖrlBO Krigsdagbok 27 sept. – 15 okt 1982. Lähteinen (1997, s. 99) menar att den 30-meters långa ubåten började användas 1983-84.

⁵ SOU 1995:135, s. 229-34.

⁶ Svensson (2006), s. 149-150.

⁷ SOU 1995:135, s. 234.

⁸ Ibid.

⁹ Wilhelm Agrell & Christer Larsson. 'Den hemliga ubåtsbasen', Z, 25 January (1990), pp. 28-34.

¹⁰ SOU 1995:135, s. 231. Svensson (2006), s. 207-208.

¹¹ SOU 1995:135, s. 234.

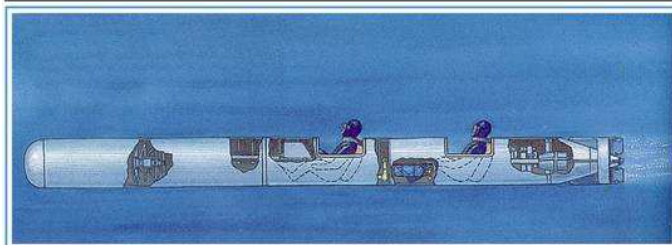
¹² 'Rapport om undervattensverksamhet', 1987; se också 'Notat för orientering av regeringen december 1987 av den s.k. 'Regeringsgruppen' (Jan Eliasson, Hans Dahlgren och Bengt Wallroth) under ledning av generalmajor Wallroth, Chef för den internationella avdelningen på försvarsdepartementet (CFö/INT). 'Undervattensverksamhet – förekomst, omfattning och inriktning tidsmässigt och geografiskt (det s.k. "mönstret" i verksamheten) samt nationalitetsbestämning'. Dokumentet överlämnades till Ekéusutredningen av kabinettsekreterare Hans Dahlgren, 5 april 2001 (*Ekéusutredningens arkiv* 50:3,

Riksarkivet, Stockholm); Carl Bildt (1990), s. 29-56; se också Bjarne Stenquist (1989), 'Oenighet om miniubåtar', *Dagens Nyheter*, 7 maj.

¹³ <http://www.milparade.com/catalog/pdf/453.pdf>

¹⁴ Se not 120.

¹⁵ Sirena (<http://www.deepstorm.ru/>)

Sirena (<http://www.deepstorm.ru/>)

¹⁶ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/865/list.htm>

¹⁷ <http://www.milparade.com/catalog/pdf/453.pdf>

<http://submarine.id.ru/thumbs/865/index.shtml>

Pyranja

Sovjetisk/ryska Pyranja (<http://submarine.id.ru/galery/t316.shtml>)

¹⁸ Paul Kemp, *Underwater Warriors – The Fighting History of Midget Submarines* (London: Cassel Military Paperbacks, 1996), s. 224. Dvigatels Sirena, se nedan (<http://www.milparade.com/catalog/pdf/533-534.pdf>):

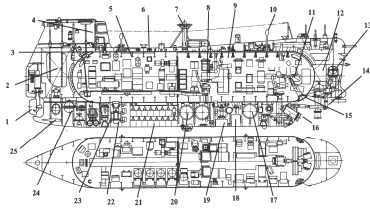
¹⁹ 'Notat för orientering av regeringen december 1987 av den s.k. 'Regeringsgruppen'' (*Ekéusutredningens arkiv 50:3*, Riksarkivet, Stockholm).

²⁰ Anders Thunborg (2001), 'Ohållbart att peka ut Sovjetunionen', *Dagens Nyheter*, 6 maj; se också Bjarne Stenquist (1989).

²¹ *Jane's Fightingships 1987/88*, Jane's Information Group.

²² Bjarne Stenquist (1989), 'Oenighet om miniubåtar', *Dagens Nyheter*, 7/5.

²³ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1832/list.htm>

Projekt 1832 Poisk-2 (Modern Sever)

Projekt 1603 Bentos

²⁴ http://www.deepstorm.ru/Проект_1603_«Бентос-300»

²⁵ *Texten under bilden är svår att läsa men ser i förstorat skick ut som följer (se Jane's Fightingships 1987/88, Jane's Information Group):*

Modern Sever. 29.2 m Submersible (Bentos 300). Completed 1977. Crew of 12. Endurance 10-12 days. 300 ms. Diver lock-out.

²⁶ http://www.psubs.org/psub_pic/rost.html

²⁷ http://www.wtec.org/loyola/subsea/c4_s2.htm

²⁸ <http://www.navsource.org/archives/08/0855401.jpg>

²⁹ <http://www.navsource.org/archives/08/0855712.jpg>

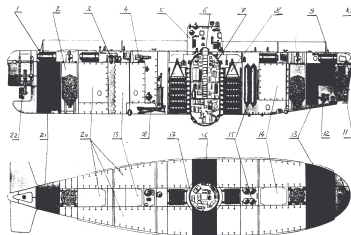
³⁰ Se följande not.

³¹ *Jane's Fightingships 1987/88, Jane's Information Group; se också*

<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1906/list.htm>

<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1906/as-7/as-7.htm>

<http://www.deepstorm.ru/>

Poisk-6

Projekt 1906 Poisk-6

³² <http://www.aeronautics.ru/nws002/kursk001.htm>

³³ Den första Pyranjan sjösattes för testning 20 augusti 1986. Efter en del inledande problem levererades den som färdig ubåt till den sovjetiska marinen den 30 december 1988.

<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/865/list.htm>

³⁴ Emil Svensson, 1995, 'Slutrapport Ubåtssamtalen' [med Moskva], Emil Svensson (Ordf.), januari 24, s. 51 (bilaga 2, regeringsbeslut 30/3 2000).

³⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Colombian_National_Armada

³⁶ <http://www.pakdef.info/pakmilitary/navy/daphne.html>

³⁷ Gino di Birindelli. 'The Occult Component of Naval Warfare – The Role of the Raiders in Modern Naval Operations'. *Defence Today*, July (1980), s. 289-293.

---

³⁸ http://www.hellenicnavy.gr/dyk_training_en.asp

³⁹ <http://home.swipnet.se/Submarine/Nyhetsida.htm>

⁴⁰ Corlett, R.C. 'Mini-submarines – Project 70 and Cosmos compared', *Navy International*, July (1974), s. 16; Massimo Annati. 'Underwater Special Operations Craft', *Military Technology*, no. 3 (1996), s. 85-89.

Cosmos SX 506

⁴¹ Ibid.

⁴² SOU 1995:135, s. 231. 2008 begärde jag ut sonarbilder från den svenska försvarsmakten. Jag fick ut flera bilder (se detta avsnitt), bl.a. två bilder från Hävringe 1988. Dessa två bilder var av mycket dålig kvalitet och liknade inte den beskrivning som getts i SOU 1995:135. De två bilderna ingick i en serie bilder. Övriga bilder i denna serie ansåg man sig inte kunna avhemliga.

⁴³ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/865/list.htm>

⁴⁴ Se not till kapitel 2 som visar Pyranjans mast.

⁴⁵ <http://www.globalsecurity.org/military/world/pakistan/mg110.htm>

http://www.pakdef.info/pakmilitary/navy/mg110midget_s.html

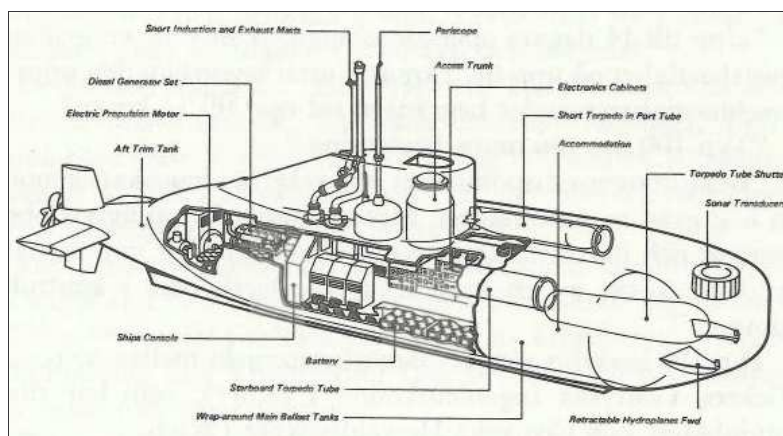
<http://www.30giorni.info/attualita/fulvi>

⁴⁶ Birindelli (1980), s. 291.

⁴⁷ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dss/865/list.htm>

⁴⁸ Anders Hasselbohm, *Ubåtshotet – En kritisk granskning av Hårsfjärdsincidenten och ubåtsskyddskommissionens rapport* (Stockholm: Prisma, 1984), s. 139-147.

⁴⁹ А. Е. Тарас, 2004, Сверхмалые подводные лодки. 1914-2004, Харвест Минск, s. 222.

Typ 100 (Hasselbohm 1984, s. 146).

⁵⁰ Ibid. S. 220.

⁵¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Type_202_submarine

⁵² Tapac, 2004, s. 220.

⁵³ Ibid. S. 221-222.

⁵⁴ Piranha (Coastal Class Submarine) producerades av Vickers och presenterades för första gången vid Royal Navy Equipment Exhibition 1978 (om CE2F/60 se foto i Welham, 1989, s. 161). Den har en operationsräckvidd på 800 nautiska mil. En högsta hastighet under vatten på 9 knop. Den har en besättning på sju man och kan transportera 10 specialstyrkedykare. Den ska ha använts för operationer mot främmande hamnar och baser. Dess operationer finns emellertid inte beskrivna i litteraturen. Det fanns åtminstone i 1 ex, och dess verksamhet har varit ytterst hemlig. I samarbete med västtyska Howaldswerke tillverkade Vickers även miniubåten Typ 100 (20 meter). I början av 1980-talet, och Howaldswerke i Kiel var villig att sälja den. Den västtyska Seahorse II (14,5 meter) tillverkades av Bruker Meerestechnik. Ett ex ska ha sålts till Nordkorea 1982 (see Hasselbohm, *Ubåtshotet* [1984]; se även Michael Welham, *Combat Frogmen – Military Diving from the Nineteenth Century to the Present Day* [Wellingsborough: Patrick Stephens Limited, 1989]; Harald Fock, *Marine Kleinkampfmittel – Bemannte Torpedos, Klein-Uboote, Klein Schnellboote, Sprengboote. Gestern – heute – morgen* [Hamburg: Koehlers Verlagsgesellschaft mbH, 1982; 1996]; Corlett, R.C. [1974]).

PIRANHA Class Coastal Submarine

Labels for the left diagram: Induction Head Valve, Swimmers Aids, Passenger Accommodation, Diesel Generator, Air Main Ballast Tank, Main Propulsion Motor, Battery Section Aft, Mines, Midships Main Ballast Tank, Ship.

Labels for the right diagram: Search Periscope, Control Room, Attack Periscope, Diver Lock-Out (DML and Dry Space), Inflatable Assault Craft, Crew Accommodation, Sonar Array, Console, Battery Section Forward, Forward Main Ballast Tank, Ball Tank.

VSEL

Barrow-in-Furness has been associated with shipbuilding and engineering for more than 100 years. Vickers came to Barrow in 1888 and, through the construction of warships of all kinds for many of the world's Navies, has established and maintained the high reputation for skill, innovation and quality which is rightly enjoyed by Vickers Shipbuilding and Engineering Limited today.

Now part of British Shipbuilders, the shipbuilding and engineering sectors are committed to areas of high technology such as are associated with the development of nuclear-powered submarines and guided missile systems. They have a long-established and continuing involvement with the British Royal Navy and a high reputation with overseas naval customers.

Proud of its proven ability Vickers Shipbuilding and Engineering Limited is confident that these high traditions are reflected in the range of warship designs, and the building, support and engineering facilities that are also offered to customers worldwide.

Vickers reklam för Piranhan (från Hasselbohm, 1984, s. 112-113)

PIRANHA is a very small submarine designed specifically for clandestine operations in shallow waters, with a low risk of detection. A versatile armament is combined with a good tactical range and relatively high transit speed to the operational area.

The principal roles envisaged are:

- surveillance from periscope depth
- minelaying
- attack of moored shipping by means of combat swimmers
- attack of land targets using embarked commandos

Main armament consists of large anti-ship, bottom-laid mines, which are carried in faired recesses along each side of the keel and are released from within the pressure hull. For alternative missions, two chariots, each armed with an explosive charge and limpet mines, can be carried externally. These two-man chariots may be launched or reattached by divers whilst PIRANHA is fully submerged. To support these, and surveillance missions, advanced sensors are fitted.

Combat swimmers or groups of up to 10 commandos, together with small arms and equipment, may be carried for attacking targets on land.

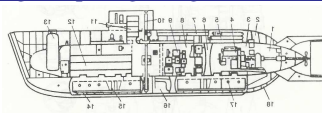
Although it is necessary for the submarine to surface to deploy the commandos, combat swimmers and chariot operators can leave and re-enter, through a diver lock-out chamber, whilst the submarine is fully submerged.

PIRANHA is normally operated by a crew of seven, and sufficient facilities are provided for missions of about 12 days duration.

Piranhans kontrollrum (Welham, 1989, s. 161)

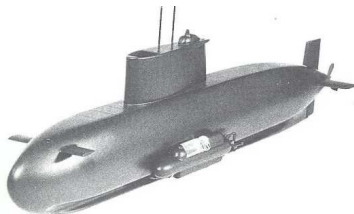
⁵⁵ Tapac, 2004, s. 212-228.

⁵⁶ <http://pagesperso-orange.fr/salanganepages/reportages/sagaweb/index.htm>

Den franska ubåten Saga (28 meter) och en tidig Cosmos SX 404 (17 meter)
Tapac, 2004, s. 213.

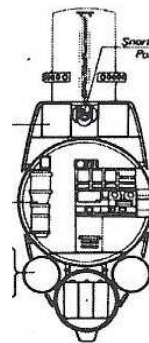
⁵⁷ Tapac, 2004, s. 212-215.

Principal Characteristics	
Length overall	26.6m
Diameter of pressure hull	2.75m
Submerged displacement	150 tonnes
Submerged speed	about 9 knots
Complement	7 up to 10 passengers and their equipment can be carried

⁵⁸ Se not 54.

⁵⁹ Ibid. s. 218.

⁶⁰

Annati (1996), s. 85-89. Foto: Cosmos MG-110 (Annati, 1996, s. 85)

⁶¹ Marcinko och SEAL TEAM 2 sökte i mitten av 1970-talet förmå US Navy att köpa 12-mans ubåtar av CALOW-typ (Coastal And Limited-Objective Warfare), vilket i praktiken betydde Cosmosubåtar. Han tar upp detta därför att man från amerikansk sida senare försökte köpa italienska 'toroidal hull'-mini-ubåtar, d.v.s. Maritalias 3GST9 och senare farkoster (Richard Marcinko. *Rouge Warrior II: Red Cell*, New York: Pocket Books, 1994), s. 44-45.

⁶² <http://www.globalsecurity.org/military/world/pakistan/mg110.htm>

---

⁶³ Redogörelse för ANSAs telegram och italiensk radios information, se *Aftonbladet* den 11 oktober 1982.

⁶⁴ Ola Tunander (2004), s. 74.

⁶⁵ Samma CIA-SISMI-nätverk som arrangerade testerna av den italienska marinen (se nedan) lät också utplacera bomber på offentliga platser i Italien från slutet av 1960-tal och framåt i syfte att lägga skulden på vänstergrupper för att på så vis legitimera en fastare kontroll av det italienska samhället. Den italiensk-amerikanska eliten oroadade sig för att Italien började röra sig vänsterut politiskt, och man ville med en sådan terroristkampanj stävja denna utveckling – allt enligt rättegångar i Milano 2001 (Sentenza – ordinanza del Giudice Istruttore presso il Tribunale Civile e Penale di Milano, dr Guido Salvini, nel procedimento penale nei confronti di ROGNONI Giancarlo ed altri, 2001 <http://www.strano.net/stragi/tstragi/salvini/index.html>).

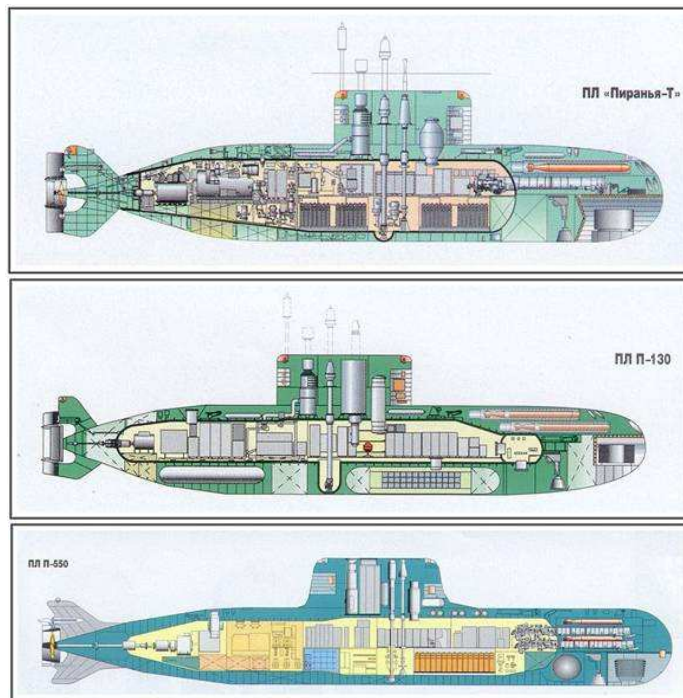
⁶⁶ Det finns obekräftade uppgifter till svensk underrättelsetjänst om en farkost på sovjetisk sida som skulle vara 28 meter. Längd- såväl som höjdmått är identiska med Cosmos MG 110, och det tycks mig inte möjligt att stödja sig på dessa uppgifter, i synnerhet som denna värld är fylld av desinformation. Det är inte osannolikt att denna information egentligen refererar till Poisk-6 (29 meter). Den senare transporteras för övrigt på ett moderfartyg och har inga av de karaktäristika som i övrigt kännetecknat de i Sverige opererande farkosterna (bl.a. en hög mast bakom tornet). Att måttuppgifterna är identiska med den italienska Cosmos MG 110 kan tyckas lite märkligt. Dessutom måste man alltid vara försiktig med denna typ av information, eftersom det t.ex. är US policy (Joint Doctrine for Psychological Operations) att förse andra underrättelsetjänster med falsk information: 'Similar to military deception, *military PSYOP is a systematic process of conveying tailored messages to a selected foreign audience.... Groups that might be suitable for targeting by PSYOP in support of deception operations include adversary command groups, planning staffs, specific factions within staffs, non-military interest groups who can influence military policies and decisions, and intelligence systems analysts.... Dedicated PSYOP dissemination assets can discretely convey intended information to selected target audiences through appropriate "key communicator" backchannel networks'* (Joint Pub. 3-58 Joint Pub 3-58, 1996. *Joint Doctrine for Military Deception*, May 31 (Washington: The Joint Chiefs of Staff, 1996, pp. I-3, II-3, II-4). 'PSYOP actions convey information not only to intended target audiences but also to foreign intelligence systems.... [and should] operate "inside" an adversary's decision cycle ... It is possible to systematically convey and deny data to opposing intelligence systems with the objective of causing opposing analysts to derive selected judge-

ments.' (Joint Pub. 3-53 *Doctrine for Joint Psychological Operations*, July 10 [Washington: The Joint Chiefs of Staff, 1996]), pp. I-1, I-5, I-7, IV-2, GL-4).

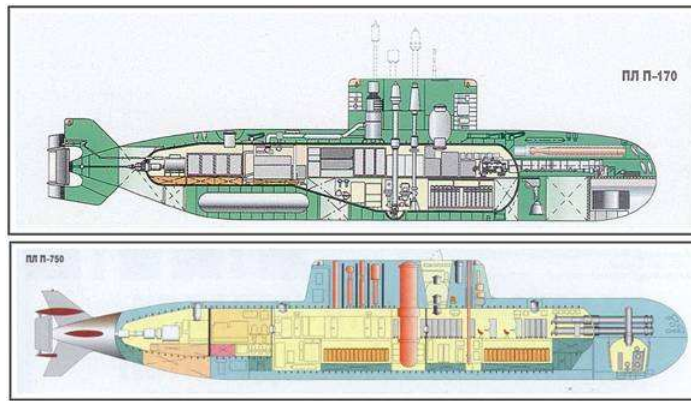
⁶⁷ Reportrarna, TV2, 22 oktober 1996 och Reportrarna 5 november 1996.

⁶⁸ *US Navy Intelligence* anmärkningar till Wilhelm Agrells och Christer Larssons artikel 'Den hemliga ubåtsbasen', Z, 25 januari (1990), pp. 28-34 (i mitt arkiv).

⁶⁹ Följande små ubåtar (30-39 meter) under samlingsnamnet Pyranja fanns i början av 1990-talet på ritbordet (som efterföljare till ovan nämnda Pyranjor): Пиранья-2, Пиранья-Т, П-130, П-170, П-550, П-650П, П-650Э, П-750, П-750Б, П-750Э (se följande länk <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/dns/865/list.htm>). Kanske är det dessa farkoster som Emil Svensson senare refererar till som olika enheter under samlingsnamnet Pyranja [Svensson 2006, s. 308] om vi nu bortser ifrån att han tidigare pekat ut farkoster som Projekt '1806, 1832 och 1837', som är irrelevanta i detta sammanhang).

Ritningar av framtida Pyranjor efter det kalla kriget (se ovan).

⁷⁰ Fältström, 2008, s. 62.

⁷¹ Annati, 1996, s. 85.

⁷² http://www.1-3klein.com/image_gallery/5000_images/canasub/canasub.html

⁷³ Corlett, 1974, s. 16.

En Cosmos SX 506 från den colombianska marinen.

http://desarrolloydefensa.blogspot.com/2008_08_01_archive.html

<http://www.unffmm.com/Fichas%20Tecnicas/Arc/arcsx.htm>

---

⁷⁴ Tapac, 2004, s. 220.

⁷⁵ Compton-Hall 1988, s. 98-99.

⁷⁶ SOU 1995:135, s. 234.

⁷⁷ Fältström ed., 2008.

⁷⁸ <http://www.moore-mccormack.com/Cargo-Liners/Mormacsky.htm>

⁷⁹ Vyborny & Davis (2002), 147-155.

⁸⁰ http://www.chinfo.navy.mil/NAVPALIB/CNO/N87/usw/issue_14/nr1.html

⁸¹ CÖrlBO Krigsdagbok 27 september – 15 oktober 1982.

⁸² Statement of James R. Barker (Vice Chairman Mormac Marine Group), *In Support of America's Jones Act Fleet*. Before The Commerce, Science and Transportation Committee, US Senate, Washington, September 15, 1998.

⁸³ <http://www.midwaysailor.com/eddiemiller/eddiemiller-585b.jpg>

⁸⁴ <http://216.239.59.104/search?q=cache:D3KItVqUtQUJ:ntl.bts.gov/lib/000/500/592/830205.pdf>

⁸⁵ Vyborny & Davis (2002), 147-155.

⁸⁶ Indiaklassen gick aldrig in i Österjön och danska myndigheter hade full kontroll över passagen genom Stora Bält m.m. (FET 1981-85, det danska Forsvarets efterretningsstjäneste, Månadsrapporter om flottaktivitet, Köpenhamn).

⁸⁷ Nedan *Mystic* (källa: <http://www.navsource.org/archives/08/0854514.jpg>)

⁸⁸ http://musingsonlifelawandgender.typepad.com/photos/submarine_photos/index.html

⁸⁹ http://musingsonlifelawandgender.typepad.com/photos/submarine_photos/looking_forward_open_hanger.html

⁹⁰ <http://www.navsource.org/archives/08/0867805.jpg> (*USS Archerfish*).

⁹¹ The Secretary of the Navy takes pleasure in presenting the Navy Unit Commendation to *USS Cavalla* (SSN 684), John Lehman Secretary of Navy, Washington, 1984.

⁹² Compton-Hall (1987), pp. 39-46; Birindelli, (1980), s. 289-293.

⁹³ <http://www.betasom.it/forum/lofiversion/index.php?t28500-0.html>

⁹⁴ Ibid; *Spiggen* köptes från Storbritannien 1958 och såldes tillbaka 1977. 1990 byggdes *Spiggen 2* för övningsändamål. Foto nedan visar kapten Björn Molin på *Spiggen* samt *Spiggen* och moderfartyget *Kanholmsfjärd* (foto: Bengt Hermanson 1968). Molin var 1982 fartygschef på *Belos*.

⁹⁵ Compton-Hall (1987), p. 43.

⁹⁶ Michael Welham, *Combat Frogmen – Military Diving from the Nineteenth Century to the Present Day* (Wellingsborough: Patrick Stephens Limited, 1989), s. 117.

⁹⁷ Vyborny & Davis, 2002, s. 151-155. <http://navysite.de/ships/lsd37.htm>

⁹⁸ När jag har samtalat med tidigare chefer för den militära underrättelsetjänsten i ett NATO-land har de hävdade att dessa ombyggda tankfartyg släppte ut farkosten genom en öppning i skrovet på fartygets undersida. Annan underrättelsepersonal från ett västligt land har sagt att *Mormacsky* var ett sådant fartyg som opererade under eller i samarbete med *Office of Naval Intelligen-*

ce. Detta är inget bevis, men dessa informationer har spelat en viss roll för min egen bedömning.

⁹⁹ <http://www.globalsecurity.org/military/systems/ship/lha-1-gallery.htm>

¹⁰⁰ <http://www.globalsecurity.org/military/systems/ship/asds.htm>

¹⁰¹ <http://www.answers.com/topic/uss-greeneville>

¹⁰² http://www.navy.mil/navydata/cno/n87/usw/issue_14/asds.html

¹⁰³ <http://www.jhuapl.edu/newscenter/aplnews/2000/seal.asp>

http://www.navy.mil/navydata/cno/n87/usw/issue_14/asds.html

¹⁰⁴ http://www.chinfo.navy.mil/navpalib/cno/n87/usw/issue_14/asds.html

¹⁰⁵ <http://www.deepstorm.ru/>

¹⁰⁶ <http://www.videodive.ru/expid/kit.shtml>

¹⁰⁷ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1839/list.htm>

¹⁰⁸ 'Rapport om undervattensverksamhet som riktats mot vårt land', Bengt Gustafsson och Thorsten Engberg (Stockholm: Försvarsstaben, 25/11 1987).

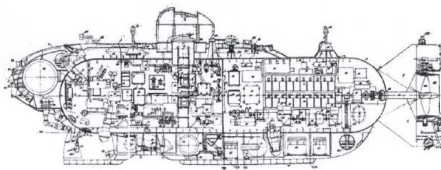
¹⁰⁹ Notat för orientering av regeringen december 1987 av den s.k. 'Regeringsgruppen' (*Ekéusutredningen arkiv* 50:3, Riksarkivet, Stockholm).

¹¹⁰ *Janes's Fighting Ships* (1992-93), London: Jane's Information Group, p. 548. Om Project 1839 Elbrus se:

<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1839/list.htm>

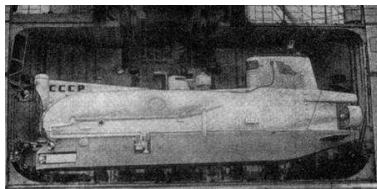
<http://submarine.id.ru/thumbs/1839/index.shtml>

<http://submarine.id.ru/thumbs/index.html>

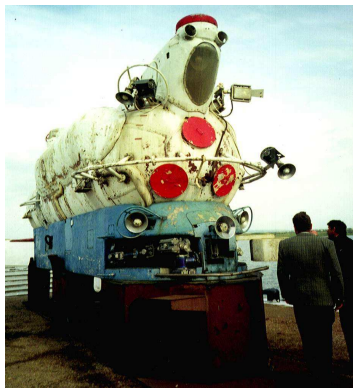

Projekt 1939 Elbrus för dolda operationer t.v. samt ritning t.h.

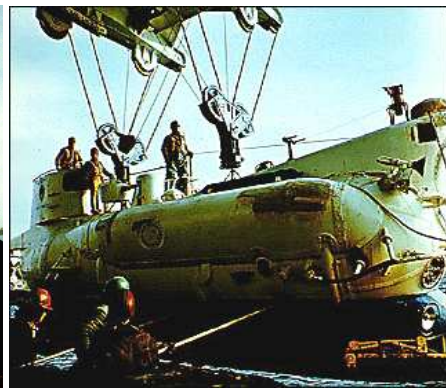
¹¹¹ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/cda/nord/list.htm>

Sever-2

Sever-2

Sever-2

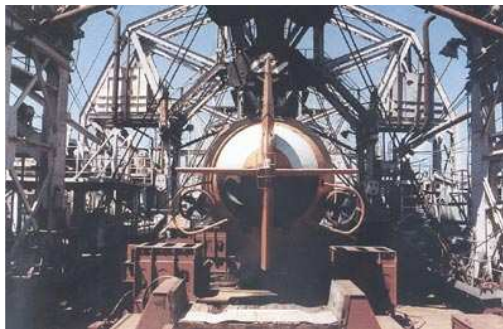
¹¹² <http://legion.wplus.net/typhoon/1999/samko.shtml>

¹¹³ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1832/list.htm>

<http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1837/list.htm>

<http://legion.wplus.net/typhoon/1999/samko.shtml>

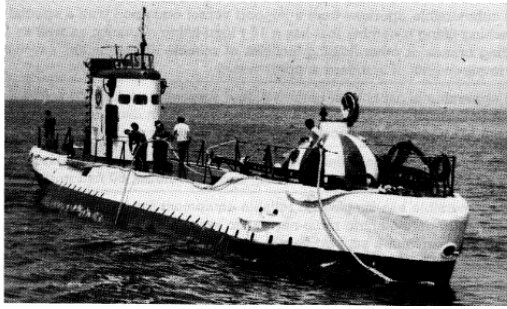
<http://warfare.ru/?lang=&catid=302&linkid=2159>

Project 1837 (11 meter) ombord på fartyget *Kommuna* samt 1855 intill fartyget.

¹¹⁴ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1906/list.htm>

¹¹⁵ http://www.wtec.org/loyola/subsea/c4_s2.htm

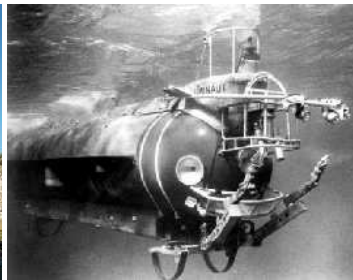
Benthos-300

¹¹⁶ <http://legion.wplus.net/typhoon/1999/samko.shtml>

¹¹⁷ <http://ussplymouthrock.com/page2.html>;
<http://ussplymouthrock.com/page9.html>;
<http://ussplymouthrock.com/page13.html>
<http://ussplymouthrock.com/swearingen16.jpg>

Aluminaut

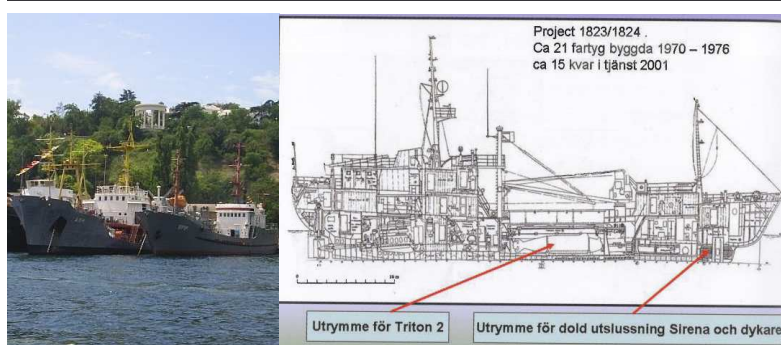

Aluminaut

¹¹⁸ <http://www.jamesbondmm.co.uk/vehicles/the-liparus.php>

<http://www.mi6.co.uk/sections/q-branch/liparustanker.php3?t=tswlm&s=tswlm>
http://en.wikipedia.org/wiki/The_Spy_Who_Loved_Me

¹¹⁹ MUST har sedan länge påpekat att det fanns sovjetiska fartyg som Projekt 1823/1824 Muna (50 meter) med kapacitet att bära minifarkoster som Triton och Sirena. 2008 presenterades en bild på ett sådant fartyg med inritade utrymmen för Triton 2 och Sirena (Svensson i Fältström ed, 2008, s. 60). Dessa fartyg kunde emellertid inte operera i svenska vatten utan svensk vetenskap.

Projekt 1823/1824 i Svarta havet samt teckning i Fältström, ed. (2008), s. 60.

¹²⁰ <http://www.globalsecurity.org/military/systems/ship/asr-21.htm>

<http://navysite.de/asr/asr22.htm#gencha>

¹²¹ <http://www.jamesbondmm.co.uk/vehicles/the-liparus.php> (se ovan).

¹²² Peter Huchthausen & Alexandre Sheldon, *Hide and Seek – The Untold Story of Cold War Naval Espionage* (London: John Wiley and Sons, 2009), p. 283.

¹²³ John P. Craven (2001), *The Silent War – The Cold War Battle Beneath the Sea* (New York: Simon & Schuster, 2001), p. 129

¹²⁴ Craven (2001), s. 129.

¹²⁵ CÖrLBO Underrättelseorienteringar, oktober, 1982.

¹²⁶ <http://www.fyjs.cn/bbs/read.php?tid=52935&fpage=0&toread=&page=2>

¹²⁷ <http://www.globalsecurity.org/military/world/pakistan/mg110.htm>

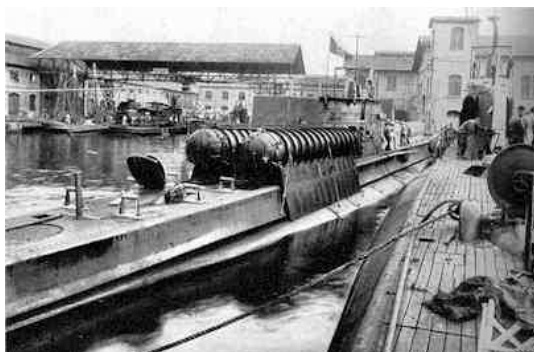
¹²⁸ Birindelli (1980), s. 291.

¹²⁹ Birindelli (1980), s. 289-293. Birindelli deltog i de italienska marina specialstyrkorna *Decima Flottiglia MAS* under andra världskriget under ledning av Prince Junio Valerio Borghese. I slutet av kriget verkade *Decima Flottiglia MAS* i nära samarbete med det tyska SS (Jeffrey McKenzie Bale, *The 'Black' Terrorist International: Neo-Fascist Paramilitary Networks and the 'Strategy of Tension' in Italy, 1968-1974* (Ann Arbor: UMI Dissertation Service [UMI Number: 9529217], 1995). Birindelli hedrades som krigshjälte från *Decima MAS*, bl.a. för operationen mot Gibraltar 1940, med en guldmedalj av COMSUBIN 1992 (Birindelli, 1980; Sergio Nesi, 'Un Eccezionale Raduno a la Specia dei Due Battaglione "Lupo" e "Barbarigo" al Varignano', *Riconoscimenti e Meriti della Decima Mas*, Gennaio 1996, <http://www.italia-rsi.org/farsixa/riconoscimenti%20xa.htm>).

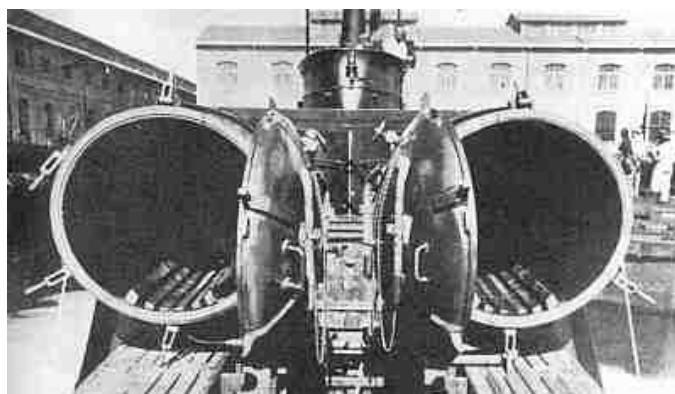
Borghese och Birindelli var båda ledande personligheter i den fascistiska rörelsen under efterkrigstiden med nära band till Stefano della Chiaie (se Bale 1995), som var direkt involverad i bombkampanjen i Italien under 1960- och 1970-tal (se not 55 och 115).

Decima Flottiglia MAS

X-MAS ubåt med Shelter för Maialen

X-MAS ubåt med Shelter för Maialen

¹³⁰ I NATO tränade ofta specialstyrkor från olika länder tillsammans, men banden mellan COMSUBIN och Navy SEALs var tätare än som så. Vid samtal med en officer från Varignano berättade denne att många italienska offi-

---

cerare inte hade access till barackerna med minifarkosterna, men det var alltid folk från Navy SEALs i Varignano och de hade alltid full access. Dessutom var kvaliteten på COMSUBINs materiel så hög att denne officer antog att US Navy finansierade den. Vissa farkoster i barackerna var vidare så hemliga att inte ens högt rankade officerare på besök fick se dem berättade en av de senare som besökt Varignano. Dessa berättelser har påverkat min egen uppfattning även om de inte utgör några bevis.

¹³¹ Peter A. Huchthausen & Alexandre Sheldon-Duplaix (2009), *Hide and Seek – The Untold Story of Cold War Naval Espionage*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, s. 80-93.

¹³² Birindelli (1980), s. 289-293.

¹³³ http://www.hellenicnavy.gr/dyk_training_en.asp

¹³⁴ Compton-Hall (1989), s. 37. (se också <http://www.gsesubs.com/>)

¹³⁵ Dessa amerikanska tester av den italienska marinen har beskrivits av italienska CIA representanter som Carlo Digilio och Sergio Minetta under en rättegång i Milano mot de ansvariga för bombexplosionen på Piazza Fontana 1969. Samma personer från CIA, bl.a. Captain David Carrett från US Navy och CIA, höll i såväl testerna av den italienska marinens beredskap som bombkampanjen från slutet av 1960-talet till mitten av 1970-talet som hade som avsikt att höja beredskapen och förändra mentaliteten hos den italienska befolkningen som helhet (Se Sentenza – ordinanza del Giudice Istruttore presso il Tribunale Civile e Penale di Milano, dr Guido Salvini, nel procedimento penale nei confronti di ROGNONI Giancarlo ed altri, 2001

(<http://www.strano.net/stragi/tstragi/salvini/index.html>).

¹³⁶ Caspar Weinberger, 'Striptease', *TV2*, (7 mars 2000).

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Marcinko talar i allmänna termer om 12-mans italienska ubåtar av CA-LOW-typ (Coastal And Limited-Objective Warfare), vilket i mitten av 1970-talet i praktiken betydde Cosmosubåtar (Richard Marcinko. *Rouge Warrior II: Red Cell*, New York: Pocket Books, 1994), s. 44-45.

¹³⁹ Det var en central amiral från ett västligt land som först berättade för mig att han misstänkte att de små farkosterna som opererade i skandinaviska vatten var italienska och att de kanske ingick i en amerikansk operation. Det gick t.o.m. så långt att han gjorde en personlig granskning av saken. Detta är naturligtvis inget bevis, men det tvingade mig att se på saken lite närmare.

¹⁴⁰ Det finns som sagt obekräftade uppgifter till svensk underrättelsetjänst om en farkost på sovjetisk sida som skulle vara 28 meter (se också Fältström 2008), men det är inte osannolikt att denna information egentligen refererar till *Poisk-6* (se ovan). Jfr Malachites uppgifter om Projekt 865 Pyranja.

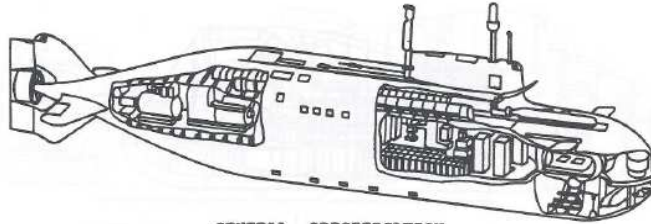

MALACHITE

SAINT-PETERSBURG MARINE ENGINEERING BUREAU

PYRANJA

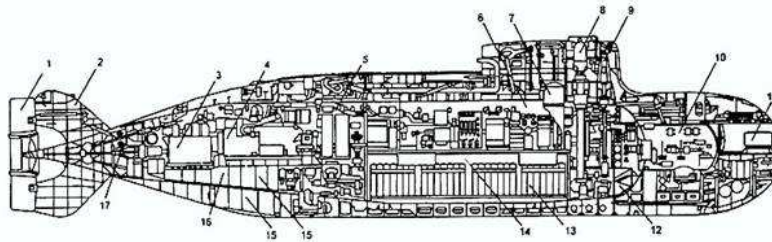
Small Diesel-Electric Submarine

GENERAL SPECIFICATION

Displacement norm., m ³	250
Diving depth, m	200
Length, m	30.2
Draught, m	3.9
Underwater speed, kts	
full	6.5
economic	4.0
Endurance, days	10
Range, miles	
total	1,000
at underwater economic speed without storage battery recharging.....	130
Crew, pers	4
Skin-divers, pers	6
Armament	
- two outboard pressurized containers with the devices for special equipment storage;	
- two outboard permeable units for mine-laying and torpedo-launching	
Power plant	
- lead-acid storage battery, kWh	1200
- diesel-generator, kW	160
Direct current propulsion motor, kW	60

- 1 - поворотная насадка с вертикальным рулем; 2 - вертикальный стабилизатор;
3 - гребной электродвигатель; 4 - дизель-мотор с электрогенератором;
5 - электромеханический отсек; 6 - центральный пост; 7 - входной люк;
8 - антенна РЛС; 9 – перископ; 10 - шлюзовая камера; 11 - антенна ГАС;
12 - носовая дифференциальная цистерна; 13 - аккумуляторная батарея;
14 - аккумуляторная яма; 15 - топливные цистерны; 16 - кормовая дифференциальная цистерна; 17 - упорный подшипник.

¹⁴¹ Den Marina Analysgruppen, 'Sammanställning [i nationalitetsfrågan]', 8 mars 1983, Stockholm, Försvarsdepartementet.

¹⁴² SOU 2001:85. *Perspektiv på ubåtsfrågan* (2001), s. 296.

¹⁴³ <http://www2.mil.se/Nyheter/Nyheter-milse/xx>

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Michael Welham, *Combat Frogmen – Military Diving from Nineteenth Century to the Present Day* (Patrick Stephens Limited, 1989).

¹⁴⁶ <http://www.gsesubs.com/>

¹⁴⁷ Welham 1989.

¹⁴⁸ Sonarbilder frigivna av Försvarsmakten 2008.

¹⁴⁹ <http://www.gsesubs.com/>

¹⁵⁰ <http://www.deepstorm.ru/DeepStorm.files/45-92/sass/1839/list.htm>

¹⁵¹ http://paginas.terra.com.br/educacao/sariego/linha_do_tempo.htm

¹⁵² Will Forman, *The History of American Deep Submersible Operations* (Flagstaff, Arizona: Best Publishing Company, 1999).

¹⁵³ <http://www.turbosquid.com/FullPreview/Index.cfm/ID/274336>

¹⁵⁴ Welham, 1989.

¹⁵⁵ Welham, 1989, s. 174-177

¹⁵⁶ <http://www2.mil.se/Nyheter/Nyheter-milse/xx>

Amerikansk moderubåt *USS Dallas* med *Dry Deck Shelter* för minifarkoster (Mk VIII)¹

7. Uttalanden från svenska och utländska representanter

7.1. US Navy Intelligence och ryssarna

Chefen för *US Naval Intelligence* gav varje år en briefing för *House of Armed Services Committee* om det sovjetiska marina hotet. Dessa briefingar är offentliga och redogör för sovjetisk aktivitet i hela världen: flottbesök i Indien, Syrien, Libyen och på Kuba, sovjetiska övningar världen runt, även i Östersjön. Cheferna för *Naval Intelligen-*

ce, amiralerna Sumner Shapiro (1978-82), John Butts (1982-85), William Studeman (1985-88), och Thomas Brooks (1988-91), presenterade årligen den sovjetiska marinens defensiva och offensiva operationer, men i dessa briefingar finns ingenting om sovjetisk aktivitet i svenska vatten.² Varför? Om *Naval Intelligence* kände till någon sovjetisk aktivitet i svenska vatten eller hade trott på de svenska rapporterna hade man sannolikt framhävt detta. En framflyttning av de sovjetiska positionerna på den norra flanken hade lett till kraftiga reaktioner i USA, men i *US Naval Intelligence* rapporter finns ingenting. Dessa presentationer hade bl.a. till uppgift att legitimera ökade resurser till US Navy, och från US Navy's sida fanns inget skäl att dölja provokativa sovjetiska operationer i svenska vatten.

Amiral Sumner Shapiro, amiral John Butts och amiral Bill Studeman

US Naval Intelligence följde med på vad alla sovjetiska ubåtar gjorde, och, enligt Caspar Weinberger, visste de 'where all the Soviet submarines were at any time'.³ Att en betydande sovjetisk verksamhet skulle kunna föregå utan amerikansk vetskap verkar inte troligt. Det var också före svenska försvarsministern Anders Thunborgs (1983-85) slutsats efter samtal med specialister i Norge, Tyskland och USA. 'Ju större experter de tycktes vara [på] ubåtsteknologi', enligt Thunborg, 'desto mindre trodde de på våra kränkningar'.⁴ Men om *US Naval Intelligence* menade att det inte fanns någon sovjetisk eller i vilket fall ingen väsentlig sovjetisk ubåtsaktivitet i svenska vatten, hur ska man förena detta påstående med de tidigare kapitlens

bevis (signaler, sonarbilder, bottenspår och bandinspelningar) för kränkande ubåtar. Den enda rimliga slutsatsen är att dessa ubåtar inte var sovjetiska. De amerikanska uttalandena pekar entydigt på västliga ubåtar. Om amerikanerna hade rätt i att det inte fanns någon egentlig sovjetisk ubåtsaktivitet i svenska vatten, kan mängden observationer av kränkande ubåtar – periskop och ubåtstorn – under hela 1980-talet bara förklaras med att de antingen till 99,9 % var icke-trovärdiga observationer, vilket i praktiken var den slutsats som såväl 1995-års som 2001-års ubåtsutredningar kom till (av mer än 6.300 rapporterade observationer eller indikationer antogs mindre än tio vara säkra ubåtar),⁵ eller så var dessa rapporterade ubåtar inte sovjetiska eller väsentligen inte sovjetiska. Den första tolkningen, som de båda utredningarna ansluter sig till, framstår som ett bekvämt sätt att handskas med nationalitetsfrågan, och det finns skäl att anta att både 1995-års utredning och Ekéusutredningen (i vilket fall den senare där jag själv deltog) valde att tona ner antalet kränkningar för att undgå nationalitetsfrågan, eftersom den hade direkta diplomatiska implikationer. Men Ekéusutredningen talar samtidigt om västliga intressen. Den senare försvarsministern Thage G. Peterson (1994-97) tycks snarast luta mot den andra tolkningen, och han känner uppenbarligen till de briefingar som chefen för *US Naval Intelligence* gav. Han skriver om vad som kan tänkas ligga bakom amerikanernas totala ointresse 'för de svenska ubåtsbestyren':

Östersjöområdet har i årtionden varit och är fortfarande av stor strategisk betydelse för USA och Nato. Om det i detta mycket känsliga område inträffar så allvarliga händelser som ubåtskränkningar mot det neutrala Sverige och Sovjetunionen/Ryssland antas stå bakom kränkningarna, borde amerikanerna då inte ha intresserat sig för vad som hänt och händer? Det gäller ju i realiteten en framflyttning av det andra stormaktsblockets militära positioner. Men USA har inte reagerat i u-båtsfrågan! Är det inte konstigt? I synnerhet som USA och Nato har bevakat – och bevakar – Östersjöområdet med satelliter, flygplan och andra välutvecklade och välutrustade spaningssystem. Och man har en omfattande underrättelseverksamhet. Men man lämnar våra u-båtsproblem där-

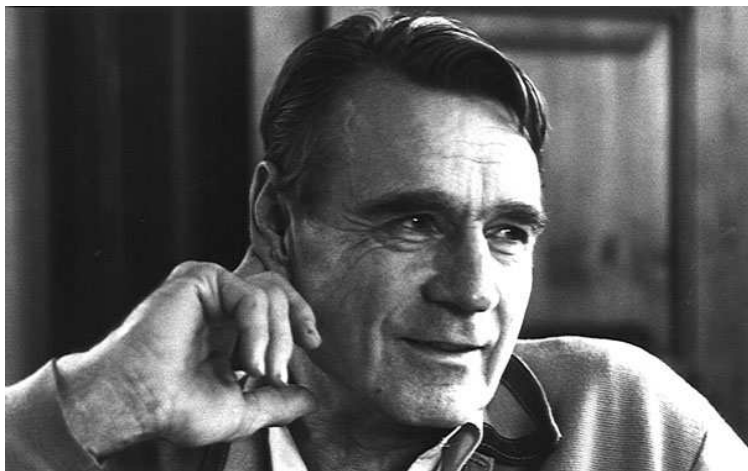
Försvarsminister William Perry och försvarsminister Thage G Peterson

hän. Är det inte märkligt? ... Sensommaren 1996 har jag besök av USA:s försvarsminister, William Perry. Vi hade utvecklat goda relationer. Jag tyckte om hans alltid vänliga och lyssnande attityd. Vi besöker Hårsfjärden tillsammans. I bilen från Berga för jag ubåtskränkningarna på tal. Min amerikanska kollega småler och tittar med stort deltagande på mig: 'Det kan ju vara annat än ubåtar i vattnet, och om det är en u-båt behöver den ju inte vara rysk.'⁶

Om denna formulering är riktig måste Perrys kommentar från amerikansk sida ha uppfattats som att Perry informerade den svenska försvarsministern om att aktiviteten i svenska vatten till dels var västlig. Thage G. Petersons formuleringar antyder att han också tror att de kränkande ubåtarna kan ha varit västliga, d.v.s. amerikanska, brittiska eller kanske tyska, men tyska ubåtar skulle knappast operera i en så riskabel miljö. Det finns heller inga tecken som tyder på att tyska ubåtar under efterkrigstiden skulle ha utfört provokativa operationer. En observation utanför Utö 1980 kan ha varit en tysk Typ 206,⁷ och en observation i mars 1982 antas med stor sannolikhet ha varit en tysk Typ 206 (se kap. 1). Tyska ubåtar kan nog ha ägnat sig åt inträngningar i svenska vatten, men att demonstrera periskop och ubåtstorn på Hårsfjärden vid Muskö är långt mer riskfyllt. Brittiska och amerikanska ubåtar har däremot utfört ytterst riskfyllda opera-

tioner i sovjetiska vatten.⁸ Royal Navy opererade en miniubåt inne i Kronstadts marinbas på 1950-talet,⁹ en ubåt från US Navy, *USS Pinta*, kolliderade med en sovjetisk ubåt i den sovjetiska Stillahavsflottans huvudbas Petropavlovsk 1974, och samma år var det en incident med en amerikansk ubåt inne i Vladivostoks hamn.¹⁰ Vidare, US Navy förlorade mer än 500 man per år under hela 1980-talet. 1982 förlorade man 562 man.¹¹ En förlust av manskap i svenska vatten var inget problem så länge man hade möjlighet att dölja det och så länge ubåtsaktiviteten gav politiska fördelar. Och det är ingen tveivel om att ubåtskränkningarna var en succé från amerikansk eller brittisk horisont. Denna aktivitet kom att totalt förändra den svenska hållningen till Sovjetunionen. Under 1970-talet fram t.o.m. 1980 uppfattade 5-10 % av den svenska befolkningen Sovjet som ett direkt hot. Efter Sovjets inmarsch i Afghanistan skedde en marginell ökning. Efter den strandade Whiskeyubåten 1981 steg denna siffra till 34 %. Efter offentliggörandet av Ubåtsskyddskommissionens rapport i april 1983 förändrades den till 42 %. Andelen svenskar som uppfattade Sovjet som ett hot eller generellt sett som ovänligt mot Sverige ökade samtidigt från 25-30 % till 83 %.¹² Hela Sverige förändrades, och den socialdemokratiska regeringens strävan att upprätta en dialog med Moskva sköts i sank. Ubåtskränkningarna i Sverige fick konsekvenser för uppfattningen om det sovjetiska hotet i hela Europa. Det den svenska regeringen hade svårt att förstå var varför Sovjet ägnade sig åt en verksamhet som så uppenbart var till dess egen nackdel. I synnerhet som man på många andra områden sökte undgå en konfrontation.¹³ Också den finske presidenten Mauno Koivisto liksom den danska underrättelsetjänsten ställde sig undrande.¹⁴ Det var något som inte stämde. Och om man opererade i svenska vatten, varför gjorde man inte det på ett professionellt sätt genom att undgå att visa periskop och ubåtstorn i tätbefolkade områden? Allt tyder på att det handlade om 'provokationer', som Koivisto senare yttrade, och i så fall låg ansvaret inte i Sovjet.

President Mauno Koivistos förmedlade offentligt den sovjetiske ledaren Jurij Andropovs råd. Andropov lät meddela via Koivisto att 'det skulle passa oss mycket bra om svenskarna sköt skarpt, verkingseld, mot kränkande ubåtar'.¹⁵ Sovjetiska UD ställde 1984 föl-

Mauno Koivisto

jande fråga till den svenska chefen för UD:s politiska avdelningen, Jan Eliasson: 'Varför använder inte svenskarna mer vapenmakt mot det man tror är ubåtar?'¹⁶ President Koivisto skrev 2008 att han vid sitt första presidentbesök hos Jurij Andropov i juni 1983 tog upp ubåtsfrågan.

Andropov bad mig förmedla beskedet till svenskarna att Sovjetunionen bad dem sänka varje ubåt de kunde upptäcka i de egna vattnen. När jag ett par månader senare berättade detta för Palme i samband med världsmästerskapstävlingarna i friidrott i Helsingfors [i augusti 1983] såg han vresig ut och sade ingenting.¹⁷

Andropov pekade här på en ytterst känslig sak: varför alla dessa eldförbud och begränsade sjunkbombsinsatser som verksamt bidrog 'till att ubåten(arna) undkom'? för att citera Grandinutredningen.¹⁸ Samarbetade ett par svenska befälhavare med den kränkande makten? Andropov tycktes säga: 'dessa ubåtar är inte våra och era amiraler vet det, därför att deras mycket restriktiva vapeninsats ger ubåtarna möjlighet att komma undan. Om ni använder mer våld kommer ni

Jan Eliasson

Jurij Andropov

Olof Palme

själva att upptäcka vem de tillhör.' Koivisto skrev att han redan 1983 'misstänkte att det hela var frågan om provokationer'.¹⁹ M.a.o. det skulle ha varit frågan om västliga ubåtar. Koivisto skrev:

Senare berättade bland andra Förenta staternas försvarsminister Caspar Weinberger att brittiska och amerikanska ubåtar gjorde rekognosceringsturer in på svenskt territorialvatten. Avsikten var att kontrollera den svenska flottans beredskap. De svenska myndigheterna var medvetna om detta. Vem som visste är oklart, men någon visste. Om det hade varit Sovjetunionen som i stor skala låg bakom kränkningarna hade det lett till starkt tvivel om landets pålitlighet och vilja till avspänning.²⁰

Den amerikanska ledningen fortsatte nedrustningsförhandlingarna med Sovjetunionen, och därför måste man ha varit fullt medveten om att det inte var sovjetiska ubåtar som kränkte svenska vatten, för det hade 'lett till starkt tvivel om Moskvas pålitlighet'. Efter augusti 1983 måste Olof Palme ha förstått att de kränkande ubåtarna troligen inte var sovjetiska, och den socialdemokratiska regeringen kom fortsättningsvis aldrig att peka ut Sovjetunionen som ansvarig för kränkningarna, trots att både Carl Bildt och Bror Stefenson vid denna tid fördömda ett sådant utpekande (se Lennart Ljungs dagbok nedan).

ÖB general Lennart Ljung (foto: Bertil Ericsson/Pressens Bild).

7.2 De svenska generalerna

Den 1 september 1983 skrev ÖB Lennart Ljung i sin dagbok att analysgruppen och försvarsstaben säger att 'det är entydigt och klart att ubåtskränkningarna har fortsatt [och] allt talar för att verksamheten är sovjetisk' och ÖB forstätter: 'På den första punkten kan jag i huvudsak hålla med ... När det gäller nationaliteten kan jag inte gå med på försvarsstabens bedömning'.²¹ Varför ställer sig ÖB kritisk till att verksamheten skulle vara sovjetisk? Betyder det att han vet att ubåtarna inte var sovjetiska eller grundar han sig på Palmes information från president Koivisto om att Sovjet ville att svenskarna sänkte ubåtarna och att de därför knappast kunde vara sovjetiska? ÖB hade under Hårsfjärdsjakten vid flera tillfällen tagit beslut om användning av sjunkbomber och minor mot ubåtarna, medan amiral Bror Stefenson hade förordat eldförbud. Andropovs kommentar till Koivisto om att svenskarna skulle sänka ubåtarna ställde denna fråga på sin spets.

Enligt ÖB general Lennart Ljungs dagbok gav regeringen ÖB full frihet att använda våld, och ÖB tog beslut om att sätta in minorna den 7 oktober 1982, vilket med stor sannolikhet hade kunnat skada eller sänka en ubåt. Beslutet föranleddes av en förfrågan från Östra Militärömrådets befälhavare och stabschef generallöjtnant Bengt Lehander och generalmajor Gustaf Welin och beslutet stöddes av statsminister Thorbjörn Fälldin och av tillträdande statsminister Olof Palme.²² Begäran om restriktioner kom inte från regeringen eller från generalerna men från försvarsstabschefen viceamiral Bror Stefenson (se nedan). Det tycks ha funnits en konflikt mellan några ledande generaler och amiraler dels vad gäller användande av våld, dels vad gäller utpekande av Sovjetunionen, och det var samma amiraler som pekade mot Moskva som samtidigt förordade eldförbudet.

I maj 1984 kom Anders Hasselbohm ut med en bok som presenterade en mängd indicier som pekade mot att operation i Hårsfjärden var västlig.²³ Hasselbohm skickade en kopia av boken till tidigare arméchefen generallöjtnant Nils Sköld, som nu arbetade som konsult för försvarsdepartementet. Sköld svarade positivt på Hasselbohms bok och berättade att han hade blivit orienterad hos ÖB om att två ubåtar varav en skadad hade gått ut genom Öresund efter Hårsfjärdsjakten. Dessa ubåtar var rimligen västliga, och han menade liksom Hasselbohm att man inte kunde utesluta att ubåtarna i Hårsfjärden kanske snarare var från väst. Omedelbart efter denna första kontakt gick försvarsstabschefen Bror Stefenson och hans ställföreträdande, underrättelsechefen generalmajor Bengt Wallroth upp på general Ljungs kontor. Ljung skriver att vissa individer nu säger att ubåtarna i Hårsfjärden kan ha varit från Nato och han fortsätter: 'Stabschefen och hans ställföreträdande är oroade över tecken från departementet som tyder på att Nils Sköld (som nu är anställd som konsult i robotärenden) också har gett sig in på vidare områden.'²⁴ Sköld var emellertid inte villig att gå ut offentligt. Hasselbohm var i kontakt med Sköld flera gånger, och vid ett tillfälle frågade han honom om det var någon mer som deltog på orienteringsmötet och som var villig att bekräfta vad han sagt. Sköld kontaktade den tidigare chefen för marin-staben, kustartilleristen och generalmajoren Bo Varenius, som kom hem till Hasselbohm, men inte heller han ville låta sig intervjuas.²⁵

Samtidigt förberedde chefen för försvarsstaben och den marina analysgruppen ett dokument som åter skulle ge Sovjet ansvaret för ubåtskränkningarna. General Ljung hade blockerat ett utpekande av Sovjet från september 1983, men från 1986 med den nya överbefälhavaren Bengt Gustafsson var en ny policy kanske möjlig. I november 1987 presenterade försvarsstaben en hemlig utredning, som sa att det var 'uteslutet' att västliga nationer skulle kunna driva denna 'verksamhet dolt under en så lång tidsperiod' och utredningen konkluderade med att informationen pekade på att 'det är Sovjetunionen som genomför den främmande undervattensverksamheten på svenskt territorium'.²⁶ Regeringen tillsatte en egen grupp under den tidigare chefen för den militära underrättelsetjänsten Bengt Wallroth (nu chef för den internationella avdelningen på försvarsdepartementet), som starkt ifrågasatte försvarsstabens och ÖB:s konklusioner. Hasselbohm vände sig åter till Sköld, och Sköld vände sig till försvarsmministern och fick grönt ljus för att låta sig intervjuas. Eftersom saken var känslig fick Sköld signera varje sida i Hasselbohms artikel.²⁷

Den 17 december 1987 publicerade Hasselbohm sin artikel med förre arméchefen Nils Sköld i *Dagens Industri*. Sköld berättade att han och chefen för flygvapnet inledningsvis inte fick någon information om utvärderingen av ubåtsjakten i Hårsfjärden. Efter deras förfrågan ordnade ÖB Lennart Ljung en särskild föredragning. Flygvapenchefen fick förhinder och chefen för flygstaben Evert Båge deltog i hans ställe tillsammans med Sköld. På föredragningen hos ÖB visades filmer med botten-spår, men ingen nationalitet presenterades.²⁸ Men Sköld berättade också att de hade blivit orienterade om att två ubåtar hade gått ut i undervattensläge genom Öresund. Sköld sa:

En skadad ubåt gick, eskorterad av en annan ubåt, strax efter ubåtsjakten i Hårsfjärden i undervattensläge ut genom Öresund.... Med min vetskap om att Nato fanns med i norra skärgården och att en ubåt, för att dölja sig så mycket som möjligt, gick genom Öresund i u-läge strax efter Hårsfjärden, så är det inte säkert att Nato inte var inblandat i Hårsfjärden.... [J]ag bedömer det som osannolikt att Sovjet skulle ta ut en skadad ubåt ur Östersjön på detta sätt bara för att ta den enda upp till Murmansk.²⁹

Anders Hasselbohm, Porpoiseklassubåt och Öresund.³⁰

Med tanke på att delar av Öresund är mycket grunt preciserade Sköld sig dagen därpå i en intervju i *Dagens Nyheter*. Han sa att passagen hade gjorts 'så dolt som möjligt' (d.v.s. delvis i undervattensläge). I samma artikel sa den just avgångne ÖB Ljung: 'Jag kan inte utesluta att sådan information gavs, men min minnesbild är oklar'.³¹ Ljung dementerade inte Skölds information om att två sannolikt västliga ubåtar varav en skadad skulle ha passerat ut genom Öresund strax efter Hårsfjärdshändelserna. Samtidigt är det orimligt att tänka sig att Ljung skulle ha glömt en sådan sak. Vi måste därmed tolka hans ord som en indirekt bekräftelse på vad Sköld hade sagt. Det var från Skölds sida liten tvivel om att dessa ubåtar var från väst, och rimligen var de från USA eller Storbritannien, eftersom en skadad tysk ubåt skulle ha gått till Kiel eller Eckernförde vid västtyska Östersjökusten. Hasselbohm hade också talat med flera svenska och västliga källor som kunde bekräfta denna passage.³² Detsamma har jag gjort. Även officerare på samma nivå som Sköld sa sig ha sett en sådan rapport.³³ I sin bok citerar Hasselbohm en initierad västlig källa med förstahandskunskap om Hårsfjärdshändelserna:

Hela Hårsfjärdsjakten började med att en ubåt på väg in i Hårsfjärden observerades av två värnpliktiga. Denna ubåt tillhörde ett

Nato-land. Denna ubåt, som var en konventionell ubåt, gick därefter snabbt ut ur Hårsfjärden och lade sig i trakten av Danziger gatt, vid Mälsten... Den 11 oktober skadades denna ubåt av en mina, men inte särskilt allvarligt. Ungefär en vecka senare assisterades den ut ur Östersjön av en annan ubåt genom Öresund. De båda ubåtarna gick tätt intill varandra, och i undervattensläge för att försöka dölja att den ena var skadad och varifrån de kom. [Det fanns ingen sovjetisk ubåt inblandad i Hårsfjärden]. Miniubåtarna kom också från väst.³⁴

Denna källa ansåg sig veta att detta också var den konklusionen man hade kommit till på högt militärt håll i Sverige. D.v.s. detta skulle efterhand ha varit den svenska underrättelsetjänstens och Bengt Wallroths konklusion och kanske också Lennart Ljungs konklusion, och detta skulle förklara deras ovilja mot att peka ut Sovjetunionen som ansvarigt för kränkningarna. Sammanfattningsvis skulle det ha varit de två ubåtarna vid Mälsten som gick ut genom Öresund en vecka senare och båda två skulle ha varit västliga. Hårsfjärdsoperationen skulle väsentligen ha varit en västlig operation. D.v.s. den ubåt som skadades vid minsprängningen 12:20 den 11 oktober, sände upp en grön *sea-marker dye* en timme senare och reparerades följande natt, och som vi tidigare har antagit var *HMS Porpoise*, skulle ha gått tillbaka till Storbritannien tillsammans med den ubåt som låg lite längre ut vid Mälsten och som sände en kodad signal (sannolikt till den förra ubåten) på kvällen den 11 oktober. Enligt Hasselbohms källa skulle dessa ubåtar gått ut med skrovet under vatten för att dölja att den ena var skadad, men kanske var beteendet också nödvändigt för att dölja att de bar på minifarkoster. Under alla omständigheter bar *HMS Porpoise* på ett stativ för sådana minifarkoster, som också skulle ha varit synligt. Eftersom den andra ubåten låg längre ut vid Mälsten med betryggande avstånd från de svenska hydrofonerna och minlinjerna skulle man kunna argumentera för att den kanske var nukleärt driven och eventuellt amerikansk. Vi vet inte detta, men att det var samma ubåtar som befann sig vid Mälsten den 11-12 oktober och som en vecka senare gick ut genom Öresund är under alla omständigheter en rimlig konklusion.

*HMS Porpoise*³⁵

1987 skrev den moderate partiledaren Ulf Adelsohn att Olof Palme kort tid efter Hårsfjärdsjakten hade informerat honom om att det hade varit två ubåtar varav en hade bistått en annan som tidigare hade skadats.³⁶ I 2002 skrev tidigare avdelningsdirektören på Försvarets Radioanstalt (FRA) Eric Rylander att han hade sett en rapport om att två ubåtar varav en med skadat torn hade observerats på sydlig kurs söder om Ölands södra udde strax efter Hårsfjärdsjakten.³⁷ Det ligger nära till hands att anta att detta var samma ubåtar som först observerats vid Mälsten och kort tid senare passerade ut genom Öresund. Senare kom representanter för marinen att förneka existensen av dessa ubåtar. I Ekéusutredningen var det konteramiral Göran Wallén som tog hand om denna fråga. Han skrev i Örlogsmannasällskapets tidskrift, *Tidskrift i Sjöväsendet*, en kritik av min bok *Hårsfjärden*:

Tunander tar på sidorna 237-244 upp skrönan om att två västubåtar, varav den ena skadad, skulle någon tid efter Hårsfjärdsincidenten ha lämnat Östersjön via Öresund. Ubåtsutredningen har genomfört en noggrann utredning om denna påstådda händelse. Resultatet av denna är att någon sådan utpassage ej kan ha ägt rum (betänkande, sidan 125). Om det hade funnits en skadad västubåt hade det varit ologiskt att gå igenom Öresund, där bottendjupet på vissa ställen inte ens medger att en ubåt kan dyka, istället för genom Stora Bält... Någon som helst indikation på att en sådan ovanlig passage [genom Öresund] skulle ha ägt rum, finns icke.³⁸

Den fråga man måste ställa sig är varför general Sköld skulle ljuga om denna passage? Om han inte var informerad om denna händelse, varför skulle han peka mot en trolig västlig operation? Varför kallar Wallén arméchefens påstående en 'skröna'? General Ljung ville inte dementera Skölds påstående. Varken Ljung eller Wallroth ville efter Ubåtskyddskommissionens rapport peka ut Sovjet som ansvarigt för kränkningarna. Varför skulle dessa generaler inta denna position om de inte ansåg sig ha täckning för den? Om vi utgår ifrån att åtminstone några procent av de rapporterade observationerna hänförde sig till reella ubåtar och att inte all teknisk bevisning har manipulerats tvingas vi erkänna att ovan nämnda sovjetiska och amerikanska representanter har en sak gemensamt: de bekräftar att de ubåtar svenskarna jagade 1982 och framåt inte var sovjetiska. Sovjetiska uttalanden om att svenskarna borde sänka ubåtarna och amerikanska uttalanden som helt bortser från ubåtskränkningarna blir obegripliga om man tänker sig att ubåtarna var från Sovjetunionen. Också vissa svenska generalers uttalanden blir obegripliga om man utgår från att ubåtarna var sovjetiska. Däremot blir deras agerande rimligt om vi tänker oss att dessa ubåtar var västliga och att ett par (eller kanske handfull) flott-officerare samarbetade med den västliga makten för att undgå en katastrof om så blev nödvändigt. Det är följaktligen rimligt att dessa amiraler finner det nödvändigt att dementera varje påstående som tyder på en västlig operation. Men låt först oss se på dessa amiralers agerande.

Marinchefen amiral Per Rudberg och ÖB general Ljung (foto: Bertil Ericsson/Pressens Bild).

7.3. De svenska amiralerna

När jag läste general Ljungs dagbok, Muskös och Mälstens krigsdagböcker och Stockholms kustartilleris dag-för-dag rapport om Hårsfjärdshändelserna slogs jag av att beslut om eldförbud och beslut om begränsningar av eldtillstånd togs av ÖB general Ljung men alltid på inrådan av försvarsstabschefen viceamiral Bror Stefenson, medan beslut om eldtillstånd togs av Ljung efter inrådan av militärbefälhavaren på Milo Ö generallöjtnant Bengt Lehander, hans stabschef generalmajor Gustaf Welin, chefen för Stockholms kustartilleri överste Lars Hansson och hans lokala befälhavare överste Lars G. Persson och överstelöjtnant Sven-Olof Kviman.³⁹ Den 7 oktober ver-

kade Lehander, Welin och Hansson för insättning av minorna. Ljung tog beslutet om eldtillstånd efter att Lehander och Welin hade begärt detta hos ÖB, men senare samma kväll togs beslut om eldförbud på Stefensons inrådan.⁴⁰ Den 9 oktober samlade Ljung kontrahenterna Stefenson, Lehander och Hansson till ett möte på ÖB:s kontor. Hansson argumenterade för insättning av minorna, medan Stefenson ville ha begränsningar. Ljung beslöt om insättning av en mina mot ubåt under dagtid, men eldförbud nattetid på grund av faran 'för tredje man'.⁴¹ Den 11 oktober efter minsprängningen 12:20 gav Ljung order om eldförbud på inrådan från Stefenson.⁴² Den 12 oktober beslöt general Lehander om eldtillstånd för minorna även under natten på förslag från överste Lars G. Persson. Klockan 17:00 följande dag begärde Hansson eldtillstånd för minorna.⁴³ En knapp timme senare meddelade kommandör Göran Wallén (chef för operationsstaben på Milo Ö) att ordern om eldförbud nattetid fortfarande gäller. Stockholms kustartilleri förmedlade inte denna order vidare till befälhavaren på Mälsten.⁴⁴ En halvtimme senare upprepas ordern, men Stockholms kustartilleri med Lars Hansson får ordern om eldtillstånd ändrad av vakthavande på Milo Ö till att gälla 'god sikt', d.v.s. även 'god sikt nattetid',⁴⁵ för ljusförstärkarna gjorde ingen skillnad mellan nattetid och dagtid.⁴⁶ Klockan 20:05 får Mälsten en order om eldförbud nattetid direkt från försvarsstaben, direkt från Milo Ö och direkt från Stockholms kustartilleri. Amiral Stefenson har en halvtimmes telefonsamtal med överstelöjtnant Kviman för att försäkra sig om att ordern kommer att verkställas.⁴⁷ Klockan 23:00 passerar en ubåt över minlinjen. Klockan 01:05 får Kviman åter eldtillstånd för minorna,⁴⁸ men minuterna därefter får han eldförbud för en realistisk sjunkbombsinsats, vilket ledde till 'uppror' i Stockholms kustartilleri med misstankar om att Bror Stefenson samarbetade med Moskva.⁴⁹ Redan här måste man ställa sig frågan om det inte är mer sannolikt att ubåten i så fall var från väst på grund av amiral Stefensons och den svenska marinledningens nära band med USA och Storbritannien. Det är en uppfattning som idag också delas av överste 1 gr (brigadgeneral) Lars Hansson, som under ubåtsjakten i Hårsfjärden var ansvarig för de fasta mineringarna, artilleriet, de marina specialstyrkorna och bevakningsbåtar.⁵⁰

Jag har härmed inte sagt att eldförbudet var klandervärt. Tvärtom. Om den svenska marinledningen informerades av sina amerikanska kontakter om att t.ex. en DSRV eller t.o.m. *NR-1* förberedde en utpassage vid Mälsten var ett eldförbud en nödvändig order. Problemet är att varken regering eller underordnade staber blev informerade. Händelsen skapade en hysterisk relation till Moskva. Misstankarna om att högre befäl samarbetade med Moskva gjorde att lokala befäl kunde ha agerat på egen hand. Detta spel kunde inte kontrolleras av försvarsstabschefen, och det var en tillfällighet att inte saker och ting gick riktigt illa. Man kan naturligtvis argumentera för att Stefenson bara var en 'försiktig amiral', och enligt denna hypotes skulle ansvariga flyg- och armégeneraler samt de högsta kustartilleristerna, d.v.s. samtliga ledande officerare utom ett par amiraler, ha varit 'hetsporrar'. Ja, bland 'hetsporrarna' skulle vi i så fall också inkludera den politiska ledningen, eftersom den avgående statsministern Thorbjörn Fälldin och den tillträdande statsministern Olof Palme gav sitt stöd för beslutet om att sätta in minorna. Betyder det att Stefenson och kanske Wallén såg sig tvungna att ta det reella ansvaret, eftersom både den politiska ledningen och ansvariga befäl från övriga vapengrenar inte förstod vidden av en skadad eller sänkt ubåt? Är detta en realistisk hypotes? Jag tror inte det, för det finns flera ting som inte stämmer. Enligt kommendörkapten Hans von Hofstens memoarer hade en officer (som von Hofsten inte ville avslöja namnet på) ringt honom på hans kontor på Berga den 7 oktober och begärt att få tala med Bror Stefenson, därför att de hade 'sprängt minor i Mälstens minlinje'. Von Hofsten gick ut och meddelade Stefenson, som satte sådan fart att von Hofstens knappt hann med. Väl framme på von Hofstens kontor sa Stefenson i telefonen: 'Vi hade ju kommit överens om att vi inte skulle spränga några minor'. Därefter lät von Hofsten Stefenson tala i enrum.⁵¹ Men vem kan ha varit involverad i en sådan överenskommelse. Chefen för Östra militärområdet Bengt Lehander, hans stabschef Gustaf Welin och chefen för Stockholms kustartilleri Lars Hansson verkade alla för en insättning av minorna.⁵² En överenskommelse måste istället ha inkluderat några få flott-officerare, kanske Welins närmaste underordnade, chefen för operationsstaben för Östra militärområdet, kommendör Göran Wallén,

som senare har argumenterat för att minvapnet inte var 'tillräckligt pålitligt'.⁵³ Han var också en av de få officerare i befälshierarkin, kanske den ende, som skulle kunna komma på idén att ringa till von Hofsten för att finna Stefenson. Ett par dagar tidigare hade von Hofsten varit Walléns närmast underordnade. Von Hofsten skulle heller aldrig ha avslöjat sin avhållne chefs namn.⁵⁴ Von Hofsten kritiserar också chefen för Örlogsbasen konteramiral Christer Kierkegaard för att ha nekat honom att använda jagaren *Halland* och dess sofistikerade antiubåtsraketer.⁵⁵

Här finner vi ett par höga flottofficerare som till synes har hållit tillbaka effektiv verkningseld mot kränkande ubåtar, och ett par centrala befälhavare som skulle ha kommit överens om att inte använda minorna, men av en tillfällighet råkade den ena av dem, amiral Stefenson, vara i en helikopter på väg till Berga när ÖB tog beslutet, medan generalerna Lehander och Welin valde att inte konsultera sin högste flottofficer, kommendör Wallén, innan man vände sig till general Ljung och begärde insättning av minorna. Stefenson och Wallén råkar samtidigt vara de officerare som gav order om eldförbud för minorna och sedan granskade sin egen verksamhet som militära experter i Ubåtsskyddskommissionen 1983 respektive Ubåtsutredningen 2001, medan Kierkegaard satt som ordförande i utredningen om Karlskronajakten 1984.⁵⁶ De förra utredningarna hade också till uppgift att granska den kontroversiella ordergivningen under Hårsfjärdsincidenten, men i båda fallen var de kritiserade kontroversiella befälhavarna militära experter för respektive utredning med uppgift att utreda sig själva. Vi vet vidare att när Bror Stefenson sökte stöd vände han sig till marinchefen amiral Per Rudberg (den 12 oktober), och det var på mötet med Bror Stefenson, Per Rudberg och Lennart Ljung där diskussionen om nedtrappning av ubåtsjakten först diskuterades (den 7 oktober), samtidigt som Ljung personligen ett par timmar senare, till synes i strid med sina amiralers uppfattning, beslöt om att intensifiera ubåtsjakten genom att sätta in minorna.⁵⁷

Det verkar som om Rudberg, Stefenson, Kierkegaard och Wallén skulle ha drivit sitt eget spel. Den 18 april 1983 presenterade försvarsstaben, under viceamiral Bror Stefenson, en rapport i nationalitetsfrågan för Sven Andersson och Ubåtsskyddskommissionen. I

Ubåtsskyddskommissionen med Sven Andersson, Maj-Lis Lööv, Bror Steffenson (expert) och Carl Bildt (foto: Leif Engberg/Pressens Bild).

rapporten skrivs: att samtliga optiska 'observationer har tolkats som WP-ubåt. Vid två tillfällen har analysgruppen bedömt Whiskey'.⁵⁸ Detta skrivs trots att dokumentens beskrivningar av ubåtstorn m.m. i samtliga fall snarast pekar på västliga ubåtar (se ovan). Rapporten skriver att slutsatsen av akustiska observationer 'är WP-ubåt',⁵⁹ samtidigt som vi nu vet att de ursprungliga dokumenten pekade på en västlig ubåt (se ovan). Rapporten skriver också: 'Resultatet av vår signalspaning visar entydigt att det är frågan om WP-ubåtar'.⁶⁰ Sven Andersson säger på presskonferensen: 'Resultaten av vår signalspaning mot radar och radiosändningar pekar också klart på Warszawa-paktsubåtar'.⁶¹ Men det har i efterhand visat sig att denna information var falsk. Försvarets Radioanstalt (FRA) hade orienterat utredningen om att någon signifikant information från signalspaning inte existerade.⁶² Marinen med dess osäkra instrument hade haft tre indikationer på västlig ubåtsradar och två indikationer på WP-radar, men osäkerheten kring dessa observationer var betydande, och de senare (WP-radarn) kan dessutom ha varit utanför svenskt territorium. Det existerade ingen 'entydig' eller 'klar' signalspaningsinformation, och

detta måste ha varit känt av utredningens militäre expert Bror Stefenson.⁶³ Detta var emellertid vad han som expert fick utredningen att acceptera. M.a.o., Stefenson använde falsk underrättelseinformation för att peka ut Sovjet. Varför? Här tycks vi finna några avgörande ledtrådar. Trots att man helt bortsett från den inspelning som Anders Karlsson och Arne Åsklint 1982 klassificerade som 'säker ubåt',⁶⁴ såg Ubåtsutredningens militäre expert Göran Wallén inte detta som ett problem. Den '100%' säkra inspelningen av ubåt, som fick chefen för försvarsstaben Bror Stefenson att personligen åka hem till marinchefen Per Rudberg, sedan till ÖB Lennart Ljung själv och därefter tillsammans med den senare åter till försvarsstaben,⁶⁵ kom av beklagliga skäl att trollas bort från bandet trots att kommentarerna på talkanalen ligger kvar. Varför nämnde Wallén inte detta? Varför förnekar både Stefenson och Wallén att det över huvud taget var någon passage av ubåt vid Mälsten den 11-14 oktober 1982,⁶⁶ när dokumenten är så entydiga? Varför nekar de till att en ubåt kan ha skadats vid Mälsten den 11 oktober när Lennart Ljungs dagbok för samma dag talar om mindetonation mitt under ubåt och eventuellt sänkt ubåt? Samtidigt som Rudbergs dagbok säger att Stefenson informerade honom om en skadad ubåt vid Mälsten? Det är något som inte stämmer i Walléns och Stefensons utlåtanden. Och varför förnekar Ubåtsskyddskommissionen existensen av en gulgrön färgfläck, en amerikansk-brittisk *Visual Distress Signal* (istället talar man om grönt bottenslam) när dokumenten klart påvisar en sådan artificiellt grön färgfläck? Amiral Stefenson, kommissionens militäre expert och erfarne ubåtsofficer, måste rimligen ha förstått att denna färgfläck tydde på en skadad amerikansk eller kanske brittisk ubåt, eftersom färgfläcken kom upp till ytan först en timme efter minsprängningen som en liten fläck som snabbt spred sig över ett 70.000 m² stort område. Varför berättar han inte om detta för kommissionen? Varför skriver amiral Göran Wallén att det kan ha varit 'gamla färgrester [som har] legat på botten och finfördelats av detonationen',⁶⁷ när detta uppenbarligen är absurt. Varför säger man inte att det periskop från en eventuell miniubåt som observerades på Stockholms Ström låg mitt bland de amerikanska fartygen *Belknap*, *Elmer Montgomery* och *Monongahela*? Varför beskriver Ubåtsskyddskom-

missionen denna farkost som sovjetisk även om dess ordförande Sven Andersson och dess militäre expert amiral Bror Stefenson måste ha förstått att den snarare var amerikansk? Varför har några amiraler konsekvent förnekat eller förvanskat alla dokument som pekar på västliga och mer specifikt på amerikanska och brittiska farkoster, samtidigt som samma personer under själva ubåtsjakten gav flera order som verksamt bidrog 'till att ubåten(arna) undkom'? för att åter citera Grandinutredningen.⁶⁸ Det verkar som det har funnits en underhandsförståelse mellan å ena sidan centrala amerikanska (och brittiska) aktörer och å andra sidan en handfull svenska amiraler, kanske Christer Kierkegaard, Bror Stefenson, Per Rudberg och Göran Wallén eller kanske några jag inte känner till. Det skulle betyda att US Navy inte skickade in några ubåtar 'på svenskt vatten utan samråd och föregående diskussion och överenskommelser [med den svenska marinledningen] att det fick göras', för att citera den dåvarande amerikanske försvarsministern Caspar Weinberger.⁶⁹ Dokumenten pekar på att någon inom militärledningen i Stockholm var medveten om att ett intrång skulle äga rum inom en viss tid för att på så vis förhindra en katastrof, och att någon form av underhandsförståelse hade uppnåtts efter svensk-amerikanska (eller svensk-brittiska) *navy-to-navy* konsultationer. Detta är exakt vad Caspar Weinberger berättade år 2000 för svensk TV, och det är en fråga som också restes av Carl Bildt en månad innan jakten i Hårsfjärden. Carl Bildt skrev i *Svenska Dagbladet* den 2 september 1982:

Om det t.ex. börjar uppstå misstankar i NATO-kretsar om att Sovjetunionen vid kris eller krigsfara kan utnyttja de svenska skärgårdarna för basering av vissa ubåtsstridskrafter, är det inte alls osannolikt, att NATO börjar öva motoperationer i exakt de svenska skärgårdsområden som vi visat att vi inte kan hålla fria från sovjetiska ubåtar.⁷⁰

Bildt refererar till den sovjetiska kränkningen vid Karlskrona 1981, och till en kränkning i Stockholms skärgård 1980, som argument för att västmakterna kan komma att träda in för att demonstrera den bristande svenska kapaciteten. Ett par dagar efter Bildts artikel säger

den kommande försvarsstabschefen Bror Stefenson till *Dagens Nyheter*: 'Vår kapacitet att jaga ubåt är idag så låg att stormakterna kan komma att säga: "ni klarar inte ert territorium"',⁷¹ d.v.s. USA och Storbritannien kan komma att öva motoperationer i exakt de svenska skärgårdsområden som vi visat att vi inte kan hålla fria från sovjetiska ubåtar. Och på mötet om ubåtarna den 21 oktober med statsminister, utrikesminister, försvarsminister och ÖB förklarade Stefenson ubåtarnas närvaro under Hårsfjärdshändelserna bl.a. med att de var här som en 'test på vår förmåga/vilja'.⁷² M.a.o. Bildt och Stefenson säger 1982 nästan exakt vad Weinberger säger i sitt uttalande år 2000. Det var, enligt Weinberger, kränkningen 1981 som föranledde USA eller NATO att testa det svenska försvaret för att höja den svenska beredskapen mot ryska kränkningar. 'Det låg väldigt mycket i Sveriges intresse', fortsatte Weinberger. Nu i efterhand kan vi säga att både dokument och uttalanden från centrala gestalter stödjer denna uppfattning.

Caspar Weinberger

Försvarsminister Caspar Weinberger på besök i berget på Muskö örlogsbas september 1981 omgiven av chefen för örlogsbasen amiral Christer Kierkegaard, chefen för kustflottan (senare chefen för försvarsstaben) amiral Bror Stefenson och chefen för marinen amiral Per Rudberg. Till höger jagaren *Halland*, som var flaggskeppet för flottiljchefen kommendör och senare amiral Göran Wallén (foto: Albert Håkansson/ Pressens Bild).

7.4. Kissinger, Weinberger, Speed och Walker

ÖB general Lennart Ljung refererar i sin dagbok till Henry Kissinger som sagt att det var smart av svenskarna att 'släppa ut ubåten på sätt som hade skett',⁷³ d.v.s. han antydde att svenskarna först hade demonstrerat styrka genom att skada en ubåt för att sedan släppa ut den, vilket skedde genom allehanda eldförbud. Men Kissinger var knappast rädd för en sovjetisk blunder, vilket pekar på att ubåten var

snarare var västlig och kanske amerikansk. I mars 2000 berättade före amerikanske försvarsministern Caspar Weinberger i en 15-minuters lång TV-intervju att under hans tid 1981-86 opererade västliga ubåtar 'ofta', 'rutinmässigt och regelbundet' i svenska vatten i samförstånd med någon eller några inom den svenska marinledningen.⁷⁴ Operationerna i svenska vatten skedde efter svensk-amerikanska 'navy-to-navy' konsultationer. Detta var nödvändigt för att testa den svenska beredskapen i synnerhet efter den sovjetiska kränkningen vid Karlskrona 1981. Weinberger hade inte tagit upp saken med den svenska stats- eller försvarsministern, sa han. Konsultationer fördes mellan den svenska och amerikanska marinledningen. Weinberger såg inget problem i detta. Han hävdade tvärtom att det hade varit oansvarigt att inte genomföra dessa tester och fortsätter:

det var inga direkta kränkningar eller tester av svenskt vatten eller försvar utan konsultationer med svenskarna.... Om t.ex. Sverige hade sagt att det inte får förekomma några kränkningar inom det området den månaden skulle det absolut ha respekterats av NATO.... Vad jag säger är att NATO inte vid något tillfälle, så vitt jag vet, bara skickade in en ubåt på svenskt vatten utan samråd och föregående diskussion och överenskommelser att det fick göras. Under dessa förhållanden var det inte något överhängande problem. Det var en del i ett rutinmässigt och regelbundet testande av försvaren som NATO gjorde och sannerligen måste göra för att vara ansvarfullt och pålitligt.... [U]båtar kan komma in där de inte är önskvärda, och det är just därför vi gjorde dessa defensiva tester och dessa defensiva manövrer för att säkerställa att de inte kunde göra det utan att bli upptäckta. [Whiskeyubåten...] gick på grund där den inte kunde förneka att den befann sig på svenskt vatten. Den var fullt synlig för alla, och det var precis detta som NATO försökte testa försvaren på för att förhindra att det hände. Det låg väldigt mycket i Sveriges intresse att detta inte skulle hända.... Jag har ingen aning om huruvida miniubåtar användes eller stora ubåtar eller attackubåtar eller atomubåtar eller vad det nu kan vara. Poängen är att det var nödvändigt att ofta testa alla länders förmåga, inte bara i Östersjön – som givet-

vis är mycket strategiskt viktig – utan också i Medelhavet och asiatiska vatten och överallt ... Vi var tvungna att då och då testa för att vara säkra på att vår defensiva planering var adekvat och uppdaterad, och detta gjordes regelbundet. Och det gjordes inte enbart till havs.... [I Sverige testade vi försvaret] tillräckligt ofta för att leva upp till de militära kraven på att man måste vara uppdaterad. Vi hade vetat när Sovjet behövde en ny ubåtstyp. Vi var då tvungna att undersöka om vårt försvar mot den var tillräckligt. Detta gjordes regelbundet och på en överenskommen grund.⁷⁵

Caspar Weinberger säger att han inte vet vilken typ av ubåtar eller farkoster som användes för operationer i svenska vatten, i Östersjön eller i Medelhavet, men kommandörkapten Gary Stubblefield, tidigare vid SEAL Team 2 och befälhavare för SEAL Team 3, har berättat om 'smarta' inträngningsövningar i NATO-området vid denna tid och hur US Navy SEALs med stöd från *Evasion & Escape networks* utvecklade en kapacitet att gå in på främmande staters territorium. Stubblefield säger att vid dessa övningar agerade SEAL-styrkor som om de inte tillhörde US Navy,⁷⁶ d.v.s. de opererade under täckmantel av att vara något annat, kanske sovjetiska styrkor, som trängde in på den främmande statens territorium för att testa dess kapacitet mot ett angrepp. Ansvarsområdet för SEAL Team 2 är och var Europa inklusive norra Medelhavet, Nordsjön och Norska havet men framförallt torde man ha prioriterat Östersjön, Barents hav och kanske Svarta Havet, eftersom dessa områden gränsade mot Sovjetunionen.⁷⁷ Vi har därför skäl att anta att Stubblefield här talar om samma operationer som beskrivits ovan av Weinberger. Enligt kommandör Rickard Marcinko, tidigare befälhavare för SEAL Team 6, använde SEAL-styrkorna till dels också sovjetisk utrustning, och man testade egen beredskap eller västliga staters beredskap mot en sovjetisk attack,⁷⁸ vilket stämmer väl överens med vad Weinberger hävdade. Dessa s.k. 'Red Teams' hade till uppgift att testa de lokala försvarens beredskap mot en sovjetisk attack. Enligt Marcinko spelade SEAL-styrkor från mitten av 1980-talet inte bara rollen av sovjetiska angripare (utan också rollen som terrorister för att testa beredskapen på egna marina baser [Den senare gruppen kallades 'Red Cell']).⁷⁹

Det var dessa SEAL Team eller rättare sagt deras SDV Team som använde minifarkosterna Mk VII, Mk VIII och Mk IX, som fanns i ett visst antal hos varje Team. För DSRV-operationer (*Avalon* och *Mystic*) användes också SEALs. På grund av den dåliga erfarenheten från kalla vatten beslöt US Navy att utveckla den 'torra' ASDS⁸⁰ med den italienska 3GST9 som underlag,⁸¹ d.v.s. 3GST9 torde också ha prövats ut i dessa operationer. Löjtnant (senare amiral) Joseph Maguire har beskrivit hur han och andra dykare från SEAL Team 2 i Eckernförde övade hamninträngning från ubåt i Östersjön under tidigt 1980-tal. Han berättade om en inträngning i en västtysk marinbas, men tillägger att denna operation 'är antagligen den enda jag kan berätta om',⁸² d.v.s. andra operationer torde ha utförts mot mer känsliga mål som exempelvis svenska eller sovjetiska baser. Han tillhörde också SDV Team 2. Kommendör Robert P. Schoultz, operationsofficer för SEAL Team 2 under 1980-talet, hade tillbringat åren 1980-82 med de tyska *Kampfschwimmers* i Eckernförde vid Östersjön. SEAL Team 2 torde i väsentlig grad ha opererat i Östersjön.

Mk VIII var olämplig i kalla vatten. Därför utvecklade man istället den 'torra' ASDS⁸³. Samtidigt kunde man använda en DSRV för specialoperationer.

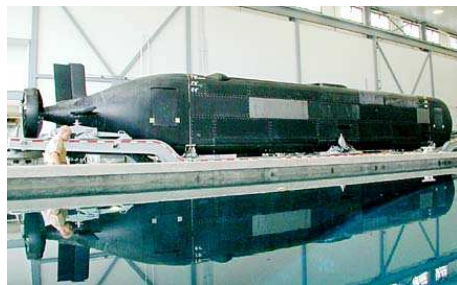
Sammanfattningsvis kan vi säga att SEAL Team 2 utförde mycket hemliga inträngningar i Östersjön. Vi har skäl att tro att dessa operationer var av samma typ som de Caspar Weinberger beskrivit ovan, och att SEAL-styrkorna opererade mot det svenska kustförsvaret under täckmantel av att vara ryssar. SEAL-styrkorna hade uppgiften att spela ryssar för att höja västlig beredskap. Ett prioriterat område för SEAL Team 2 var Östersjön, och det mest naturliga testområdet var den svenska kusten. I dessa berättelser ges Caspar Weinbergers allmänna redogörelse mer substans.

Navy SEALs bas och högkvarter i Coronado (USA), byggd i slutet av kriget, men ombyggd på 1950-talet. På basen ligger sedan 1987 högkvarteret för Naval Special Warfare Command samt högkvarteren för SEAL Team 1, 3 och 5.⁸⁴ Löjtnant Joe Maguire, som under tidigt 1980-tal opererade i Östersjön med SEAL Team 2 och SDV Team 2, blev senare chef för SEAL Team 2, och 2001 konteramiral och chef för hela Naval Special Warfare Command.⁸⁵ Robert P. Schoultz blev befälhavare för Naval Special Warfare Group 2 med befäl över bl.a. SEAL Team 2.⁸⁶ De extremt hemliga och riskfyllda operationerna i Östersjön var uppenbarligen inte till nackdel för deras karriär (se föregående sida).

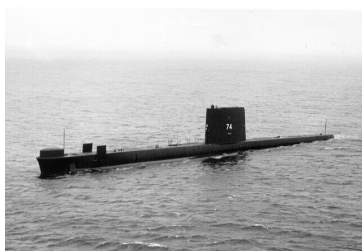

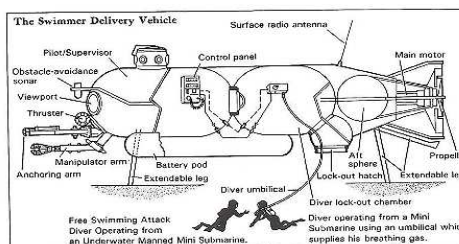
ASDS i barrack⁸⁷

Dry Deck Shelter på moderubåt⁸⁸

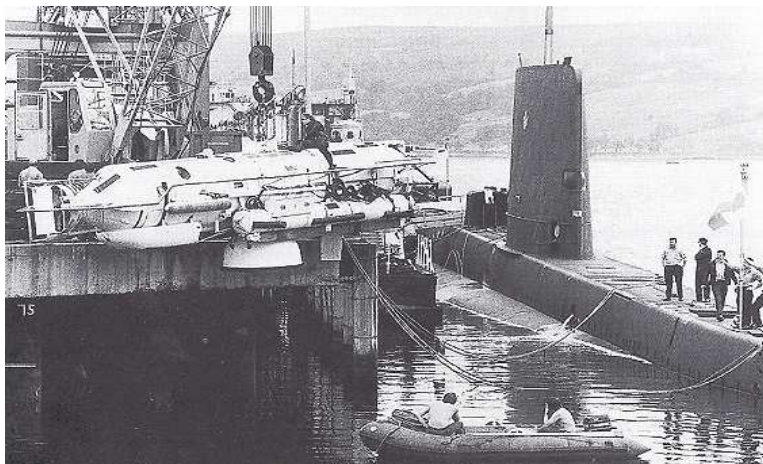

Oberonklassubåt

Brittisk SDV (källa: Welham, 1989, s. 174)

Förre brittiske marinministern Sir Keith Speed (1979-81 och medlem av den brittiska försvarskommittén 1983-87) bekräftade att brittiska ubåtar opererade i svenska vatten. På denna punkt svarade han ett definitivt 'ja'. Vi använde Porpoiseklass- och Oberonklassubåtar därför att de var både 'billiga' och 'mycket tysta', sa han. Vi tränade hur 'långt vi kunde ta oss utan att ni märkte det'. Och han nämner möjligheten av att 'gå upp till ytan i Stockholms hamn ... inte riktigt, men den sorts saker [operationer]'. Han säger vidare: 'om den svenska marinstaben inte var nöjd, om den inte fick mycket ut av [operationerna] kunde den ta upp saken med det svenska utrikesdepartementet eller regeringen'.⁸⁹ Liksom Weinberger hävdar Speed att detta var en 'navy-to-navy' aktivitet. 1976 kalibrerades en Oberonklassubåt, *Opossum*, för operationer i Östersjön (låg salthalt).⁹⁰ 1977 byggdes systerubåten *Orpheus* om för landsättning av specialstyr-

Brittisk SDV *L-1* (9,5 meter; se teckning ovan) lyfts med kran för att bäras av en Oberonklassubåt. De brittiska marina specialstyrkorna SBS använde också en egen mer modern SDV⁹¹ samt den italienska CE2F-X60 (se foto av den brittiska *Piranhan*).⁹² Från 1970-talet övade brittiska ubåtar med att operera de amerikanska DSRV *Avalon* och *Mystic* (15 meter).⁹³ Britterna använde även tre amerikanska Mk VIII.⁹⁴

kor.⁹⁵ Någon Porpoise- och Oberonubåt anpassades för att operera en DSRV/SDV, men för sådana operationer i Östersjön krävdes antagligen en ombyggnad av ubåten för att kalibrera den till den lägre salthalten. 1979 tillträdde Keith Speed som marinminister. Under 1980-talet opererade Oberonklassubåtar regelbundet i Östersjön, enligt Thomas Kuntze, tidigare chef för den västtyska ljudanalyscentralen.⁹⁶ Efter intervjun med Weinberger berättade förre chefen för den brittiska militära underrättelsetjänsten, Sir John Walker, för AP: 'att man ville ha garantier för att Sverige inte skulle angripa med torpeder' och NATO 'hade rätt till ett bestämt antal inträngningar [på svenskt vatten] under en given period'.⁹⁷ Talesmannen för *Jane's* i London, Paul Beaver, sa att sådana operationer i svenska vatten inte var något direkt problem, 'så länge någon inom militärledningen i Stockholm var medveten om att ett intrång skulle äga rum inom en viss tid',⁹⁸ d.v.s. så länge man hade möjlighet att ingripa om något

skulle gå fel. Tidigare chefen för NATOs Östersjökommando BAL-TAP, generallöjtnant Kjeld Hillingsø, förklarar Weinbergers uttalande med att supermakter och stormakter inom NATO [amerikaner och briter] ville 'testa ifall Sverige för det första hade förmågan och för det andra viljan att försvara sitt territorium'.⁹⁹ Senare skrev Hillingsø att efter incidenten i Karlskrona 1981 hade det varit 'tjänstefel' att inte testa svenskt kustförsvar. Han skriver:

[Det ville] have været at tilsidesætte almindelig tjenestepligt og i øvrig også sund fornuft, hvis NATO ikke efter 1981 med regelmæssige mellemrum havde kigget ind på svensk territorialfarvand for at finde du af, om Warszawapagtens u-både stadig tumlede frit omkring derinde, eller om svenskerne var blevet i stand til at beskytte sig selv. Den kontrol kunne det svenske forsvar også have interesse i, ja, man var måske endda glad for lidt ståhej dærude i skærgården, fordi det kunne få de bevilgende myndigheder til at ryste op med lidt flere skillinger til forsvaret. Derfor kan det ikke helt afvises, at der har fundet et vist praktisk samarbejde sted. Men det har neppe omfattet politiske konsultationer, og det har nok i hovedsagen bestået af, at svenskerne ikke smed skarpe dybdebomber når de opdagede, at u-båden dernede var fra NATO'.¹⁰⁰

Hillingsø talar här om 'ubåtar från NATO', men han säger samtidigt att det var 'stormakterna och supermakterna' inom NATO (d.v.s. Storbritannien och USA) som var de som sökte få bekräftat om Sverige 'för det förste var i stand til og for det andre hadde viljen til at forsvare sitt territorium'.¹⁰¹ Det skulle ha varit USA och Storbritannien som själva tog på sig ansvaret för att testa svensk kapacitet och försvarsvilja. Men vi har också sett ovan att Caspar Weinberger flera gånger explicit talade om 'NATO', som om ubåtarna stod under NATO-kommando, när han beskrev amerikanska eller västliga ubåtars 'regelbundna' inträngningar på svenskt vatten.¹⁰² Också den brittiske militäre underrättelsechefen Sir John Walker sa att NATO 'hade rätt till ett bestämt antal inträngningar under en given period'.¹⁰³ Såväl Weinberger som Walker talade i termer av 'NATO'. Men strax därefter hävdade general Vigleik Eide, norsk försvarssjef [ÖB]

General Vigleik Eide, ordförande i NATOs Militärkommitté (1989-93) och Sir George Robertson generalsekreterare i NATO (1999-2003) betonade båda att operationerna i svenska vatten inte var NATO-operationer utan stod under nationellt kommando (amerikanskt eller brittiskt).

(1987-89) och ledare för NATO:s Militärkommitté (1989-93), att Weinbergers (och Walkers)¹⁰⁴ ord inte ska tolkas som att västliga ubåtsoperationer i svenska vatten var formella NATO-operationer. De var för sensitiva för att drivas inom ramen för NATO-systemet. När Weinberger här talade om 'NATO' talade han snarare om nationella 'amerikanska och brittiska operationer tillsammans med en eller flera allierade', sa Eide.¹⁰⁵ M.a.o. dessa operationer skulle ha utförts av vissa NATO allierade utanför eller väsentligen utanför NATO-systemet. Liknande ord använde den dåvarande brittiske generalsekreteraren till NATO George Robertson kort tid efter intervjun med Weinberger. Robertson sa att det Weinberger hade uttalat om egna ubåtsoperationer i svenska vatten 'inte är en fråga för NATO.... Det är en fråga mellan Sverige och de enskilda länder som äger enskilda ubåtar. Om pensionerade amerikanska försvarsministrar [secretaries of defense] vill sjunga ut så är det upp till dem'.¹⁰⁶

Både Vigleik Eide och George Robertson talade här entydigt om nationella operationer (brittiska eller amerikanska) utanför NATO-

systemet. Men man skulle kunna argumentera för att såväl general Eide som Sir George Robertson var representanter för NATO, och att de därmed skulle ha intresse av att lägga ansvaret på t.ex. USA eller Storbritannien snarare än på NATO, men jag tror inte det är fallet. Argumentet att dessa operationer var för sensitiva för att drivas inom ramen för NATO väger tungt och personer som borde ha varit informerade om reguljära NATO-operationer var inte informerade.¹⁰⁷ Vidare var Caspar Weinbergers tal om vissa 'allierades operationer' i termer av 'NATO-operationer' inte entydigt: när Weinberger preciserar sig blir bilden en annan. Han sa i intervjun att ubåtsoperationerna i svenska vatten utfördes på grundval av bilaterala 'navy-to-navy'-överenskommelser: den amerikanska marinen hade konsultationer med den svenska marinen. Ubåtsinfrängningarna i den svenska skärgården skulle därmed, enligt såväl Weinberger som Eide och Robertson, ytterst vara en angelägenhet mellan enskilda stater. Dessa navy-to-navy-konsultationer skulle sedan ha resulterat i att USA och Storbritannien (eventuellt i samarbete med någon annan allierad) sände ubåtar till svenska vatten.

Även den brittiske marinministern Keith Speed betonade år 2000 att deras ubåtsoperationer i svenska vatten (inklusive operationer med Porpoise och Oberonubåtar) stod under nationellt brittiskt kommando. Han talade om brittisk-svenska 'bilaterala överenskommelser', inte om NATO-operationer.¹⁰⁸ I en *Sunday Times*-intervju från 2008 bekräftade han åter att brittiska ubåtar hade opererat i svenska vatten, men enligt en icke-publicerad del av denna intervju skedde de förberedande konsultationerna, navy-to-navy, mellan den brittiske 'Chief of Defence Staff' eller 'Flag Officer Submarines' (FOSM) å ena sidan och deras respektive svenske motpart å den andra, d.v.s. med chefen för försvarsstaben eller med chefen för ubåtsflottiljen (möjligen chefen för kustflottan).¹⁰⁹ M.a.o., operationerna beslöts bilateralt mellan representanter för den brittiska och svenska marinen. Samtidigt vet vi att det var den brittiske COMSUBEASTLANT (NATO Commander Submarines Eastern Atlantic, Northwood, London) och hans amerikanske vice befälhavare som koordinerade dessa ubåtars operationer i östra Atlanten med intilliggande hav inklusive Östersjön. De koordinerade sannolikt också dessa ubåtars (inte minifarkosternas) operationer längs den svenska kusten. Men det måste

En kamoflagemålad *HMS Opossum* (här tillbaka från Golfkriget 1991).¹¹⁰ *Opossum* kallibrerades för Östersjöns bräckta vatten 1976 (se ovan).

HMS Porpoise, som opererade i Östersjön, ska ha tagits ur aktiv tjänst efter 1982. Här ses *Porpoise* anpassad för specialoperationer med en vit tornfront och ett stativ i aktern för en minifarkost (DSRV).¹¹¹

tilläggas att Royal Navys FOSM i den brittiska nationella hierarkin och NATOs COMSUBEASTLANT var en och samma person med en nationell hatt respektive NATO-hatt (under tidigt 1980-tal, viceamiral Peter Herbert 1981-83 och viceamiral Sandy Woodward 1983-85). Vad som var en NATO-operation och vad som var en nationell operation kan i förstone tyckas något komplicerat, men att dessa ubåtar koordinerades av ett NATO-kommando betyder inte att

de stod under NATO-kommando, och som tidigare ordförande i NATOs Militärkommitté Vigleik Eide och NATOs generalsekreterare George Robertson har påpekat och som också framgår av uttalanden från relevanta amerikanska och brittiska försvars- och marinministrar stod dessa operationer under nationellt kommando och inte under NATO-kommando.¹¹²

Betydelsen av denna distinktion framgår av den svenska Försvarsmaktens utredning strax efter intervjun med Caspar Weinberger. I sitt brev till regeringen hävdade dåvarande ÖB Owe Wiktorin:

Försvarsmaktens utredning har visat att det inte finns någon grund för uppgifterna i massmedierna om att Försvarsmakten skulle ha träffat avtal med NATO om att testa Sveriges förmåga att bl.a. upptäcka främmande undervattensfarkoster på svenskt territorialhav.¹¹³

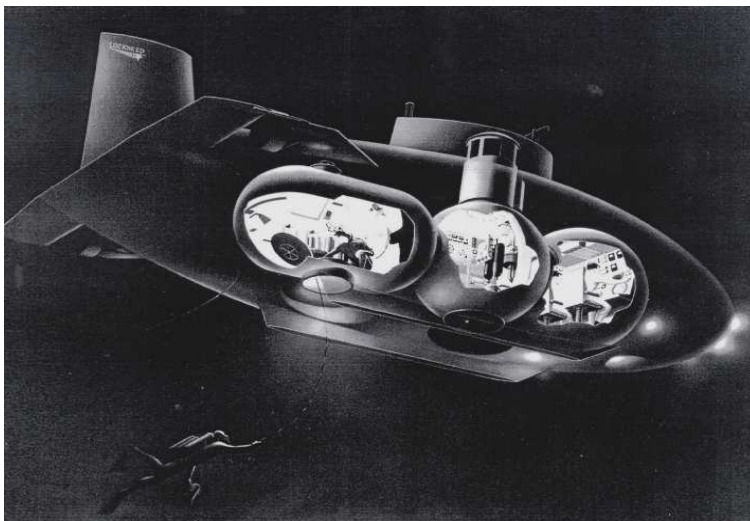
Man får här intrycket att Weinbergers m.fl. uttalande avfärdas, men varken Weinberger, Speed, Eide eller Robertson har påstått att man på svensk sida 'skulle ha träffat avtal med NATO' för att genomföra ubåtsinträningar på svenskt vatten. Samtliga dessa centrala aktörer talade om 'bilaterala överenskommelser' mellan representanter för olika stater. De talade inte om NATO. De talade heller inte om 'avtal' i formell mening utan om informella överenskommelser, och det var knappast frågan om 'att upptäcka farkoster i territorialhavet' utan i 'inre vatten', där svenska kustförsvarets anläggningar var belägna. I sitt brev till regeringen dementerar Försvarsmakten och general Owe Wiktorin påståenden som ingen har gjort sig till talesman för.

I långa TV-intervjuer berättar Weinberger och Speed om hur deras ubåtar testade det svenska kustförsvarets beredskap mot sovjetiska ubåtar. De säger också att dessa tester genomfördes i samarbete med någon inom den svenska marinledningen, som garanterade att allt utfördes på ett ansvarsfullt sätt. Det är rimligt att tänka sig att Weinberger, Speed och Walker här hänvisar till exempelvis amiralerna Per Rudberg, Bror Stefenson, Christer Kierkegaard och Göran Wallén. Man kan naturligtvis tänka sig att Weinberger m.fl. syftar på andra personer i den svenska marinledningen som jag inte känner till

och att ovan nämnda officerare inte har med saken att göra, men deras agerande blir mycket lättare att förklara om man tänker sig att de har agerat i enlighet med svensk-amerikanska eller svensk-brittiska konsultationer. Vi har skäl att misstänka att någon av ovanstående officerare var svensk förbindelseofficer för dessa operationer. Vi vet t.ex. att Christer Kierkegaard var den förste svenske officer som utbildades vid US Naval War College. Vi vet att Per Rudberg stod nära och åkte på semester tillsammans med amiral Bobby Inman, tidigare chef för US Naval Intelligence och biträdande chef för CIA.¹¹⁴ Den brittiske marinministern Keith Speed säger explicit att Royal Navys svenske förbindelseofficer var den svenske motparten till den brittiske 'Flag Officer Submarines' eller 'Chief of Defence Staff', d.v.s. chefen för ubåtsflottiljen eller chefen för försvarsstaben. Det framgår inte av Speeds ord om kontakten till den svenska sidan främst var knuten till 'position' eller till 'individ', men Speeds användning av ordet 'eller' antyder att förbindelseofficern kanske först hade den ena positionen och sedan den andra.¹¹⁵ Han borde därmed vara ganska lätt att identifiera. Kanske kan man anmärka att den brittiska amiralen John Fieldhouse karriär (Flag Officer Submarines, Commander-in-Chief Fleet och Chief of Defence Staff)¹¹⁶ är parallell med den svenske amiralen Bror Stefensons karriär (chef för ubåtsflottiljen, chef för kustflottan och chef för försvarsstaben). Ingen annan svensk officer har haft en motsvarande karriär. Om den svenske förbindelseofficern informerade sin egen regering visste Keith Speed inget om. Det var inte ett brittiskt ansvar, sa han.¹¹⁷

Det är vidare fullständigt obegripligt varför centrala gestalter som Weinberger, Speed och Walker skulle bekräfta 'regelbundna' och 'rutinmässiga' operationer i svenska vatten om dessa inte existerade. Deras uttalanden stämmer också med vad som sagts av representanter för USAs marina specialstyrkor Maguire, Marcinko och Stubblefield. Anonyma källor (tidigare ubåtskaptener, avdelningschefer inom CIA, marinministrar och centrala civila ämbetsmän) har berättat om vilka som tog beslut om dessa operationer i USA och Storbritannien, om en skadad ubåt och om själva ramverket för operationerna (se not 13 kap. 8), men det faktum att operationer i svenska vatten utfördes av brittiska och amerikanska ubåtar bygger inte endast eller

US Navy använde också *Deep Quest* för en del specialoperationer

ens väsentligen på anonyma källor utan på dokument och offentliga uttalanden. Om sovjetiska motsvarigheter till Weinberger, Speed och Walker som förre försvarsministern Dimitrij Ustinov, amiral Nikolaj Amelko och underrättelsechefen Jurij Andropov hade hävdade att Sovjet under 1980-talet 'rutinmässigt' och 'regelbundet' hade opererat i svenska vatten hade många iakttagare från svensk sida funnit saken klar. Man hade haft sin efterlängtade bekräftelse. Jag säger inte att sovjetiska ubåtar inte skulle ha opererat i svenska vatten, och Whiskeyubåten som gick på grund var nog långt ifrån ensam. Men det var knappast de sovjetiska ubåtarna som gav sig till känna genom att demonstrera periskop och även ubåtstorn långt inne i svensk skärgård vid örlogsbasen på Muskö och i Stockholms hamn. Att Speed och Weinberger skulle ha missuppfattat vilket land de talade om är nonsens, eftersom Speed hänvisar till operationer i Stockholms hamn och Weinberger hänvisar till en färsk intervju med förre statsministern Ingvar Carlsson. Weinberger var uppenbarligen briefad innan intervjun, och *US Naval Intelligence* visste att saken under alla om-

Olof Palme, Ingvar Carlsson, Lennart Bodström och Anders Thunborg.

ständigheter skulle komma ut, eftersom den förre assistenten till den amerikanska marinministern och assistenten till den förre chefen för *Navy Intelligence* hade sökt upp mig, och jag hade berättat om information som jag hade om amerikansk aktivitet i svenska vatten. För Weinberger handlade det snarast om att ge dessa operationer en legitim karaktär och undvika fokuseringen på deras politiska och psykologiska dimensioner, d.v.s. på det faktum att operationerna radikalt förstärkte föreställningen om ett direkt sovjetiskt hot, att de stärkte den svenska högersidans ställning och att de gjorde svenskarna mer öppna för samarbete västerut samtidigt som de desarmerade Palme-regeringens säkerhetspolitiska initiativ.¹¹⁸ Den psykologiska betydelsen av dessa operationer kan knappast överdrivas. Massmedia och folkopinion förändrades totalt. Statsminister Olof Palmes säkerhetspolitiska initiativ förlorade all trovärdighet. Hans i Washington starkt kritiserade förslag om en 'gemensam säkerhet' och dialog med Moskva försvann i djupet med ubåtarna. 1985 tvingades han offra sin utrikesminister Lennart Bodström, som liknat kränkningarna vid skidspår, som går över tomten: 'jag kan inte utgå från att det är grannen [d.v.s. Sovjet] varje gång bara för att skidspåren finns'.¹¹⁹ Detta uttalande var oacceptabelt i det massmediaklimat som rådde, och han tvingades avgå.¹²⁰ Palmes första försvarsminister, Börje Andersson, avgick redan efter en månad i november 1982, med hänvisning till att Stockholm var en för stor stad för honom. Hans efterföljare, Anders Thunborg avgick 1985. Han sa att han aldrig hade trott på Ubåtskyddskommissionen och dess utpekande av Sovjet, 'men vad hade vi att sätta emot? Skulle vi dyka själva?'¹²¹ Svenskarna blev fullstän-

*USS William H. Bates (SSN 680) med Dry Deck Shelter*¹²²

digt lurade, eller för att citera Edward Lutwak: 'ubåtsincidenterna var verkligen till stor hjälp'.¹²³

---

¹ http://commons.wikimedia.org/wiki/Image:USS_Dallas_DDS.jpg

² Department of Defense, 'Soviet Naval Threat', by Rear Admiral Sumner Shapiro, 26 February. Hearings on Military Posture and H.R. 2970 and H.R. 2614 Before the Committee on Armed Services House of Representatives Ninety-seventh Congress. Part 3 of 6 parts Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1981). Department of Defense, Written statement of Director of Naval Intelligence, Rear Admiral Sumner Shapiro, 2 March. Hearings on Military Posture and H.R. 5968 [H.R. 6030] Before the Committee on Armed Services House of Representatives Ninetyseventh Congress. Part 4 of 7 parts Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office,

---

1982). Department of Defense, Written statement of Director of Naval Intelligence, Rear Admiral John L. Butts, 24 February. Hearings on H.R. 2287 [2969] Before the Committee on Armed Services House of Representatives Ninetyeighth Congress. Part 4 of 8 parts Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1983). Department of Defense, 1984a. Prepared statement of Director of Naval Intelligence, Rear Admiral John L. Butts, 28 February. Hearings on H.R. 5167 Before the Committee on Armed Services House of Representatives Ninetyeighth Congress. Part 3 of 7 parts Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1984). Department of Defense, Prepared statement of Director of Naval Intelligence Rear Admiral John L. Butts, 21 February. Hearings on H.R. 1872 Before the Committee on Armed Services House of Representatives Ninety ninth Congress. Part 3 of 7. Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1985). Department of Defense, Prepared statement of Director of Naval Intelligence, Rear Admiral William O. Studeman. Hearings on H.R. 1748 Before the Committee on Armed Services House of Representatives One Hundredth Congress. Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1987). Department of Defense, Prepared statement of Director of Naval Intelligence, Rear Admiral William O. Studeman. Hearings Before the Committee on Armed Services House of Representatives One Hundredth Congress. Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1988). Department of Defense, Prepared statement of Director of Naval Intelligence, Rear Admiral Thomas A. Brooks. Hearings Before the Committee on Armed Services House of Representatives. Seapower and Strategic and Critical Materials Subcommittee Title 1. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1989).

³ Caspar Weinberger, 'Striptease', *TV2*, (7 mars 2000).

⁴ Anders Thunborg. 'Ohållbart att peka ut Sovjetunionen', *Dagens Nyheter*, 6 maj (2001).

⁵ SOU 1995:135, s. 34.

⁶ Thage G. Peterson, *Resan mot Mars – Anteckningar och minnen* (Stockholm: Bonniers, 1999), s. 556-557.

⁷ SOU 2001:85, s. 56.

⁸ Se t.ex. det uttalande som gjordes av *ABC News* försvarsreporter John McWethy, den 21 mars 1984 (se också kap. 2).

JOHN MCWETHY

ABC News has learned that American submarines are repeatedly violating the territorial waters of other nations while gathering intelligence. Most of the top secret missions are into the waters of the Soviet Union, but according to both active duty and retired military sources, some missions have been run into the territorial waters of those nations considered friendly to the US. Even friendly countries, sources say, sometimes do things they don't want the US to know about, things that could inadvertently threaten American security. The missions are conducted by specially equipped nuclear powered attack submarines and in some cases by a nuclear powered minisub called NR-1. (MINI-SUB) It has a seven man crew, wheels on its underside for crawling along the bottom and is described by the Navy as a research vessel. Why does the US knowingly violate other countries' territorial waters? Military sources say there are three primary reasons. (SUB SPYING) One, to gather information on underwater coastal and harbor defenses, thus gauging a country's ability to detect intruders. Two, to plant listening buoys in key waterways. And three, to gather first hand intelligence on new ships, particularly submarines and missile launchers from the sea. It would not be considered unusual, according to one source, for an American submarine to be lying on the bottom of the White Sea near Murmansk well inside Soviet waters when a

⁹ See t.ex. Paul Kemp, Paul. *Underwater Warriors – The Fighting History of Midget Submarines* (London: Cassel Military Paperbacks, 1996).

¹⁰ William M. Arkin & Joshua Handler, *Naval Accidents 1945-1988* (Nepetune Papers No. 3, June 1989; Intervju med Craig Reed 'In Feindlichen Tiefen', *ARTE* (Tyskland och Frankrike), 15 juni 2005.

¹¹ Department of Defense, *Worldwide U.S. Active Duty Military Personnel Casualties, October 1, 1979 - June 30, 1991*. (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1991).

¹² Göran Stütz. Opinion 87 – En opinionsundersökning om svenska folkets inställning till några samhälls- och försvarsfrågor hösten 1987 (Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. December 1987).

¹³ Thunborg (2001).

¹⁴ Dansk Institut for Internationella Studier (DIIS), 2005, vol. III, s. 467.

¹⁵ Sven Svensson (1986), 'Mauno Koivisto på tvådagarsbesök: Tiger om framtiden', *Dagens Nyheter*, 21 oktober.

¹⁶ SOU 2001:85, s. 186-187.

¹⁷ Mauno Koivisto, 2008, 'Ubåtshysterin orsakade mig plåga', *Svenska Dagbladet*, 3 september.

-
- ¹⁸ CM/Grandin, 1982. 'Granskning av ubåtsjaktverksamheten mot bakgrund av händelserna i Stockholms skärgård', konteramiral Gunnar Grandin (ordförande) och överste Sven-Åke Adler (vice ordförande) för Chefen för Marinen 3 december 1982, s. 24-25.
- ¹⁹ Koivisto (2008).
- ²⁰ Ibid.
- ²¹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1 september 1983.
- ²² General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskriven version), Krigsarkivet, Stockholm (se t.ex. 7 oktober)
- ²³ Anders Hasselbohm *Ubåtshotet – En kritisk granskning av Hårsfjärden-incidenten och Ubåtsskyddskommissionens rapport* (Stockholm: Prisma, 1984).
- ²⁴ General Lennart Ljungs Dagbok, 18 maj 1984.
- ²⁵ Intervju med Anders Hasselbohm 2003; se Tunander (2004), s. 182.
- ²⁶ 'Rapport om undervattensverksamhet som riktats mot vårt land', signerad general Bengt Gustafsson och generallöjtnant Thorsten Engberg (Stockholm: Försvarsstaben, 25 november 1987).
- ²⁷ Intervju med Anders Hasselbohm, augusti 2009.
- ²⁸ Anders Hasselbohm, 'Fem år och två månader efter Hårsfjärden kommer bekräftelsen: Skadad ubåt smög ut genom Öresund', *Dagens Industri*, 16 december, 1987.
- ²⁹ Hasselbohm (1987). Det är orimligt att tänka sig att två sovjetiska ubåtar skulle lämna Östersjön på detta vis. En skadad sovjetisk ubåt skulle gå till Leningrad eller Baltikum.
- ³⁰ http://butiken.metria.se/kartbutiken/advanced_search_result.php?keyword=s=kartf%F6rlaget&x=1&y=1
- ³¹ *Dagens Nyheter* 17 december 1987.
- ³² Hasselbohm (1984), s. 20-24.
- ³³ Tunander (2001), s. 235-243; Tunander (2004), s. 178-186. Jag talade med ett par helt centrala officerare som hade sett en rapport eller på annat sätt hade fått information om denna passage.
- ³⁴ Hasselbohm (1984), s. 20.
- ³⁵ <http://www.geocities.com/Pentagon/Bunker/6226/>
- ³⁶ Ulf Adelsohn, *Partiledare* (Malmö: Gedins Förlag, 1987), s. 97.
- ³⁷ Eric Rylander, Opublicerat manuskript 'Kunder och samverkan', presenterat, på Medborgargruppens seminarium, juni 2002. Rylander talar om två polska Whiskeyubåtar, men dessa hade knappast gått ut genom Öresund.
- ³⁸ Göran Wallén. 'Hårsfjärden 1982 – Fakta i målet', *Tidskrift i Sjöväsendet*, no. 1 (2002), s. 47.

-
- ³⁹ Ibid.; CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok; SCSK Rapport 'Ubåtsincident Hårsfjärden'. Dag-för-dag-rapport från Stockholms kustartilleristab i Vaxholm, stabschef överstelöjtnant Jan Svenhager. Rapporten gäller perioden 5 – 14 oktober.
- ⁴⁰ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm; se också Peter Kadhammar, 'Vi tvingades släppa ubåten – Dagbok från ubåtsjakten' (överste Lars Hanssons 'dagbok'), Z, 25 november (1987), pp. 99-107
- ⁴¹ Ibid.
- ⁴² General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.
- ⁴³ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok; (SCSK Rapport) 'Ubåtsincident Hårsfjärden'.
- ⁴⁴ Wallén (2002); (SCSK Rapport); CMS Krigsdagbok.
- ⁴⁵ SCSK Rapport.
- ⁴⁶ Kadhammar (1987).
- ⁴⁷ CMS krigsdagbok; Sven-Olof Kviman, 'Aktuellt', *TV1*, (7 mars 2000).
- ⁴⁸ CMS Krigsdagbok; CÖrlBO Krigsdagbok.
- ⁴⁹ SCSK Rapport; Kadhammar (1987).
- ⁵⁰ Lars Hansson (2004), 'Foreword' s. x-xi, i Ola Tunander (2004).
- ⁵¹ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.; se även Hans von Hofsten. *I kamp mot överheten – Örlag och debatt* (Stockholm: T. Fischer & Co, 1993), s. 83.
- ⁵² General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.
- ⁵³ Wallén (2002), s. 50.
- ⁵⁴ Von Hofsten (1993), s. 64.
- ⁵⁵ *Aftonbladet*, 6 oktober 1982; se också Von Hofsten (1993), s. 80-84.
- ⁵⁶ Kierkegaard, Christer, et.al. (1984). Utredning angående ubåtsincidenten i Karlskrona februari-mars 1984. Ordförande amiral Christer Kierkegaard, Gustaf Welin, Lars-G Persson, H Hansson och sekreterare Frank Rosenius (3 maj 1984).
- ⁵⁷ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm.
- ⁵⁸ SOU 1995: 135, s. 145.
- ⁵⁹ Ibid.
- ⁶⁰ Ibid.
- ⁶¹ Sven Andersson, 'Extra Rapport', *TV2*, (26 april 1983).
- ⁶² SOU 1995: 135, s. 160-162.

⁶³ Ibid, s. 13-140, 160-162, 238.

⁶⁴ Protokoll för talkanalen för bandinspelningarna (FOA band 0-11), Ekéusutredningens arkiv, Riksarkivet, Stockholm.

⁶⁵ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskriven version), Krigsarkivet, Stockholm.

⁶⁶ Anders Hellberg, ”Inga ubåtar i Hårsfjärden” – Minorna hade kunnat skada civila båtar, säger viceamiral Bror Stefenson’, *Dagens Nyheter*, 1 februari (1994); Wallén (2002), p. 50.

⁶⁷ Göran Wallén. ‘Hårsfjärden 1982 – Fakta i målet’, *Tidskrift i Sjöväsendet*, no. 1 (2002), s. 40.

⁶⁸ CM/Grandin, 1982. ‘Granskning av ubåtsjaktverksamheten mot bakgrund av händelserna i Stockholms skärgård’, av konteramiral Gunnar Grandin (ordförande) och överste Sven-Åke Adler (vice ordförande) för Chefen för Marinen 3 december 1982, s. 24-25.

⁶⁹ Caspar Weinberger, ‘Striptease’, *TV2*, (7 mars 2000).

⁷⁰ Carl Bildt, 1982, ‘Kränkningarna direkt utmaning’, *Svenska Dagbladet*, 2 september (se också intervju med Bror Stefenson i Anders Hellberg, 1981, ‘Ubåtsjakten måste skärpas’, *Dagens Nyheter*, 6 september).

⁷¹ Intervju med Bror Stefenson, *Dagens Nyheter*, 6 september 1982.

⁷² Anteckningar gjorda av Olof Palmes statssekreterare Ulf Larsson från mötet om ubåtsjakten i Hårsfjärden den 21 oktober 1982 (privat arkiv).

s 49. Sammanträde om ubåtar 21 oktober 1982. OP, LB, BA, UL, PB, Hans D, T Heinsio. ÖB, Steffenson.

ÖB: Undersökningarna fortsätter - bl a av botten. Spärrarna kvar tv. Anser att med säkerhet varit en ubåt, ev fler. Identifiering: inga tecken på bestämd nationalitet.

Betydande vapeneffekt, även minor vkt aldrig använts förut. ”Betydande grad av hårdhet.

Känner ej till att något annat land som i fredstid gjort detta.”

Är metoder, taktik, teknik riktig o modern?

Är bestämmelserna tillräckliga (IKFN)?

Hur åstadkomma en information som ej väcker den uppmärksamhet som nu skett?

Steffenson. Höstpunkten 80 ”nollpunkt”. Mer provokativt, två och två.

Innehålla tekniska nyheter (nya sensorer t ex).

Varför här? 1) Svensk skärgård; nämligen så svårt att få tag på ubåtar i skärgård. 2) Test på vår förmåga/vilja. 3) Underåttelse mm.

I samtliga ”fall” (akustiska, magnetiska etc) talar för att det varit en (2?) ubåt(ar).

ÖB Fast utlagda minor: är något som inte fungerar. Indikationer på att en ubåt passerat utan att vi bekräftat det. Har minorna varit manipulerade i förväg eller har ”fi” en möjlighet att markera en ubåtspassage? ”Vi är förvirrade på reaktionerna på minslingorna”.

Deltagarna var statsminister Olof Palme (OP), utrikesminister Lennart Bodström (LB), försvarsminister Börje Andersson (BA), statssekreterare Ulf Larsson (UL), Anderssons statssekreterare Per Borg (PB), Palmes sekreterare Hans Dahlgren (Hans D), Börje Anderssons personliga sekreterare Toivo Heinsoo, överbefälhavare Lennart Ljung (ÖB) och försvarsstabschefen Bror Stefenson.

⁷³ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Utskriven och handskriften version), Krigsarkivet, Stockholm (se 10 januari 1983). Ljung tar upp att man 'i vissa länder, inte minst i Västtyskland, tycks ha på allvar räknat med att vi avsiktligt släppte ut ubåten. Detta bekräftades av [chefen för UD:s pol. avd. Lennart] Eckerberg, och Schori redovisade ett intryck från USA, där han nyligen varit, och bl.a. träffat Kissinger. Kissinger hade vid samtalet med Pierre Schori tagit upp ubåtsfrågan och sagt att han ansåg det vara smart gjort av den svenska regeringen att släppa ut ubåten på det sätt som hade skett.' Det finns ingenting i Ljungs text om ubåtens nationalitet, men det kräver en hel del fantasi för att tänka sig att Kissinger skulle ha gratulerat svenskarna till att i hemlighet ha släppt ut en sovjetisk ubåt. I det våldsamma propagandakrig som rådde vid denna tid skulle Kissinger ha föredragit att vi ställde en sovjetisk ubåt vid skampålen på samma vis som vi hade gjort året innan i Karlskrona. Och i så fall måste man sluta sig till att ubåten 1982 rimligen var västlig, och Kissingers vetskap om incidenten skulle kunna tyda på att ubåten var amerikansk. För en mer utförlig redogörelse, se Tunander 2009, 'Men för Gustafsson är jag den enda trovärdiga källan', *Historisk tidskrift*, nr 3. (Se kopia av Ljungs text nedan).

På em hade jag ett första sammanträffande med kabinettssekreteraren Schori. Han verkade positiv inför denna kontakt. Han skall den 12 resa till Moskva. Hans resa har mycket omdiskuterats i massmedia eftersom den inträffar så nära inpå spionaffärerna. Tillsammans med polchefen Eckerberg och försvarsstabschefen diskuterade vi möjligheterna att på olika sätt orientera de svenska ambassaderna i vissa huvudorter om delar av vår syn på ubåtsjakten i Hårsfjärden. Detta särskilt mot bakgrunden av att man i vissa länder - inte minst i Västtyskland - tycks ha på allvar räknat med att vi avsiktligt släppte ut ubåten. Detta bekräftades av Eckerberg och Schori redovisade ett intryck från USA, där han nyligen varit, och bl a träffat Kissinger. Kissinger hade vid samtalet med Schori tagit upp ubåtsfrågan och sagt att han ansåg att det var smart gjort av den svenska regeringen att släppa ut ubåten på sätt som hade skett. Schori hade givetvis ändrat hans uppfattning på denna punkt.

⁷⁴ Caspar Weinberger, 'Striptease', TV2, (7 mars 2000).

---

⁷⁵ Caspar Weinberger, 'Striptease', *TV2*, (7 mars 2000). Nedan följer en längre utskrift av Jonas Olsson's intervju med Weinberger:

Swedish TV: Did NATO have motive for making intrusion in Swedish waters?

Weinberger: It would certainly be part of NATO's activities as a defensive alliance to insure that there were defences in all parts of the area against Soviet submarine attacks. And there were undoubtedly instances where NATO were trying to insure that there were adequate coastal defences maintained as part of the whole alliance defensive line. I noticed the former Prime Minister Carlsson made some statements about NATO preparing for war. This is quite wrong, NATO was preparing to defend against an attack at launch. NATO had no offensive capabilities and no offensive intentions.

Swedish TV: But according to my information NATO tested the Swedish defence?

Weinberger: I think they tested all defences from time to time to see if there were gaps that could encourage the Soviets, particularly after the Soviet submarine intrusion, they would be very likely to test, yes. [...]

Swedish TV: But isn't it a political risk to send NATO submarines into Swedish waters?

Weinberger: Well, I think there were consultations with the Swedish Government. I don't know of any time when there was an intrusion of which the Swedish Government was not aware.

Swedish TV: So there was an agreement?

Weinberger: Well, I don't know if there was an agreement, but there were consultations. It was generally understood by the countries, both NATO and Non-NATO members, that the part of the NATO mission was to insure there was capable defence against any kind of attack, primarily from the Soviets, which was the only country at that time that was capable or had any intentions of making an attack. In the course of carrying out that mission, in being sure we did have effective defences in order, it was necessary to test those from time to time. Just like if you want to know if a weapon is effective you have to test that weapon.

Swedish TV: But on what level was this agreement with Sweden?

Weinberger: I don't know if there was any specific agreement with Sweden. As far as I know there were consultations. I am not aware of any objections on the part of Sweden, or any of the other countries, except Libya there it was an obvious objection to certain claims of freedom of navigation. I don't recall any formal agreement with Sweden. There may have been some be-

---

fore I took office 1981, and there may have been some agreement before this time. But I know there was a mission of NATO to insure that its defences were in order. [...] And indeed the past history demonstrates that enemies of the Alliance would be perfectly capable, and did use the Swedish waters and anything else they found necessary. That was certainly the case in World War II. In the Cold War period, with the NATO alliance including Germany, the situation was obviously different, because we had a different enemy: the Soviet Union with hostile intentions and a huge navy and a very large submarine fleet, which was not only capable of intruding Swedish waters but has done so many times. Obviously, it would be part of NATO's defensive mission to insure that they have defences against that. Should the Soviet Union have tried to, as part of a general attack against the West, launch any sort of attack against the Swedish area...

Swedish TV: But when NATO submarines made the intrusions into Swedish waters did they accept the Swedish Navy to put depth charges?

Weinberger: My understanding is that there were consultations and understandings that there were going to be various tests or there were going to be attempts to assure that the defences in the Swedish areas were effective, and it was not to my knowledge any kind of confrontation between Sweden and NATO forces at any point.

Swedish TV: But the Swedes were chasing submarines all the time?

Weinberger: Well, it is normal for a country to assure that its sovereign waters are not intruded, not invaded. And NATO's job was basically to protect all those waters against an attack, because an attack up there, that had succeeded, would threaten much more directly European sectors of NATO. But to my knowledge, there was no direct intrusion or testing of Swedish waters or defences without consultations with the Swedes. You are speaking of an agreement: I don't think there was any agreement, but I think there were consultations, which led to an understanding that – for an individual case, for a specific situation, a particular manoeuvre – it would be an agreement that that could be done. It was very much in Sweden's interest to have their waters protected, and it was certainly widely known that NATO was not going to invade Sweden or anything of that kind so there would be a very obvious interest on the Swedish Government part to make sure that they had all help needed, if they needed any, to protect their waters.

Swedish TV: On what level were these consultations?

Weinberger: Generally, there were Navy-to-Navy, the US Navy to the Swedish Navy, I believe. The Swedish Navy is part of the Swedish Government and the US Navy is part of the US Government. Responsible officials on

---

both sides would have discussions, consultations and agreements would flow from that, to make sure that they get all help needed to protect their sovereignty of their waters. If for example Sweden would have said that you must not have any intrusions of that area in this month that would certainly have been honoured and respected by NATO.

Swedish TV: But other areas would then be OK?

Weinberger: Well, it depends entirely on the response of the officials in charge of the negotiations. What I am saying is that at no time, to my knowledge, did NATO simply send a submarine directly into Swedish waters without consultations and prior discussions and agreements that that could be done. Under those circumstances, it was not a pressing problem. It was part of a routine regular scheduled series of defence testing that NATO did and indeed had to do to be responsible and liable. [It would have been irresponsible] if they hadn't done it.

Swedish TV: Were midget submarines included in these tests?

Weinberger: I don't know the level. I don't know the particular instruments used – whatever was discussed and consulted about. We had all different kind of submarines. We also had to know where all the Soviet submarines were at any time, and we also had the capability of doing that. But that required that our large submarines being mobile and moving around and they did. But we did not intrude upon the sovereignty of any NATO member or any other country. What was done was done [on?] the idea that this was part of the defence preparations that had to be made and had to be checked and brought up to date, to be kept up to date, and it was very much to Sweden's advantage and very much to NATO's advantage that this was done. My understanding is that this is what these consultations was all about, and I am not aware that Sweden at any time protested or that there was any intrusion that had not been earlier discussed and agreed upon, and what is agreed upon is not an intrusion.

Swedish TV: Have you discussed this with the Swedish Defence Minister or Prime Minister?

Weinberger: Did I? No, I did not. But I am sure there were standing instructions, and the Navy would not go into areas where they were.... The general instructions to the Navy were; first, they were under NATO command – the units that were assigned to NATO (We had other units, of course). The procedure was that NATO would make the arrangements and permissions and other things that were necessary in order to perform the kind of testing that NATO had to do to assure that NATO could carry out their mission, which was to de-fend against the Soviet attack.

Swedish TV: When this 'Whiskey on the rock' submarine was in the middle of restricted area it took 12 hours for the Swedish Navy to notice it.

Weinberger: Well, it was a clear violation, and submarines can get in where they are not wanted, and that is exactly why we made this defensive testing and these defensive manoeuvres to assure that they would not be able to do that without being detected. That particular submarine was in Swedish waters. It went aground in an area where it could not be denied that it was in Swedish waters. It was quite visible to everybody, and it was exactly the kind of thing that NATO was trying to test the defences to not permit it to happen. It was very much in Sweden's interest that that would not happen.

Swedish TV: All people in Sweden believe that there were only Soviet submarines that made the intrusions into Swedish waters?

Weinberger: I think it was quite obvious that the submarines that came in that were not Soviet submarines, my understanding is, came in after consultations and understandings that they would do particular tests that the Swedish Government agreed they should do. I would not call that intrusions.

Swedish TV: What kind of cooperation was it between Sweden and NATO during these years?

Weinberger: Satisfactory. The mission of NATO was to not permit Soviet invasion or attacks. The consultations and discussions we had were designed – with all countries not just Sweden – to assure that NATO was able to perform this mission and had ample opportunities to test through manoeuvres and other activities as to whether the defences were adequate and whether or not the Soviets were requiring any new capabilities that would require any changes in their defences or anything of that kind. So, the result of all that I think was very satisfactory. Besides from that, one intrusion of the Whiskey class submarine, there were no violations, no capabilities of the Soviets to make an attack that could not be defended against, and that was the mission of NATO, and it required cooperation of many countries, which we had, and I would say it was completely satisfactory.

Swedish TV: What you are saying is that you are not denying that US midget submarines went deep into Swedish archipelago areas?

Weinberger: It is not a matter of admitting or denying. It is a matter of discussing the preparations that were taken to make sure defences were adequate against Soviet attack. I have no idea whether midget submarines were used or large submarines or attack submarines or nuclear or whatever. The point was that it was necessary to test frequently the capabilities of all countries, not only in the Baltic [Sea] – which is very strategic, of course – but in the Mediterranean and Asiatic waters and all the rest ... defences

---

against the Soviet capabilities and Soviet intentions. We had to know what their intentions were. We had to gather intelligence. We had to test from time to time to make sure that our defensive planning was adequate and up to date and capable of resisting any changes in Soviet strength and Soviet capabilities, and that was done on a regular basis. And it was not just done in the sea. It was done on air defences and on land defences, and it was done to protect possible landing areas. The whole thing was done satisfactory, and when I say satisfactory I mean there was no Soviet invasion. That was the test.

Swedish TV: How frequently was it done in Sweden?

Weinberger: I don't know. Enough to comply to the military requirements for making sure that they were up to date. We would know when the Soviets required a new kind of submarine. We would then have to see if our defences were adequate against that. And all this was done on a regular basis, and on an agreed upon basis.

⁷⁶ Gary Stubblefield, *Inside the US Navy SEALs* (Oskeola (WI): Motorbooks International, 1995), s. 134.

⁷⁷ Tackar tidigare ÖB Bengt Gustafsson för att ha påtalat att ansvarsområdet för SEAL Team 2 är större än vad jag skrev i den första upplagan.

⁷⁸ Richard Marcinko, *Red Cell – Secret SEAL Terrorist Operations* (Video). (Boulder: Paladin Press, 1993). Under tidigt 1980-tal hade US Air Force minst 25 sovjetiska MiG flygplan, som användes för att testa amerikanskt luftförsvar (se ARTE "Geheimnis Area 51 – MiGs im Sperrgebiet", 27 maj 2009 <http://www.arte.tv/de/programm/242.date=27/5/2009.html>).

⁷⁹ Ibid. Nedan t.v. Red Cell förbereder en operation och nedan t.h. Red Cell befälhavare Richard Marcinko.

⁸⁰ Orr Kelly, *The Untold Story of Navy SEALs – Brave Men, Dark Waters* (New York: Simon & Schuster, 1992), s. 247; Joseph J. Buff, 'ASDS – One MINISUB, Many Roles', 4 Quarter (2000),

<http://www.udt-seal.org/asds.html>

⁸¹ Annati (1996), s. 85-89.

⁸² Kelly (1992), s. 247.

Joe Maguire, under tidigt 1980-tal vid SEAL Team 2 (se emblem) och vid SDV Team 2 i Östersjön och senare konteramiral och chef för Naval Special Warfare Command med ett globalt ansvar (se emblem).

<http://www.navy.mil/navydata/bios/navybio.asp?bioID=189>

⁸³ <http://www.defenseindustrydaily.com/2005/12/asds-minisub-program-taking-on-water/index.php>

⁸⁴ <http://www.globalsecurity.org/military/facility/coronado.htm>

⁸⁵ <http://www.navy.mil/navydata/bios/navybio.asp?bioID=189>

⁸⁶ <http://www.directorsforum.com/events/individual/pdf/schultz-robert-bio-5-09.pdf>

ASDS

-
- ⁸⁷ http://www.navyseals.cz/webtext/sdv_veprici.htm
- ⁸⁸ <http://www.betasom.it/forum/lofiversion/index.php?t11826.html>
- ⁸⁹ Keith Speed, 'Striptease', *TV2*, (11 april 2000).
- ⁹⁰ Jim Ring, *We Come Unseen – The Untold Story of Britain's Cold War Submariners* (London: John Murray, 2001), s. 141.
- ⁹¹ Michael Welham, *Combat Frogmen – Military Diving from the Nineteenth Century to the Present Day* (Wellingsborough: Patrick Stephens Limited, 1989).
- ⁹² Ibid.
- ⁹³ Will Forman, *The History of American Deep Submersible Operations 1775-1995*. Flagstaff (Arizona): Best Publishing Company, s. 244-45.
- ⁹⁴ Annati (1996).
- ⁹⁵ Ring (2001), s. 133.
- ⁹⁶ Intervju med Thomas Kuntze i Reportrarna, *TV2*, 9 september 1998; se också 'Incidentrapporter inte längre hemliga', *Försvarmakten – Nyhetsmeddelande*, (Stockholm: Försvarmakten, 10 mars 2000).
- ⁹⁷ Associated Press, 8:38 p.m., 7 mars 2000.
- ⁹⁸ Paul Beaver, Striptease, *TV2*, (7 mars [+11 april] 2000)
- ⁹⁹ Kjeld Hillingsø, 'Striptease', *TV2*, (7 mars [+11 april] 2000).
- ¹⁰⁰ Kjeld Hillingsø (2000), 'Stor ståhej för ingenting', *Berlingske Tidende*, 20 mars.
- ¹⁰¹ Intervju med generallöjtnant Kjeld Hillingsø chef BALTAP (Baltic Approaches, d.v.s. Danmark och nordligaste Västtyskland), 1993-95, Striptease, *SVT 2*, 7/3 2000.
- ¹⁰² Intervju med Caspar Weinberger, Striptease, *SVT 2*, 7/3 2000.
- ¹⁰³ Associated Press (London), 8:38 p.m., 7 mars 2000 (klockan 21:38 svensk tid).
- ¹⁰⁴ Jag kände inte till AP:s intervju med Walker vid mitt samtal med general Eide strax efter intervjun med Weinberger, men Eide hade inget emot att jag inkluderade Walker i detta sammanhang (se följande not).
- ¹⁰⁵ Ola Tunander, *The Secret War against Sweden: US and British Submarine Deception in the 1980s* (London & New York 2004), s. 259. General Eide läste igenom min bok i korrektur innan det gick till tryck, och han skrev att det var "intressant". Han hade ingenting att invända mot min formulering som lyder:

[Sir John] Walker [former Chief of British Defence Intelligence] added that NATO 'was allowed a certain amount of [submarine] intrusions [into Swedish waters] during a given period'. Both Weinberger

---

and Walker spoke clearly about 'NATO'. However, this does not necessarily mean NATO as a formal organization, but rather US and UK operations in cooperation with one or more allies, I was told shortly afterwards by General Vigleik Eide, former Norwegian Commander-in-Chief and former Chairman of the NATO Military Committee. He said that these operations would have been too sensitive to carry out through the NATO system.

¹⁰⁶ Intervju med George Robertson, Aktuellt, SVT1, 29/3 2000; se även Tunander (2004), s. 259. Robertson var för övrigt briefad om bakgrunden till Weinbergers uttalande om västliga operationerna i svenska vatten strax innan han intervjuades av Sveriges Television.

¹⁰⁷ När amiral Kjell Prytz, tidigare chef för den norska operationsstaben (1983-85), chef kustflottan (1985-89) och generalinspektör för sjöförsvaret (1992-95) talar om de norska ubåtsincidenterna säger han att han inte 'var fremmed for at britiske og amerikanske ubåter kunne ha fått i oppdrag å vise seg frem langs norskekysten med adresse til både Moskva og Oslo' (se intervju med amiral Prytz i Jacob Børresen, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes (2004), *Norsk forsvarshistoria (bind 5) – Alliansforsvar i endring*, Bergen: Eide Forlag, s. 43). Prytz talar här om ubåtar som opererar under amerikansk och brittisk flagg, inte om 'NATO-ubåtar', för om det hade varit reguljära NATO-operationer, säger han, hade han med största sannolikhet varit informerad (samtal med amiral Prytz, 26/1 2010; text bekräftad via e-mail från Prytz 29/1).

¹⁰⁸ Intervju med Keith Speed, Striptease, SVT 2, 11/4 2000.

¹⁰⁹ Pelle Neroth, 'Margaret Thatcher told navy to raid Swedish coast', *Sunday Times*, 27/1, 2008. Neroth skriver i *Sunday Times* att han hade frågat den tidigare brittiska marinministern Keith Speed om brittiska ubåtsoperationer i svenska vatten under 1980-talet, och om han kunde bekräfta dem. Speed svarade: "'Yes", and added "but I cannot say anything more, because I am bound by the Official Secrets Act until the day I die"'. Utöver denna fråga hade Neroth också frågat Speed om han som minister hade informerat den svenska regeringen om brittiska operationer i svenska vatten: 'Did you talk to the Swedish government? Any minister?' Keith Speed svarade: 'No, it was a navy to navy issue. The chief of defence staff or the flag officer submarines told his Swedish counterpart and it was up to them to inform their government.' Neroth frågade vidare: 'Did they do so?' Speed svarade: 'That was their business. I don't know' (se e-mail till redaktören *Sunday Times* från Pelle Neroth men sänt vidare till mig den 8 februari 2008 som svar

---

på min förfrågan). Speed säger i likhet med Weinberger att kontakterna om inträngningar på svenskt vatten skedde mellan centrala representanter: 'navy-to-navy', och huruvida den svenske förbindelseofficieren informerade sin egen regering visste Speed inget om. Det var inte ett brittiskt ansvar. Pelle Neroth intervjuade också den tidigare amerikanske marinminister John Lehman (1981-87). Lehman ville inte berätta något om dessa operationer. Han sa: 'I am not going to confirm or deny that.... It's top secret for reasons you can well imagine'. Intervjun kom delvis också att handla om min forskning, och Lehman hade då sagt att Tunander 'is a very conscientious and accurate historian' (e-mail från Pelle Neroth, 3 och 8 februari 2008). Jag hade tidigare diskuterat amerikanska ubåtsoperationer i svenska vatten informellt med John Lehman på en historikerkonferens om US Maritime Strategy i Bodø (Norge) i augusti 2007, och han var väl medveten om att jag kände till en del detaljer kring dessa operationer.

¹¹⁰ <http://sistemadearmas.sites.uol.com.br/ge/furnav3visual.html>

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:HMSOpossum3.jpg>

¹¹¹ Se kapitel 3.

¹¹² Tunander (2004). Jag har också skrivit om ubåtsoperationer med landsättning av specialstyrkor på svenskt territorium till stöd för Stay Behind-systemet inom ramen för NATO (se not 13, kap. 8). Beslut om dessa operationer togs av Allied Clandestine Committee (ACC) under SACEUR (Supreme Allied Commander Europe) och vid denna kommittés möten deltog även representanter för de neutrala staterna inklusive Sverige. Dessa operationer i svenska vatten skulle följaktligen stå under NATO-kommando, men jag finner det föga troligt att de ubåtar som deltog i dessa operationer skulle ha uppträtt demonstrativt (se kap. 8).

¹¹³ Försvarsmakten, Högkvarteret, 3/4 2000: "Förberedande undersökning om vissa uppgifter i massmedier". Till regeringen från Owe Wiktorin samt efterföljande rapport skriven av chefsjurist Stefan Ryding-Berg och generallöjtnant Hans Berndtson till general Owe Wiktorin, den 30/3 2000; se även Mossberg (2009), s. 156.

¹¹⁴ Anders Hasselbohm, 'Undervattensspionage godtogs', *Dagens Nyheter*, 2 februari 1992; se även Bob Woodward, *Veil: The Secret Wars of the CIA 1981-87* (London: Simone & Schuster, 1987), s. 206. Woodward skriver att Bobby Inman, som Assistant Naval Attaché i Stockholm i mitten av 1960-talet, hade en fantastisk källa i Stockholm, som CIA försökte stjäla från Navy Intelligence. Inman gjorde en raketkarriär efter sin tid som Assistant Naval Attaché i Stockholm. Han blev Chief Naval Intelligence 1974, Vice Director Defence Intelligence Agency 1976, Director National Security

Secretary of Navy John F. Lehman och Deputy CIA Director Admiral Bobby R. Inman (källa: Wikipedia).

Agency 1977, och Deputy Director CIA 1981. Han avgick i protest i juni 1982, och lämnade sin roll inom Senate Intelligence Committee i protest den 4 oktober 1982. Officiellt avgick han på grund av bedömningen av förhållandena i Central-America ('Inman Asserts Panel is Biased', *New York Times*, 5 oktober 1982), men han borde rimligen ha varit central när det gäller bedömningen av en marin specialoperation riktad mot Sverige. Inman har alltid fokuserat på teknisk underrättelsetjänst och han har starkt kritiserat USA:s inriktning på 'covert operations' (se Woodward, 1987, s. 206), som kan slå tillbaka på USA. Man kan därför anta att han motsatte sig en operation som den i Hårsfjärden, och att han inte var den amerikanske förbindelseofficeren till Sverige när det gäller denna typ av operationer.

¹¹⁵ Se not 109.

¹¹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/John_Fieldhouse,_Baron_Fieldhouse

¹¹⁷ Se not 109.

¹¹⁸ Referat från det verkställande utskottets möte, Socialdemokratiska arbetarpartiet, 17 maj 1983, Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm.

¹¹⁹ Lars Olof Lampers, *Bodströmmaffären och det säkerhetspolitiska debattklimatet i Sverige 1982-1985* (Stockholm: Statsvetenskapliga Institutionen, Stockholms Universitet, 1996).

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Anders Thunborg. 'Ohållbart att peka ut Sovjetunionen', *Dagens Nyheter*, 6 maj (2001).

¹²² <http://www.navsource.org/archives/08/0868002.jpg>

¹²³ Intervju med Edward Luttwak från 'Dokument innifrån' ('Mannen, mordet och mysteriet'), *TV 2*, 17 mars 1999.

NR-1'

8. Sammanfattning

Många forskare har trott att den svenska marinen väsentligen jagade sovjetiska ubåtar. Efter jakten i Hårsfjärden 1982 pekades Sovjetunionen ut som den kränkande makten. Jag utgick själv vid denna tid från att det fanns täckning för Ubåtsskyddskommissionens och regeringens utpekande av Moskva. I de böcker som jag skrev på 1980-talet – böcker som också användes som kurslitteratur på militärhögskolor – antog jag att de kränkande ubåtarna väsentligen var sovjetiska. I efterhand har det emellertid visat sig att såväl uttalanden som tidigare hemligstämplade dokument pekar mot västliga operationer. Redan 1995-års Ubåtskommission visade att Ubåtsskyddskommissionen hade övertolkat sitt material och i vissa fall hade uppfunnit informationer som pekade mot Sovjetunionen. Det visade sig att några ljud som marinen tidigare trodde härrörde från ubåt hade biologiskt ursprung (mink och sill). Det fick många akademiker att ställa sig tvivlande till om det har varit någon ubåtsaktivitet överhuvud taget. Efter att jag

har gått igenom ett stort antal hemligstämplade dokument och gjort hundratals intervjuer framstår denna tanke som absurd. Ubåts-aktiviteten är helt enkelt väl belagd, men redogörelsen av den har i ringa grad varit offentlig. Kritikerna har trott att marinen rimligen har lyft fram och t.o.m. överdrivit de tydligaste exemplen. Men så har inte varit fallet. Tvärtom, de mest tydliga fallen och de mest klara bevisen för ubåtsaktivitet har konsekvent hemligstämplats, medan man har offentliggjort mer osäkra och otydliga fall där nationalitet inte var möjlig att avslöja. De tydliga fall på utpekande av nation som Ubåtsutredningen 2001 och den Säkerhetspolitiska utredningen 2002 fann i underrättelsetjänstens arkiv pekade i ett fall på en västtysk ubåt Typ 206 och i ett annat fall på en brittisk Oberonklassubåt, men man var från utrikesdepartementets sida inte villig att häva hemligstämpeln på dessa rapporter. Bara information som var oklar och otydlig och som knappt bevisade existensen av ubåt kunde avhemligas. Samma problem gäller Hårsfjärdshändelserna 1982. En signal på 21 KHz kom bevisligen från en västlig ubåt. Inspelade ventilslag, knackningar, lågfrekvent buller samt roder- och propellerljud är så tydliga att det låter som om man hade lagt ett stetoskop mot skrovet på ubåten. Ingen som har lyssnat på dessa band kan förneka att det är frågan om en ubåt. I något fall pekar det mot en brittisk dieselektrisk ubåt. En 'koncentrerat grön' färgfläck på ytan en timme efter minsprängningen är en typisk signal för amerikanska och från 1980-talet också för brittiska ubåtar. I de fall där informationen var otvetydig pekade aktiviteten genomgående på en västlig och i vissa fall mer specifikt på en amerikansk-brittisk operation, men denna information stod väsentligen att finna i de då hemligstämplade dokumenten.

Sammanfattningsvis kan man säga att några av de mest centrala amerikanska och brittiska befattningshavarna har beskrivit offentligt hur amerikanska och brittiska ubåtar under 1980-talet 'rutinmässigt' och 'regelbundet' opererade i svenska vatten för att testa det svenska kustförsvaret (för att simulera ett sovjetiskt angrepp), och man har beskrivit varför dessa operationer var nödvändiga. M.a.o. de västliga ubåtarna agerade 'ryssar' och befälhavare från US Navy SEALs säger sig ha deltagit i sådana operationer. Uttalanden från *US Naval Intelligence* tycks också utesluta regelbunden sovjetisk aktivitet och

De amerikanska specialstyrkornas operationer i kalla vatten, bl.a. i Östersjön, tvingade dem att utveckla den 'torra' ASDS-farkosten² för att ersätta de 'våta' farkosterna Mk VII och Mk VIII (se nedan). Enligt Annati (1996) var ASDS ursprungligen tänkt att vara 12 meter lång – bara två meter längre än dess modellfarkost 3GST9 – men kraven om att kunna överföra fler SEAL styrkor kom att förlänga farkosten till 20 meter.

pekar närmast på västliga operationer. De observerade ubåtarnas taktiska beteende och operationsmönster pekar också på västlig aktivitet. Beskrivningar av enskilda ubåtar (längd, form och andra karakteristika) stämmer överens med västliga men inte med sovjetiska ubåtar. Optiska observationer pekar på västlig, något fall på västtysk, i annat fall på amerikansk och brittisk aktivitet. Teknisk bevisning, som den gröna färgfläcken den 11 oktober 1982, pekar på en amerikansk eller kanske brittisk ubåt. Signalen som fångades upp av hydrofonerna vid Mälsten den 11 oktober måste ha varit sänd från en ubåt på svenskt vatten och bevisligen från en västlig sådan. Annan teknisk bevisning som bandinspelningarna den 12 och 14 oktober pekar på västliga ubåtar. Ytterligare teknisk bevisning som botten-spåren är till dels oklar men i de fall man kan säga något pekar de mot specifika amerikanska, brittiska och italienska farkoster, till dels samma farkoster som vi känner från de optiska observationerna. Man

kan naturligtvis tänka sig okända sovjetiska farkoster med köl eller medar, men att de skulle ha identiska mått som vissa specifika västliga farkoster kan tyckas vara lite märkligt. Sonarbilder får oss att misstänka att man använt italienska och kanske brittiska ubåtar, som i så fall har ingått i en amerikansk eller amerikansk-brittisk operation. Amerikanerna ska också ha övat med de italienska farkosterna. Alternativet, en okänd sovjetisk ubåtsklass, verkar mindre troligt. Optiska observationer, teknisk bevisning och offentliga uttalande går i en bestämd riktning. Konklusionen tycks vara att dessa ubåtar var västliga, och allt pekar på att de små ubåtar (20-30 meter) som opererade i svenska vatten släpptes ut av civila fartyg, och dessa främmande fartyg var inte från Sovjetunionen.

Det betyder inte att sovjetiska specialstyrkor inte opererade i svenska vatten, och man kan gott tänka sig att Sovjetunionen bedömde situationen som så allvarlig att man var villig att ta oerhörda politiska förluster om dessa kompensades av militära fördelar. Denna hypotes är fullt rimlig, men när man ser till hur ovan nämnda operationer i svenska vatten utfördes faller denna tanke platt till marken. Visserligen kunde de kränkande ubåtsstyrkorna med stor skicklighet undgå svensk ubåtsjakt, och man fick säkert ut en hel del av övningen. Men det är fullständigt orimligt att tänka sig att Sovjetunionen övade landsättning av specialstyrkor och utförde underrättelseverksamhet i svenska vatten genom att visa upp periskop och ubåtstorn i tätbefolkade områden. Varför annonserar ubåtarna sin närvaro genom att visa sig en längre tid för nyfikna åskådare? Detta handlar inte om förberedelser för ett krig. Man kan inte samtidigt hävda att dessa ubåtskaptener var fullständigt inkompetenta och ytterst kvalificerade. Talet om att dessa operationer utfördes för att öka den sovjetiska militära kapaciteten är helt enkelt nonsens. Tvärtom stärkte denna aktivitet den svenska försvarskapaciteten. Och varför säger sovjetiska representanter att 'det skulle passa oss mycket bra om svenskarna sköt skarpt, verkningseld, mot kränkande ubåtar'?³ D.v.s. om svenskarna hade använt mer våld mot dessa ubåtar skulle Sverige ha fått bevis för att de inte var sovjetiska. Den sovjetiske ledaren Jurij Andropov bad svenskarna 'sänka varje ubåt de kunde upptäcka i egna vatten'. Andropov pekade här på en ytterst känslig sak: varför

En farkost som US Navy SEALs torde ha använt för realistiska övningar i kalla vatten var den italienska 3GST9, eftersom det var den som kom att ligga till grund för utvecklingen av den senare ASDS. Nödvändigheten av att använda 'torra farkoster' som 3GST9 var uppenbar efter Navy SEALs erfarenheter från kalla vatten, bl.a. Östersjön.

alla dessa eldförbud och begränsade sjunkbombsinsatser som verkligt bidrog 'till att ubåten(arna) undkom'?⁴ Tanken att man från sovjetisk sida skulle vara så självsäker och så professionell att man inte oroade sig för ytterligare en skandal av typ 'Whiskey on the rocks' är orimlig. Det finns ingen logik i detta resonemang för totala garantier kan ingen amiral lämna. Och att framställa sovjetiska undervattensoperationer med minifarkoster som så oerhört avancerade framstår som närmast patetiskt när man från rysk sida i 2005 tvingades söka brittisk hjälp för att frigöra en liten räddningsfarkost (Projekt 1855 Priz) som fastnat i egna (ryska) undervattenskablar.⁵ Hur är det möjligt att den ryska marinen accepterade förödmjukelsen med att låta britterna ta över räddningsoperationen och lät dem få sensitiv information om den ryska marinen om ryssarna samtidigt var så avancerad när det gäller att operera små undervattensfarkoster i Sverige? Denna ekvation går inte ihop. Kontrasten mellan de professio-

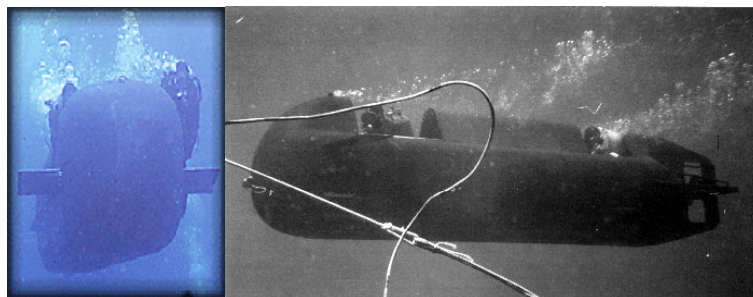
nella operationerna i svenska vatten och ryssarnas bristande professionalism i egna vatten är slående. Och varför skulle ryssarna annonsera sin närvaro genom att visa upp periskop och ubåtstorn i svenska vatten om man ägnade sig åt krigsförberedelser? Det stämmer inte. Och de katastrofala konsekvenserna för Sovjetunionen var uppenbara för var och en.

Den naturliga förklaringen till alla dessa ubåtar är helt enkelt att de som visade sig öppet i svenska vatten var här för att testa svenskt kustförsvar och för att kalibrera den svenska opinionen för ett existerande sovjetiskt hot. Indikationer som pekar på västliga, amerikanska och brittiska operationer är överväldigande. Man kan hävda att detta fortfarande inte är något bevis, men med så stränga beviskrav skulle det förutsätta att ubåten var surrad vid kaj och besättningen arresterad för att man över huvud taget skulle kunna tala om bevisning. Den naturliga förklaringen till händelserna i oktober 1982 pekar entydigt på en västlig och sannolikt på brittisk och amerikansk aktivitet (med ett italienskt bidrag). Dokumenten pekar på att åtminstone ett par personer på svensk sida har varit informerade om denna aktivitet och samtidigt gjort sitt bästa för att mörklägga den. De avgörande bandinspelningarna utreddes aldrig, föremål, prover och analyser har försvunnit, den gröna färgfläckens signifikans förnekades av offentliga utredningar och av ledande amiraler trots att den är väl dokumenterad, andra specifika uppgifter som kan säga något om nationalitet har också förnekats. All information om en ubåtspassage under ett temporärt eldtillstånd har dementerats trots att informationen om passagen är överväldigande. Det är svårt att förklara detta på annat sätt än att några centrala gestalter inom marinen har samarbetat med väst eller snarare med amerikaner och briter med avseende på operationer i svenska vatten, d.v.s. precis vad Caspar Weinberger och andra beskriver i ovan nämnda intervjuer. Samtidigt var det ovan nämnda amiraler och inte den politiska ledningen som sökte begränsa användningen av minor och sjunkbomber. General Ljung skriver att statsministrarna Thorbjörn Fälldin och Olof Palme hade gett honom fria tyglar, och trots stora risker argumenterade både Fälldin och Palme för att man skulle fortsätta ubåtsjakten i Hårsfjärden.⁶ Både general Ljung och den politiska ledningen var villiga att ta risken med en

DSRV Mystic var en 'torr' 15-meter lång farkost, som opererade från moderubåtar. Den hade större uthållighet än 'våta' farkoster (som Mk VIII), och var långt bättre anpassad till operationer i kalla vatten. *Mystic* liksom *Avalon* användes för räddningsoperationer, men de var främst underrättelseplattformar, som användes för mycket hemliga specialoperationer.⁷

sänkt ubåt. Restriktioner för att sätta in vapenmakt drevs av ett par amiraler. Det är svårt att se varför dessa amiraler tog på sig rollen som 'försiktiga diplomater' med order om eldförbud i samband med förväntad ubåtspassage, om de inte hade ställts inför konkret information om att t.ex. en amerikansk farkost skulle passera vid en viss tidpunkt, d.v.s. det tycks mig rimligt att tänka sig att dessa amiraler verkade enligt de principer som presenterats ovan av Caspar Weinberger, Keith Speed och Paul Beaver. Göran Wallén m.fl. har hävdad att min beskrivning av samarbetet mellan några svenska amiraler och deras brittiska och amerikanska kollegor om västliga inträngningar på svenskt vatten skulle vara en form av 'konspirationsteori', men vad jag säger är inget annat än vad Weinberger, Speed, Walker och Beaver har beskrivit ovan. Och vad har de för skäl att säga att amerikanska och brittiska ubåtar regelbundet opererade på svenskt vatten i

Mk VIII⁸

Mk VII⁹

'Våta' farkoster som Mk VII och Mk VIII¹⁰ krävde ständigt byte av dykare för att kunna operera i kalla vatten. Från 1982 kunde de placeras ut av en ubåt med 'dry-dock shelter'. Den kunde också placeras ut av civila fartyg.

samförstånd med någon inom den svenska marinen om det inte vore fallet? Och varför skriver tidigare statsminister Ingvar Carlsson om Hårsfjärden att marinen inte bara 'övertolkade' sitt material utan 'drog direkt felaktiga slutsatser'.¹¹ Den tidigare brittiske marinministern Keith Speed svarade ett definitivt 'ja' på att Royal Navy opererade ubåtar i svenska vatten, men han sa att han inte kunde gå in på detaljer, därför att han var bunden till sin död av brittisk sekretesslagstiftning.¹² Trots det tog han upp vissa detaljer. Han sa att det var den brittiske Chief of Defence Staff eller Flag Officer Submarines, som hade kontakt med sin svenske motpart, försvarsstabschefen eller

chefen för ubåtsflottiljen, som höll i operationerna på svensk sida.¹³ Han sa att britterna opererade en Porpoiseubåt i svenska vatten. *HMS Porpoise* var ombyggd för att operera minifarkoster i Östersjön. Den råkade till synes ut för skador vid denna tid. Kanske var det denna ubåt som skadades vid Mälsten den 11 oktober. Och varför ersattes sonaroperatörens inspelning av 'denna' ubåt med en inspelning med okänt ursprung?

Föreställningen att oegentligheter i samband med ubåtsaktiviteten kan förklaras med vissa misstag stämmer inte. Och de som menar att min redogörelse för sakernas inre sammanhang är ointressant måste i så fall förklara varför US Navy varit så intresserad av mitt arbete. Under tio månader innan min engelska bok kom ut besökte US Navy (us.navy.mil) vår webbsida över 30.000 gånger. US Navy var den överlägset mest frekventa besökaren med i genomsnitt över 100 besök om dagen under en period av 300 dagar, samtidigt som det inte fanns något signifikant intresse från US Army eller US Air Force. Befattningshavare inom US Navy kan ha lagt in ett automatiskt sök på mig för att undersöka om min bok hade kommit ut eller var i färd med att komma ut. Över 100 besök om dagen i tio månader är ingen tillfällighet, inget 'misstag' som någon skulle kalla det.

Någon historiker tror att jag vilar på anonyma källor. Det är inte sant. Jag har använt vissa anonyma källor i min bok som ett viktigt komplement och det de har sagt har varit mycket intressant. De har berättat om brittiska och amerikanska ubåtsoperationer i svenska vatten och flera centrala personer har talat om en skadad ubåt under Hårsfjärdsjakten i oktober 1982.¹⁴ Men mitt utpekande av USA och Storbritannien vilar inte på dessa källor utan på dokument och offentliga intervjuer, och det är en uppfattning som också stöds av de senaste stora nordiska historieverken om det kalla kriget: det finska från 2006, det danska från 2005 och till dels det norska från 2004. Denna uppfattning stöds vidare av den svenska Ubåtsutredningens huvudsekreterare, ambassadör Mathias Mossberg och hans bok från 2009,¹⁵ som också stöds av utredaren ambassadör Rolf Ekéus. Från att ha varit en uppfattning i marginalen har utpekandet av USA och Storbritannien, som sannolikt ansvariga för kränkningarna, vunnit erkännande inom det akademiska och diplomatiska 'mainstream'.

---

¹<http://web.mit.edu/deeparch/www/expeditions/1997Skerki/SkerkiVehicles.html>

²<http://www.defenseindustrydaily.com/2005/12/asds-minisub-program-taking-on-water/index.php>

³ Sven Svensson (1986), 'Mauno Koivisto på tvådagarsbesök: Tiger om framtiden', *Dagens Nyheter*, 21 oktober.

⁴ CM/Grandin, 1982. 'Granskning av ubåtsjaktverksamheten mot bakgrund av händelserna i Stockholms skärgård', konteramiral Gunnar Grandin (ordförande) och överste Sven-Åke Adler (vice ordförande) för Chefen för Marinen 3 december 1982, s. 24-25.

⁵<http://www.nytimes.com/2005/08/07/international/europe/07russia.html?ex=1138424400&en=a086ca9034f12f16&ei=5070>

⁶ General Lennart Ljungs Dagbok, 1978-1986 (Handskriven och renskrivna version), Krigsarkivet, Stockholm. Den 6 oktober, enligt Ljungs dagbok, fick general Ljung ett telegram från Bonn i Västtyskland via den västtyska försvarsattachén överste Bachelin, som fick Ljung att omedelbart uppsöka statsminister Thorbjörn Fälldin och den tillträdande statsministern Olof Palme. De senare anmodade Ljung att fortsätta ubåtsjakten som tidigare. Det är uppenbart att detta handlade om något potentiellt allvarligt. Enligt Bachelin (telefonkontakt med Bachelin i slutet av november 1998 samt brev från konteramiral Elmar Schmälting, 19 november 1998) hade en civil rysk sjökaptan menat sig ha informationer om ubåten. Den 'ryska kaptenen' skulle ha sagt att ubåten hotade med att spränga sig (detonera sina kärnvapen, enligt Bachelin), vilket hade presenterats för Ljung. Enligt Bachelin visade det sig senare att mannen tidigare har kommit med falsk information, och det var ett misstag att bringa informationen vidare till svenskarna.

⁷ John Pina Craven, *The Silent War* (New York: Simon & Schuster, 2001).

⁸ <http://www.geocities.com/Tokyo/Fuji/3598/weapons.htm>

⁹http://musingsonlifelawandgender.typepad.com/photos/submarine_photos/swimmer_delivery_vehicle.html

¹⁰<http://www.betasom.it/forum/index.php?showtopic=11826&pid=108404&mode=threaded&start=#entry108404>

¹¹ Ingvar Carlsson, *Ur skuggan av Olof Palme* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 1999), s. 115.

¹² Pelle Neroth, 'Margaret Thatcher told navy to raid Swedish coast', *Sunday Times*, 27 januari 2008.

¹³ Från en tidigare publicerad del av intervjun med Keith Speed för *Sunday Times*, 2008, Pelle Neroth (e-mail 8 februari, 2008; se not 109, kap. 7).

Periskop och snorkel eventuellt från Porpoise- eller Oberonklassubåt
http://www.upperiscope.com.au/plank_images_oberon/planksob.htm

¹⁴ När jag har ställts inför frågan om bakgrunden till de västliga operationerna i svenska vatten har jag funnit fyra mer eller mindre skilda typer av operationer med delvis skilda planeringsstabber. Allt detta bygger på informella samtal med centrala officerare eller ämbetsmän. Detta innehåller inga bevis, men det ger en bakgrund till mitt eget tänkande. Låt oss se på denna problematik.

Flera tidigare chefer för den norska underrättelsetjänsten har berättat för mig om övningar med specialstyrkor som övar infiltration-exfiltration från ubåt inom ramen för Stay-behind-systemet. Styrkor från US Navy SEALs men framförallt från det brittiska Special Boat Service (SBS) landsattes från ubåtar (amerikanska och brittiska) för att sammanstråla med officerare i det norska Stay-behind-nätet för att därefter gå tillbaka till ubåten igen. Bara ett par officerare på norsk sida var informerade om dessa operationer, och om de utländska (amerikanska/brittiska) styrkorna upptäcktes i samband med landsättning skulle de automatiskt komma att uppfattas som sovjetiska styrkor och de sägs ha använt sig av sovjetiskt materiel. Vad som emellertid framkom vid mina diskussioner med brittiska ubåtskaptener var att samma brittiska Oberonubåt *Orpheus*, som var ombyggd för landsättning av SBS-styrkor, opererade både längs den norska och den svenska kusten, d.v.s. också inne i Östersjön. En tidigare Oberonkapten berättade för mig att han visste ingenting om vad hans SBS-styrkor gjorde. Han hade order om att gå

---

till vissa bestämda positioner för att placera ut SBS-styrkorna och därefter ta emot dem igen, och det gäller både längs den norska och längs den svenska kusten.

Jag blev senare informerad om att dessa operationer planerades av NATO:s Clandestine Planning Committee (CPC) och Allied Clandestine Committee (ACC) för Europas Stay-behinds. CPC bestod endast av NATO-medlemmar med SACEUR som ordförande på mötena, medan ACC också bestod av representanter för de neutrala staterna inklusive Sverige. En tysk representant, som deltagit i dessa kommittéer, berättade på ett offentligt möte vid en underrättelsekonferens i Oslo 2005 att den avgörande skillnaden mellan dessa båda kommittéer var att de neutrala deltog i ACC men inte i CPC. Det framkom vidare att båda dessa kommittéer beslöt om ubåtsoperationer för landsättning av specialstyrkor inom ramen för Stay-behind-systemet och att man även diskuterade enskilda operationer. Detta var ytterst hemliga operationer, och ubåtarna torde ha uppträtt så dolt som möjligt. Mycket få personer på svensk sida torde ha varit informerade om dem, och på brittisk sida låg ansvaret på högsta nivå, eller som en Oberonkapten uttryckte saken: 'Margaret Thatcher signed approval for every single operation'.

Dessa operationer med bl.a. Oberonklassubåtar i norska och svenska vatten har, vad jag förstår, ingenting att göra med de brittiska och amerikanska operationer som genomfördes i svenska och andra länders vatten för att testa dessa staters marina beredskap. De operationer Caspar Weinberger talar om utfördes inte inom ramen för Stay-behind-systemet och det var inte ACC som tog besluten och la upp planeringen för dessa operationer enligt ovan nämnda tyska representant. Till skillnad från övningar med ubåt för Stay-behinds skulle de 'kränkande ubåtarna' som testade värdlandets beredskap på något vis ge sig till känna, t.ex. genom att visa upp periskop eller kanske t.o.m. delar av tornet och vanliga observatörer kom att uppfatta dem som sovjetiska inkräktare. I Italien benämndes, vad jag förstår, den förra typen av operationer *Delfino Gladio* (Delfin eller 'Ubåt eller för Stay-behind'), medan denna andra typ av operationer benämndes *Delfino Attivo* ('Aktiv delfin', 'Aktiv ubåt') eller *Delfino Sveglia* ('Vaken delfin', 'Vaken ubåt'). Dessa senare operationer, som troligen startades under tidigt 1970-tal, organiserades av CIA-officerare med bakgrund i US Navy. Detta framkom i samband med en rättegång i Milano 2001 (se ovan).

En central amerikansk ämbetsman berättade för mig att dessa operationer, även i svenska vatten, planerades av ett liasonkontor mellan CIA och DIA, men han sa samtidigt att dessa dolda ubåtsoperationer var det hemligaste vi hade. En central tidigare CIA-chef berättade senare för mig att des-

T.v. President Reagans marinminister John Lehman (1981-87) dricker öl i båt ut från Bodø tillsammans med författaren (foto: Roald Gjelsten). T.h. John Lehman på väg ut mot Vestfjord (foto: O. Tunander). Vestfjord spelade en central roll för Lehmans Maritime Strategy under 1980-talet, och hans hangarfartyg skulle söka skydd från sovjetisk radar intill Lofotväggen. För 20 år sedan doktorerade författaren på en avhandling om Lehmans Maritime Strategy. Båda bilderna är tagna i samband med The Parallel History Project Conferens om The Maritime Strategy i Bodø i augusti 2007.

sa operationer i svenska och andra vatten 'was run by NURO' (National Underwater Reconnaissance Office), som var ett liasonkontor mellan CIA och DIA eller rättare sagt mellan marinofficerare från CIA och DIA-officerare vid Office of Naval Intelligence (se Drew & Sontag 1999). Christopher Drew och Sherry Sontag (1999) skriver att 1970 var marinministern samtidigt direktör för NURO, och de skriver att NURO höll i de hemliga ubåtsoperationerna i sovjetiska vatten. Men enligt den tidigare centrale CIA-direktören var operationerna i sovjetiska vatten bara en del av verksamheten. Man opererade också i skandinaviska inklusive svenska vatten. Vid ett samtal jag hade med en senare marinminister bekräftade denne att även han hade varit chef för NURO, men under 1980-talet, sa han, initierades och beslöts dessa operationer i svenska vatten av en kommitté för deception operationer under CIA direktören William Casey. Kommittén tillsattes omedelbart efter att Ronald Reagan tillträdde som president i januari 1981. I kommittén ingick också chefen för National Security Council Richard Allen

---

samt representanter för Caspar Weinberger och Alexander Haig, d.v.s. för försvars- och utrikesdepartement. Operationerna i svenska vatten skulle inte bara ha varit reguljära testoperationer, som Weinberger hävdade, utan snarare deceptionoperationer eller psykologiska operationer som initierades av en kommitté med just detta syfte. Det skulle förklara det extremt märkliga beteendet med miniubåtar/minifarkoster som går upp till ytan i Stockholms hamn, på Hårsfjärden vid Berga och vid Muskö. De generella direktiven från Caseys kommitté torde sedan ha förvandlats till planer i något liaisonkontor mellan CIA och US Navy, d.v.s. sannolikt i NURO, och det faktum att en tidigare chef för NURO pekar på att det var Caseys kommitté som höll i dessa operationer väger tungt. Det var enligt marinministern några av denna kommittés operationer som beskrivits av Peter Schweizer i boken: *Victory – The Reagan Administration's Secret Strategy that Hastened the Collapse of the Soviet Union* (New York: The Atlantic Monthly Press, 1994). Boken antyder att det var viceministrarna i utrikes- och försvarsdepartement som tillsammans med den nationella säkerhetsrådgivaren var de som ingick i Caseys kommitté för planeringen av psykologiska operationer.

Med utgångspunkt i det som har berättats för mig tycks det vara så att Caseys kommitté lät utveckla de tidigare testoperationerna till psykologiska operationer, dels för att demonstrera Sovjets underlägsenhet – detta enligt en centralt placerad amerikan – dels för att öka medvetenheten om det sovjetiska hotet hos svenska militära styrkor, inom den svenska befolkningen och i Europa som helhet. Denne amerikan sa att operationerna gav ryssarna en läxa: de tvingades inse att vad amerikanerna gjorde i Sverige skulle de också kunna göra i sovjetiska vatten. Samtidigt tvingades Sverige öka sin beredskap. Genom offensiva ubåtsoperationer i svenska vatten testades inte bara det svenska kustförsvaret. Hela det svenska folkets föreställning om det sovjetiska hotet förändrades, och hela Europa kom att påverkas. Kanske sökte Casey också förmå Sverige att vända sig mer västerut. Internationellt förlorade det svenska säkerhetspolitiska exemplet all relevans. Olof Palmes säkerhetspolitiska initiativ och dialog med Moskva försvann i djupet med ubåtarna. Dessa ubåtsoperationer svarar väl mot amerikanska beskrivningar av hur psykologiska operationer skall utföras (se ovan). Det kan vara så att vissa amiraler på svensk sida tog initiativ till dessa operationer, men min preliminära uppfattning är att initiativet var amerikanskt även om den tidigare nämnda marinministern sa att jag skulle bli förvånad om han hade berättat för mig vilka på svensk sida som var informerade.

I vilket fall tycks det ha varit CIA tillsammans med US Navy SEALs (från 'the Naval Special Operation Forces' eller SOF) som utförde dessa

DSRV Mystic på moderubåt SSN-701 *La Jolla*. *Mystic* opererades av Submarine Development Squadron Five, som var ansvarig för räddningsoperationer men främst för mycket hemliga underrättelseoperationer.
http://www.navy.mil/navydata/cno/n87/usw/issue_23/reach2004.htm

operationer (kanske tillsammans med brittiska styrkor). De hölls mycket hemliga och helt åtskilda från den reguljära befälsordningen inom US Navy. Eller för att citera en något bitter tidigare chef för US Naval Intelligence Europe: 'What the agency crowd [the CIA] and the SOF people did I don't know, because they never told me anyway'. Det var dessa operationer som Caspar Weinberger talade om i intervjun på svensk TV den 7 mars 2000, och som till synes också befälhavarna från SEAL Team 2 (Joseph Maguire), SEAL Team 3 (Gary Stubblefield) och SEAL Team 6 (Richard Marcinko) har talat om (se ovan). Alla var tidigare vid SEAL Team 2, som hade ansvar för operationer i Östersjön. Det var, vad jag förstår, också denna typ av operationer som tidigare brittiske marinministern Keith Speed talade om på svensk TV i den 11 april 2000. Weinberger sa att dessa operationer utfördes 'inte bara i Östersjön – som givetvis är strategiskt mycket viktigt – utan också i Medelhavet och i asiatiska vatten', och han sa att de utfördes också för att utveckla ny teknologi och för att studera vilken teknologi ryssarna kunde tänkas ha behov av. Men detta krävde realistiska övningar, där man opererade under krigsliknande förhållanden och var villig att offra egen personal. Det är mycket möjligt att det var till följd av dessa övningar i Öster-

---

sjöns kalla vatten som US Navy SEALs kom utveckla den senare farkosten ASDS. En amerikansk skrift som behandlar amerikanska specialoperationer i Östersjön har hemligstämplats av US Navy.

Sammanfattningsvis kan man säga att besluten om USAs ubåtsoperationer i svenska vatten från våren 1981 och framåt ska ha tagits av en 'deceptionkommitté' under ledning av CIA-chefen William Casey med den nationella säkerhetsrådgivaren samt viceministrarna från utrikes- och försvarsdepartementet. Kommittén gav sina direktiv till ett förbindelsekontor mellan CIA och US Navy, NURO, som skötte planeringen under ledning av marinministern. Det verkar rimligt att anta att man använde farkoster som stod till förfogande för NUROs Special Intelligence Projects som *NR-1*, *DSRV Avalon* och *Mystic* och kanske *Deep Quest* och 3GST9, eftersom måtten på dessa farkoster eller på deras spår stämmer med vad som mättes upp i Hårsfjärden. För utförandet av dessa operationer samarbetade CIA med de marina specialstyrkorna Navy SEALs, som i Östersjön bl.a. opererade från Eckernförde i Västtyskland (tillsammans med de västtyska *Kampfschwimmers*). Dessa ubåtsoperationer utfördes 'ofta' och 'regelbundet' för att testa det svenska kustförsvaret, för att citera före amerikanska försvarsministern Caspar Weinberger. Men de utgjorde samtidigt psykologiska operationer, om man ska tro den tidigare marinministern. Operationerna ska ha utförts tillsammans med allierade. Royal Navy ska ha använt brittiska ubåtar, som kan ha burit en amerikansk DSRV. En central brittisk officer har sagt: 'We had a lot of fun in your waters'. På brittisk sida gick ordern för dessa operationer, enligt dåvarande marinministern Keith Speed, från försvarsministern till marinministern och vidare till Chief of Defence Staff eller 'Flag Officer Submarines', som höll kontakt med sin svenske motpart. I slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet var han en och samma person. Också amiraler på brittisk sida har bekräftat operationer i svenska vatten. Speed sa att man använde Porpoise- och Oberonklassubåtar därför att de var 'tysta och billiga'. Inom NATO planerades ubåtsoperationer i svenska vatten av Allied Clandestine Committee, som hade ansvar för Stay-behind operationerna inklusive enskilda ubåtsoperationer i neutrala länder (d.v.s. Sverige). De hemliga uppdragen gavs till specifika ubåtar (Porpoise- eller Oberonklassubåtar) och marina specialstyrkor, som tränade infiltration-exfiltration i Östersjöområdet, och det är naturligtvis intressant att *HMS Porpoise* ska ha opererat i Östersjön och samtidigt hade kapacitet för att placera ut minifarkoster med specialstyrkor längs t.ex. den svenska kusten. Västtyska operationer i svenska vatten hade till uppgift att förbereda för ett krig (de västtyska baserna antogs utslagna i ett tidigt skede och västtyska ubåtar skulle i

Teckning av *NR-1* (källa: *NR-1*:s briefingmaterial från 2004).

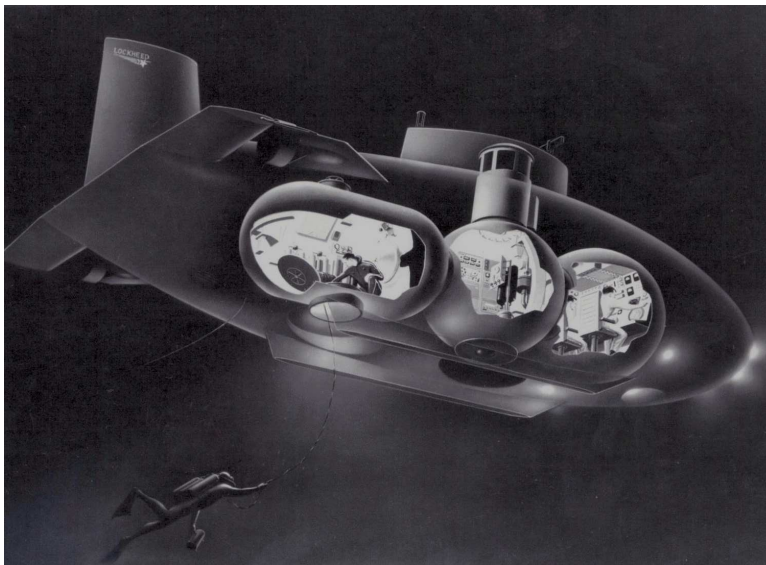
detta läge operera från svenska vatten), men vissa operationer kan ha gjorts i samarbete med US Navy, t.ex. med användning av tyska minifarkoster.

Den 29 mars 2000 intervjuades NATO:s generalsekreterare George Robertson på svensk TV om Weinbergers uttalande. Robertson sa att dessa ubåtsoperationer var en bilateral fråga mellan Sverige och det land som ägde ubåtarna. Det var, enligt Robertson, inte en fråga för NATO eller för honom som generalsekreterare. M.a.o. i motsats till Stay-behind operationerna organiserades de operationer Weinberger talade om rent bilateralt ('navy-to-navy', som Weinberger uttryckte det). Robertson var för övrigt orienterad om operationerna i svenska vatten och om detaljerna kring Weinbergers uttalande innan hans resa till Stockholm i mars 2000. När Weinberger talade i termer av 'NATO' var detta följaktligen en sanning med modifikation. General Vigleik Eide, tidigare norsk försvarschef och ordförande i NATO:s Militärkommitté (1989-1993) sa samma sak. När Weinberger i detta fall talade om NATO-operationer handlade det inte om NATO-operationer i formell mening utan om 'bilaterala operationer' tillsammans med någon annan västlig nation, d.v.s. USA och Storbritannien tog på sig ett ansvar för hela den västliga världen. En amerikansk ubåt kan kanske ha opererat tillsammans med en brittisk ubåt eller med en västtysk eller kanske med en eller ett par italienska farkoster. Vi testade allas försvar, också Sveriges, 'och det låg väldigt mycket i Sveriges intresse', som Weinberger uttryckte det.

Kanske var det en flytande övergång mellan dessa testoperationer och de psykologiska operationerna som 'kördes' av William Caseys kommitté för 'deception'. Samtidigt skiljer sig dessa båda operationer från ACC:s ubåtsoperationer till stöd för svenska Stay-Behinds. Samtliga dessa tre typer av ubåtsoperationer i svenska vatten skiljer sig emellertid från de operationer som beskrivits av officerare från *NR-1* (Vyborny & Davis 2002). När *NR-1* opererade i Medelhavet och med största sannolikhet i Östersjön gjorde man det inom ramen för ett större underrättelseinhämtningsprogram, som kartlade sovjetiska hydrofonsystem och bottenmonterade minor, och kanske placerade de också ut transpondrar. Allt detta gjordes i största hemlighet och inte heller de västliga stater vars kuster och basområden utforskades var, vad jag förstår, informerade. Motsvarande operationer utfördes också i sovjetiska vatten, och det var denna typ av operationer som chefen för US Naval Intelligence beskrev för *The House Armed Services Committee* 1984, och som ett par veckor senare togs upp av TV-programmet *ABC*. Här nämnde man också *NR-1*'s operationer i 'vänligt sinnade länders vatten'. Men man kan antagligen också ha använt *DSRV Avalon* (eller *Deep Quest*) som tillhörde samma system. Samtliga dessa farkoster bar strålkastare, vilket observerades i vattnet vid Muskö vid ett par tillfällen under Hårsfjärdsjakten. Enligt Drew & Sontag (1999) organiserades denna typ av underrättelseinhämtning av NURO, vilket betyder att ytterst våghalsiga underrättelseoperationer inte var något stort problem, eftersom de samtidigt kunde definieras som beredskapstester riktade mot t.ex. det svenska kustförsvaret. M.a.o., om det var samma överordnade planeringsstab kan man anta att det vare en flytande övergång mellan dessa typer av operationer. Å andra sidan finns det mycket som tyder på att det snarast var William Caseys kommitté för deceptionoperationer som var ansvarig för operation i Hårsfjärden 1982.

Under alla omständigheter tycks Hårsfjärdsoperation ha gått helt fel. Mycket pekar på att en minifarkost skadades på Hårsfjärden den 5 oktober, medan en stor ubåt skadades vid Mälsten den 11 oktober. Kanske skadades också en mindre ubåt vid utloppet till Hårsfjärden den 7 oktober, medan en stor ubåt kan ha skadats vid Mälsten senare samma dag. Vad som hände den 7 oktober är fortfarande mycket oklart, men vad gäller den 5 och den 11 oktober finns starka tekniska indikationer och uttalanden, som redan tagits upp ovan. Det finns också uttalanden från amerikansk sida som bekräftar skadade ubåtar eller farkoster. Redan 1993 bekräftade tidigare amerikanske försvarsministern och CIA-chefen James Schlesinger för mig att en amerikansk ubåt skadades i Stockholms skärgård 1982. När jag vid ett senare tillfälle samtalade om ubåtsjakten i Stockholms skärgård med en central

Deep Quest utvecklades som prototyp för *DSRV Avalon* och *Mystic*. Liksom de senare användes den för liknande extremt hemliga underrättelseoperationer planerade av Navy-CIA-kontoret National Underwater Reconnaissance Office (NURO). Källa: Naval Undersea Museum, Washington State.

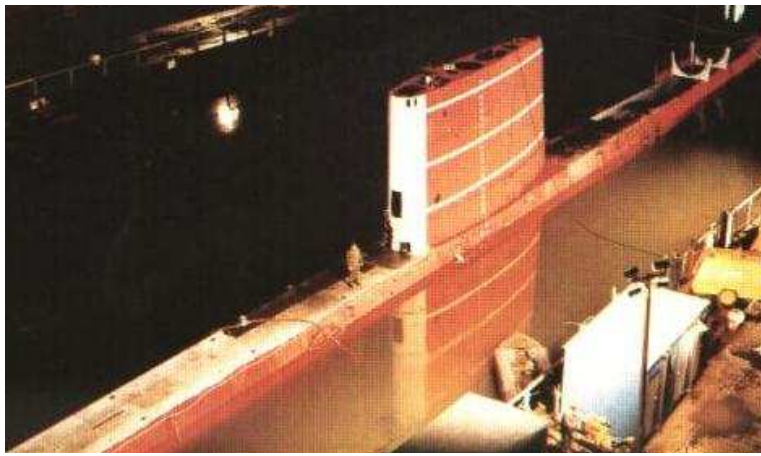
CIA-chef beskrev han händelsen 1982 som 'something of an Underwater U-2'. Han talade om en incident som potentiellt var lika allvarlig som U-2-incidenten 1960, vilket också tycktes peka mot en skadad amerikansk farkost. En annan tidigare centralt placerad amerikansk källa blev senare tillfrågad om de amerikanska operationerna i svenska vatten under tidigt 1980-tal och om inte en skadad amerikansk ubåt i detta fall sände chockvågor in i US Navy. Han svarade ett klart nej, och la till att när hela historien kommer ut om de bedrifter som US Navys ubåtar har utfört kommer vi att ha en anmärkningsvärd berättelse. 1999 berättade en bekant till mig, Einar Ansteensen (tidigare chef för det norska utrikesdepartementets politiska avdelning och senare chef för planavdelningen), att han var i Stockholm under Hårsfjärdshändelserna. Han berättade att han hade varit hemma hos den amerikanske marinattachén eller hans biträdande under själva ubåtsjakten. Där hade man informerat honom om att en amerikansk ubåt hade skadats i

---

Stockholms skärgård och att det var en trist historia – något Ansteesen sedan berättade för den norske försvarssjefen Sven Hauge. Däremot sa han ingenting till svenskarna i saken. Under min tid i Ekéusutredningen nämnde jag detta för Rolf Ekéus som också kände Ansteensen. Vi bestämde att jag skulle gå tillbaka till Ansteensen för att få honom att berätta mer, men när jag anlände i Oslo följande vecka var Ansteensen redan död. Han hade dött ett par dagar innan och jag var med på hans begravning.

Jag trodde tidigare att Schlesinger och Ansteensen och de just nämnda centrala amerikanska källorna sannolikt talade om ubåten som skadades vid Mälsten den 11 oktober, och som ÖB Lennart Ljung beskrev som eventuellt 'skadad' vid minsprängningen klockan 12:20 och som marinchefen Per Rudberg beskrev som en 'skadad ubåt' i sin dagbok ett par dagar senare. Men nu tyder bandinspelningen på att den ubåt som skadades vid Mälsten den 11 oktober sannolikt var dieselelektrisk, kanske brittisk och närmare bestämt *HMS Porpoise*. *Porpoise* ska ha opererat i Östersjön och den opererade med minifarkoster som *DSRV Avalon* eller liknande. Samtidigt fick *Porpoise* till synes skador på styrbord sida från vad som kan ha varit en minsprängning. Det skulle i så fall ha varit denna ubåt som sände upp en grön *sea-marker dye* en timme efter explosionen. Jag har i tidigare texter beskrivit denna ubåt som en möjlig amerikansk ubåt. Men britterna kan ha börjat använda en grön *sea-marker dye* redan från 1980, och bandinspelningen kan peka mot en brittisk ubåt. Kölspåret kan också peka mot en *Porpoise*ubåt. När den ovan nämnda centralt placerade amerikanen tillfrågades om vad som har beskrivits som en 'Underwater U-2' i svenska vatten, som en potentiellt mycket allvarlig händelse, sa han i försiktiga ordalag att denna farkost inte var amerikansk. Den skulle ha tillhört ett annat NATO-land, och om han talar om händelsen den 11 oktober skulle den m.a.o. kunna ha varit brittisk. Det finns vidare andrahandskällor som har talat om en stor ubåt som reparerades i Plymouth i England efter att ha utsatts för en svensk ubåtsjakt vid denna tid. *HMS Porpoise* är en god kandidat.

Det skulle ha varit denna skadade ubåt som Olof Palme talade om som 'havererad' assisterad av en annan ubåt, och som den svenska arméchefen Nils Sköld sade hade passerat ut genom Öresund eskorterad av en annan ubåt strax efter Hårsfjärdsjakten. Anders Hasselbohm har talat med flera personer på svensk och västlig sida som har bekräftat denna passage. En central person har sagt att man på svensk sida visste att ubåten var västlig, att det var samma ubåt som skadades vid Mälsten och att den strax därefter gick ut genom Öresund assisterad av en annan ubåt. Det skulle ha varit en 'stor ubåt', men han nämnde ingen nationalitet, men från den beskrivning

HMS Porpoise togs ur aktiv tjänst 1982. Fotografiet visar att den användes för hemliga operationer med minifarkoster och specialstyrkor, vilket avslöjas av stativet i aktern och den karaktäristiska vita färgen på tornets framkant (se kap. 3). En ubåtskapten berättade för mig att *Porpoise* användes för operationer i Östersjön. Fotografiet visar också att ubåten till synes har utsatts för en minsprängning eller liknande, eftersom tornet är skadat och plåtar från formskrovet har slitits loss eller avlägsnats.

han gav är det uppenbart att den bara kan ha varit brittisk eller amerikansk. Jag har själv talat med ett par centralt placerade officerare som säger sig ha sett en rapport om denna passage genom Öresund, och jag har skäl att tro att den ena av dessa ubåtar kan ha varit *HMS Porpoise*.

Men vilken amerikansk ubåt var det i så fall Schlesinger och Ansteensen talade om? Var den ubåt som opererade i par med '*HMS Porpoise*' kanske amerikansk? Var det den som skadades lättare den 7 oktober? Eller talade de om minifarkosten som skadades den 5 oktober eller om den 40 meter långa ubåt som utsattes för en sjunkbombsattack tidigare samma dag? Det finns källor som hävdar att strax efter Hårsfjärdsjakten drogs en liten ubåt (kanske den senare) på släp efter ett ytfartyg ut genom Öresund. Tidigare samtalade jag som sagt om ubåtsjakten i Stockholms skärgård med en central CIA-chef som beskrev händelsen 1982 som 'something of an Underwater U-2'. M.a.o. han jämförde denna händelse med U-2-incidenten 1960, då ett av CIA:s spaningsflygplan av typ U-2 sköts ned över Sovjetunionen,

---

medan piloten överlevde och togs om hand av ryssarna. Den centrale CIA-chefen hänvisade till personer från NURO, som hade berättat om händelsen för honom. Jag påpekade att till skillnad från incidenten i Sovjet 1960 blev saken aldrig offentliggjord i Sverige, vilket han naturligtvis var införstådd med, men uttalandet gjorde mig ändå förbryllad. Om uttrycket 'an Underwater U-2' skulle tas bokstavligt, handlade det kanske om en mindre farkost som hade sänkts eller skadats allvarligt, medan en amerikansk pilot/dykare från farkosten skulle ha överlevt och tagits om hand av svenskarna. Kanske är detta en övertolkning, men en svensk dykare berättade att han, under ubåtsjakten i Hårsfjärden 1982, hade gått ned till en allvarligt skadad eller sänkt farkost som låg på botten. Han hade fäst en kabel till farkosten. Hans beskrivning av händelsen stämmer endast med sjunkbombsfällningen den 5 oktober klockan 14:40. Det var denna händelse som jag beskrev som en möjlig skadad eller sänkt farkost (kap. 2). Örlogsbasen beordrade upp *Belos* från Karlskrona och satte in torpedbärgaren *Urd*. Helikopterdivisionen patrullerade stranden i timmar under natten som om man befارade att något eller någon skulle flyta iland. Dåvarande chefen för underrättelseavdelningen bekräftade för Ekéusutredningen att det var denna händelse som man talade om när man i Ubåtskyddskommissionens rapport talade om en eventuellt skadad farkost. En annan officer från Hårsfjärdsjakten berättade att helikopterdivisionen hade kommit in med en medtagen amerikansk dykare, som han hade tagit hand om. Dykaren hade gjort en fri uppstigning och rimligen från en skadad minifarkost. De frågade var han kom ifrån, men han pekade bara nedåt. De kallade honom 'Ohio'. Denne svenske officer berättade också att en amerikansk diplomatbil hade hämtat upp den medtagna amerikanen en timme senare. Det finns också andrahandskällor som har talat om skadade amerikaner i samband med ubåtsjakten i Sverige, och som har hävdade att västliga diplomater har oroat sig för att en amerikansk ubåt eller farkost skulle flyta upp under Hårsfjärdsjakten. Under själva ubåtsjakten hävdade en central journalist från *Dagens Nyheter* att denne hade helt säkra informationer om en skadad minifarkost. Journalisten hade sökt pressa flera officerare, bl.a. chefen för *Belos*, i denna fråga. Men ubåtsbärgningsfartyget *Belos* anlände först ett dygn senare. Det var torpedbärgaren *Urd* som fick ansvar för operationen (se kap. 2).

Det är naturligtvis svårt att veta om dessa påståenden ska tas på allvar, men de passar in i ett mönster för eftermiddagen den 5 oktober. Mitt under denna dramatik hölls den första stora presskonferensen klockan 18:00. Strax innan orienterade marinens informationschef Sven Carlsson chefen för försvarsstaben. Carlsson visste ingenting om en eventuellt skadad minifarkost,

Enligt ovan nämnda dykare skulle en patrullbåt under Hårsfjärdsjakten ha fällt en sjunkbomb som av en 'tillfällighet' skulle ha exploderat tätt intill en liten farkost. Det var vid detta tillfälle som denna farkost blev allvarligt skadad, enligt dykaren. Vid studier av krigsdagböcker m.m. fann jag att det enda tillfälle då en patrullbåt fällde endast en sjunkbomb var då *Väktaren* fällde en sjunkbomb klockan 14:40 den 5 oktober. Det var samtidigt denna händelse som skapade en våldsamt aktivitet vid basen, det var vid denna händelse som en minifarkost antogs kunna ha skadats, enligt dåvarande chefen för örlogsbasens underrättelseavdelning (se ovan), och det är inte orimligt att tänka sig att det var vid detta tillfälle som en amerikansk dykare kan ha gjort en fri uppstigning. Fotografiet ovan visar hur en patrullbåt under Hårsfjärdsjakten (eventuellt *Väktaren*) fäller en sjunkbomb (foto: Ingemar Berling och Pressens Bild).

och istället för att anteckna vad Carlsson hade berättat avslutade chefen för försvarsstaben med att säga att han skulle ta upp en annan sak istället. Den tredje personen på mötet sa då att amiralen borde lyssna på vad Carlsson hade att säga, och när chefen för försvarsstaben strax därefter skulle hålla presskonferensen kunde han inte säga någonting alls. Han fick uppenbarligen inte säga det han hade tänkt att säga, och han hade inte lyssnat på Carlsson och visste inte vad han annars skulle säga. Carlsson fick ta över press-

---

konferensen. Det finns mycket som pekar på att något allvarligt hade hänt, och att det var frågan om en 'Underwater U-2', för att citera den tidigare centrale CIA-chefen. När den ovan nämnda centralt placerade amerikanen tillfrågades om denna 'Underwater U-2' sa han som sagt att denna senare farkost inte var amerikansk utan tillhörde ett annat NATO-land. Kanske talar de om olika farkoster och skilda tillfällen eller kanske var det just så att också denna farkost tillhörde ett annat NATO-land. Om vi tänker oss att denne amerikan här talar om den skadade minifarkosten och att det är riktigt att dykaren som överlevde var amerikansk kan man anta att farkosten ingick i en amerikansk operation. Man skulle kunna tänka sig att farkosten var brittisk eller västtysk men mer sannolikt italiensk, eftersom italienarna hade ett stort antal liknande farkoster och eftersom en italiensk underrättelseofficer sades ha ingått i de rapporterade amerikansk-svenska samtalen i Geneve den 8 oktober (se ovan). Det måste ha funnits något skäl till en italiensk närvaro på mötet, och en skadad italiensk farkost skulle otvivelaktigt ha varit ett starkt argument. Att italienarna sägs ha förlorat en liten farkost 1982, och att bottenundersökningen fortfarande håller ett dokument om ett 'vrak' med samma längd hemligt gör denna sak potentiellt sett intressant. Kanske handlar detta bara om en mängd märkliga sammanträffanden, men det är möjligt att denna sak tål att studeras närmare.

Någon har uppfattat det som långsökt att man från amerikansk sida skulle använda italienska farkoster, men när jag reste frågan med den tidigare nämnda marinministern och sa att det bara var italienarna som hade dessa farkoster betonade han snarare det amerikanska behovet av 'plausible deniability'. Alla dessa utsagor är naturligtvis något som man som forskare tvingas fundera över. Man kan också tänka sig, som tidigare antagits, att ovan nämnda 'centralt placerade amerikan' talade om den ubåt som skadades den 11 oktober, och att denna ubåt som sagt skulle ha tillhört ett annat NATO-land, d.v.s. Storbritannien. Tolkning av uttalanden kan ofta vara svåra att göra, och de utgör här i sig inga bevis, men det finns alltför många centrala personer från den amerikanska administrationen, från CIA och US Navy m.m, som har berättat om en skadad minifarkost eller skadad ubåt i Stockholms skärgård 1982 för att man bara ska kunna vifta bort saken. Och att en ubåt, sannolikt en amerikansk och/eller brittisk ubåt, skadades stöds också av svenska dokument. De personer på svensk sida som har sagt sig ha förstahandsinformation om en skadad minifarkost under Hårsfjärdsjakten kanske också måste tas på allvar. Samtidigt är de tekniska indikationerna för en sådan skadad minifarkost och en skadad brittisk eller amerikansk ubåt redovisade ovan utan att dessa i sig utgör några definitiva bevis. Men allt detta

Samma bild som tidigare av en 3GST9 (från GSE:s websida), men detta är ett negativfoto som illustration till en eventuellt skadad italiensk farkost under Hårsfjärdsjakten 1982.

har naturligtvis betytt en del för min personliga uppfattning i saken. När centrala personer bekräftar vissa händelser och berättar vilka kommittéer eller staber som har varit ansvariga för dessa operationer tvingas man ta deras ord på visst allvar.

När jag samtalade med en svensk som var informerad om de amerikanska och brittiska operationerna i svenska vatten frågade jag hur många på svensk sida som visste om dem. Jag frågade om det bara var en handfull personer, men han sa att det var fler, betydligt fler. Han sa också att jag inte borde skriva om det på 20 år. Det rådet har jag inte helt följt.

¹⁵ Mathias Mossberg, *I mörka vatten – Hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan* (Stockholm: Leopard, 2009). Svante Nycander, *Dagens Nyheter*s chefredaktör (1979-1994) skriver i *Dagens Nyheter* den 5 juli 2009 om Mossbergs bok ('Militärer vilseledde regeringen om ubåtar'):

Mossberg ger många belägg för att ansvariga militärer medvetet vilseledde lekmännen i Ubåtskyddskommissionen, regeringen och allmänheten. Det skedde bland annat genom att iakttagelser som kunde tyda på Natoubåtar hölls hemliga eller bortförklarades med felaktiga argument

---

... Militären förmådde lekmännen i Ubåttsskyddskommissionen att skriva att "ingen observation har erhållits som tyder på intrång på svenskt territorium av ubåt tillhörande Nato". De som påstod detta visste att det inte var sant. Observationer fanns. Experterna tvekade inte att anklaga Sovjet efter vagare indikationer.... Det som blivit känt genom SVT:s "Uppdrag granskning" 2007 och Mossbergs bok fanns inte i min föreställningsvärld. Jag misstänkte inte svåra ämbetsbrott. Att höga militärer undanhöll regeringen bevisning av vikt för de frågor som skulle utredas – det får marken att gunga under fötterna. Det var inte lite de ställde till med. Sverige gjorde bort sig, vår utrikespolitik var inte längre trovärdig. Ubåttstvivelaren Lennart Bodström försattes i en ohållbar situation som utrikesminister.

Dagen efter skriver *Svenska Dagbladets* mångåriga försvarsreporter och debattredaktör Sune Olofson ('Carl Bildt vilseleder allmänheten om ubåtarna', *Dagens Nyheter*, 6 juli 2009):

Många av oss journalister som bevakade ubåtsjakterna på 80- och 90-talet förvandlades till okritiska patrioter när den sovjetiska ubåten U137 gick på grund i Karlskrona skärgård. Trots att flera journalister hade hygglig kontakt i Försvarsmakten och regeringskansliet förmådde vi inte att korrekt beskriva vad som ägde rum i våra vatten. Den enkla analysen löd ryssen, ryssen, ryssen. Vi lät oss besmittas av Försvarsmaktens uppskrivade informatörer. Att sedan vissa journalister, som försökte resa motbilder och följa det kritiska journalistiska uppdraget, stämplades som näst intill landsförrädare är mer än skrämmande. Utrikesminister Carl Bildt bör kunna ge viktiga bidrag till klarhet. Hans politiska karriär grundas i hög grad på påstådda sovjetiska ubåtar – oftast osannolika, ibland minskar. Men istället för saklig upplysning vilseleder Bildt allmänheten. Så sent som den 20 april i TV Aktuellt's inslag om Mathias Mossbergs förtäfliga bok "I mörka vatten" (Leopard) påstår Bildt att tre statliga utredningar har nått i stort sett samma resultat. Det är sakligt fel.... Det sensationella i 2001 års Ubåttutredning, där Mathias Mossberg var huvudsekreterare, är att den inte kan utesluta att väst var inblandat.... Mathias Mossberg slutar sin bok så här: "För att återupprätta ett förtroendefullt förhållande till allmänheten i dessa frågor behöver Försvarsmakten tala klartext om vad den hade för sig. Annars är frågan på vems uppdrag den har agerat och hur det uppdraget såg ut."

Om författaren

Ola Tunander (född 1948) doktorerade 1989 på en avhandling om geopolitik och amerikanska flottstrategi. Han utnämndes samtidigt till 'Forsker 2' (Seniorforsker) vid *International Peace Research Institute, Oslo* (PRIO) med ansvar för nordisk säkerhetspolitik. Han organiserade konferenser om marinstrategi och säkerhetspolitik och han har deltagit i motsvarande konferenser i USA, Kanada och i ett flertal europeiska länder. 1995-2000 var han ledare för PRIOs Program för Utrikes- och Säkerhetspolitik och därefter ledare för ett par av PRIO:s strategiska institutprogram om europeisk säkerhetspolitik. Han har föreläst för universitet, försvarshögskolor och ministerier. Från mitten av 1980-talet ledde han en nordisk studiegrupp av akademiker och diplomater som 1992-93 bidrog till att initiera Barents Region som ett arktiskt samarbete mellan Nordvästryssland och de nordiska länderna. Han har bidragit till flera projekt för Norges utrikes- och försvarsdepartement, och han var civil expert i ambassadör Rolf Ekéus utredning om den svenska ubåtsfrågan (2000-2001). Tunander har skrivit eller redigerat sammanlagt 12 böcker om geopolitik, militär strategi, säkerhetspolitik och politisk filosofi. År 2000 utnämndes han till 'Forsker 1' eller Forskningsprofessor (med kvali-

fikationer motsvarande en universitetsprofessor eller en doktorsgrad utöver den han redan har).

Tunander har diskuterat marinstrategiska frågor på Center for Naval Analysis (Pentagon), US Naval Postgraduate School (Monterey, Kalif.), Rand (Washington och Santa Monica, Kalif.), Center for Strategic and International Studies (Washington) och Naval War College (Rhode Island). Han har bidragit med kapitel om 'Naval hierarchies' och 'Scenarios for the Norwegian Sea' för böcker publicerade i London och Boulder (Colorado). Han skrev *Norden och USAs Maritima Strategi – En Studie av Nordens Förändrade Strategiska Läge* (Stockholm: FOA, 1987) som ett förarbete till hans doktorsavhandling. Boken användes i slutet av 1980-talet som kurslitteratur på dåvarande Militärhögskolan i Stockholm.

Hans bok *Cold Water Politics – The US Maritime Strategy and Geopolitics of the Northern Front* (London: Sage, 1989) fick positiv omtalan i de brittiska *International Affairs* och *Journal of Strategic Studies* och i den amerikanska *Naval War College Review*. Boken ska ha använts som kurslitteratur på US Naval War College. Tunander höll föredrag om boken för US Navy's forskningselit på Center for Naval Analysis (Pentagon) och på Naval Postgraduate School (Monterey).

Hans bok *The Barents Region – Cooperation in Arctic Europe* (London: Sage, 1994) var en redigerad volym med förord av förre utrikesministern Thorvald Stoltenberg och med bidrag av den norske utrikesministern Johan Jørgen Holst, den ryske utrikesministern Andrei Kozyrev och Norges forskningselit på området. Boken har ingått som kurslitteratur på flera universitet i Norden. Tunander har också skrivit artiklar om denna problematik i *Cooperation and Conflict*, i den italienska tidskriften *Limes* och i dess engelska version *Heartland* med bidrag av bl.a. Holsts militära sekreterare Jacob Børresen och den svenske utrikesministern Carl Bildt.

Tunanders bok *Geopolitics in Post-Wall Europe – Security, Territory and Identity* (London: Sage 1997) innehöll bidrag av ledande skandinaviska, brittiska, franska och ryska forskare (Ole Wæver, Iver Neumann, Edvard Mortimer, Pierre Hassner och Pavel Baev). Boken har använts som kurslitteratur i flera länder, bl.a. på University of

Oxford. Tunander redigerade också en bok tillsammans med Peter Burgess *European Security Identities – Contested Understandings of EU and NATO* (Oslo: PRIO, 2000) med till dels samma bidragsgivare.

Tunanders böcker *Hårsfjärden – Det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2001) och *The Secret War against Sweden – US and British Submarine Deception in the 1980s* (London & New York: Frank Cass, 2004) kom att spela en icke oväsentlig roll för den danska regeringsutnämnda utredningen om det kalla kriget: *Danmark under den kolde krig* (Köpenhamn 2005), för det nya stora finska verket om det kalla kriget *Suomi kylmässä sodassa* (Helsinki 2006) av Pekka Visuri vid den finska försvarshögskolan, för boken *I mörka vatten* (Stockholm 2009) av huvudsekreteraren i den svenska Ubåtsutredningen, Mathias Mossberg, och för boken *Hide and Seek* (New Jersey 2009) av den tidigare amerikanske marinattachén i Moskva Peter Huchthausen och den franske försvarsanalytikern och marinhistorikern Alexandre Sheldon-Duplaix. Huchthausen var också DIAs chef för underrättelseinhämtning och attachéfrågor i Väst-europa.

Tunander har bidragit med ett stort antal artiklar om geopolitik, statsteori, militär strategi och säkerhetspolitik, om Sverige under det kalla kriget och Sveriges relationer till NATO, i tidskrifter som *Review of International Studies*, *Geopolitics*, *Security Dialogue*, *Journal of Peace Research* och *Nordic Journal of International Studies – Co-operation and Conflict*. Han har varit *peer-reviewer* för flertalet ovan nämnda tidskrifter samt för tidskrifter som den Harvardbaserade *International Security* (Kennedy School of Government), *European Journal of International Relations* och den Londonbaserade *Millennium: Journal of International Studies* (London School of Economics). Tunander har vidare suttit i den rådgivande styrelsen för den senare tidskriften. Han har varit norsk representant i styrelsen för Nordic International Studies Association (NISA).

Tunander har skrivit ett stort antal bidrag om säkerhetspolitik, underrättelsetjänst och terrorism till internationella tidskrifter, böcker och som projektrapporter för Europakommissionen, det norska försvarsdepartementet och utrikesdepartementet. Flera av dessa bidrag

har behandlat de informella västliga säkerhetspolitiska nätverk som spelar en central roll för västligt beslutsfattande och som i vissa fall gör sig gällande som en parallell statsstruktur. Denna struktur tillsammans med den reguljära staten har av Hans Morgenthau benämnts: 'den dubbla staten'. Tunander har behandlat denna problematik i bl.a. tidskrifter som *Geopolitics* och *Cooperation and Conflict* och i böcker som Eliaeson & Lödens *Nordisk säkerhetspolitik inför nya utmaningar* (Stockholm: Carlsson, 2002), i Aydin & Infantis *International Security Today* (Ankara: SAM, det turkiska utrikesdepartementet, 2006); och i Wilsons *Government of the Shadows – Parapolitics and Criminal Sovereignty* (London: Pluto, 2009).

Tunander har skrivit kapitlet om 'Norge og Norden' i den norska statsvetenskapliga kursboken *Norges utenrikspolitikk* (Oslo: Cappelen, 1995), och han har skrivit bidraget om 'Nordisk samarbeid' för det norska utrikesdepartementet, som departementet har publicerat på sin webbsida och översatt till flera språk. Tunander har också skrivit ett par kapitel om 'Norway's Post-Cold War Security' och 'Nordic Cooperation' för böcker publicerade av Olof Palme International Center. Tillsammans med den norska statsministern Thorbjørn Jagland, utrikesministern Bjørn Tore Godal och försvarsjefen Arne Solli samt den ryska utrikesministern Jevgenij Primakov och de båda landens ambassadörer bidrog Tunander till ett norskt-ryskt specialnummer av det ryska utrikesdepartementets tidskrift *International Affairs* (1997) med artikel: 'New Russian-Norwegian Relations – A Complex Partnership' (Tidskriften finns också i en rysk utgåva). Tillsammans med sin PRIO-kollega Robert Bathurst (under tidigt 1970-tal chef för *US Naval Intelligence Europe* och senare professor vid Naval War College och Naval Postgraduate School), inledde Tunander 1992 ett norskt-ryskt dialogprojekt. Bathurst och Tunander inviterade ryska generaler och amiraler för samtal med sina norska kollegor, och Tunander ledde en norsk delegation med representanter från det norska försvarsdepartementet, den norska marinen och det norska Forsvarets forskningsinstitut (FFI) för samtal med representanter för den ryska marinen. Tunander har också initierat nordisk-kinesiska konferenser med samtal mellan det kinesiska utrikespolitiska institutet och de nordiska utrikespolitiska instituten och fredsforsknings-

instituten. Han har även deltagit i Europeisk-amerikansk-kinesiska dialogkonferenser i Washington (East-West Institute) och tillsammans med representanter för olika asiatiska institut och för US Naval War College och US Center for Naval Analysis har han deltagit i konferenser organiserade av China Association for Military Science. Något arbete har också översatts till kinesiska.

Den engelska boken, *The Secret War against Sweden* (2004) hade förord av redaktören för Frank Cass marinhistoriska serie Geoffrey Till och av dåvarande chefen för Stockholms kustartilleriförsvar Lars Hansson. Tunander skrev flera bidrag om ubåtsfrågan för det Zürich- och Washingtonbaserade *Parallel History Project* (2002; 2004; och 2005). Han har bidragit med artiklar till den *Kungliga krigsvetenskapsakademiens tidskrift och handlingar*, till den svenska marinens *Tidskrift i sjöväsendet* och till *Norsk tidskrift for sjøvesen*. Han har också skrivit flera artiklar i ubåtsfrågan till den svenska *Historisk tidskrift* och till Sjöhistoriska samfundets *Forum Navale*, (bl.a. 'Det kalla krigets historia, vetenskap och spelet under ytan', 2009) som del i en debatt med svenska amiraler och generaler. Hans arbete ledde vidare till en TV-dokumentär gjord för de tyska TV-kanalerna *ZDF* och *ARTE* och till flera TV-program för det svenska Uppdrag granskning i 2007 och 2008. *ARTE*-dokumentären *In feindlichen Tiefen* visades samtidigt i Frankrike och Tyskland i 2005 och har också visats i stora delar av Europa.